

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашовілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "АКС Центр"

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 13.06.19 р.

Підписано до друку 13.06.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1306/1.

Віддруковано у ТОВ «АКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факуль-
тету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 13.06.19 р.
Підписано до друку 13.06.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1306/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Назаренко О. В.

Аудит логістичного сегменту діяльності підприємства: складові елементи та пріоритетні напрями 5

Васильців Т. Г., Лупак Р. А., Рудковський О. В., Белікова С. О.

Аспекти безпеки розвитку туристичної галузі України в умовах гібридних загроз 10

Островський І. А.

Інституціоналізація інноваційних процесів в Україні: міжнародні порівняння і регіональний контекст 16

Кузик О. В.

Інноваційне середовище комунікацій у маркетингу агропромислових підприємств України 20

Олійник О. О.

Фінансова стратегія аграрного підприємства: теоретичний аспект розробки та моделювання 26

Войтенко А. Б., Якобчук В. П., Плотнікова М. Ф.

Децентралізація: шлях від об'єднання до розвитку ОТГ 32

Лаврук І. Г., Тодорук С. І., Кифяк В. І.

Нерівність доходів населення в Україні 40

Аббасзаде М. Т.

Вопросы обеспечения экономического роста с учетом национальной экономической безопасности 45

Сахненко О. І., Сахно І. В.

Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування та управління людським капіталом 50

Нестеренко С. С.

Вдосконалення управління конкурентоспроможності телекомунікацій компаній в умовах інноваційного розвитку 56

Куліш О. А.

Теоретико-методичні основи стратегії управління гнучким розвитком залізничного підприємства 61

Шестаков Д. Ю., Поляруш О. С.

Ступінь інновації: від інкрементної до радикальної 66

Юхта О. І.

Експортно-кредитне агентство як ефективний інститут організації фінансово-кредитної підтримки експортерів 76

Державне управління

Іванова Т. В.

Методологія проектного підходу в реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави 82

Журавльова Ю. О.

Теорія суспільних благ: сучасні підходи до визначення сутності 86

Мартишин Д. С.

Генезис становлення державотворчої соціальної доктрини православної церкви у контексті формування та розвитку християнської теології 90

Гришова І. Ю., Дяченко О. П.

Державна інвестиційна політика розвитку морських портів України 97

Кравчук О. В.

Структурування процесу розкриття злочинів у державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю 103

Божкова В. В., Білан А. О.

Сутність державної інформаційної політики в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні 106

Демчук Н. І., Безугла Л. С., Ткаліч О. В.

Внутрішня торгівля в Україні: стан та перспективи розвитку 111

Грень Л. М.

Категорії та принципи системи професійної (професійно-технічної) освіти як детермінанти методології дослідження у галузі науки "державне управління" 115

Турчак А. В.

Основні засади державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні 123

Худар С. М.

Основні моделі впливу соціальної реклами на процеси державного управління 128

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 11 / 2019

CONTENTS:

Economy

Nazarenko O.

AUDIT OF THE LOGISTICS SEGMENT OF ENTERPRISE'S ACTIVITIES: COMPONENTS AND PRIORITIES 5

Vasylytsiv T., Lupak R., Rudkovsky O., Byelikova S.

ASPECTS OF SAFETY OF DEVELOPMENT OF UKRAINE TOURISM IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS 10

Ostrovskyi I.

INSTITUTIONALISATION OF INNOVATION PROCESSES IN UKRAINE: INTERNATIONAL COMPARISONS AND REGIONAL CONTEXT 16

Kuzyk O.

MARKETING COMMUNICATION MANAGEMENT IN THE AGRARIAN BUSINESS OF UKRAINE 20

Oliynik O.

FINANCIAL STRATEGY OF THE AGRARIAN ENTERPRISE: THE THEORETICAL ASPECT OF DEVELOPMENT AND MODELING 26

Voytenko A., Yakobchuk V., Plotnikova M.

DECENTRALIZATION: THE WAY FROM INTEGRATION TO WARD DEVELOPMENT UTC 32

Lavruk I., Todoriuk S., Kyfyak V.

INCOME INEQUALITY IN UKRAINE 40

Abbaszade M.

THE ISSUES FOR ENSURING ECONOMIC GROWTH TAKING INTO ACCOUNT NATIONAL ECONOMIC SECURITY 45

Sakhnenko O., Sakhno I.

INVESTING IN HUMAN DEVELOPMENT AS A PRIORITY DIRECTION IN THE FORMATION AND MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL 50

Nesterenko S.

IMPROVING THE MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF COMPANIES TELECOMMUNICATIONS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT 56

Kulish O.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FLEXIBLE MANAGEMENT STRATEGY DEVELOPMENT OF IRON ORE ENTERPRISES 61

Shestakov D., Poliarush O.

THE DEGREE OF INNOVATION: THROUGH INCREMENTAL TO RADICAL 66

Yukhta O.

EXPORT-CREDIT AGENCY AS EFFICIENT INSTITUTE OF FINANCIAL CREDIT SUPPORT FOR EXPORTERS 76

Public administration

Ivanova T.

METHODOLOGY OF THE PROJECT APPROACH TO IMPLEMENT THE STRATEGIC PRIORITIES OF SERVICE-ORIENTED STATE 82

Zhuravlova Y.

THEORY OF SOCIAL PROTECTION: MODERN APPROACHES TO DETERMINATION OF SATISFACTION 86

Martyshyn D.

THE GENESIS OF THE BECOMING OF ORGANIZATIONAL SOCIAL DOCTRINE OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE CONTEXT OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF CHRISTIAN THEOLOGY 90

Gryshova I., Diachenko O.

STATE INVESTMENT POLICY OF DEVELOPMENT OF MARINE PORTS OF UKRAINE 97

Kravchuk O.

THE STRUCTURING OF THE PROCESS OF CRIMES' DISCLOSURE IN PUBLIC ADMINISTRATION BY EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY 103

Bozhkova V., Bilan A.

THE SATISFACTION OF THE STATE INFORMATION POLICY IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE 106

Demchuk N., Bezugla L., Tkalich O.

DOMESTIC TRADE IN UKRAINE: STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS 111

Hren L.

CATEGORIES AND PRINCIPLES OF VOCATIONAL (VOCATION-AND-TECHNICAL) TRAINING SYSTEM AS DETERMINANTS OF RESEARCH METHODOLOGY IN THE SCIENCE OF "STATE MANAGEMENT" 115

Turchak A.

BASIC BASES OF THE STATE POLICY OF PROVIDING INFORMATION SECURITY IN UKRAINE 123

Hudar S.

MAIN MODELS OF THE INFLUENCE OF SOCIAL ADVERTISEMENT ON PUBLIC GOVERNMENT PROCESSES 128

О. В. Назаренко,
д. е. н., доцент, професор кафедри економічного контролю та аудиту,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0001-7546-174X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.5

АУДИТ ЛОГІСТИЧНОГО СЕГМЕНТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

O. Nazarenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University, Sumy

AUDIT OF THE LOGISTICS SEGMENT OF ENTERPRISE'S ACTIVITIES: COMPONENTS AND PRIORITIES

Формування логістики як концепції, необхідність відповідати сучасним вимогам управління спонукає до становлення та розвитку окремого напрямку аудиту — аудиту логістичної діяльності підприємства.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності застосування, розкриття сутності та визначення можливих векторів розвитку аудиту логістичного сегменту діяльності підприємства в сучасних бізнес-умовах.

Аудит логістичного сегмента діяльності підприємства виступає ефективним інструментом постійного вдосконалення окремих компонентів логістичних процесів. Місією цього напрямку аудиту є підтримка логістичних рішень, які приймаються на підприємстві.

Створення бази даних є вихідною результативною інформацією, яка може бути використана для оцінки окремих складових операційної логістичної системи, що сприятиме ідентифікації можливості оптимізації їх продуктивності.

Аудит логістичного сегменту — це метод комплексної та незалежної діагностики функціональності логістичної системи підприємства. Детермінативна стратегія, тактика та план зняття дефіциту наявних товарно-матеріальних цінностей виступає частиною цього напрямку аудиту та подальшого вдосконалення логістичної системи.

Запровадження нових технологій в організації бізнесу вимагає від компаній переосмислення власної логістичної стратегії для підвищення власної конкурентоспроможності. Для вирішення вищезначених питань, слід провести аудит функціонування логістичного сегменту господарюючого суб'єкта. В статті ідентифіковано інформаційне забезпечення ситуаційного аналізу та окремі його компоненти.

Імплементация технології LFA виступає ефективним засобом оптимізації. Використання її переваг дозволить скоротити час розробки і впровадження інновацій у сфері логістики підприємства.

Ухвалені на підставі звіту аудитора попередні рішення і рекомендації мають виступити основою для детального аналізу з боку топ-менеджменту підприємства, інвесторів і кредиторів. Виважені та фінансово обґрунтовані управлінські рішення, спрямовані на вдосконалення логістичної системи, дозволять мінімізувати логістичні ризики та сприятимуть зростанню конкурентоспроможності підприємства.

Formation of logistics as a concept, the need to meet modern management requirements encourages the establishment and development of a separate audit direction — the audit of the logistics of the enterprise.

The purpose of the research is to substantiate the expediency of application, disclosure of the essence and determination of possible vectors for the development of an audit of the logistics segment of the enterprise in modern business conditions.

Audit of the logistics segment of the enterprise is an effective tool for the continuous improvement of individual components of logistics processes. The mission of this audit is to support logistic decisions made at the enterprise.

Creating a database is the initial productive information that can be used to assess the individual components of the operating logistics system, which will help identify opportunities to optimize their performance.

The audit of the logistics segment is a method of complex and independent diagnostics of the functionality of the enterprise logistics system. Determinative strategy, tactics and a plan to eliminate the shortage of existing inventory items is a part of this audit line and further improvement of the logistics system.

The introduction of new technologies in business organization requires companies to rethink their own logistics strategy to increase their own competitiveness. To address the above issues, the operation of the logistics segment of an economic entity should be audited. The article identifies the information support of the situational analysis and its individual components.

The implementation of LFA technology is an effective optimization tool. Using its advantages will reduce the time for developing and implementing innovations in the field of enterprise logistics.

The previous decisions and recommendations made on the basis of the auditor's report should form the basis for a detailed analysis by the top management of the enterprise, investors and creditors. Well-balanced and financially sound management decisions aimed at improving the logistics system will minimize the logistical risks and help increase the competitiveness of the enterprise.

Ключові слова: аудит, бізнес-процес, логістика, логістичний сегмент, логістична стратегія.

Key word: audit, business process, logistics, logistics segment, logistics strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні вектори розвитку економіки зумовлюють концентрацію уваги стейкхолдерів на окремих економічно однорідних елементах фінансово-господарської діяльності підприємств. Серед таких складових доцільно виокремити логістичний сегмент. Формування логістики як концепції, необхідність відповідати сучасним вимогам управління спонукає до становлення та розвитку окремого напрямку аудиту — аудиту логістичної діяльності підприємства. Таким чином, актуальності набуває розробка теоретичних, прикладних аспектів такого виду діяльності, що уможливить оптимізацію процесу проведення аудиту логістичного сегменту діяльності окремого підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти аудиту логістичної діяльності господарюючих суб'єктів знайшли відображення в наукових доробках закордонних та вітчизняних науковців: Д. Бауерсокса, Л.П. Дорохової, А.Г. Загороднього, Є.В. Крикавського, М. Кристофера, Б. Крокера, К. Лайсонса, Р.Р. Ларіної, З.М. Мнушко, М.А. Окландера, Д. Уотерса, Н.І. Чухрай та інших.

При цьому слід визнати, що у працях вищезазначених науковців розкрито не в повній мірі питання комплексного поєднання аудиту та концепції логістики. Цей факт вимагає формування теоретичних та прикладних засад аудиту логістичної діяльності підприємств в якості пріоритетного напрямку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування доцільності застосування, розкриття сутності, ідентифікація складових елементів та визначення можливих векторів розвитку аудиту логістичного сегменту діяльності підприємства в сучасних бізнес-умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до Закону України "Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність" до аудиторських послуг відносять: аудит, огляд фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності, виконання завдань з іншого надання впевненості та інші професійні послуги, що надаються відповідно до міжнародних стандартів аудиту.

Окрім зовнішнього, на сьогоднішній день, на кожному підприємстві функціонує внутрішній контроль. Посадові особи підприємства (керівник, головні спеціалісти, керівники підрозділів) постійно його проводять. Цей вид контролю умовно можна розбити на попередній, поточний та наступний. Найбільш вагомим джерелом інформації для внутрішньогосподарського користування вважається бухгалтерський облік. Тобто бухгалтерський облік (його контрольна функція) виступає однією з форм внутрішнього контролю [1].

Враховуючи характер співвідношення маркетингу і логістики, можна стверджувати, що ефективність маркетингу впливає на ефективність логістики. І навпаки. Ефективність логістики обумовлює ефективність мар-

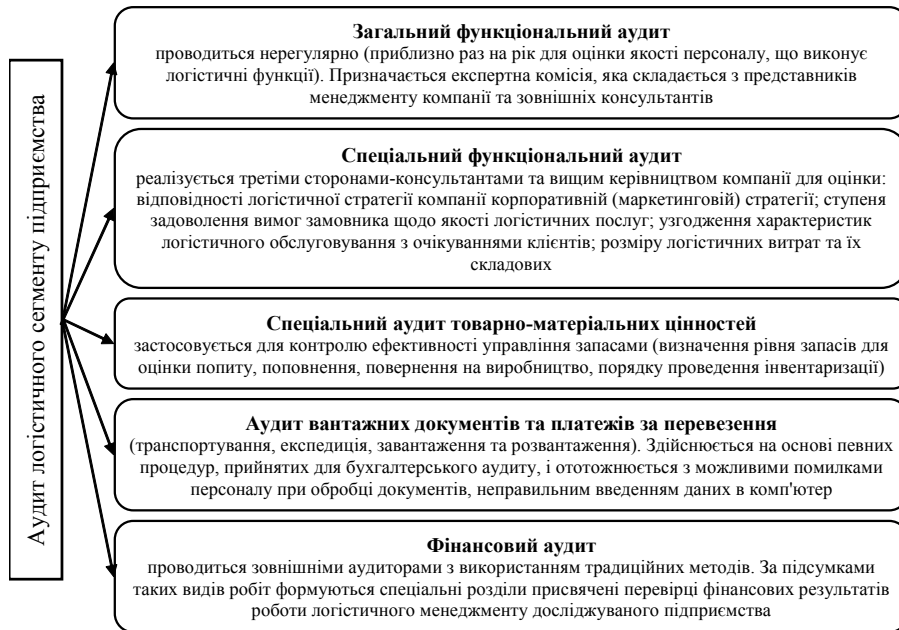

Рис. 1. Окремі компоненти аудиту логістичного сегменту господарюючого суб'єкта

кетингу. Тому конкурентоспроможність підприємства безпосередньо пов'язана з питаннями удосконалення маркетингової та логістичної діяльності. Вони повинні знаходитися під постійним контролем фахівців. Аудит маркетингу і логістики слід прирівняти за значенням до аудиту бухгалтерського обліку [3].

Фінансова стійкість кожного господарюючого суб'єкта в майбутньому буде залежати від здатності управляти змінами. Тому кожна компанія має вивчати та аналізувати ефективність логістичних процесів. При цьому аудит логістики може бути дуже корисним інструментом.

Б. Крокер зазначає, що логістичний аудит повинен надавати інформацію про можливості та напрями вдосконалення поточної ситуації в логістичній системі підприємства та в обсязі процесів, реалізованих у даній системі. Видані рекомендації повинні вказувати на процеси, в яких можна зменшити або оптимізувати витрати на логістику, підвищити якість обслуговування клієнтів (внутрішні та зовнішні) компанії та прискорити потоки в логістичній системі підрозділу, пов'язані зі зниженням рівня запасів [4].

Аудит логістичного сегмента діяльності підприємства виступає ефективним інструментом постійного вдосконалення окремих компонентів логістичних процесів. Принциповою метою цього напряму аудиту є підтримка логістичних рішень, які приймаються на підприємстві. На відміну від інших логістичних інструментів, які також сприяють прийняттю рішень, аудит переймає додатково завдання діагностичного аналізу, який може мати відношення як до цілого ланцюга поставок, так і до певних його складових. Створення бази даних є вихідною результативною інформацією, яка може бути використана для оцінки окремих складових операційної логістичної системи, що сприятиме ідентифікації можливості оптимізації їх продуктивності.

Аудит логістичного сегменту — це метод комплексної та незалежної діагностики функціональності логістичної системи підприємства. Детермінативна страте-

гія, тактика та план зняття дефіциту наявних товарно-матеріальних цінностей виступає частиною цього напряму аудиту та подальшого вдосконалення логістичної системи.

За сучасних умов господарювання, беззаперечної актуальності набуває формування релевантного інформаційного забезпечення стейкхолдерів щодо логістичної складової витрат, коректної ідентифікації, оцінювання, дослідження та аналізу у межах загальної суми витрат окремого господарюючого суб'єкта. Чітка класифікація такого виду витрат сприятиме процесу формування якісного управління ними. Логістична система повинна мати чітко визначений перелік елементів, які зможуть бути оцінені за певними індикаторами. Виокремлення та оцінка даних індикаторів дозволить ідентифікувати проблемні складові логістичної компоненти сучасного підприємства. Враховуючи високу питому вагу логістичних витрат, у межах окремих суб'єктів господарювання, доцільно створити центри їх формування, серед яких, як виокремлену одиницю, слід ідентифікувати логістичний сегмент (логістичний центр, відділ логістики, тощо) [2].

До основних принципів логістичного аудиту слід віднести: об'єктивність (відображає об'єктивні факти, які є актуальними під час проведення аудиту); конфіденційність комерційної інформації; комерційна незалежність аудитора (відсутність зв'язку аудитора з третьою особою, яка може скористатися будь-якими результатами аудиту); професійна незалежність аудитора (аудитор не може бути працівником досліджуваної компанії); циклічність (при повторній перевірці необхідно забезпечити порівнянність результатів); контроль результатів (підсумковий звіт про виконану аудиторську перевірку має бути перевірений у змістовному та формальному аспекті).

Вимоги клієнтів у сфері логістики носять турбулентний характер. Запровадження нових технологій в організації бізнесу вимагає від компаній переосмислення логістичної стратегії для підвищення власної конку-

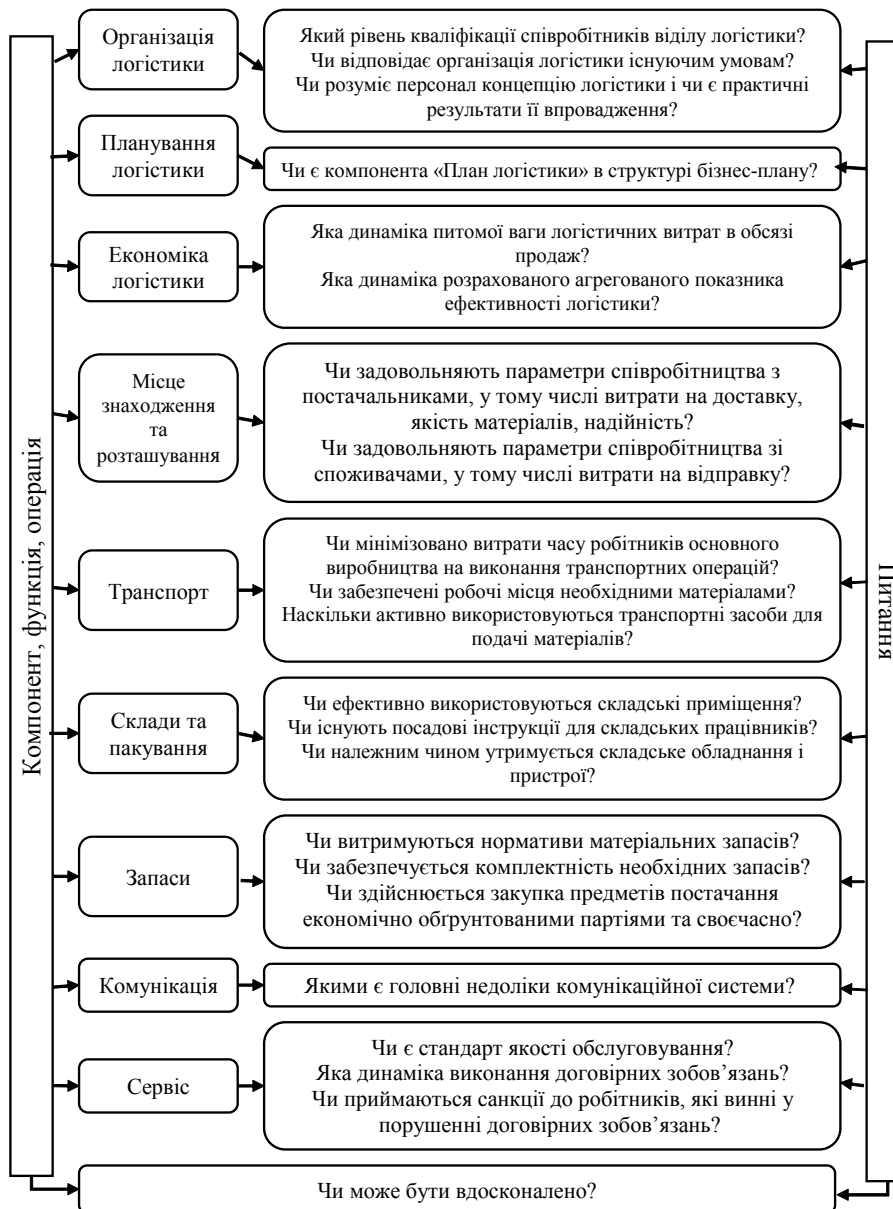

Рис. 2. Інформаційне забезпечення ситуаційного аналізу під час аудиту логістичного сегменту підприємства

рентоспроможності. За даних обставин, підлягають вирішенню логістами такі важливі питання: розташування та оптимальна кількість розподільних центрів; співвідношення між обсягом запасів і рівнем обслуговування кожного центру; обрання маршрутів та типів транспортних засобів; імплементація новітніх технологій обробки даних.

Для вирішення вищезначених питань, слід провести аудит функціонування логістичного сегменту господарюючого суб'єкта, окремі його компоненти представлено на рисунку 1.

Перелік питань ситуаційного аналізу, які доцільно висвітлити при проведенні аудиту стану логістичного сегменту підприємства представлено на рисунку 2.

Для оцінки роботи кожного компоненту логістичної системи використовують відповідні індикатори. Наприклад, для комплексного аналізу різних напрямів роботи складського господарства можна використати такі показники що характеризують:

— інтенсивність роботи складів (вантажобіг, коефіцієнт нерівномірності завантаження складів, інтенсивність проходження вантажів через склад та ін.);

— ефективність використання складських приміщень (місткість складу, корисна площа складу, коефіцієнт використання місткості, вантажонапруженість складу тощо);

— ефективність використання складського обладнання;

— рівень збереженості вантажів (термін зберігання матеріальних ресурсів, кількість випадків крадіжок тощо);

— ефективність роботи складського персоналу (продуктивність праці робітників складу, сума прибутку підприємства на одиницю витрат на персонал; та ін.);

— фінансові показники роботи складу (собівартість зберігання вантажів, дохід складу та ін.).

Проведення аудиту логістичного сегменту діяльності господарюючого суб'єкта має акцентувати увагу на витратах (видах, питомій вазі) не пов'язаних з основною виробничою діяльністю, тобто не виробничих витратах (перевитратах): сировини, матеріалів, комплектуючих у процесі виробництва, зберігання, транспортування; енергії та паливних ресурсів на виробничі й невиробничі потреби; фінансів при придбанні товарно-матеріальних цінностей.

Таку інформацію можна отримати у процесі проведення аудиту на основі аналітичних даних роботи допоміжних служб підприємства у поточному та попередньому звітних періодах.

Звітна документація має супроводжуватися розрахунком ключових показників ефективності функціонування логістичної системи. Після проведення аудиту аналітичні звіти формуються за такими напрямками:

— місце зберігання / аналіз вантажів (дані про асортимент, інвентаризацію за групами, груповий оборот);

— аналіз транспортного потоку (детальний опис руху кожної групи товарів на складі);

— модернізація (класифікація та опис обладнання для завантаження та розвантаження товарно матеріальних цінностей);

— бізнес-процеси (описує підприємство як окрему бізнес-структуру та характеризує регулювання всіх бізнес-процесів).

Технології LFA (Logistics Field Audit), за сучасних бізнес умов, представляють один з найперспективніших

напрямів аудиту логістичного сегменту окремо ідентифікованого господарюючого суб'єкта. Розширюючи засоби впливу традиційного аудиту, технологія LFA передбачає можливість впровадження логістичних аудиторів у систему управління операціями компанії.

На сьогодні клієнти (замовники аудиту) не очікують консультантів, які прийдуть і допоможуть вирішити проблему щодо логістичного сегменту підприємства. Менеджери компаній встановлюють вимоги, що аудиторі мають виступати наставниками і консультантами їх співробітників, а співробітники, в свою чергу, зможуть самостійно застосовувати отримані знання після закінчення співпраці з тьютерами.

Такий підхід є більш дієвим та ефективним, дозволяє постійно вдосконалювати логістичну компоненту компанії, оптимізує час на дослідження, оскільки працівники підприємства є більш обізнаними та вмотивованими на вирішення існуючої проблематики.

Імплементація технології LFA при проведенні аудиту сприятиме акумулюванню релевантної інформації, обґрунтуванню фінансово-господарських рішень спрямованих на вдосконалення логістичної системи.

На рисунку 3 представлено ключові принципи побудови ефективної логістичної стратегії з використанням технології LFA.

Застосування при аудиті логістичного сегменту технології LFA з дотриманням наведених вище принципів дозволить підприємству виявити необґрунтовані, приховані витрати, отримати вимірні порівнювальні результати та зайняти провідні позиції у своїй галузі.

ВИСНОВКИ

Аудит логістичної складової діяльності виступає потужним інструментом інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів релевантною інформацією щодо усіх складових транспортного потоку, місць зберігання, відповідних бізнес-процесів в цілому, підґрунтям для планування та оптимізації логістичного сегменту діяльності окремого господарюючого суб'єкта.

Імплементація технологій аудиту дозволяє компанії ідентифікувати приховані проблеми та визначити можливі шляхи їх вирішення. Особливістю аудиту логістичного сегменту є комплексна оцінка управлінської діяльності компанії, пов'язаної з фізичними процесами товарного обігу. Запровадження технології LFA виступає ефективним засобом оптимізації, використання її переваг дозволить скоротити час розробки і впровадження інновацій у сфері логістики підприємства.

Ухвалені на підставі звіту аудитора попередні рішення і рекомендації мають виступити основою для детального аналізу з боку топ-менеджменту підприємства,

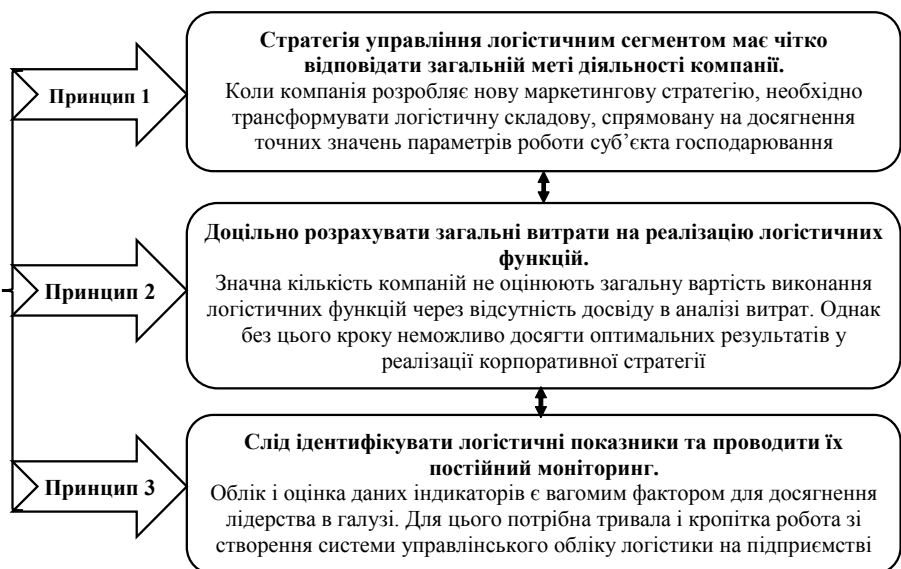

Рис. 3. Принципи побудови ефективної логістичної стратегії з використанням технології LFA

інвесторів і кредиторів. У ході дослідження ідентифіковано інформаційне забезпечення ситуаційного аналізу та окремі його компоненти.

Виважені та фінансово обґрунтовані управлінські рішення, спрямовані на вдосконалення логістичної системи, дозволять мінімізувати логістичні ризики та сприятимуть зростанню конкурентоспроможності підприємства.

Література:

1. Гордієнко М.І., Назаренко О.В. Економічна сутність складових господарського контролю. Економіка АПК. № 9. 2007. С. 78—83.
2. Назаренко О.В. Обліково-аналітичні аспекти групування витрат операційної діяльності логістичного сегменту підприємства. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". № 4. 2019. — URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15548346249532.pdf>
3. Окландер М.А. Логістика: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 346 с.
4. Крокер Б. Картографія як інструмент логістичного аудиту. Єврологістика. № 5. 2006. С. 5.

References:

1. Ghordijenko, M.I. and Nazarenko, O.V. (2007), "The economic essence of the components of economic control", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 78—83.
2. Nazarenko, O. V. (2019), "Accounting and analytical aspects of grouping the costs of operating activities of the logistics segment of the enterprise", *"Internauka"*, Serija: "Ekonomichni nauky", [Online], vol. 4, available at: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15548346249532.pdf> (Accessed 18 May 2019).
3. Oklander, M.A. (2008), *Loghistryka [Logistics]*, Centr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Kroker, B. (2006), "Cartography as a tool for logistics audit", *Jevrologhistryka*, vol. 5. p.5.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2019 р.

Т. Г. Васильців,

*д. е. н., професор, в. о. завідувача відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"*

ORCID ID: 0000-0002-2889-6924

Р. А. Лукак,

*д. е. н., доцент, професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний
університет*

ORCID ID: 0000-0002-1830-1800

О. В. Рудковський,

*д. е. н., професор, Варшавський університет сільського господарства, провідний науковий
співробітник, Інститут кормів та сільського господарства Поділля Національної академії
аграрних наук України*

ORCID ID: 0000-0003-1551-7865

С. О. Бєлікова,

аспірант, Національний інститут стратегічних досліджень

ORCID ID: 0000-0002-8969-3790

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.10

АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

T. Vasylytsiv,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Social and Economic Development
of the Regions, State Enterprise "Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine

R. Lupak,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

O. Rudkovsky,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Warsaw University of Life Science's, Warsaw, Poland, leading researcher,
Institute of Forage and Agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

S. Byelikova,

post-graduate, National Institute for Strategic Studies

ASPECTS OF SAFETY OF DEVELOPMENT OF UKRAINE TOURISM IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Визначено сукупність обставин, що вказують на необхідність вирішення проблем забезпечення достатнього рівня безпеки розвитку туристичної галузі України в умовах гібридного протистояння. Ідентифіковано особливості функціонування туристичної галузі (залежність від навколишнього природного середовища та якості ринкової інфраструктури, потреба у збереженні соціально-економічної стабільності держави, використання іміджу держави, висока інвестиційна місткість, активне застосування механізмів страхування, сезонність попиту на туристичні продукти), у контексті яких реалізуються заходи державної політики забезпечення безпеки її розвитку. Охарактеризовано проблемні аспекти розвитку туристичної галузі України, що стримують формування внутрішнього ринку туристичних послуг європейського зразка. Визначено механізми (інституційно-правовий, організаційно-адміністративний, фінансово-економічний, соціально-психологічний) та засоби забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі в Україні. Виділено чинники, що дозволяють стимулювати зростання рівня безпеки розвитку сфери туризму України. Зроблено висновки щодо вибору пріоритетних напрямів розвитку туристичної галузі України в умовах посилення гібридних загроз.

The set of circumstances, which indicates the necessity of solving the problems of providing an adequate level of safety of development of the tourism industry of Ukraine in the conditions of hybrid confrontation, is determined. Accordingly, in the context of the crisis and the deterioration of the parameters of the functioning of the domestic market, the tourism sector could actively develop, stimulate economic progress and create jobs. In accordance with the accepted structure of the subsystems of the tourism industry (institutional, organizational, functional, economic, demand for services, related infrastructure), features of the tourism industry (dependence on the environment and the quality of market infrastructure, the need to preserve socio-economic stability) are identified. state, use of the image of the state, high investment capacity, active use of insurance mechanisms, seasonality of demand for tourist products) in the context of which measures of the state policy of ensuring the safety of its development are implemented. The problematic aspects of the development of the tourism industry in Ukraine, which impede the formation of the internal market of tourist services of the European standard, are characterized. The following trends in the tourism industry of Ukraine are highlighted: active development of domestic tourism, which began after political and social changes in 2014; the redistribution of consumer confidence among Ukrainian citizens regarding recreation, which involves providing benefits to the budget tourism of the population; the reduction of foreign tourists arriving for recreation in Ukraine, as a result of military events and a turbulent situation in large cities; redistribution of tourist flows in the middle of the country within which the basic territorial centers of tourism are formed. The mechanisms (institutional-legal, organizational-administrative, fiscal-economic, social-psychological) and means of ensuring the security of development of the tourist industry in Ukraine are determined. The factors which allow to stimulate the growth of the level of safety of development of tourism sphere of Ukraine are allocated. Conclusions are made on the choice of priority directions of development of the tourist industry of Ukraine in conditions of increasing hybrid threats.

Ключові слова: туристична галузь, безпека розвитку, гібридні загрози, туристична діяльність, державна політика.

Key words: tourism industry, development security, hybrid threats, tourism activity, state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна володіє необхідними та унікальними ресурсами, які формують передумови для забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі (вигідне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів та культурно-історичної спадщини, санаторно-курортна база, гостинність, відкритість країни (відносно сприятливий візовий режим для іноземних туристів)). Відповідно, в умовах кризи та погіршення параметрів функціонування внутрішнього ринку сектор туризму міг би активно розвиватися, стимулювати економічний прогрес та створювати робочі місця. Водночас це вид економічної діяльності надзвичайно вразливий до будь-яких потрясінь (економічних та політичних криз, війн, військових заворушень, терористичних атак, природних катаклізмів тощо). При цьому він характеризується й рисами швидкого відновлення після несприятливих обставин [1, с. 30; 2].

В умовах активного зростання гібридних загроз (збереження тимчасової окупації частини території України та збільшення на них масштабів військових дій, відсутність дієвих механізмів повернення кримського півострова), що посилюються внутрішньою політичною та економічною кризою спостерігаються негативні явища у туристичній галузі, зокрема в частині втрати третини туристично-рекреаційного потенціалу, повільної розбудови курортної інфраструктури для забезпечення достатньої якості прийому та обслуговування туристів переорієнтованих на відпочинок з Криму, відсутності

досвіду та достатнього людського капіталу для впровадження сучасних технологій у туристичну діяльність, низького забезпечення галузі достатнім рівнем міжфункціональних взаємозв'язків із спорідненими галузями (авіаційною, морською, річковою тощо). За таких обставин актуалізується необхідність пошуку і реалізації дієвих механізмів забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення національної безпеки та розвитку економіки України широко досліджені у працях таких науковців: В. Бойко, З. Варналій, О. Власюк, В. Волошин, В. Горбулін, Я. Качмарик, А. Мокій, Ю. Пинда, О. Іляш, М. Флейчук, А. Шехлович та ін.

Особливостям розвитку туристичної галузі присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів як Л. Захаричева, А. Козаченко, В. Королько, І. Олейник, Ю. Палехі, Г. Почепцова, О. Родіонова, А. Фірюліної, А. Дейяна, Б. Джі, П. Друкера, М. Мескона, Д. Огілві, Д. Траута та ін.

Аналіз основних праць у розрізі зазначених науковців дозволив дійти висновку про те, що ними зроблено значний внесок у дослідження проблем забезпечення розвитку туристичної галузі. Щодо економіки України та характеру розвитку її туристичної галузі в умовах гібридних загроз неможливо в повній мірі прийняти комплекс висновків науковців про перспективи туристичної діяльності вітчизняних суб'єктів господарю-

Таблиця 1. Особливості державної політики забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі

Особливості функціонування туристичної галузі	Особливості державної політики забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі
Залежність від природно-кліматичних умов та природно-ресурсного потенціалу території, наявності пам'яток архітектури і культурної спадщини	<ul style="list-style-type: none"> • дотримання параметрів економічної безпеки; провадження сучасних стандартів безпеки у виробничих сферах реального сектора економіки; • контроль захисту від забруднення земель та навколишнього природного середовища; • прогнозування ризиків техногенних катастроф; • активна державна політика із збереження і відновлення пам'яток культури і архітектури
Необхідність паритетного розвитку та модернізації транспортної, туристичної та готельно-ресторанної та інших інфраструктур	<ul style="list-style-type: none"> • створення сприятливого економіко-правового середовища реалізації інтеграційних і партнерських проектів суб'єктів комплексу; • формування вигідних і безпечних умов реалізації проектів ДПП з розвитку дорожньо-транспортної та іншої інфраструктури територій
Наявність сформованого іміджу держави як країни зі стабільною соціальною та політико-економічною ситуацією	<ul style="list-style-type: none"> • модернізація системи митної та внутрішньої безпеки; • впровадження та реалізація сучасних соціальних стандартів якості життя; • високий рівень протидії терористичним загрозам; • дотримання політичної стабільності
Висока інвестиційна місткість та гарантування безпеки інвестицій в об'єкти готельно-ресторанної сфери	<ul style="list-style-type: none"> • покращення інвестиційної привабливості територій; • скорочення дозвільної погоджувальної систем; • удосконалення параметрів інвестиційної безпеки та державних гарантій в інвестиційних процесах
Висока потреба у страхуванні ризиків споживачів послуг	<ul style="list-style-type: none"> • державна підтримка становлення і розвитку системи страхування фінансових, виробничо-технологічних, транспортних, валютно-комерційних, форс-мажорних та інших ризиків; • формування економічно безпечного вітчизняного туристичного продукту
Сезонність попиту на туристичні продукти	<ul style="list-style-type: none"> • активна державна політика з структурно збалансованого і диверсифікованого розвитку форм та видів туризму; • мінімізація ризиків функціонування та розвитку нетрадиційних та альтернативних видів туризму, приватного туристичного бізнесу на сільських, гірських, віддалених та інших територіях

вання. Відповідно існує необхідність дослідження аспектів безпеки розвитку вітчизняної туристичної галузі в умовах активного посилення зовнішніх політико-економічних загроз.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей, системних проблем та механізмів забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі України в умовах гібридних загроз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Специфікою туристичного комплексу економіки є неможливість його віднесення до однієї конкретної галузі в теоретичному і статистичному розумінні цього слова. Галузь як основний структурний підрозділ народного господарства представляє собою сукупність підприємств, що виконують однакові за змістом соціально-економічні функції незалежно від територіального розташування підприємств та їх організаційно-правової форми. Очевидна суміжність туристичної діяльності з різними сферами суспільного виробництва. Все це підкреслює не лише значущість галузі в економіці держави, а й майбутнє зростання її впливу на інші сфери національного господарства.

Суперечливими є твердження науковців щодо забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі, які зводяться до визначення базових основ функціонування (рекреаційної привабливості території, якості

туристичного обслуговування, інтенсивності туристичних потоків тощо). Безпеки розвитку неможливо досягнути не врахувавши аспекти державного регулювання, які відрізняються в міру галузевих розбіжностей.

Відповідно до прийнятої структури підсистем туристичної галузі (інституційно-організаційна, функціонально-господарська, територіально-господарська, попиту на послуги, супутньої інфраструктури) можна виділити її особливості та проаналізувати особливості державного регулювання забезпечення безпеки розвитку досліджуваної галузі (табл. 1).

Туристична галузь об'єктивно перебуває у прямій залежності від природно-кліматичних умов, що формують базові принципи створення галузевих продуктів і часто стають непрогнозованими загрозами у забезпеченні її безпеки розвитку. Неможливо здійснювати туристичну діяльність без проведення аналізу природно-ресурсного потенціалу територій, архітектурної і культурної спадщини, що часто стають головним чинником туристичної привабливості територій.

Іншим аспектом безпеки розвитку є інфраструктурне забезпечення, яке багатьма фахівцями із туризму розглядається як основний чинник функціонування галузі. Важко з цим не погодитися. Так, відсутність відповідних об'єктів створює не лише ризики для відпочиваючих, а й перешкоджає економічному розвитку території. В Україні таких випадків є чимало і кожному з регіонів нашої держави властиво досить повільно вирішувати відповідні проблеми.

Рис. 1. Механізми та засоби забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі в Україні

Вкрай важко розвивати туристичну галузь, якщо імідж держави лише формується у площині стабільного соціального та політико-економічного функціонування. Для України із початку незалежності властиво перебувати у політико-економічній кризі, що особливо посилилась у результаті гібридного захоплення територій. Відповідне збереження таких тенденцій не дозволить суб'єктами туристичної діяльності досягнути високих економічних результатів і наша країна й надалі перебуватиме у зоні туристичних інтересів лише сусідніх країн.

Існують й фінансові передумови, які визначають темпи розвитку туристичної галузі. Йдеться про високу інвестиційну місткість та гарантування безпеки інвестицій в об'єкти готельно-ресторанної сфери. Так залучення туристів можна пришвидшити за умови присутності на внутрішньому туристичному ринку відомих мережевих готельно-ресторанних комплексів, що вимагає від органів державної влади підвищити рівень прозорості і

ефективності дозвільної системи, забезпечити формування фінансово-економічних стимулів для потенційних інвесторів, активізувати роботу щодо розробки інвестиційних проектів та ін.

Також існує потреба у створенні страхового ринку, де кожному із суб'єктів буде гарантовано захист у здійсненні їх туристичних операцій. Важливим є й розвиток системи страхування фінансових, виробничо-технологічних, транспортних, валютно-комерційних, форс-мажорних та інших ризиків, які впливають на ефективність туристичної діяльності.

В Україні існує потреба у концентруванні системи державного регулювання на забезпечення структурно збалансованого і диверсифікованого розвитку форм та видів туризму, мінімізацію ризиків функціонування та розвитку нетрадиційних та альтернативних видів туризму, приватного туристичного бізнесу на сільських, гірських, віддалених та інших територіях. Таким чином, дії органів державної влади повинні бути направлені на

забезпечення належної адаптації суб'єктів туристичної діяльності до сезонності попиту на туристичні продукти.

В умовах дії потужних стримуючих чинників і обмежень, вплив на подолання яких залежить не лише від внутрішніх можливостей, але й в значній мірі визначається зовнішніми чинниками, органам державного управління слід шукати перспективні ніші розвитку внутрішнього ринку, потенціал яких високий, але не використовується в достатній мірі [3, с. 318—319; 4, с. 187—191]. До таких секторів об'єктивно відноситься туризм та сфера рекреації.

Звичайно, основним чинником поліпшення ситуації у сфері внутрішнього туризму в Україні є стабілізація економічної та військово-політичної ситуації, наслідком чого стане покращання споживчих настроїв та зростання платоспроможного попиту вітчизняного населення на відпочинок. Позитивні зміни та стабілізація ситуації в регіонах країни істотно покращать туристичний імідж держави й на світовому ринку туристичної індустрії та забезпечать зростання обсягів іноземних туристів.

Вважаємо, що пріоритетне значення у посиленні безпеки розвитку туристичної галузі України має диверсифікація напрямів туристичної діяльності та рекреації, перерозподіл сегментів та зміщення акцентів у бік розвитку внутрішнього ринку туристично-відпочинкових послуг. Свідченням актуальності таких напрямів є такі тенденції в галузі: активний розвиток внутрішнього туризму, що розпочався після політичних та суспільних змін у 2014 р.; перерозподіл споживчих настроїв громадян України щодо відпочинку, що передбачає надання переваг населенням внутрішньому бюджетному туризму; скорочення іноземних туристів, які прибувають з метою відпочинку в Україну, внаслідок військових подій та неспокійної ситуації у великих містах; перерозподіл туристичних потоків в середині країни у рамках якого формуються базові територіальні центри туризму [5, с. 191—192; 6, с. 140—50; 7, с. 55—70].

Виділимо зростання частки громадян, що не планують відпочивати, та громадян, що не мають можливості подорожувати, частки відпочиваючих у Карпатах та у замських будинках, а натомість скорочення частки громадян, що планують поїхати відпочивати за кордон чи в Крим. За інформацією власників турагентств та фахівців сфери гостинності, кількість внутрішніх туристів збільшилася, зокрема зросла відвідуваність українцями Карпатського регіону та південних областей.

Невід'ємною складовою туристичної галузі є вигідне та зручне авіаційне сполучення і перевезення пасажирів. Втім, на вітчизняному внутрішньому ринку перевезення пасажирів спостерігаються негативні тенденції. Серед основних чинників, які призвели до спаду попиту на авіаперевезення, — складна військово-політична ситуація в державі, економічна криза, анексія Криму, рекомендації з безпеки польотів низки міжнародних організацій та органів ЄС оминати альтернативними маршрутами частину повітряного простору України та пов'язане з цим у цілому погіршення загального стану сучасної економічної кон'юнктури. Упродовж тривалого часу не працює частина вітчизняних аеропортів, багато авіаперевізників скоротили маршрутну мережу та взагалі згорнули ряд напрямів діяльності.

Українська залізниця, незважаючи на матеріальні втрати викликані антитерористичною операцією на сході держави, істотними змінами в розкладі і напрямках руху залізничних потягів, активно допомагає внутрішнім туристам реалізовувати туристичні поїздки в найбільш популярних літніх напрямках — західному (Львівська, Івано-Франківська, Закарпаття області), південному (Одеська, Миколаївська, Херсонська області) та київському. Потяги популярні серед українських туристів через їх економічну доступність. Водночас пасажирські перевезення залишаються збитковими.

Таким чином, головною особливістю розвитку ринку туризму є поступова переорієнтація туристичних операторів на внутрішній ринок, а туристів — на організовані та самостійні подорожі в межах країни з використанням залізничного або автомобільного чи автобусного транспорту. Головною проблемою розвитку ринку є реалізація його ресурсного потенціалу, тобто збільшення обсягу реалізованих туристичних послуг, зокрема для іноземних громадян [1, с. 31—32; 8, с. 42—47; 9, с. 44—45].

Виходячи з визначених аспектів розвитку туристичної галузі України, особливо в умовах гібридного протистояння зовнішнім загрозам, необхідно реалізувати низку механізмів та дієвих заходів в їх межах (рис. 1). Так, значення інституційно-правового механізму полягає в удосконаленні системи нормативно-правового регламентування туристичної діяльності та створення сприятливого інституційного середовища для суб'єктів туристичної галузі; організаційно-адміністративний механізм передбачає покращення стратегічного планування та управління розвитком туристичної діяльності; фінансово-економічний механізм стосується оптимізації системи оподаткування підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, посилення інвестиційної привабливості галузі та надання їй суб'єктам податкових пільг під конкретні проекти; соціально-психологічний механізм направлений на формування іміджу України як держави, сприятливої для рекреації і туризму, підвищення соціального сприйняття туризму та збереження звичаїв гостинності і доброзичливості [2].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні існують усі можливості для забезпечення безпеки розвитку туристичної галузі в умовах гібридних загроз. Так, активне стимулювання галузі повинно бути сконцентроване на використанні переваг та специфічні тенденції у споживчих настроях громадян України щодо організації відпочинку в межах країни. Доречно розширити сфери використання фінансових методів у туристичній галузі, що стосуватимуться заохочення туристичних операторів, які орієнтовані на внутрішній туризм та соціальний туризм. Наразі в Україні відсутня практика реалізації пілотних проектів (у т. ч. з використанням ресурсів міжнародних фондів технічної фінансової допомоги), одночасно популяризувати туристично-рекреаційні можливості регіонів України за кордоном, а натомість продовжуються розроблятися і реалізовуватися державні та місцеві програми розвитку внутрішнього туризму. Одним із першочергових заходів органів державного регулювання повинно стати нала-

годження співробітництва з представниками туристичної галузі, що дозволять посилити якість ідентифікації та усвідомлення несприятливих чинників розвитку туризму і забезпечити своєчасне (до початку наступного сезону) їх усунення. Зокрема така співпраця повинна стосуватися покращення дорожньої інфраструктури, функціонування туристично-рекреаційних комплексів, проектування туристичних об'єктів, процедур ліцензування гідів-екскурсоводів тощо.

Також належним чином в Україні не проводиться промоційна діяльність щодо туристичного потенціалу нашої держави на світовому ринку сфери послуг. Відповідно органам державної влади необхідно сконцентрувати увагу на представлення України на провідних світових туристичних ярмарках, виставках, форумах та салонах з оновленими туристичними продуктами, наголос в яких робитиметься на вітчизняній гостинності та забезпечені безпеки іноземних туристів у спокійних і мирних регіонах держави. В сучасних умовах обмежених фінансових ресурсів на державному рівні доцільно розпочати використання сучасних засобів комунікації з нішами потенційних туристів через мережу Інтернет.

Свідченням достатнього рівня безпеки розвитку туристичної галузі є постійне коригування та покращання транспортного сполучення основних регіонів-реципієнтів туристів та регіонів-генераторів туристів. Розвиток внутрішнього туризму вимагає зручного, надійного та комфортного транспортного сполучення. Особливої уваги потребує оновлення парку потягів на українській залізниці для забезпечення достатньої кількості комфортних місць при перевезенні пасажирів за основними туристичними напрямками, особливо у пікові сезони відпочинку. Підсумки діяльності української залізниці за рік та динаміка туристичних потоків в різних регіонах також забезпечать достовірну інформацію щодо прийняття управлінських рішень про доцільність введення, доповнення чи скорочення окремих гілок залізничного сполучення в наступному туристичному сезоні.

Перспективи подальших досліджень повинні стосуватися технологічного осучаснення туристичної галузі України, що дозволить змінити принципи створення вітчизняного туристичного продукту та підвищити рівень його конкурентоспроможності на світовому ринку послуг.

Література:

1. Дисбаланси та механізми розвитку внутрішнього ринку України в умовах воєнних дій на Донбасі: аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. Львів: ЛігаПрес, 2015. 84 с.
2. Мігущенко Ю. В. Механізми розвитку туристичної галузі в умовах тимчасової окупації частини території України: регіональний аспект: аналіт. записка. URL: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/AZ_Mihushchenko_2016.pdf
3. Ilyash O., Dzhadan I., Ostasz G. The Influence of the Industry's Innovation Activities Indices on the Industrial Products' Revenue of Ukraine. *Economics and Sociology*. 2018. № 11 (4). P. 317—331.
4. System transformations of the national economy: challenges and expectations: collective monograph /

edited by O. Vlasniuk and other. Bydgoszcz, Poland: University of Economy Publishing House, 2016. Vol. 1. 357 p.

5. Лупак Р.Л. Оцінювання формування конкурентних переваг туристичних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3. С. 189—194.

6. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія. — Львів: ЛДУФК, 2017. — 340 с.

7. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.

8. Охріменко А.Г. Проблеми конкурентоспроможності туристичної галузі України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 5. С. 42—47.

9. Димчук А. В. Формування туристичної політики держави в умовах динамічних змін ринкового середовища. *Економіка та держава*. 2010. № 12. С. 44—45.

References:

1. Voloshyn, V. I. (2015), *Dysbalansy ta mekhanizmy rozvytku vnutrishnoho rynku Ukrayiny v umovakh voyennykh diy na Donbasi* [Imbalances and mechanisms of development of the domestic market of Ukraine in the context of hostilities in the Donbass], LigaPres, Lviv, Ukraine.

2. Mihushchenko, YU. V. (2017), "Mechanisms of the development of the tourism industry in conditions of temporary occupation of part of the territory of Ukraine: the regional aspect", available at: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/AZ_Mihushchenko_2016.pdf (Accessed 10 May 2019).

3. Ilyash, O. Dzhadan, I. and Ostasz, G. (2018), "The Influence of the Industry's Innovation Activities Indices on the Industrial Products' Revenue of Ukraine", *Economics and Sociology*, vol. 11 (4), pp. 317—331.

4. Vlasniuk, O. (2018), *System transformations of the national economy: challenges and expectations*, University of Economy Publishing House, Bydgoszcz, Poland.

5. Lupak, R. L. (2016), "Assessment of formation of competitive advantages of tourist enterprises", *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, vol. 3, pp. 189—194.

6. Holod, A. (2017), *Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriya, metodolohiya ta problemy harantuvannya* [Security of Regional Tourist Systems: Theory, Methodology and Guarantee Problems], LDUFK, Lviv, Ukraine.

7. Melnychenko, O. A. and Shvedun, V. O. (2017), *Osoblyvosti rozvytku industriyi turyzmu v Ukrayini* [Features of the development of the tourism industry in Ukraine], NUTSZU, Kharkiv, Ukraine.

8. Okhrimenko, A. H. (2011), "Problems of Competitiveness of the Tourist Industry of Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 42—47.

9. Dymchuk, A. V. (2010), "Formation of the tourist policy of the state in conditions of dynamic changes in the market environmen", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 44—45.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

І. А. Островський,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7444-2560

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.16

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

I. Ostrovskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic theory and international Economics O. M. Beketov, National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

INSTITUTIONALISATION OF INNOVATION PROCESSES IN UKRAINE: INTERNATIONAL COMPARISONS AND REGIONAL CONTEXT

Розглянуто особливості інституціоналізації інноваційних процесів в Україні. Визначено структурні деформації української економіки, що ускладнюють впровадження інноваційної діяльності в економіці держави. Зроблено міжнародні порівняння галузевої структури ВВП і частки ВВП щодо витрат на виконання наукових досліджень і розробок. Підкреслено, що ключова проблема інноваційної діяльності — це політичні й економічні інститути українського суспільства, асиметрія економічної влади та господарський порядок, що зростає на її ґрунті. Визначено значення регіональних підсистем у комплексі інноваційного розвитку економіки держави, що набуває особливого сенсу за умов децентралізації. Особливого значення набувають перспективи процесів кластерного розвитку регіонів України. Досліджено еволюцію кластерних утворень з виділенням категорії "інноваційний мультикластер" як міжгалузевої економічної системи, що характеризується спеціалізацією учасників у рамках декількох пріоритетних для території видів економічної діяльності, об'єднаних загальним технологічним ядром.

The innovative component should be decisive in substantiating the strategic scientific and production priorities of the development of the state and its regions. Modern structural problems of Ukraine, in particular, insensitivity to innovative processes, are caused by significant macroeconomic constraints. The most important restrictions are demographic negatives, progressive deindustrialization, high resource-intensiveness of production, increasing debt burden. The most destabilizing role is played by war events in the East.

The key issue of innovation activity is the political and economic institutions of Ukrainian society, the asymmetry of economic power and the prevailing economic order. The benefits of economic power to the rental path of maximizing income are the cost for an innovative way. Thus, the institutionalization of innovation development is a prerequisite for modern structural changes.

The significance of regional subsystems in the complex of innovative development of the state economy is steadily increasing. An example of this is the EU Development Strategy up to 2020. The decision on decentralization of the region's economy is an accelerator of innovation processes. This allows for the coordination of state and territorial interests and providing a comprehensive solution to the problems of the regional reproduction process.

Of particular importance are the perspectives of cluster development processes in the regions of Ukraine. The article proposes the allocation of the category "innovative multicaster". It is a quasi-integrated education, an inter-sectoral economic system with specialization of participants in the types of economic activities that are priorities for a given territory.

There are two types of territorial economic systems with the potential of forming multiclasts.

The strategic directions of realization of the state innovation policy at all levels of social and economic system development are proposed:

— optimization of the sectoral and technological structure of the national economy and ensuring progressive structural changes;

- *optimization of the regional structure taking into account the climatic, geographical and national differences, monitoring and evaluation of the possibility of organizing efficient clusters;*
- *optimization of production process, conducting of selective policy, formation of a stable high-tech corporate framework of the economy.*

Ключові слова: інновації, структурні деформації, інноваційна інфраструктура, інноваційний мульти-кластер, регіональна інноваційна підсистема.

Key words: innovations, structural deformations, innovation infrastructure, innovative multicluster, regional innovation subsystem.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інноваційний складник має бути визначальним при обґрунтуванні стратегічних наукових та виробничих пріоритетів розвитку держави та її регіонів. Мистецтво державного управління щодо розрізнення поточних короткострокових і головних довгострокових цілей оцінюють за підсумками інноваційного розвитку, що є підґрунтям соціально-економічного прогресу суспільства. Водночас інноваційні процеси суттєво залежать від інституціонального середовища, що склалося, і від комплексу інституціональних змін, що повинні сприяти впровадженню необхідних інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інституціоналізації сучасних інноваційних процесів на національному і регіональному рівнях знайшли місце в працях багатьох вітчизняних фахівців, зокрема, О. Войтик, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, В. Дементьєва, В. Вишневського, В. Ковбасюка, Л. Федулової та багатьох інших дослідників [1–6]. Водночас потребують узагальнення і досліджень методологічні особливості та суперечності становлення інститутів інноваційного розвитку за сучасних умов розвитку української економіки та її регіонів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — аналіз особливостей та суперечностей інституціоналізації сучасних інноваційних процесів в Україні на макро- і мезорівнях з урахуванням закордонного досвіду і конкурентних переваг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні структурні проблеми України та її регіонів, зокрема, нечутливість до інноваційних процесів, обумовлені суттєвими макроекономічними обмеженнями, серед яких найважливішими є демографічні негативи, зменшення масштабів економіки країни, прогресуюча деіндустріалізація, висока ресурсомісткість виробництва, зокрема, низька енергоефективність, зростаюче боргове навантаження. Найбільш дестабілізує роль грають воєнні події на Сході держави.

Структурні деформації української промисловості набувають критичних рівнів. Україна зміцнює аграрну спеціалізацію економіки, отримавши у сумі ВВП 2017 р. 17-відсоткову частку сільського госпо-

дарства, лісництва й рибальства поряд з 14 % переробної промисловості. Разом з оптовою та роздрібною торгівлею ці галузі формують майже 31 % ВВП [7]. У країнах ЄС частка сільського господарства, лісництва та рибальства у ВВП є на порядок нижчою, ніж в Україні, тоді як внесок професійної, наукової та технічної діяльності у ВВП майже значно перевищує українські показники.

Технологічна відсталість та консервація низькотехнологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики. Збереження низьких темпів відновлення промисловості посилюватиме ризики прискорення деіндустріалізації та консервації технологічної неконкурентоспроможності вітчизняного промислового сектору в умовах переходу світової економіки на нові технологічні засади розвитку. Йдеться, зокрема, про промислові стандарти цифрової економіки і нові параметри продуктивності та ресурсної ефективності [8, с. 13].

Як свідчать дані таблиці 1, частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП в Україні дорівнює лише показнику Румунії, поступається частці країн Балтії, помітно менше за східноєвропейських сусідів, понад у 4 рази відстає від середнього показника Євросоюзу. З точки зору динаміки ми спостерігаємо спадну тенденцію з 2014 року. Тобто погіршуються стартові передумови для імовірних інноваційних змін. За близькістю часток державного і підприємницького секторів Україна близька до східноєвропейських сусідів і суттєво відрізняється від середнього показника по ЄС. Але внесок закладів вищої освіти та неприбуткового сектору дуже низький. Треба звернути увагу також на спадну динаміку часток державних коштів, неприбуткового сектору, сектору вищої освіти, коштів іноземних джерел на тлі зростання питомої ваги підприємницького сектору на дві третини протягом п'яти років.

Але ключова проблема інноваційної діяльності — це політичні й економічні інститути українського суспільства,

Таблиця 1. Питома вага витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС 28	1,93	1,97	2,01	2,02	2,03	2,04	2,03
Болгарія	0,56	0,53	0,60	0,63	0,79	0,96	0,78
Естонія	1,58	2,31	2,12	1,72	1,45	1,49	1,28
Іспанія	1,35	1,33	1,29	1,27	1,24	1,22	1,19
Латвія	0,61	0,70	0,66	0,61	0,69	0,63	0,44
Литва	0,78	0,90	0,89	0,95	1,03	1,04	0,85
Німеччина	2,71	2,80	2,87	2,82	2,87	2,92	2,94
Польща	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,00	0,97
Румунія	0,46	0,50	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48
Словаччина	0,62	0,66	0,80	0,82	0,88	1,18	0,79
Словенія	2,06	2,42	2,57	2,58	2,37	2,20	2,00
Угорщина	1,15	1,19	1,26	1,39	1,35	1,36	1,21
Чеська Республіка	1,34	1,56	1,78	1,90	1,97	1,93	1,68
Україна	0,75	0,65	0,67	0,70	0,60	0,55	0,48

Джерело: [9].

Таблиця 2. Основні чинники конкурентоспроможності інтегрованих утворень на етапах еволюції територіальних економічних систем

Етапи еволюції територіальних економічних систем	Основний чинник конкурентоспроможності інтегрованих утворень
Індустріальні агломерації	Транспортно-логістичні переваги: зниження рівня невизначеності та трансакційних витрат на ґрунті географічної концентрації, швидка реакція на інновації конкурентів
Інноваційні промислові зони	Кадрові та інфраструктурні переваги: зниження рівня невизначеності та трансакційних витрат з використанням формальних інститутів на підставі укладання явних контрактів з учасниками інтегрованого утворення про співробітництво (трансферт технологій)
Територіальні інноваційні мережі	Інформаційні переваги, зниження рівня невизначеності та трансакційних витрат з використанням неформальних інститутів (формування соціального капіталу, дифузія управлінських інновацій)
Інноваційні кластери та мультікластери	Інноваційні переваги спільної діяльності мережових механізмів науково-технічного співробітництва (формування інституціонального середовища інноваційного розвитку, державно-приватне партнерство)

асиметрія економічної влади та господарський порядок, що зростає на її ґрунті. Те, що є умовою максимізації прибутку за рентного шляху — приватна економічна влада, є і головною перешкодою інноваційного розвитку. Вигоди від економічної влади для рентного шляху максимізації доходу є витратами для інноваційного шляху. Проблема зміни ставлення підприємств до інновацій — це перш за все проблема зміни існуючого господарського порядку і його інститутів [4, с. 17]. Таким чином, інституціоналізація інноваційного розвитку є необхідною передумовою сучасних структурних змін.

Значення регіональних підсистем у комплексі інноваційного розвитку економіки держави і увага до неї у світі неухильно зростають. Про це, зокрема, свідчить той факт, що у Стратегії розвитку Євросоюзу на період до 2020 року передбачено, що 60—75 % всіх коштів, спрямованих на реалізацію Стратегії, буде витрачено на заходи, пов'язані з досягненням цілей регіонального розвитку. У такому форматі має відбуватись реформування економіки в Україні.

Вирішення питання про децентралізацію економіки регіонів, їхньої господарської самостійності потребує застосування відтворювального підходу, за допомогою якого регіон розглядається не тільки як підсистема соціально-економічного комплексу країни, але і як самостійний суб'єкт із закінченим циклом відтворення, з особливими формами прояву стадій відтворення і специфічними особливостями проходження соціальних і економічних процесів. Головною перевагою цього підходу є те, що він ґрунтується, з одного боку, на визнанні спільності територіальної економіки з економікою держави, а з другого — на відносній відособленості відтворювального процесу в регіоні, що дає можливість погоджувати державні і територіальні інтереси та забезпечувати комплексне розв'язання всіх проблем регіонального відтворювального процесу.

Управління процесом розширеного відтворення припускає пошук системи таких пропорцій, які забезпечують ефективне використання соціально-економічного і ресурсного потенціалу регіональних соціально-економічних систем, створюють стійку рівновагу й розви-

ток економічної та соціальної підсистем і ведуть до досягнення соціальних цілей розвитку суспільства. Залежно від характеру взаємозв'язку між різними елементами відтворювального процесу виділяють групи пропорцій (загальноекономічні, структуроутворювальні, демографічні, соціально-економічні, економіко-екологічні, інноваційно-технологічні, фінансово-економічні), дослідження яких спрямовано на виявлення комплексності в розвитку економіки регіону, забезпечення єдності внутрішньорегіональних і міжрегіональних матеріально-речових, фінансово-кредитних і трудових процесів розширеного відтворення.

Особливого значення набувають перспективи процесів кластерного розвитку регіонів України, що широко проаналізовано в науковій літературі. Конкурентні переваги інноваційних кластерів є результатом синтезу факторів конкурентоспроможності інтегрованих

утворень, що сформувалися на попередніх етапах їх розвитку. Основні фактори конкурентоспроможності інтегрованих утворень на різних етапах еволюції територіальних економічних систем представлено в таблиці 2.

У рамках уточнення типології кластерів з урахуванням їх впливу на напрями і темпи територіального розвитку представляється доцільним виділення категорії "інноваційний мультікластер", який визначають як квазіінтегроване утворення, тобто міжгалузеву економічну систему, що характеризується спеціалізацією учасників у рамках декількох пріоритетних для території видів економічної діяльності, об'єднаних загальним технологічним ядром.

З погляду цілісності й комплементарності виробничих процесів виділяють два типи територіальних економічних систем, що володіють потенціалом до формування інноваційних кластерів як технологічного ядра розвитку мультікластерів.

До першого типу можна віднести агломерації потенційних кластерів високотехнологічних виробництв, що включають повний спектр суміжних економічних процесів у ключових для регіону видах економічних діяльності, що включають поряд з виробництвом готової продукції раціональне природокористування й відновлення природного середовища.

До другого типу економічних систем відносять конгломерати територіально-виробничих комплексів, сформованих у відповідності з принципами попередніх технологічних укладів, обмежено взаємодіючих у рамках окремих технологічних процесів або виробничих операцій. Подібний підхід дозволив виділити, наприклад, природокористувальний мультікластер.

Мультікластери характеризуються об'єднанням у рамках економічної системи території підприємств, які здійснюють суміжні види економічної діяльності (добувні й переробні) і використовують технології попередніх технологічних етапів поряд з технологічними інноваціями.

Тим самим, мультікластери виконують роль "точок зростання" інституціонального середовища території розміщення, що ініціює дифузію інституціональних інновацій через мережу трансакцій за участю резидентів і нерезидентів кластерного утворення.

Головне завдання інституціональної політики у сфері інновацій у сучасних ринкових умовах в Україні полягає, з одного боку, у тому, щоб поглибити процес системної трансформації економіки й усього суспільства, а з іншого — створити систему інститутів, яка гарантуватиме необоротність здійснених урядом уже сьогоднішніх реформ, суттєве підвищення їх економічної та соціальної ефективності.

На цей час Україна не має чітко структурованої системи інституційного забезпечення змін в економічних системах. Для подолання невідповідності виробничої та інституційної структур суспільства вирішення завдань прискореної диверсифікації структури економіки регіонів треба діяти за двома моделями: перша орієнтована на форсування традиційних промислових виробництв та сфери послуг, що працює для задоволення потреб кінцевих споживачів; друга модель орієнтована на забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у контексті переходу до постіндустріальної економіки, у якій основний обсяг доданої вартості виробляється за рахунок високої якості людського капіталу, використання інтелектуальних ресурсів. Інституціональні зміни в трансформаційній економіці, головним чином, повинні бути спрямовані на: підвищення частки високотехнологічної продукції в експорті; удосконалення податкових і митних механізмів вилучення природної ренти; розробку заходів щодо реформування природних монополій; підтримку малого й середнього бізнесу; розвиток національної венчурної індустрії.

ВИСНОВКИ

Аналіз інституціональних передумов інноваційного розвитку України та її регіонів дозволяє сформувати стратегічні напрями реалізації інноваційної політики держави на всіх рівнях розвитку соціально-економічної системи:

— оптимізація галузевої і технологічної структури національної економіки та забезпечення прогресивних структурних зрушень, стимулювання й підтримка попиту на інновації;

— оптимізація регіональної структури з урахуванням природно-кліматичних, географічних і національних відмінностей, проведення моніторингу і оцінки можливості організації ефективних кластерних, зокрема, мультикластерних структур у регіональному розрізі, створення комунікаційного середовища, інформаційної бази даних та підтримуючих інститутів для функціонування регіональних виробничих структур, стимулювання й підтримка конкурентоспроможності галузевої або територіальної організації господарської діяльності з метою сталого розвитку;

— оптимізація процесу виробництва, проведення селективної політики, формування стійкого високотехнологічного корпоративного каркасу економіки, інтеграція науки, освіти, виробництва й ринку, оптимізація співвідношення великого і малого підприємництва у виробництві й ринковому розподілі; виведення з господарського обороту неефективних виробництв; пріоритетний розвиток високотехнологічних виробництв, що формують власні сегменти на світовому ринку.

Література:

1. Войтик О.Є. Інституційне забезпечення державного управління регіональним розвитком //

Теорія та практика державного управління. — 2016. — № 1 (52). — С. 1—8.

2. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. — 2016. — № 1. — С. 7—22.

3. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. / А. А. Гриценко. Економіка і прогнозування. — 2016. — № 2. — С. 9—23.

4. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз // В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. — 2011. — № 3. — С. 5—20.

5. Ковбасюк Ю.В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління. — Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 7 (157). — С. 246—253.

6. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л.І. Федулова // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.

7. Валовий внутрішній продукт за 2017 рік // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. — Дата звернення 19.05.2019.

8. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіз. доп. / Я.Б. Базиліук, С.В. Давиденко, Д.Ю. Венцовський та ін. — К.: НІСД, 2017. — 84 с.

9. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік: статистичний збірник. — Київ: Державна служба статистики України, 2018. — 178 с.

References:

1. Vojtyk, O. Ye. (2016), "Institutional provision of state governance of regional development", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (52), pp. 1—8.

2. Heiets, V. M. (2016), "Economy of Ukraine: key problems and prospects", *Ekonomika i prohnzuvannia*, vol. 1, pp. 7—22.

3. Hrytsenko, A. A. (2016), "The economy of Ukraine on the path to inclusive development", *Ekonomika i prohnzuvannia*, vol. 2, pp. 9—23.

4. Dementiev, V. and Vishnevskiy, V. (2011), "Why Ukraine is not an Innovative State: Institutional Analysis", *Ekonomichna teoriia*, vol. 3, pp. 5—20.

5. Kovbasiuk, Yu. V. (2014), "New approaches to developing regional policies and regional governance", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. № 7 (157), pp. 246—253.

6. Fedulova, L. I. (2013), "Innovative development: evolution of views and problems of modern awareness", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 28—45.

7. Statistiks Service of Ukraine (2018), "Gross domestic product for 2017", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 19 May 2019).

8. Basyliuk, Ya. Davydenko, S. and Ventskovskiy, D. (2017), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi ahresii* [Economic security of Ukraine in conditions of hybrid aggression], NISD, Kyiv, Ukraine, p. 84.

9. Statistiks Service of Ukraine (2018), "Scientific and Innovative Activities of Ukraine, 2017. Statistical Collection", Kyiv, p. 178.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2019 р.

О. В. Кузик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-9683-8697

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.20

ІННОВАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КОМУНІКАЦІЙ У МАРКЕТИНГУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

О. Kuzyk,
PhD in Economics, associate Professor of the Department of Marketing, Ivan Franko National University of L'viv

MARKETING COMMUNICATION MANAGEMENT IN THE AGRARIAN BUSINESS OF UKRAINE

Упродовж останніх десятиліть спостерігається постійне ускладнення комунікацій підприємств зі споживачами. Твердження про прийняття раціональних рішень споживачами за умови достатньої інформації часто не підтверджуються на практиці. Тому світ маркетингової діяльності часто є ірраціональний та непередбачуваний. У маркетингових комунікаційних кампаніях агропідприємств України, відповідно, необхідно уникати складності, забезпечувати знаннями потенційних споживачів про компанію та її товари.

У статті проаналізовано питання дуалізму щодо кількості часу, який слід виділити на товар з його властивостями чи бренд. Доведено доцільність просування товарів і брендів одночасно агробізнесом України. Розглянуто роль фреймінг-ефекту у цьому процесі. Визначено, що фон, застосований для подання інформації, суттєво впливає на судження людей і прийняття споживчих рішень.

У дослідженні вивчено питання зон впливу інформації на споживача. Звернено увагу на внутрішній, зовнішній впливи та вплив збоку інших людей. Підкреслено необхідність глибокого розуміння агропромисловими компаніями України ступеня впливу на споживачів різних джерел з метою обрання найефективніших інструментів маркетингових комунікацій.

Проаналізовано ключові вимоги до комунікаційних повідомлень у сучасному агробізнесі, зокрема: цікавість, зрозумілість, доступність для пошуку та можливість поділитися з оточуючими. Відзначено роль нульового моменту істини (ZMOT) для ефективної маркетингової діяльності. Адже за спостереженнями компанії Google впродовж останнього десятиліття споживачі щораз частіше послуговуються рейтингами, відгуками та рецензіями у мережі Інтернет на споживчі товари. Ці тенденції мають стати додатковими можливостями для аграрного бізнесу України через вчасне та раціональне застосування механізмів інноваційних інструментів маркетингових комунікацій. Це стає нагодою більш тісно співпрацювати з цільовою аудиторією, проводити довготривале виведення бренду на ринок.

Отже, українським аграрним компаніям слід навчитись активно співпрацювати із найбільш активними сегментами ринку (зокрема YWN) через відгуки, веб-сайти, соціальні медіа, блоги, електронну розсилку. Це дозволить також легше завойовувати новостворені ринки, які відкритіші до інновацій, а їхні споживачі при зростанні доходів активно пробують нове.

Over the last decades, there has been a continuing complication of communications between enterprises and consumers. The statement about making informed decisions by consumers, provided there is sufficient information, is often not confirmed in practice. Therefore, the world of marketing activities is often irrational and unpredictable. In marketing communication campaigns of agribusinesses of Ukraine, accordingly, complexity should be avoided and knowledge about the company and its products should be provided to potential consumers.

The article analyzes the issue of dualism regarding the amount of time that should be allocated to the product and its characteristics or brand. The expediency of promoting products and brands simultaneously by agribusiness in Ukraine is proved. The role of the framing effect in this process is considered in details. It is determined that the background applied to the presentation of information significantly affects people's judgment and consumer decisions.

The study examined the areas of influence of information on the consumer. Attention is paid to the internal and external influences, as well as influence from other people. The necessity of deep understanding by agroindustrial companies of Ukraine of the degree of influence of different sources on consumers is emphasized in order to choose the most effective tools of marketing communications.

The key requirements for communication messages in modern agribusiness are analyzed, in particular: interestingness, clarity, availability for search, and opportunity to share with others. The role of Zero Moment of Truth (ZMOT) for efficient marketing activity was noted. After all, according to Google's observations over the last decade, consumers increasingly use ratings and reviews on the Internet for consumer products. These trends should become an additional opportunity for the agrarian business of Ukraine through timely and rational application of mechanisms of innovative tools of marketing communications. It becomes an opportunity to work more closely with the target audience, to lead the long-term launch of the brand on the market.

Therefore, Ukrainian agrarian companies should learn to actively collaborate with the most active market segments (including YWN) through reviews, websites, social media, blogs, and email. It will also make it easier to conquer newly created markets, which are more open to innovation, and their consumers are actively trying new things while their income grows.

Ключові слова: маркетингові комунікації, аграрний бізнес України, поведінка споживачів, бренд, фреймінг-ефект, зони впливу інформації на споживача, нульовий момент істини, Інтернет-комунікації.

Key words: marketing communications, agrarian business of Ukraine, consumer behavior, brand, framing effect, zones of influence of information on the consumer, zero moment of truth, Internet communication.

ВСТУП

Доволі часто агропромислові підприємства в Україні стикаються з необхідністю проведення глибоких змін у товарній політиці, ціноутворенні, маркетингових комунікаціях чи політиці розподілу. Значна мінливість ринкового середовища, насиченість ринку конкурентними товарами та послугами призводить до ускладнення поведінки споживачів. Підприємствам дедалі важче стає сформулювати чітке уявлення про уподобання споживачів, детально проаналізувати попит та здійснити ефективний маркетинговий вплив на них. Водночас розроблення нового товару з потрібними характеристиками є недостатньою умовою успішності на ринку. Необхідно од-

ночасно створювати нову цінність для споживача, вміти переконати його у прийнятній для нього якості продукту і здатності задовольняти актуальну потребу.

На допомогу агропромисловим компаніям у цьому складному процесі стають маркетингові комунікації, які під впливом змін маркетингового середовища та поведінки основних ринкових гравців теж змінюються та змушені враховувати інноваційну складову. Сьогодні частина класичних інструментів маркетингових комунікацій, зокрема реклами, стимулювання збуту чи персонального продажу, частково втрачають свою ефективність впливу на цільову аудиторію, часто не викликаючи запланованої усвідомленої реакції.

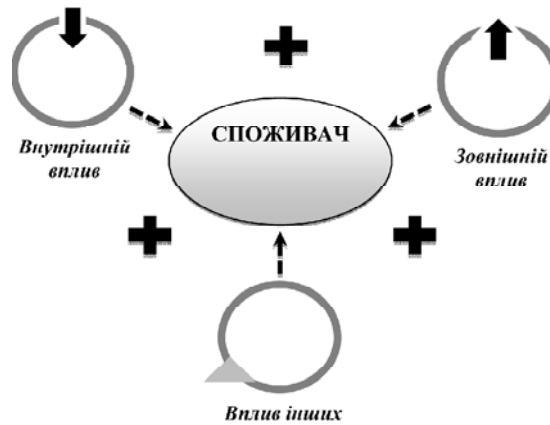

Рис. 1. Зони впливу інформації на споживача

Джерело: складено за [1, с. 48].

Маркетологи агропромислових підприємств України змушені враховувати сучасні досягнення у вивченні поведінки потенційних споживачів, застосовувати сучасні інструменти комунікацій з різних галузей, опиратись на поведінку найвпливовіших клієнтів на ринку для досягнення максимальної ефективності маркетингової діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Агропромисловий бізнес в Україні є особливо актуальним та важливим для національної економіки України. Саме тому аналізу маркетингових комунікацій українських підприємств присвячують увагу багато вчених-економістів, зокрема М. Андрушко, Л. Балабанова, О. Гудзинський, О. Гумен, Є. Майовець, І. Соловйова, В. Тарасевич, Б. Панасюк, Т. Приймак, В. Косіюк, О. Шпичак й інші. Ряд питань ефективного управління інноваційними підходами до маркетингової комунікаційної політики підприємств аграрного бізнесу України, однак, залишаються дослідженими недостатньою мірою та потребують детальнішого вивчення.

Актуальним та важливим є розуміння:

- ірраціональності та непередбачуваності поведінки учасників ринкового процесу;
- раціонального впливу на судження людей через використання зображень, слів, контексту;
- умов, особливостей та зон впливу інформації на споживача;
- сучасних способів вивчення товарів споживачами перед придбанням.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є дослідження ролі інноваційного середовища маркетингових комунікацій в управлінні бізнесом сучасних агропромислових підприємств України, з урахуванням сучасних досягнень у сфері вивчення поведінки споживачів і ринків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Більшість керівників сучасних компаній погоджуються із твердженням про суттєве ускладнення комунікацій зі споживачем сьогодні. Так, президент компанії Procter&Gamble Д. Джагер підкреслював надмірну

складність спілкування з клієнтами через асортимент та маркетингові комунікації в останні роки [10, с. 96—104].

Економічна теорія часто послуговується твердженнями про раціональну діяльність індивідів та постійне їхнє намагання максимізувати корисність. Споживачі сприймаються як "калькулятори власної вигоди" [2, с. 38—49; 6, с. 84—90]: за умови достатньої інформації вони приймають раціональне рішення. Водночас економісти схильні ігнорувати людську природу. Адже фахівці-маркетологи розуміють, що доволі часто люди є нерациональні й керуються різноманітними мотивами.

Більше того, світ маркетингової діяльності не можливо привести до математичних формул [5, с. 23], оскільки він часто є ірраціональний та непередбачуваний. Саме тому агропромислові компанії в Україні інколи помиляються, опираючись на дані витончених досліджень і прогнози експертів. Такі рекомендації детально готують та змішують із помилковими твердженнями, котрі подають як факти.

У зв'язку з цим, можна виділити кілька правил побудови сучасної ефективної маркетингової комунікаційної політики агропромислової компанії:

1. Не слід захоплюватись складністю; краще уникати її.
2. Великі ідеї практично завжди можна подати простими словами.
3. Вкладати кошти слід в існуючі, а не втрачені можливості.
4. Варто довіряти здоровому глузду, який підкаже, що необхідно робити.
5. Ключовим у комунікаціях часто є не знання своїх клієнтів, а забезпечення знаннями потенційних споживачів про компанію і її товари.

У маркетинговій комунікаційній політиці агропромислових підприємств України часто виникає дуалізм, котрий спричиняє дискусію щодо кількості часу, який слід виділити на товар (і його характеристики) чи бренд (картинки, історії, емоції). Сьогодні виокремлюють дві моделі до розподілу часу, зусиль, бюджетів на бренди та товари. Згідно з класичною моделлю прийняття рішень, бренд і товар при розробленні комунікації зазвичай протистоять один одному. Протиставлення, однак, продиктоване застарілістю моделі: емоційність на противагу раціональності. Цю модель застосовують

здебільшого несвідомо для концептуалізації ролей бренда (емоційність) та товару (раціональність) при прийманні рішення про купівлю [1, с. 47].

Відповідно до сучасної моделі, бренд і товар є взаємопов'язаними: бренди забезпечують фон для підвищення вартості товарів в очах клієнтів. Якщо не надавати фону — цінність втрачається і товару бракує сутності. Така ситуація є складною також з огляду на високий рівень конкуренції. Якості українських аграрних продуктів на сформованих вітчизняних та світових ринках не є достатньо для відчутної й суттєвої диференціації в конкурентному середовищі.

За таких умов можемо стверджувати, що для підвищення ефективності маркетингових комунікацій сьогодні в аграрному бізнесі України доцільно просувати товари та бренди одночасно. При цьому бренди мають стати рамками, які через фреймінг-ефект [9] впливатимуть на вартість товарів чи послуг і взаємодію з продукцією на неявному рівні споживачів [1, с. 48].

Фреймінг-ефект (інколи називають ще ефект обрамлення) — це намагання маніпулювати думками або судженнями людей через використання зображень, слів, контексту [8, с. 314—329]. Цей інструмент маркетингових комунікацій ефективно застосовують у сфері послуг розвинених країн сьогодні, водночас він практично не використовується в аграрному бізнесі України. Ефект обрамлення вживають у комунікаціях з метою підкреслення позитивного (наприклад, зерносховища в портах України наполовину заповнені) чи негативного змісту (наприклад, зерносховища в портах України наполовину порожні) через відповідне подання інформації. Водночас тип застосованого для подання інформації фону суттєво впливає на судження людей і на прийняття в кінцевому результаті рішень.

Таким чином, застосування у комунікаційних кампаніях аграрних підприємств цього ефекту може стати потужним чинником впливу на поведінку потенційних клієнтів, постачальників, конкурентів, контактні аудиторії. Найбільш активно й ефективно фреймінг-ефект застосовують в Україні ЗМІ, політики, пропагандисти і фахівці з реклами. Часто однак, цей ефект є несвідомим.

Отже, можемо погодитись із висновками американських фахівців з психології та маркетингу Д. Канеманом та Ф. Барденом, що головною перевагою сучасної моделі прийняття рішень є забезпечення аналітичного та систематичного доступу до системи неявного прийняття рішень про купівлю (чи співпрацю) та його зв'язку з усвідомленим рівнем [1, с. 48].

З метою з'ясування умов та механізмів формування інноваційного середовища маркетингових комунікацій доцільно розглянути детальніше джерела впливу на сучасного клієнта, зокрема (рис. 1).

Цікавим та важливим для сучасного агробізнесу є розуміння власного, внутрішнього впливу споживача на його купівельну поведінку. Власний вплив є відображенням:

- досвіду спілкування з компанією чи іншими підприємствами, що випускають подібну продукцію;
- особливостей користування певними товарами чи послугами;

- особистих поглядів на певні товари, товарні марки, бренди, умови співпраці тощо та їхньої оцінки;
- уподобань стосовно конкретно визначеної продукції.

Зовнішній вплив здійснюють цілеспрямовані джерела ззовні, котрі штучно створюють підприємства через маркетингові комунікації. Також такий вплив чинять деякі канали взаємодії з клієнтом: продавці, обслуговуючий персонал, консультанти та ін. З точки зору агропромислової компанії, зовнішній вплив є керованим і контрольованим процесом, адже повідомлення, канали зв'язку, частота інформації можуть бути чітко запланованими. Водночас маркетингологи мають чітко розуміти: сприйняття клієнтом повідомлення неможливо точно спрогнозувати.

Вплив інших людей за своєю природою теж походить із зовнішнього середовища. До такого впливу зараховують думки та висловлювання:

- близьких друзів;
- родичів;
- спільнот, до яких належать клієнти;
- у групах соціальних мереж, де приєднані споживачі;
- колективних рейтингових систем (наприклад, АСУ — рейтингове агентство в галузі тваринництва України);
- позиція сегменту YWN (молодь, жінки та "громадяни Інтернету") [4, с. 39], яка суттєво впливає на інших.

Результати впливу збоку інших людей є складнішими для прогнозування й контролю. З метою їхнього передбачення маркетингологам в аграрному бізнесі доцільно застосовувати маркетинг у спільнотах: не контролювати спілкування в спільнотах, а впливати на обговорення через лояльних споживачів.

Усі джерела впливу на поведінку споживача є пов'язаними між собою та постійно переплітаються. У сучасній ринковій економіці агропромислові компанії за допомогою розвиненого інструментарію маркетингових комунікацій першочергово впливають на споживачів через зовнішній вплив. Згодом впливають на споживача інші люди. У сукупності це формує власну думку та вплив клієнта.

Очевидно, сила впливу кожного джерела є різною для кожного окремого споживача. Так, деякі споживачі мають доволі чітко сформовані власні уподобання і вплив реклами чи стимулювання збуту на них є незначним. Інші, навпаки, більше довіряють рекламодавцям чи думці інших людей. Навіть більше, із часом кожна людина стає досвідченішим споживачем, тому на вибір більшою мірою впливає власний досвід.

Орієнтуючись на свою цільову аудиторію, розуміючи ступінь впливу на них різних джерел, маркетингологи агропромислових компаній мають визначати, коли і які саме маркетингові комунікації мають бути застосованими у кожній окремій ситуації. Вищий рівень зовнішнього впливу свідчить про необхідність застосування традиційних засобів комунікацій у маркетингу. За умов зростання рівня впливу інших споживачів (спільноти, соціальної групи тощо), на думку цільового ринку, слід звернути увагу на сучасні інструменти маркетингових

комунікацій у соціальних мережах, Інтернеті тощо. Коли ж цільовий сегмент зрілий і опирається більшою мірою на досвід та власні уподобання, маркетологам ключову увагу варто звернути на реакцію й задоволення після покупки.

Агропромислові компанії, котрі працюють багато років активно застосовують сучасні маркетингові інновації у галузі комунікацій. Поряд із намаганнями зробити повідомлення цікавими та зрозумілими, маркетологи роблять їх:

- доступними для пошуку;
- такими, щоб було зручно ділитись.

З метою визначення задоволення цих двох параметрів працівники світової пошукової системи Google ввели поняття нульового моменту істини (Zero Moment of Truth — ZMOT). Цей показник пов'язаний із періодом, коли споживач досліджує товар чи послугу (шукає інформацію) ще до моменту покупки. Саме у цей період важливе значення відіграють маркетингові комунікації.

Сьогодні споживачі щораз частіше послуговуються рейтингами, відгуками та рецензіями у мережі Інтернет на споживчі товари. Таку тенденцію Google спостерігає впродовж останнього десятиліття [7]. Маркетологи в агропромисловому бізнесі України мають прийняти цю тенденцію й використовувати її на користь своїх компаній. Боязнь поганих відгуків та поширення негативної інформації відкидає український бізнес назад, завдає шкоди його іміджу, новаторству та можливостям розвиватись в епоху інформаційної економіки. Активність сучасних споживачів в Інтернеті доцільно сприймати як додаткові можливості для маркетингових комунікацій сучасних підприємств, адже це нагода більш тісно співпрацювати з цільовою аудиторією, отримувати реакцію на купівлю чи нові товари, проводити довготривале виведення бренду на ринок.

На думку Google, у сучасному процесі купівлі товару ZMOT є найважливішою складовою. Компаніям з метою оцінки переживання їхніми товарами нульового моменту істини доцільно:

- 1) зробити легкодоступною інформацію про продукт, щоб надати змогу покупцям порівнювати;
- 2) отримувати постійно відгуки, незалежно від їхнього характеру (позитивні чи негативні): вони допоможуть фірмі стати кращою;
- 3) увести продукт у всі можливі списки, посібники, каталоги покупців;
- 4) бути готовими до строгого порівняння з конкурентними подібними благами.

Аграрному бізнесу появу ZMOT слід сприймати як можливість надати споживачам те, що вони дійсно потребують і хочуть.

Аналіз досліджень пошукових систем (Google, Yahoo, Bing) дає змогу виокремити кілька стратегічних рішень, котрі через активність бізнесу в Мережі підвищать сьогодні ефективність маркетингових комунікаційних кампаній загалом:

1. Намагатись отримувати від реальних клієнтів правдиві відгуки і поширювати їх між різними веб-сайтами.
2. Розробити послідовну й органічну стратегію соціальних медіа, щоб гарантувати активність, чуйність та

освіченість торгової марки у галузі, в якій працює компанія.

3. Побудувати й реалізувати сильну стратегію блогу, з метою використання у розробці контенту, пов'язаного із вирішенням проблем клієнтів, розважанням спільноти, генерацією ідей для публікацій у соціальних мережах та електронній розсилці.

4. Постійно використовувати можливості електронної розсилки, із використанням останніх досягнень: автоматизацію, забезпечення постійної появи у верхній частині поштової скриньки кожного клієнта тощо.

Загалом учені, котрі досліджують економічні системи, відзначають кілька цікавих, з погляду організації ефективних маркетингових комунікацій, тенденцій у сучасному світі [3, с. 15]:

- 1) економічні важелі вже не концентруються в окремих державах, а розподіляються більш рівномірно;
- 2) інші країни (окрім наддержав) стають сильнішими з плином часу;
- 3) населення на новостворених ринках є молодшим, продуктивнішим і рівень їхнього доходу зростає у довготривалому періоді;
- 4) нові ринки є відкритішими до інновацій і легше їх сприймають.

Бізнес у таких країнах (серед яких знаходиться й Україна) прямує у напрямі інклюзивності. Застосування сучасних технологій в Україні забезпечує автоматизацію та одночасну мінімізацію витрат, що дає змогу агропромисловим компаніям обслуговувати свої ринки та інші, котрі недавно сформувались більш ефективно. Революційні інновації, що впроваджують в аграрному бізнесі допомогли:

— виробляти дешевші й доступніші товари біднішим споживачам, які раніше не вважалися учасниками ринку;

— перетворити товари і послуги, вироблені в агропромисловій сфері, із ексклюзивних у доступні для купівлі-продажу у усьому світі.

В Україні в аграрному бізнесі помітною стала тенденція "зворотних інновацій" [11]: новітні товари та послуги можуть першочергово розроблятися і впроваджуватися на новосформованих ринках, до моменту, коли розпочинаються їхні продажі на уже давно сформованих та розвинених [3, с. 17].

ВИСНОВКИ

1. У маркетинговій комунікаційній політиці агропромислових підприємств України сьогодні слід глибоко враховувати чинники ірраціональності та непередбачуваності споживчої поведінки. За таких умов раціональним є уникати складності в комунікаціях та першочергово займатись забезпеченням потенційних споживачів знаннями про компанію і її товари.

2. Товари та бренди в аграрному бізнесі України найефективніше просувати одночасно. Бренди, стануть рамками, котрі через фреймінг-ефект (ефект обрамлення) впливатимуть на вартість економічних благ і взаємодію з продукцією на неявному рівні споживачів. На прикладі сфери послуг розвинених країн маркетологи довели існування високого рівня впливу на судження

людей і прийняття купівельних рішень фону подання інформації. Усвідомлене застосування у комунікаційних кампаніях аграрних підприємств цього ефекту може стати потужним чинником впливу на поведінку потенційних клієнтів, постачальників, конкурентів, контактні аудиторії.

3. Вагомим чинником успішності сучасного агробізнесу в Україні є розуміння джерел впливу на споживача, зокрема внутрішнього, зовнішнього та збоку інших людей. Ці впливи є пов'язані між собою та переплітаються в процесі споживчого досвіду. Компанії першочергово впливають на людей через зовнішні впливи за допомогою інструментів маркетингових комунікацій. Впливають на споживачів також інші люди. Зрештою, це формує власну думку та спосіб сприйняття. Розуміння рівнів впливу дасть змогу агропромисловим компаніям визначати раціональні інструменти комунікацій для кожної цільової аудиторії у різних ситуаціях.

4. Маркетингові комунікаційні кампанії сьогодні спрямовують на створення цікавих, зрозумілих, доступних повідомлень, якими легко ділитися. Сучасні споживачі часто використовують рейтинги, відгуки та рецензії в Інтернеті до моменту покупки товару чи послуги. З метою аналізу цієї ситуації застосовують поняття нульового моменту істини. Розуміння цих впливів на поведінку споживачів дозволить суттєво підвищити ефективність комунікацій у маркетинговій діяльності аграрного бізнесу України.

Література:

1. Барден Ф. Код зламан, або Наука про те, що змушує купувати / Філ Барден; Пер. з англ. Кузьменко Ю. — Харків. Клуб сімейного дозвілля, 2017. — 305 с. — С. 47.
2. Ватаманюк О. З. Бізнес-економіка: навч. посібн. / О.З. Ватаманюк. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. — 324 с. — С. 38—49.
3. Котлер Ф. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / Філіп Котлер, Гермаван Катарджая, Іван Сетьяван; пер. з англ. К. Куницької та О. Замаєвої. — К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. — 208 с. — С. 81.
4. Кузик О.В. Управління маркетинговими комунікаціями в аграрному бізнесі України / О.В. Кузик // Економіка та держава. Економічна наука. — Київ: ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"". — 2019. — № 4. — С. 37—41. — С.39. — DOI: 10.32702/2306-6806.2019.4.37.
5. Траут Дж. Сила простоти. Руководство по созданию эффективных маркетинговых стратегий / Джек Траут и Стив Ривкин; пер. с англ. Т. Мамедовой. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. — 208 с. — С. 23.
6. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії: підручник / За ред. А.А. Чухна. — К.: Знання, 2007. — 878 с. — С. 84—90.
7. Kaushik A. Winning the Zero Moment of Truth — Ratings and Reviews: Word of MOT [Електронний ресурс] / Avanash Kaushik // Think With Google. — June 2011. — Режим доступу: <https://www.thinkwithgoogle.com/marketing-resources/micro-moments/winning-the-zero-moment-of-truth-ratings-and-reviews-word-of-mot/>
8. Kuhberger A., Tanner C. Risky choice framing: Task versions and a comparison of prospect theory and fuzzy-

trace theory / Anton Kuhberger, Carmen Tanner // Journal of Behavioral Decision Making. — 2010. — Nr. 23 (3). — pp. 314—329.

9. Lecheler S. Introduction to News Framing Effects Research: Theory and Practice / Sophie Lecheler, Claes H. De Vreese. — GB: Taylor & Francis, 2018. — 130 p.

10. Schiller Z. Make It Simple / Zachary Schiller. — Business Week. — 09.09.1996. — P. 96—104.

11. Syed S. Developed-developing country partnerships: Benefits to developed countries? [Електронний ресурс] / Shamsuzzoha B Syed, Viva Dadwal, Paul Rutter, Julie Storr, Joyce D Hightower, Rachel Gooden, Jean Carlet, Sepideh Bagheri Nejad, Edward T Kelley, Liam Donaldson and Didier Pittet // Globalization and Health. — 18.06.2012. — Режим доступу: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-8-17>

References:

1. Barden, F. (2017), Kod zlamano, abo Nauka pro te, scho zmushuie kupuvaty [The code is broken, or the Science of what makes buying], Klub simejnogo dozwillia, Kharkiv, Ukraine.
 2. Vatanianuk, O.Z. (2018), Biznes-ekonomika [Business Economics], LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
 3. Kotler, F. Katardzhaia, H. and Set'iaivan, Y. (2018), Marketynh 4.0. Vid tradytsijnoho do tsyfrovoho [Marketing 4.0. From traditional to digital], Vyd. hrupa KM-BUKS, Kyiv, Ukraine.
 4. Kuzyk, O.V. (2019), "Management of marketing communications in the agrarian business of Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 37—41.
 5. Traut Dzh. (2013), Sila prostoty. Rukovodstvo po sozdaniyu jeffektivnyh marketingovyh strategij [The power of simplicity. Guide to Creating Effective Marketing Strategies], Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia.
 6. Chukhno, A.A. Yukhymenko, P.I. and Leonenko, P.M. (2007), Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theory], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 7. Kaushik, A. (2011), "Winning the Zero Moment of Truth - Ratings and Reviews: Word of MOT", Think With Google, available at: <https://www.thinkwithgoogle.com/marketing-resources/micro-moments/winning-the-zero-moment-of-truth-ratings-and-reviews-word-of-mot/> (Accessed 20 May 2019).
 8. Kuhberger, A. and Tanner, C. (2010), "Risky choice framing: Task versions and a comparison of prospect theory and fuzzy-trace theory", Journal of Behavioral Decision Making, vol. 23 (3), pp. 314—329.
 9. Lecheler, S. and De Vreese, C.H. (2018), Introduction to News Framing Effects Research: Theory and Practice, Taylor & Francis, GB.
 10. Schiller, Z. (1996), "Make It Simple", Business Wee, vol. 09.09, pp. 96—104.
 11. Syed, S. Dadwal, V. Rutter, P. Storr, J. Hightower, J.D. Gooden, R. Carlet, J. Nejad, S.B. Kelley, E.T. Donaldson L. and Pittet D. (2012), "Developed-developing country partnerships: Benefits to developed countries?", Globalization and Health, available at: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1744-8603-8-17> (Accessed 20 May 2019).
- Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.

О. О. Олійник,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5657-3105

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.26

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗРОБКИ ТА МОДЕЛЮВАННЯ

O. Oliynik,
PhD in Economics, Associate Professor, of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FINANCIAL STRATEGY OF THE AGRARIAN ENTERPRISE: THE THEORETICAL ASPECT
OF DEVELOPMENT AND MODELING

Зазначено важливість розробки фінансової стратегії аграрного підприємства, яка повинна ґрунтуватись на методологічних принципах концепції управління фінансовими ресурсами, і відображає чіткі стратегічні позиції підприємства, представлені в системі принципів і цілей його функціонування, механізмі взаємодії елементів господарської і організаційної структури та формах їх адаптації до швидкоплинного зовнішнього економічного середовища.

Охарактеризовано важливість проведення аналізу економічного середовища аграрного підприємства, який не може бути виокремлено як первинний етап процесу розробки фінансової стратегії, тому його слід представляти окремо у вигляді обліково-аналітичного базису щодо отримання оцінки структурованості активів і капіталу аграрного підприємства, на якому в подальшому будується імітаційна модель стратегічного управління фінансовими ресурсами в основі якої передбачений взаємозв'язок і взаємодія фінансових компонентів, що дозволить завчасно адаптувати діяльність аграрного підприємства до майбутніх кардинальних змін його економічного розвитку.

Вказано, що загальний підхід до розробки фінансової стратегії передбачає вибір пріоритетності напряму діяльності аграрного підприємства і насамперед стратегію формування фінансових ресурсів та їх управління.

The importance of developing the financial strategy of the agrarian enterprise, which should be based on the methodological principles of the concept of financial resources management, is indicated, and reflects the precise strategic positions of the enterprise, presented in the system of

principles and goals of its functioning, the mechanism of interaction of elements of the economic and organizational structure and the forms of their adaptation to the fast-moving external economic the environment.

It is determined that the financial strategy is a long-term financial perspective, envisaging solutions to large-scale tasks of enterprise development and contributing to the implementation of the main strategic goal of maximizing the owner's welfare. The main goal requires a certain concretization to take into account the tasks and features of the future financial development of the enterprise. In this case, special attention should be paid to monitoring the development of equity capital, optimizing its structure from the position of permissible level of risk.

It is characterized the importance of analyzing the economic environment of an agrarian enterprise, which cannot be distinguished as the primary stage of the financial strategy development process, therefore, it should be presented separately in the form of an accounting and analytical basis for obtaining an assessment of the structuring of assets and capital of an agrarian enterprise, on which the simulation model strategic management of financial resources, based on which provides for the relationship and interaction of financial components, which will allow ahead of time to adapt the activities of the agrarian enterprise to the future radical changes economic development.

It is indicated that the general approach to the development of financial strategy involves the choice of priority of the direction of activity of the agrarian enterprise and, above all, the strategy of the formation of financial resources and their management. The basis of financial management is the decision of two issues: how to use the financial resources of an agrarian enterprise to ensure its development, and which sources of funding to attract to optimize their activities.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансова стратегія, фінансове управління, обліково-аналітичне забезпечення, імітаційна модель.

Key words: financial resources, financial strategy, financial management, accounting and analytical support, simulation model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Результативність будь-якої сфери бізнесу залежить від наявності та ефективності використання фінансових ресурсів, які прирівнюються до кровоносної системи що забезпечує життєдіяльність суб'єкта підприємництва. Формування фінансових ресурсів являє собою вагому частину загальної стратегії підприємницьких структур в оптимізації обсягу і складу їх джерел, рівня ефективності функціонування сукупного капіталу та достатнього рівня фінансової стійкості. Від того, наскільки оптимальна структура фінансових ресурсів, наскільки доцільно вони трансформуються в основні та оборотні фонди, залежить фінансова стабільність суб'єкта підприємництва і результати його діяльності.

Фінансові ресурси тих або інших суб'єктів підприємництва набувають різних форм, що зумовлює наявність цілеспрямованих фінансових потоків як взагалі, так і в межах окремого господарюючого суб'єкта.

Ринковий поступ національної економіки значно підвищив самостійність з формування і використання фінансових ресурсів за сферами виробництва у тому числі і аграрної. Разом з тим, лібералізація економіки, акцент на використання ринкового механізму і властивих йому фінансових відносин в управлінні фінансовими ресурсами з одночасним ослабленням державних регулюючих функцій без відповідної попередньої проробки правових і економічних засад переходу на ринкові відносини, призвели до перманентної фінансової кризи аграрних підприємств. Все це зумовило об'єктивну необхідність розробки методологічних основ стратегічного управління фінансовими ресурсами, моніторинг змін фінансового стану аграрних підприємств, окреслення можливостей і перспектив визначення оптимальних параметрів формування фінансових ресурсів та шляхів їх досягнення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання управління фінансовими ресурсами та розробки на цій основі фінансової стратегії підприємств посідає важливе місце в теоретичних, методологічних та практичних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких необхідно виокремити наукові праці В. Андрійчука, І. Ансоффа, В. Акулова, І. Балабанова, І. Бланка, Н. Горицької, А. Гриньова, С. Дем'яненка, П. Стецюка, О. Ястремської та багато інших.

Проте незважаючи на наявність досить великого масиву опублікованих наукових праць, за рамками досліджень залишається проблема методів розробки та моделювання фінансових стратегій підприємств аграрного сектору.

МЕТА СТАТТІ

Обґрунтування теоретико-методологічних засад розробки фінансової стратегії аграрного підприємства та визначення обліково-аналітичних підходів до імітаційного моделювання його фінансової стратегії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розробка фінансової стратегії підприємств є основою управління фінансовими ресурсами, визначає довгострокові цілі фінансової діяльності та вибір найбільш ефективних способів їх досягнення.

Стратегічний підхід до ринкової економіки є необхідною умовою існування підприємств, оскільки тільки він дозволяє усвідомлено приймати на себе прийнятний рівень ризику, забезпечувати зростання і високу прибутковість на перспективу [6, с. 92]. Такий підхід забезпечує фінансову стабілізацію на основі системності взаємопов'язаних цілей, до яких відносять зниження собівартості продукції, зменшення операційних і поза-реалізаційних витрат, ефективне використання бюджетної підтримки.

У сучасних умовах підприємствам необхідна постановка системи певних фінансових цілей, засобів їх досягнення і критеріїв оцінки. В цьому випадку кожне підприємство повинно знайти свій оптимальний шлях фінансової діяльності — відповідну модель [10, с. 408], яка поряд з виробничо-інноваційною, маркетингом і менеджментом, відіграє важливий функціональний аспект в управлінні підприємством.

В аграрних підприємствах це набір правил і прийомів, за допомогою яких необхідно досягнути основну ціль — перехід на стабільне зростання і фінансову незалежність. Насамперед фінансова стратегія аграрних підприємств повинна бути спрямована на забезпечення фінансової стійкості, структурну оптимізацію фінансових ресурсів у досягненні максимізації рівня прибутку при збереженні ліквідності і прийнятного рівня ризику.

За своєю економічною природою стратегія фінансового управління об'єднує відповідний підхід до постановки завдань і програмно-цільовий характер своєї реалізації, є найбільш ваговим компонентом економічної стратегії [1, с. 157]. В цьому проявляється коорди-

нуюча роль фінансів у системі управління підприємством, де фінансові ресурси займають провідне місце серед матеріальних та трудових ресурсів, оскільки можуть швидко трансформуватись у будь-який вид активу.

Звідси фінансова стратегія — це фінансовий курс, розрахований на довгострокову перспективу, передбачаючи рішення крупно масштабних задач розвитку підприємства і сприяючи реалізації основній стратегічній цілі — максимізація добробуту власника. Ця головна ціль потребує певної конкретизації із врахування завдань і особливостей майбутнього фінансового розвитку підприємства. При цьому особливу увагу необхідно приділяти моніторингу темпів розвитку власного капіталу, оптимізації його структури з позиції допустимого рівня ризику [3, с. 48].

Так, фінансова стратегія є поєднаним чинником фінансового і стратегічного аспектів управління аграрним підприємством, визначає фінансові цілі на тривалу перспективу, засоби їх досягнення та показники досягнення цілей. Основними завданнями, які розв'язуються в рамках вибору фінансової стратегії, як складової частини управління фінансовими ресурсами, постає дослідження правових основ управління фінансовими ресурсами аграрних підприємств, характер і закономірності формування фінансів в ринкових умовах господарювання. При цьому оцінкою вихідного стану фінансових ресурсів і фінансових індикаторів аграрного підприємства, є "...фінансовий аналіз щодо визначення основних шляхів покращення стану" [5, с. 124].

У процесі стратегічного управління фінансовими ресурсами немаловажним аспектом виступає розкриття ефективності фінансового механізму та напрямки його вдосконалення [8, с. 302]. Це фокусує напрям розробки можливих варіантів з формування фінансових ресурсів аграрного підприємства та дій керівництва в умовах нестійкого або кризового фінансового стану.

Тобто постає питання забезпечення виробничо-господарської діяльності фінансовими ресурсами, де мають бути визначені дві позиції: "звідки взяти гроші", "на яких умовах і з якою метою їх використовувати". В цьому відношенні рух грошових коштів є основоположним моментом при формуванні і використанні фінансових ресурсів, визначає ранг пріоритетності взаємовідносин з контрагентами аграрного підприємства, банками та іншими фінансовими інститутами. Тобто — за яких умов були отримані фінансові ресурси, і як їх використання буде впливати на фінансовий стан підприємства і загалом на його фінансову політику.

Немаловажне значення має і оптимізація структури активів і капіталу аграрного підприємства та прогнозування балансового прибутку на основі аналізу розвитку виробничої складової, рівня ліквідності і ризику [11, с. 37].

Такий підхід доцільно реалізувати на основі залучення інвестицій і розширення їх джерел для розвитку виробництва, оптимізація податкових платежів з урахуванням можливих пільг, розробки цінової стратегії з урахуванням кон'юнктури ринку та інфляційних процесів.

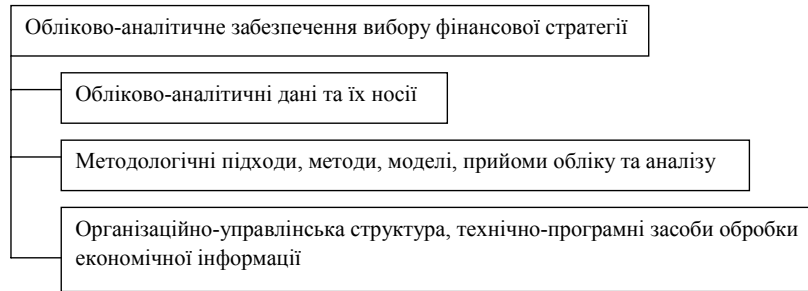

Рис. 1. Склад обліково-аналітичного забезпечення вибору фінансової стратегії

Проте особливу увагу при виборі фінансової стратегії необхідно приділяти мобілізації внутрішніх ресурсів, максимальному зниженню собівартості сільськогосподарської продукції, цільовому розподілу і використанню прибутку, визначенню нормативної потреби в оборотних засобах, раціональному використанню капіталу аграрного підприємства. Ці завдання повинні відповідати вимогам фінансової політики, якій передують реалістичність, гнучкість, вимірність, привабливість та узгодженість.

Фінансова політика і фінансова стратегія є виразом потреб, цілей і засобів свого досягнення в різних часових періодах і на різних рівнях управління. Тільки на основі взаємозв'язку і взаємодії фінансових компонентів можливе прийняття обґрунтованих фінансових рішень з надійним механізмом їх реалізації [7, с. 48].

З іншого боку, будучи частиною стратегічного управління, фінансова стратегія інтегрована в загальну стратегію аграрного підприємства, яка визначає єдині цілі майбутнього розвитку підприємства, формує основні правила поведінки та вказує чинники, які повинні враховуватися при розробці і прийнятті фінансових рішень.

Перебуваючи у тісному взаємозв'язку з фінансовим станом аграрного підприємства, його фінансова стратегія не менш є жорстко детермінованою величиною. Фінансовий стан підприємства залежить не тільки від реалізації фінансової стратегії, а й від інших значущих чинників, таких як величина, структура і вартість капіталу, структура і якість активів, ступінь диверсифікації ділової активності, рівень правового регулювання аграрної галузі [2, с. 15].

На вибір фінансової стратегії, крім фінансового стану, істотно впливають й інші параметри аграрного підприємства та зовнішні умови його господарської діяльності. Так, фінансова стратегія визначає джерела фінансування поточної господарської та інвестиційної діяльності, напрями і способи ефективного використання власних і залучених фінансових коштів, що забезпечують аграрному підприємству міцну фінансову стійкість у динамічних ринкових умовах, спонукає постійно займатися підвищенням ефективності використання усіх видів ресурсів, передбачає заходи щодо зниження фінансового ризику в довгостроковій перспективі, і є інструментом адаптації аграрних підприємств до кон'юнктури ринку.

Крім того, фінансова стратегія також визначає захисні бар'єри, що захищають товаровиробників від бан-

крутства. Водночас фінансова стратегія знаходить яскравий прояв в єдності цілей, засобів і отримуваних показників. Цілі фінансової стратегії утворюють ієрархічну систему, яка в цілому підпорядкована загальній місії аграрного підприємства, і направлена на сталий розвиток, що знаходиться в поєднанні з основною його концептуальною метою.

Фундаментальною міцністю фінансової стратегії має бути обліково-аналітичне забезпечення, як певний підхід до встановлення інтегральної оцінки фінансового стану підприємства [9, с. 42], сутність якого полягає в обґрунтуванні вибору фінансової стратегії аграрного підприємства.

Методологічною основою обліково-аналітичного забезпечення становить метод комплексного системного і ситуаційного стратегічного аналізу з використанням моделей прогнозування і, передусім, інтегральний метод побудови дерева фінансової стратегії та метод алгоритмічного підходу [4, с. 17]. Поєднання цих критеріїв відобразить максимізацію чистого прибутку і ліквідності аграрного підприємства, ступінь фінансової стійкості та глобальну мету його функціонування. Це спонукує цілісність фінансової стратегії і стратегічного управління фінансовими ресурсами, що визначає тривалу перспективу напрямів його фінансового розвитку.

Сучасна практична діяльність вітчизняних аграрних підприємств свідчить про нехтування обліково-аналітичного підходу при формуванні фінансової стратегії, або формалізованому ставленню до вибору її елементів, що заважає підприємствам окреслювати орієнтири свого подальшого розвитку, знижуючи конкурентоспроможність і стійкість, і в кінцевому результаті це призводить до фінансової неспроможності.

Сутність обліково-аналітичного забезпечення вибору фінансової стратегії ґрунтується на сукупності отримуваної економічної інформації про фінансово-виробничі процеси на основі методологічних підходів, моделей, прийомів обліку та аналізу у поєднанні з організаційною формою і управлінськими процедурами (рис. 1).

Обліково-аналітичне забезпечення виконує інформаційно-аналітичну і організаційну функції в процесі формування та реалізації фінансової стратегії, звідси надійність такого забезпечення визначає якість стратегії та перспективи розвитку аграрного підприємства. Такий підхід дозволить структурувати вироблення стратегічних рішень у площині формування та використання фінансів, результативність яких буде відповідати сучас-

тегію формування фінансових ресурсів та їх управління. Останнє передбачає стратегічне позиціонування товаровиробника в системі принципів і цілей його функціонування, механізму взаємодії управлінських функцій та характеру взаємовідношень між елементами господарської і організаційної структури щодо їх адаптації до швидкоплинних змін зовнішнього ринкового середовища.

ВИСНОВКИ

Фінансова стратегія є однією з найважливіших видів функціональної стратегії, система формування довгострокових цілей фінансової діяльності, на основі якої детально опрацьовується концепція залучення і використання фінансових ресурсів аграрного підприємства, включаючи конкретний механізм формування необхідного обсягу фінансування за рахунок різних джерел і форм, а також механізм ефективного вкладення цих ресурсів в активи підприємства, орієнтуючись при цьому на зміни зовнішнього середовища.

По відношенню до загальної стратегії, фінансова носить підпорядкований характер, тому повинна узгоджуватись з цілями і напрямками загальної стратегії аграрного підприємства. Водночас фінансова стратегія здійснює істотний вплив на формування загальної стратегії розвитку товаровиробника. Фінансова стратегія може вносити певні корективи в загальну стратегію розвитку аграрного підприємства, бо зміна ситуації на фінансовому ринку спричиняє коригування фінансової, а потім і загальної стратегії розвитку підприємства. Розробка фінансової стратегії на основі імітаційної моделі націлена на побудову ефективної системи управління фінансами, за допомогою якої можна забезпечити вирішення тактичних і стратегічних завдань діяльності аграрного підприємства. Основу фінансового управління складає рішення двох питань: як раціонально використовувати фінансові ресурси аграрного підприємства для забезпечення його розвитку і які джерела фінансування залучити для оптимізації діяльності підприємства.

Література:

1. Аранчій В.І. Фінансова стратегія у системі управління фінансами підприємства / В.І. Аранчій, О.П. Зоря // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2010. — № 2. — С. 156—159.
2. Асаніна А.В. Фінансова стратегія як необхідний фактор успіху підприємства в умовах нестабільної економіки / А.В. Асаніна // Бізнес Інформ. — 2011. — № 7. — С. 11—18.
3. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия: учебное пособие / И.А. Бланк. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. — 720 с.
4. Веретенникова Г. Теоретичні засади процесу формування фінансової стратегії / Г. Веретенникова // Наука молода. — 2012. — № 2. — С. 15—19.
5. Гриньов А.В. Якість формування фінансової стратегії підприємства / А.В. Гриньов, О.М. Ястремська // Фінанси України. — 2006. — № 6. — С. 121—128.
6. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент: теорія, методологія, практика: монографія / І.А. Ігнат'єва. — К.: Знання України, 2005. — 202 с.

7. Олійник О.О. Функціональні аспекти фінансового механізму підприємств: теорія, практика, вдосконалення / О.О. Олійник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2008. — № 2 (2). — С. 45—50.

8. Ткачук І.Г. Формування фінансової стратегії в системі управління підприємством / І.Г. Ткачук // Вісник ЖДТУ. — 2008. — № 2. — С. 301—304.

9. Терещенко О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / О. Терещенко // Економіка України. — 2013. — № 3. — С. 38—44.

10. Тищенко О.М. Моделювання оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємства / О.М. Тищенко // Вісник економічних наук України. — 2010. — № 8. — С. 406—411.

11. Хотомлянський О. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей / О. Хотомлянський // Економіка України. — 2015. — № 3. — С. 35—39.

References:

1. Aranci, V.I. and Zoria, O.P. (2010), "Financial strategy in the enterprise finance management system", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2, pp. 156-159.
2. Asanina, A.V. (2011), "Financial strategy as a necessary factor in the success of an enterprise in an unstable economy", *Biznes-inform*, vol. 7, pp. 11—18.
3. Blank, I.A. (2004), *Finansovaya strategiya predpriyatiya* [Financial strategy of the enterprise], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.
4. Veretennikova, G. (2012), "Theoretical foundations of the process of financial strategy formation", *Nauka moloda*, vol. 2, pp. 15—19.
5. Grinev, A.V. and Yastremskaya, O.M. (2006), "Quality of formation of the financial strategy of the enterprise", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 121—128.
6. Ignatyeva, I.A. (2005), *Stratehichnyj menedzhment: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Strategic Management: Theory, Methodology, Practice], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Oliynik, O.O. (2008), "Functional aspects of the financial mechanism of enterprises: theory, practice, improvement", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 2 (2), pp. 45—50.
8. Tkachuk, I.G. (2008), "Formation of financial strategy in enterprise management system", *Visnyk ZhDTU*, vol. 2, pp. 301—304.
9. Tereshchenko, O. (2013), "Discriminate model of the integrated assessment of the financial condition of the enterprise", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 38—44.
10. Tishchenko, O.M. (2010), "Modeling the estimation and forecasting of financial stability of the enterprise", *Visnyk ekonomichnykh nauk Ukrainy*, vol. 8, pp. 406—411.
11. Khotomlyansky, O. (2015), "Comprehensive evaluation of the financial condition of the company based on the use of matrix models", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 35—39.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019 р.

А. Б. Войтенко,

к. держ. упр., Заслужений юрист України,

Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0001-8661-2101

В. П. Якобчук,

к. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності

та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-2147-7994

М. Ф. Плотнікова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,

Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-2852-3009

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.32

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ШЛЯХ ВІД ОБ'ЄДНАННЯ ДО РОЗВИТКУ ОТГ

A. Voytenko,

PhD in Public Administration, Honored Lawyer of Ukraine

Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

V. Yakobchuk,

PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public

Administration, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

M. Plotnikova,

PhD in Economics, Associated Professor, Associated Professor of the Department of innovative entrepreneurship

and investment activities, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

DECENTRALIZATION: THE WAY FROM INTEGRATION TO WARD DEVELOPMENT UTC

Процеси реформування системи публічного управління, що наразі тривають в Україні, передбачають дедалі активніше залучення широких верств суспільства до управління розвитком громад. Об'єднані територіальні громади демонструють динамічні темпи приросту власних доходів. У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного, не надто численного управлінського апарату, здійснення постійного аналізу витрачання бюджетних коштів й запобігання нераціональним витратам. Основним завданням виробництва суспільних благ є задоволення потреб населення. Для підвищення результативності в цьому напрямі роботи важливим є максимальна зацікавленість та участь громадян у формуванні місцевих бюджетів та розпорядження коштами на місцевому рівні. У процесі проведення реформи децентралізації в Україні (в т.ч. у Житомирській області) можна виокремити кілька основних проблем, що створюють певні ризики для її реалізації. Однією з перших таких проблем, на яку треба звернути увагу, є проблема сприйняття реформи мешканцями об'єднаних територій. В умовах бюджетної децентралізації наявна потреба в якісному контролі за здійсненням планування та використанням бюджетних коштів як з боку держави, так і з боку громадськості. Перший набутий досвід у проведенні реформи показує, що для суспільного завершення процесу децентралізації необхідна консолідація зусиль з формування нової системи місцевого самоврядування. Необхідним є створення нової системи менеджменту в громадах. А це передбачає — підвищення ефективності роботи місцевих органів влади, зростання частки місцевих бюджетів та нарощування державної підтримки громад, зростання кількості проектів розвитку в громадах, створення нових стандартів освітніх, медичних, соціальних та інших послуг. У зв'язку з чим, територіальні громади області повинні активно використовувати міжнародну технічну підтримку впровадження реформ в Україні.

The processes of reforming the public administration system that are ongoing in Ukraine, involve more and more active involvement of the broad strata society to manage community development. United territorial communities demonstrate dynamic growth rates of their own revenues. IN part of the use of funds focuses on the need formation of the most optimal structure of budget expenditures, created by an efficient, not too numerous managerial staff, Conduct a permanent analysis of budget spending and prevention irrational costs. The main task of public production The benefits are to meet the needs of the population. To increase the effectiveness of Maximum interest and participation is important for this direction of work citizens in the formation of local budgets and the disposal of funds for local level. In the process of decentralization reform in Ukraine (p i.e. in the Zhytomyr region), it is possible to distinguish several main problems, which poses certain risks for its realization. One of the first such problems that need to be addressed is the problem of perceiving reform inhabitants of the united territories. Under budget decentralization there is a need for qualitative control over the implementation of planning and using budget funds both from the state and from the side the public. The first experience gained in carrying out the reform shows that consolidation is necessary for the social end of the decentralization process efforts to form a new system of local self-government. Necessary is to create a new management system in the communities. And this implies — increase of efficiency of work of local authorities, increase of share local budgets and increase of state support of communities, increase in the number of development projects in communities, creation of new ones standards of educational, medical, social and other services. In connection with this, territorial communities of the region should actively use international technical support for the implementation of reforms in Ukraine. Key words: decentralization, united territorial communities, bodies local self-government, regional development, budget resources, problems, risks.

Ключові слова: децентралізація, об'єднані територіальні громади, органи місцевого самоврядування, регіональний розвиток, бюджетні ресурси, проблеми, ризики.

Key words: decentralization, integral territorial units, local self-government bodies, regional development, budget resources, problems, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси реформування системи публічного управління, що наразі тривають в Україні, передбачають дедалі активніше залучення широких верств суспільства до управління розвитком громад. Наявні результати дають можливість стверджувати, що ми спостерігаємо підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування в збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, у пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів. Об'єднані територіальні громади демонструють динамічні темпи приросту власних доходів. У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створені ефективного, не надто численного управлінського апарату, здійснення постійного аналізу витрачання бюджетних коштів й запобігання нераціональним витратам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку процесу децентралізації присвячено цілу низку наукових публікацій вітчизняних вчених, зокрема Ткачук А.Ф., Гринчук Н.М., Куйбіди В.С., Вакуленка В.М., Дехтяренко Ю.Ф., Юзефович В.В., Нижник Н.Р., Колтун В.С. та інші. Однак, попри цікавість вчених та експертів до цієї проблематики, наявних напрацювань у галузі реформування публічного управління недостатньо для комплексного аналізу процесів децентралізації та формування ОТГ і потребують досліджень.

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою статті є на основі аналізу проведення децентралізації і визначення нагальних проблем, що стоять на заваді здійснення реформи на Житомирщині запропонованих пропозицій сталого розвитку. Для реалізації поставленої мети намічені такі завдання: аналіз ефективності процесу об'єднання територіальних громад, передача повноважень і фінансових ресурсів місцевим органам влади, визначення шляхів подальшого розвитку децентралізації на Житомирщині.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реформа децентралізації почалася в Україні у 2014 році. Цьому передувало ухвалення Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [1] і низка інноваційних законів, зокрема "Про співробітництво територіальних громад" [2], "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [3], змін до Бюджетного та Податкового кодексів стосовно фінансової децентралізації. Процес створення правових інституцій, нормативно-правового забезпечення дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дієвих і спроможних інститутів місцевого самоврядування на базовому рівні — об'єднані територіальні громади. За даними моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, що здійснюється Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Житомирська область займає перше місце в рейтингу областей щодо форму-

Таблиця 1. Оцінка фінансової спроможності 32 ОТГ Житомирської області за 2017 рік

№ п/п	Назва ОТГ	Загальна характеристика		Показник 1		Показник 2		Показник 3		Показник 4		Загальний рейтинг
		Площа ОТГ (км ²)	Чисельність населення на 01.01.17 (тис. ос.)	Власні доходи на 1-го мешканця за 2017 рік (грн)	Рейтинг	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах) (%)	Рейтинг	Капітальні видатки на 1 мешканця (грн)	Рейтинг	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)	Рейтинг	
1.	Ушомирська	314,3	6,4	7997,5	7	-0,9%	42	2589,9	33	12,6%	23	11
2.	Станишівська	185,5	13,1	4544,4	37	-1,6%	35	2217,7	49	11,5%	16	14
3.	Попільнянська	301,2	14,8	4132,8	56	0,0%	49	1544,0	103	14,5%	40	34
4.	Чижівська	297,4	4,5	4380,8	43	-11,4%	8	891,2	259	16,5%	73	66
5.	Семенівська	195,8	4,7	3985,5	63	-0,2%	46	1198,6	156	21,8%	143	76
6.	Краснопільська	181,0	3,3	3646,6	91	0,0%	49	1774,9	79	26,2%	212	82
7.	Андрушківська	99,2	3,7	4142,5	55	-1,6%	34	922,7	248	22,7%	157	111
8.	Квітнева	159,6	4,3	3740,5	82	0,0%	49	1194,5	157	27,1%	223	116
9.	Іршанська	64,2	7,5	3026,4	145	-12,6%	7	656,4	326	15,4%	54	128
10.	Миропільська	88,4	6,0	2660,1	186	5,9%	116	729,6	308	13,3%	27	158
11.	Високівська	96,8	2,5	2881,5	164	10,7%	173	1333,5	135	23,6%	168	162
12.	Червоненська	158,0	5,8	3308,5	118	9,6%	159	1117,0	177	25,4%	199	166
13.	Народицька	1284,0	9,4	2487,0	210	8,9%	148	1753,5	81	28,5%	240	175
14.	Тетерівська	227,4	6,7	2859,6	166	3,3%	84	1499,1	113	42,0%	335	183
15.	Брусилівська	505,0	14,0	2991,4	147	8,5%	142	889,5	261	24,1%	174	194
16.	Горщиківська	133,7	3,0	2565,7	195	7,1%	125	984,5	229	25,0%	190	201
17.	Олевська	2235,1	34,0	1913,8	265	17,3%	239	1200,6	155	20,0%	118	216
18.	Лугинська	277,7	7,0	2555,3	197	5,5%	110	609,5	335	21,9%	144	220
19.	Коростишівська	417,5	29,6	2554,0	198	10,6%	172	405,2	359	15,9%	62	222
20.	Городницька	402,1	7,6	2020,3	254	16,4%	231	966,0	232	20,7%	125	231
21.	Вільська	171,2	3,2	1976,2	258	21,2%	270	1658,0	90	28,7%	244	238
22.	Вишевицька	100,5	2,9	2460,5	213	11,3%	178	835,9	278	33,8%	284	265
23.	Білокороницька	110,1	6,0	1858,5	271	17,0%	234	846,6	274	26,6%	216	273
24.	Довбиська	146,9	6,3	1713,8	286	17,6%	241	520,7	349	21,1%	133	277
25.	Баранівська	594,2	23,2	1937,1	263	16,2%	228	774,6	299	27,9%	231	282
26.	Корнинська	368,5	5,1	1801,8	276	19,1%	257	1065,9	198	39,3%	322	288
27.	Хорошівська	473,6	16,5	1706,5	291	17,6%	242	857,6	269	32,5%	278	298
28.	Потіївська	258,5	3,7	1636,5	296	21,8%	274	1175,6	163	47,5%	347	299
29.	Дубрівська	173,7	4,0	1621,7	298	22,1%	277	1104,3	184	47,8%	350	306
30.	Чоповицька	221,5	4,7	1402,1	317	24,8%	283	992,8	224	35,4%	297	310
31.	Новоборівська	209,8	8,7	1713,4	287	19,8%	261	520,1	350	28,6%	242	316
32.	Барашівська	329,0	4,5	917,0	349	37,2%	321	816,7	289	45,4%	344	355

Джерело: складено за даними [6].

вання об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ). У Житомирській області створено 54 об'єднані територіальні громади, у 45 ОТГ пройшли перші вибори голів та депутатів, 2 міста обласного значення (Житомир, Новоград-Волинський), до яких приєдналися територіальні громади. 848559 тис. осіб проживають в ОТГ (69,2 % від загальної кількості чисельності населення області). 19640,8 кв. км площа ОТГ (65,8 % загальної площі області). У всіх 23-х районах Житомирщини утворені ОТГ. Територія Народицького району 100 % покрита ОТГ [4]. Про позитивні зміни говорить оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад області у 2015—2018 роках (табл. 1). Середній показник надходжень власних доходів на 1 жителя по 32 ОТГ області збільшився на 1618,7 грн та склав 2677,1 грн (у тому числі: по 23 ОТГ, утворених у 2016 році, цей показник зріс у 3,1 рази та становить 2725,1 грн, а по 9 ОТГ, утворених у 2015 році, — на 32,1 % і становить 2465,4 грн). Виходячи з фінансових результатів ОТГ за 2017 рік змогли спрямувати кошти на проведення капітальних видатків у сумі 293185,7 тис. грн, що в розрахунку на

1 жителя становить 1060 гривень [4]. Найбільша штатна чисельність працівників місцевої ради затверджена Олевською ОТГ — 132 особи, найменша — Горщиківською ОТГ — 16 осіб (станом на 01.07.2017). Виходячи з розрахунку чисельності населення громад та чисельності службовців, можна зазначити, що найбільше навантаження на 1 службовця з надання послуг у Коростишівській ОТГ — 375 осіб, найменше — у Вишевицькій ОТГ — 64 особи.

За підсумками 2017 року найбільша питома вага видатків на утримання службовців у фінансовому ресурсі ОТГ (без урахування трансфертів) припадає на бюджет Дубрівської ОТГ — 48 %, найменша — на бюджет Станишівської ОТГ — 11 % (рис. 1).

Протягом 2015—2018 років в результаті бюджетної децентралізації ОТГ отримали прямі фінансові впливання з державного бюджету, за рахунок чого, їх бюджети збільшилися понад 5 разів. Протягом 2015 року для реалізації інвестиційних програм та проектів регіонального розвитку було передбачено спрямування видатків з державного бюджету Житомирській області за

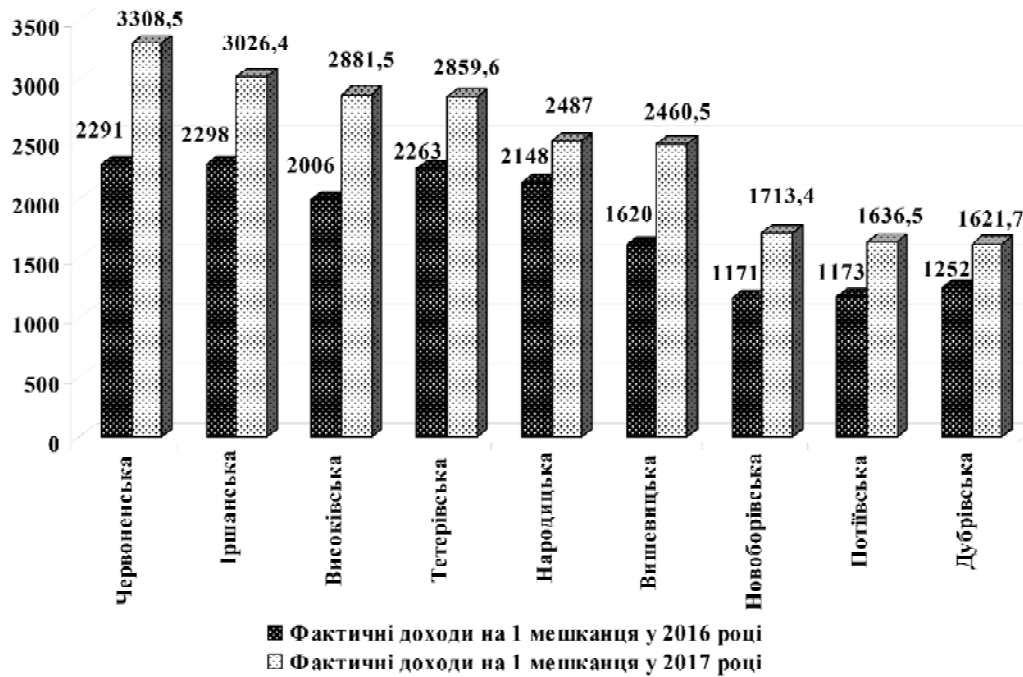

Рис. 1. Фактичні надходження власних доходів на 1 мешканця по об'єднаних територіальних громадах, які об'єдналися у 2015 році (доходи зросли на 32, 1 % з 1866 до 2465 грн)

Джерело: складено за даними [6].

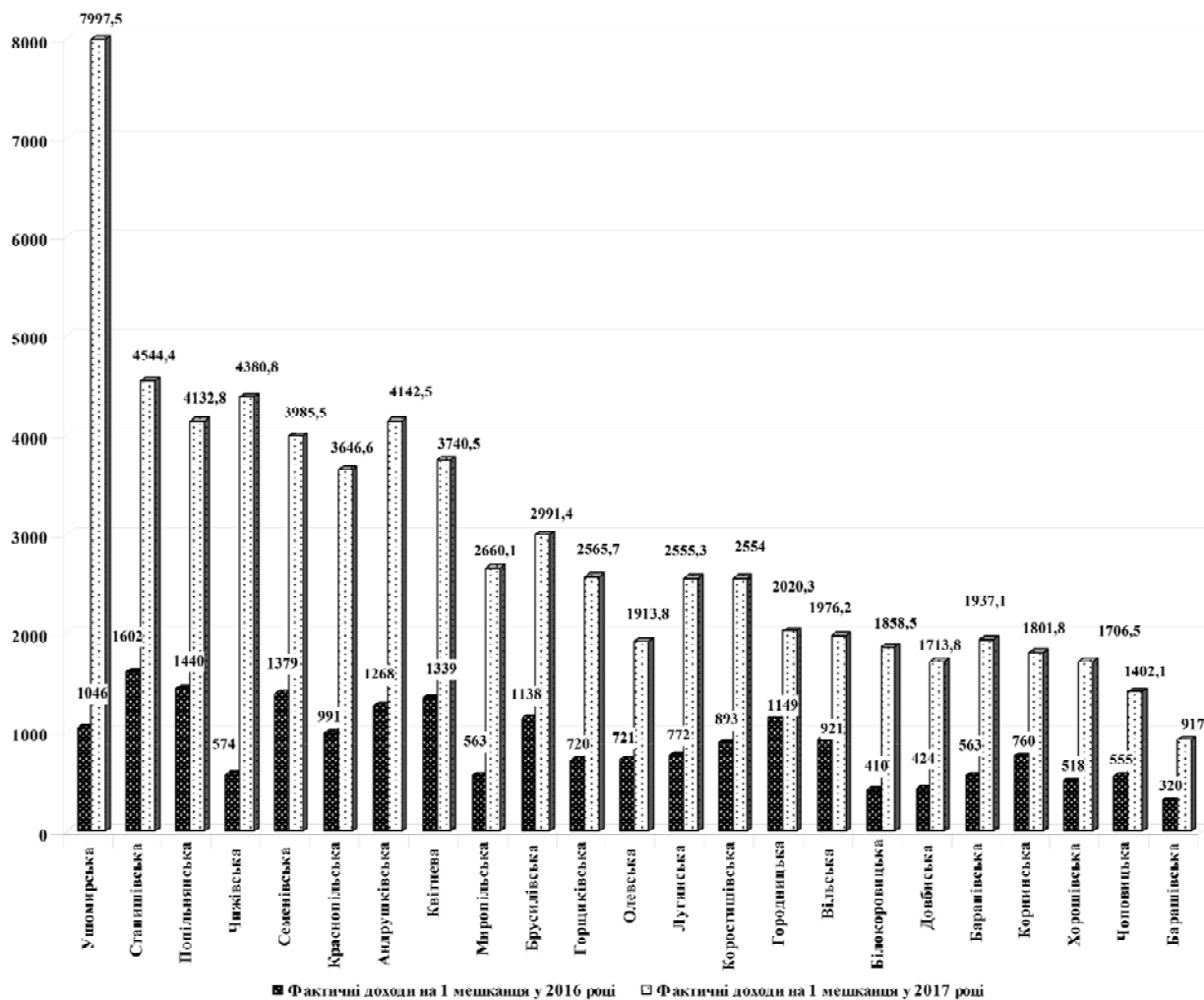

Рис. 2. Фактичні надходження власних доходів на 1 мешканця по об'єднаних територіальних громадах, які об'єдналися у 2016 році (доходи зросли у 3,1 % з 875 до 2725 грн)

Джерело: складено за даними [6].

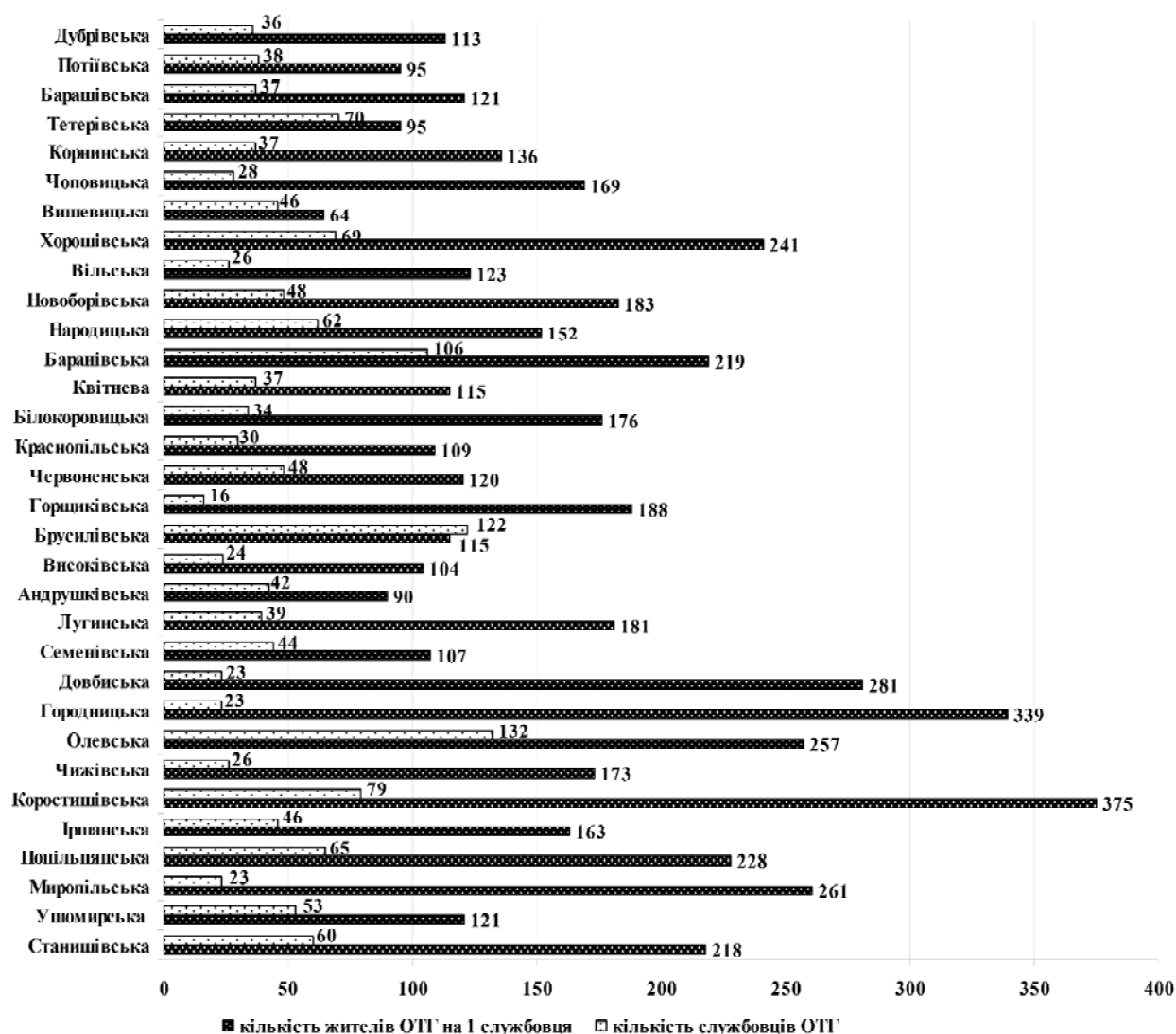

Рис. 3. Співвідношення службовців та кількості жителів на 1 службовця

Джерело: складено за даними [6].

рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку (далі — ДФРР) у сумі 115,9 млн грн, з яких за станом на 01.01.2016 профінансовано 109,3 млн грн. За підсумками 2015 року кошти ДФРР використано на 94%. Також на фінансування проектів було передбачено 19,6 млн грн коштів місцевих бюджетів, з яких фактично спрямовано 17,3 млн грн (рис. 2). За рахунок ДФРР профінансовано 75 об'єктів, а саме: 24 шкільні автобуси, 26 котелень, 7 об'єктів водопостачання та водовідведення, 12 закладів освіти, 2 заклади культури, 3 спортивні заклади та інші (полігон). У 2016 році з державного фонду регіонального розвитку в область було спрямовано 109,6 млн грн, з яких за станом на 01.01.2017 профінансовано 104,3 млн грн.

За підсумками 2016 року кошти ДФРР використано на 95%. На реалізацію інвестиційних проектів спрямовано 16,0 млн грн коштів місцевих бюджетів, що дозволило підрядним організаціям виконати роботи з будівництва та реконструкції 41 об'єкта соціальної сфери області, а саме: 11 проектів з капітального ремонту вуличного освітлення у м. Житомирі, будівництво (реконструкція, капітальний ремонт) 18 закладів освіти, 3 лікарень і 3 спортивних об'єктів, технічне переоснащення

2 шкільних котелень у Лугинському районі, будівництво 2 гідроспоруд у м. Олевську, реконструкція театру у м. Бердичеві, реконструкція приміщення котельні під пожежне депо у с. Бондарівка Коростенського району (рис. 3).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 №200 об'єднаним територіальним громадам Житомирської області у 2016 році було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у сумі 54,5 млн грн, які спрямовано на реалізацію 87 проектів (рис. 4). Кошти субвенції використано на 98%. Використання склало 53,5 млн грн. У 2017 році з державного фонду регіонального розвитку в область було спрямовано 134,9 млн грн, за рахунок яких здійснювалася реалізація 33 проектів регіонального розвитку, з них у галузі освіти — 4 заклади, охорона здоров'я — 3, культура — 1, водопостачання та водовідведення — 4, теплопостачання, енергозбереження, енергоефективність — 18, спортивної інфраструктури — 2, пожежне депо — 1. За підсумками року кошти ДФРР використано на 99%. Використання склало 133,5 млн грн [4].

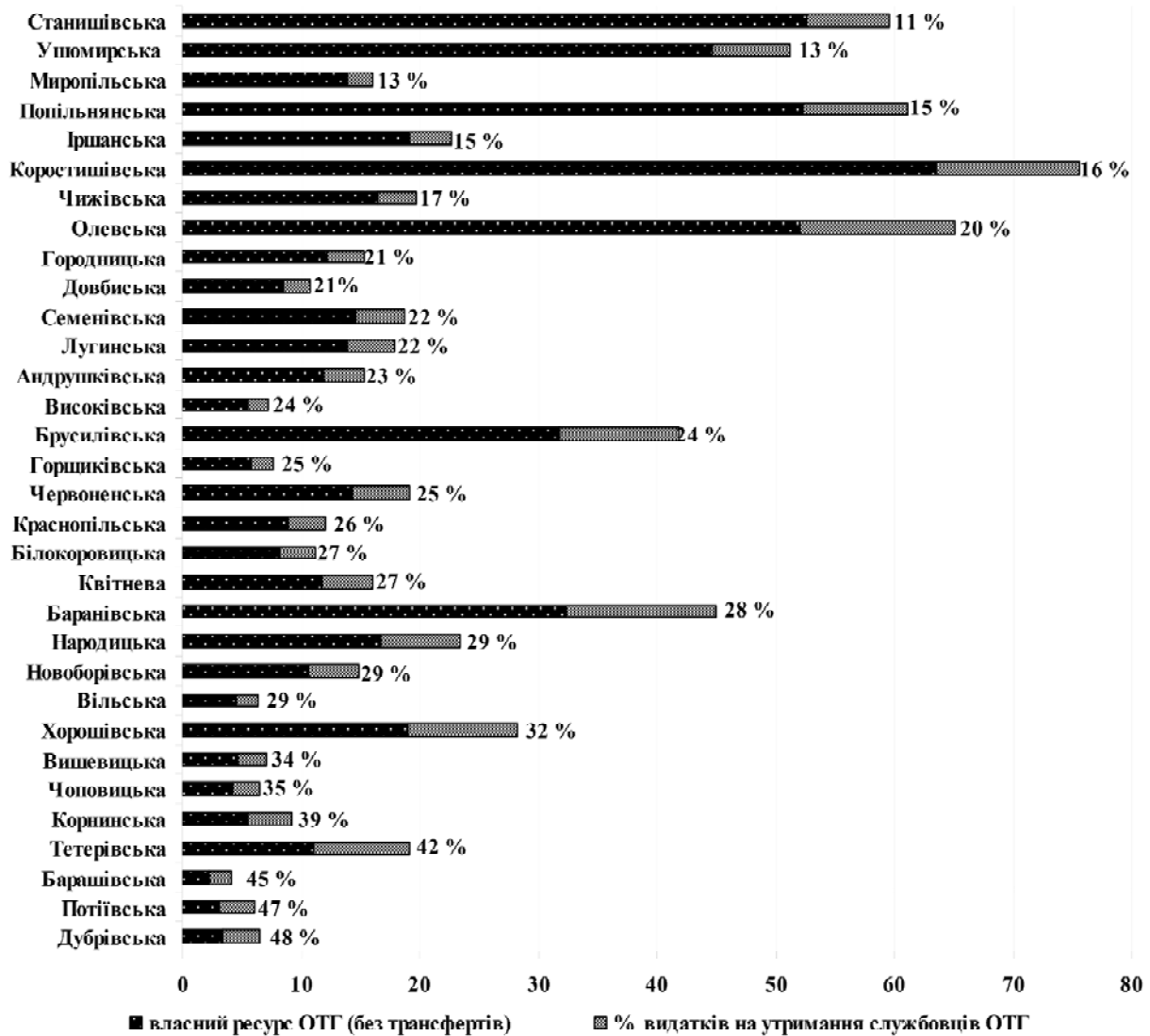

Рис. 4. Частка видатків на утримання службовців ОТГ у власних ресурсах (без трансфертів), %

Джерело: складено за даними [6].

На співфінансування усіх проектів у місцевих бюджетах було передбачено кошти у сумі 65,8 млн грн, з яких використано 58,0 млн грн. У 2017 році було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у сумі 155,1 млн грн, які спрямовано на реалізацію 188 проектів. Кошти субвенції використано на 98%. Використання склало 151,6 млн грн. Ще більш позитивну динаміку фінансових надходжень у 2018 році з державного фонду регіонального розвитку Житомирській області передбачено 228,0 млн грн. За їх рахунок у регіоні фінансується 35 інвестиційних проектів. На їх реалізацію в місцевих бюджетах передбачено кошти на співфінансування у сумі 133,1 млн грн, що становить більше 50% від коштів ДФРР. Наразі за рахунок коштів ДФРР профінансовано 16 закладів загальної середньої освіти, 3 дитячих навчальних заклади, 5 спортивних об'єктів, 5 медичних закладів, 1 будинок культури. Решта об'єктів у сфері житлово-комунального господарства, безпеки та благоустрою. Із 35 об'єктів, що реалізуються за кошти державного фонду регіонального розвитку, перехідними на 2019 рік

відповідно до календарних графіків виконання робіт є 7 проектів. Крім того, 17 проектів із загальної кількості реалізується в 14 об'єднаних територіальних громадах. За рахунок коштів ДФРР профінансовано 93,2 млн грн, видатки з місцевих бюджетів склали 87,7 млн грн [4].

Об'єднання територіальних громад Житомирської області у 2018 році було передбачено 164,7 млн грн субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ. Для освоєння цих коштів об'єднаним територіальним громадам області погоджено 195 інфраструктурних проектів. Основними проектами, на які громади витратять кошти є: капітальний ремонт доріг, вуличного освітлення, об'єктів соціальної сфери, закупівля спецтранспорту для комунальних підприємств. На 01.11.2018 на рахунки міських, сільських, селищних рад ОТГ надійшло 127,9 млн грн згідно з помісячним розписом. Касові видатки склали у сумі 77,5 млн грн. Результат адміністративної реформи впливає масштабність проектів, реалізовані за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку по Житомирській області:

— реставраційно-ремонтні роботи та відновлення функції театру (пам'ятка історії) за адресою: вул. Європейська, 21, м. Бердичів (2017 рік);

— реконструкція будівлі Житомирської міської гімназії № 3 за адресою: вул. Грушевського, 8, м. Житомир (2018 рік);

— реконструкція дошкільного навчального закладу № 58 за адресою: вул. Крошенська, 126, м. Житомир (2018 рік);

— реконструкція із застосуванням енергозберігаючих технологій Житомирського обласного медичного центру вертебрології і реабілітації за адресою: Чуднівське шосе, 1, м. Житомир (2018 рік).

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 759-р "Про передачу автомобільних доріг загального користування місцевого значення" з 01.01.2018 до сфери управління обласної державної адміністрації перейшло 6941,5 км або 948 доріг загального користування місцевого значення. Рішенням обласної ради від 21.12.2017 № 879 (зі змінами) затверджено Перелік необхідних робіт з будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг місцевого значення в Житомирській області на 2018 рік. Згідно із Законом України "Про Державний бюджет України на 2018 рік" бюджету Житомирської області передбачено субвенцію з державного бюджету на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах у розмірі 617 157,3 тис. грн з яких: 134,3 млн грн передбачено на поточний середній ремонт, 195,4 млн грн — на капітальний ремонт, 287,5 млн грн — на експлуатаційне утримання. Перший набутий досвід у проведенні реформи показує, що для суспільного завершення процесу децентралізації необхідно консолідація зусиль по формуванню нової системи місцевого самоврядування. А це передбачає максимальне стимулювання добровільного об'єднання та приєднання територіальних громад, зокрема до міст обласного значення, прийняття закону України "Про засади адміністративного устрою", реалізацію перспективного плану формування територій громад Житомирської області, максимальне охоплення абсолютно всіх жителів якісними послугами в освіті, перехід до наступного етапу реформування — укрупнення районів та створення регіональних органів влади — префектур. На території Житомирщини експерти прогнозують укрупнення до чотирьох районів із центрами у Житомирі, Бердичіві, Коростені та Новоград-Волинському.

Необхідним є створення нової системи менеджменту в громадах. А це передбачає — підвищення ефективності роботи місцевих органів влади, зростання частки місцевих бюджетів та нарощування державної підтримки громад, зростання кількості проектів розвитку в громадах, створення нових стандартів освітніх, медичних, соціальних та інших послуг (створення та розбудова опорних шкіл в області, розбудова мережі сільських амбулаторій, масштабна реконструкція мережі доріг). У зв'язку з чим, територіальні громади області повинні активно використовувати міжнародну технічну підтримку впровадження реформ в Україні. Мається на увазі розвиток спроможності громад залучати

грантові програми до розвитку територій, зростання якості проектів громад шляхом навчання фахівців проєктному менеджменту, створення умов для залучення молоді до роботи в органах управління громад, залучення інвестицій у розвиток громад та людського потенціалу.

Важливим напрямком для успішного проведення децентралізації є робота по поширенню та висвітленню практик громад. За час проведення реформи децентралізації в Житомирській області реалізовується низка цільових програм для стимулювання розвитку соціальної енергетики, розвитку сімейних сільськогосподарських кооперативів та інших. Ефективність цих програм, їх впровадження засвідчує, що вони з'явилися завдяки фінансуванню з обласного бюджету. Крім того, на рівні громад сьогодні впроваджується аналогічний підхід. Наприклад, у Любарській ОТГ місцева влада активізувала роботу із населенням для створення та розвитку молочних кооперативів, у Баранівській ОТГ у рамках проекту "Молодіжний кластер органічного бізнесу" вже діють три кооперативи. Об'єднані територіальні громади Житомирщини налагоджують співпрацю з громадами Вінницької області, зроблено перші кроки з підписання меморандуму про співпрацю, використовують досвід впровадження реформи місцевого самоврядування польських гмін, обмінюються досвідом з інститутами громадянського суспільства країн Європи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що в Україні триває процес децентралізації. Держава стимулює прискорення реформи консультативно й фінансово. Створюються центри розвитку місцевого самоврядування, виділяються субвенції на розвиток інфраструктури громад. Відповідно до плану пріоритетних дій уряду в 2020 році реформа децентралізації завершується. До цього часу місцеві ради базового рівня мають бути на 100 % об'єднані у спроможні територіальні громади і відбудеться повний перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та державними органами виконавчої влади. Проте, на шляху децентралізації є ряд проблем, які потребують рішень:

У процесі проведення реформи децентралізації в Україні (в т.ч. у Житомирській області) можна виокремити кілька основних проблем, що створюють певні ризики для її реалізації.

Однією з перших таких проблем, на яку треба звернути увагу, є проблема сприйняття реформи мешканцями об'єднаних територій. Через незрозумілу на самому початку інформаційну політику та відсутність достатніх роз'яснень щодо процесів децентралізації, мають місце ситуації, коли реформі опираються як жителі, так і районні державні адміністрації та місцеві ради.

Друга проблема — неузгодженість повноважень між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами управління в об'єднаних територіальних громадах.

Потребує суттєвого доопрацювання фінансова децентралізація. Процес децентралізації не завжди супроводжується збільшенням субвенцій від держави на розвиток інфраструктури та суттєво зменшує мотива-

цію громад до об'єднання, особливо тих, які є багатшими від громад, що до них приєдналися.

Також серйозною проблемою сьогодні є суттєвий брак якісних кадрів, низька кваліфікація працівників органів місцевого самоврядування. Це призводить до неготовності кадрів сприймати інновації, розробляти й ухвалювати ефективні управлінські рішення, до неефективного використання фінансових ресурсів та неможливості ефективно освоїти субвенції.

Враховуючи ризики корупційних дій щодо використання бюджетних коштів особливої уваги потребує проблема контролю держави за діяльністю місцевого самоврядування. В умовах бюджетної децентралізації наявна потреба в якісному контролі за здійсненням планування та використанням бюджетних коштів як з боку держави, так і з боку громадськості.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>
2. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1508-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 34. Ст. 1167.
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015р. № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91.
4. Хід проведення децентралізації в Житомирській області [Електронний ресурс] // Житомирський центр розвитку місцевого самоврядування. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <http://lgdc.org.ua/branch/6>
5. Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. К.: 2017. 110 с.
6. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад за 2017 рік (у розрізі областей). URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/366.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).
7. Про внесення змін до перспективного плану формування територій громад Житомирської області: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21. 11.2018 №997-р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR180997.ht ml

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approving the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (Accessed 15 April 2019).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 34, p. 1167.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine On voluntary association of territorial communities", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 13, p. 91.
4. Zhytomyr Center for Local Self- Government Development (2019), "The course of decentralization in

Zhytomyr region", available at: <http://lgdc.org.ua/branch/6> (Accessed 20 April 2019).

5. Lelechenko, A. P. Vasyliieva, O. I. Kuibida, V. S. and Tkachuk, A. F. (2017), *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii povnovazhen* [Local self-government in conditions of decentralization of powers], Kyiv, Ukrainian.

6. Decentralization (2017), "Estimation of the financial capacity of the united territorial communities for 2017 (in terms of regions)", available at: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/366.pdf> (Accessed 15 April 2019)

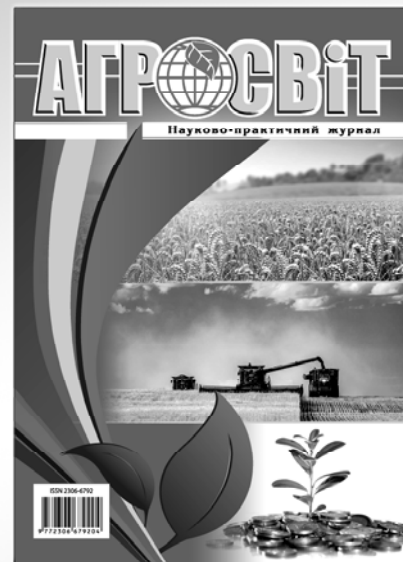
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On amendments to the long-term plan for the formation of the communities of Zhytomyr region", available at: <http://search.ligazakon.ua>. (Accessed 15 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

І. Г. Лаврук,

дослідник кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ORCID ID: 0000-0002-5435-6809

С. І. Тодорюк,

к. е. н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ORCID ID: 0000-0003-4399-5952

В. І. Кифяк,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ORCID ID: 0000-0002-6104-6403

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.40

НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

I. Lavruk,

researcher, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

S. Todoruk,

PhD in Economics, assistant of Department of business economics

and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

V. Kyfyak,

PhD in Economics, Associate Professor of Department of business economics and Human Resource management,

Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

INCOME INEQUALITY IN UKRAINE

У статті досліджено нерівність доходів населення як один із чинників, що порушує внутрішню структуру економіки держави. Розкрито основні причини виникнення диференціації населення України та детально вивчено статистичні дані, на основі яких зроблено висновки щодо ситуації, що склалась в економічній складовій держави. Проаналізовано структуру доходів населення та визначено частку заробітної плати як основного чинника, що формує бюджет сім'ї. А також зроблено порівняння мінімальної та середньої заробітної плати в сусідніх та Європейських країнах і Україні. Результати дослідження свідчать про низький рівень життя населення, невідповідність підвищення заробітної плати відносно купівельної можливості людей, збільшення частки тіньового сектору економіки, міграційних процесів тощо.

Тому окреслено комплексний підхід щодо визначення основних наслідків диференціації суспільства і запропоновано шляхи зменшення нерівності доходів населення.

The inequality of incomes as one of the factors that deforms the internal structure of the state's economy is investigated in the article. The main causes of population differentiation, namely: educational level, the share of the shadow sector in the country's economy, the level of inflation and wages, the share of the poor, etc. are revealed. The statistical data, which are directly related to the inequality of social revenues, are analyzed in depth. The conclusions about the situation, which was formed in the economic environment of the state, were made.

The structure of income of the population is analyzed and the share of wages and social transfers in the budget of the family is determined. Also, statistical comparisons of the minimum and average wages in neighboring and European countries and Ukraine were made. It is revealed that in the

countries of the post-Soviet area employees are more materially motivated, except for Kazakhstan, their average salary is 365 euros. The results of the research indicate that the population is living low, inconsistent wage increases with regard to the purchasing power of people, increasing the share of the shadow sector of the economy, migration processes, etc. The Gini coefficient in Ukraine indicates the small gap between the poor and the rich, it is 28.2%.

But also this coefficient does not account for several other factors that significantly influence its formation, such as gross national product, gross domestic product, standard of living, inflation, the proportion of poor people in the total population, the size of the informal sector in the economy, the average expected life expectancy, etc.

Also, a certain pattern in the structure of spending and savings of the population over the past two years has been observed: the cost of purchasing goods and services has decreased, property income has increased and at the same time the share of accumulation of non-financial assets has increased. But according to the State Statistics Service of Ukraine in 2018 — 25% of the population lived below the poverty line, as evidenced by the low level of material position and the purchasing power of people.

Therefore, an integrated approach to determining the main consequences of differentiation of society is outlined and ways of reducing the inequality of incomes are proposed.

Ключові слова: диференціація доходів, зайнятість, заробітна плата, купівельна спроможність населення, ринок праці.

Key words: income differentiation, employment, wages, purchasing power of the population, labor market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі розвитку суспільства економіка нашої держави знаходиться в досить нестабільному становищі. Це спричинено такими факторами, як нерегульована ситуація на сході України, несприятливий інвестиційний клімат, високий рівень безробіття, низька заробітна плата та купівельна спроможність, інфляція тощо. З кожним роком нерівномірність розподілу доходів населення зростає і послаблює економічний розвиток країни. Майже половина українців живе за межею бідності, а більша частина кваліфікованої робочої сили емігрує за кордон, у результаті чого соціальна напруженість зростає. Політична нестабільність, низький рівень життя, процвітання тіньової економіки, високий рівень корупції, низька заробітна плата — це все причини високої диференціації доходів. Тому діяльність держави має бути спрямована на те, щоб не тільки стабілізувати соціально-економічну ситуацію в країні але й максимально зменшити різницю в доходах між бідними і багатими. Досвід багатьох Європейських країн свідчить, що соціальна нерівність є глобальною проблемою, яка потребує постійного контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема нерівності доходів є досить актуальною не лише в Україні але і поза її межами. На сьогодні є багато вчених, які досліджують і намагаються виявити основні причини виникнення диференціації доходів населення. Серед вітчизняних економістів слід відзначити дослідження І. Благуна, В. Булавінця, О. Вільчинсь-

кої, С. Волошиної, Н. Дучинської, О. Заклекти, Е. Лібанова, С. Панчишин, М. Туган-Барановського, Н. Холод тощо. Науковці описують у своїх публікаціях основні шляхи вирішення фінансової нерівності суспільства як на державному, так і на загальноосвітньому рівні. Слід виділити і зарубіжних вчених, які поглиблено вивчали зазначену проблему, а саме: Т. Аткинсона, Н. Каквані, Д. Ламберта, Р. Лермана, А. Макалея, А. Сена та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження диференціації доходів населення та порівняння їх розміру з іншими Європейськими країнами. А також вивчення та зіставлення основних статистичних показників, що показують нерівність доходів суспільства та запропонування шляхів щодо вирішення визначеної проблеми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні Україна є лідером серед країн із найменшим розривом між бідними та багатими. Експерти стверджують, що отримані дані далеко не однозначні, якщо не зосереджуватися виключно на фінансовій нерівності. Адже за результатами Всесвітньої доповіді про щастя за 2018 рік наша держава посідає 138 місце з 156 країн за індексом щастя населення [1]. Це пов'язано безпосередньо із нерегульованою ситуацією на сході держави, яка руйнує внутрішню структуру економіки, порушує диспропорцію як макро-, так і мікропоказників, що пов'язані із фінансовим добробутом суспільства.

Важливим індикатором вимірювання економічної нерівності є доходи населення. Джерелами формуван-

ня доходів домогосподарств в Україні виступають: заробітна плата, пенсії, стипендії, субсидії, соціальні допомоги, доходи від підсобного господарства, доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості, доходи від власності, інші доходи (спадок, аліменти, гонорари тощо) [2]. У високорозвинених країнах світу частка заробітної плати у структурі загальних доходів населення перевищує 80%, що свідчить про те, що в суспільстві повністю реалізується відтворювальна функція заробітної плати як основного компонента формування бюджету родини. В Україні ж соціальні трансфери становлять майже половину від структури доходів населення, що, в свою чергу, показує пряму залежність людей від державного бюджету.

За останній рік середня номінальна заробітна плата зросла на 24,9% в Україні і сягнула у грудні 2018 року 10573 гривні [3]. Та порівняно з іншими сусідніми та Європейськими країнами українці мають найнижчий рівень доходу.

Згідно з даними таблиці 1 можна зробити висновки про те, що у Люксембургу (1999 євро), Ірландії (1614 євро) та Нідерландах (1578 євро) найбільша мінімальна заробітна плата, а найменша — у Казахстані та Україні відповідно 68 євро та 112 євро. Оскільки доходи українців є досить низькими, вони змушені виїхати на заробітки за кордон з метою покращення свого матеріального становища. А частка населення, що залишається в державі, переходить працювати в тіньовий сектор економіки, погоджуючись на зарплату в "конверті", негідні умови праці, соціальну незахищеність тощо.

Україна посідає останнє місце в Європі та серед пострадянських країн (окрім Казахстану) за розміром офіційної середньої зарплати. У Польщі вона складає 1102 євро, в Угорщині — 955 євро, Румунії — 787 євро, Білорусі — 400 євро, Словаччині — 980 євро. Можна

Таблиця 1. Мінімальна та середня заробітна плата в Європейських, сусідніх країнах та США станом на 1 січня 2018 року (€ = 33,49 грн)

Країна	Мінімальна зарплата в місяць, €	Середня заробітна плата, €
Великобританія	1401	2498
Німеччина	1498	3703
Франція	1498	2957
Бельгія	1563	3401
Нідерланди	1578	2855
Ірландія	1614	3133
Люксембург	1999	4412
Словаччина	480	980
Хорватія	462	1081
Чехія	478	1149
Угорщина	445	955
Естонія	500	1221
Польща	503	1102
Литва	400	885
Румунія	408	787
Латвія	430	1013
Португалія	677	1158
Греція	684	1092
Мальта	748	1379
Словенія	843	1626
Іспанія	859	2189
Україна	116	283
США	1048	3820
Болгарія	261	586
Казахстан	68	365
Білорусь	127	400

Джерело: сформовано за даними Евростату [4].

стверджувати, що українці для країн Європи є дешевою висококваліфікованою робочою силою, яка як формує ринок праці так і регулює попит і пропозицію на ньому.

За роки незалежності України рівень добробуту суспільства знизився і деформував структуру доходів населення. Ця диференціація зумовлена багатьма чинниками, а саме:

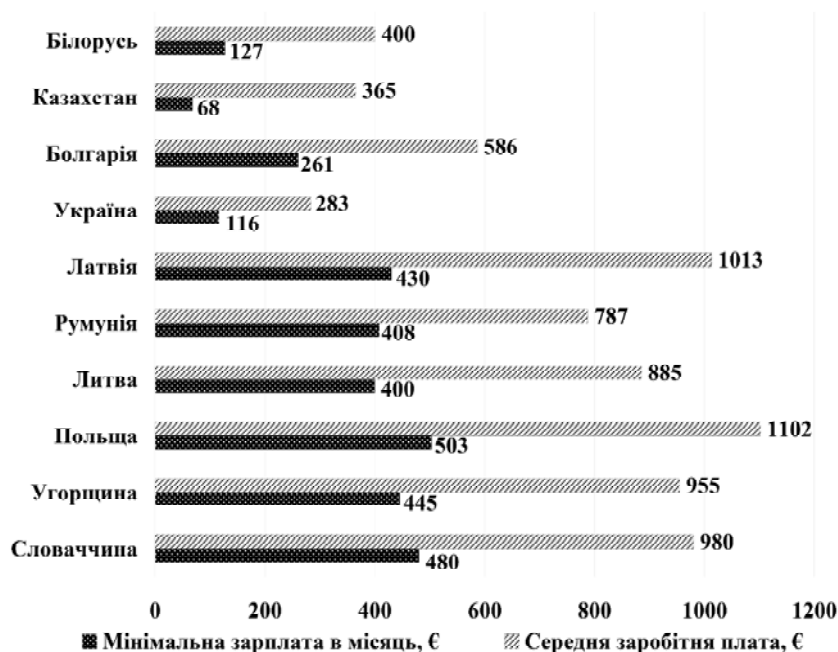

Рис. 1. Мінімальна та середня заробітна плата в сусідніх та пострадянських країнах станом на 1 січня 2018 року (€ = 33,49 грн)

Джерело: [4].

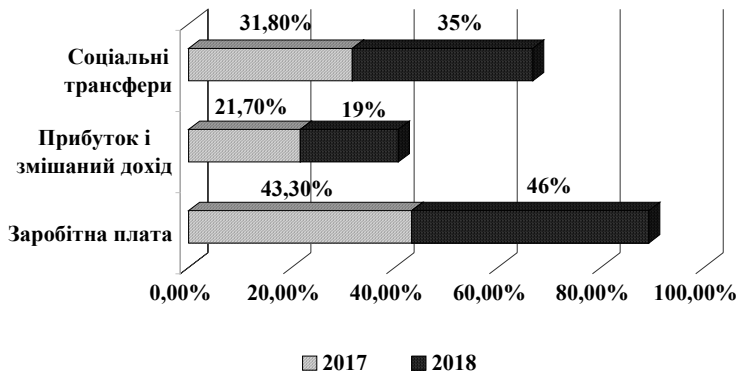

Рис. 2. Структура доходів населення у 2017–2018 роках, %

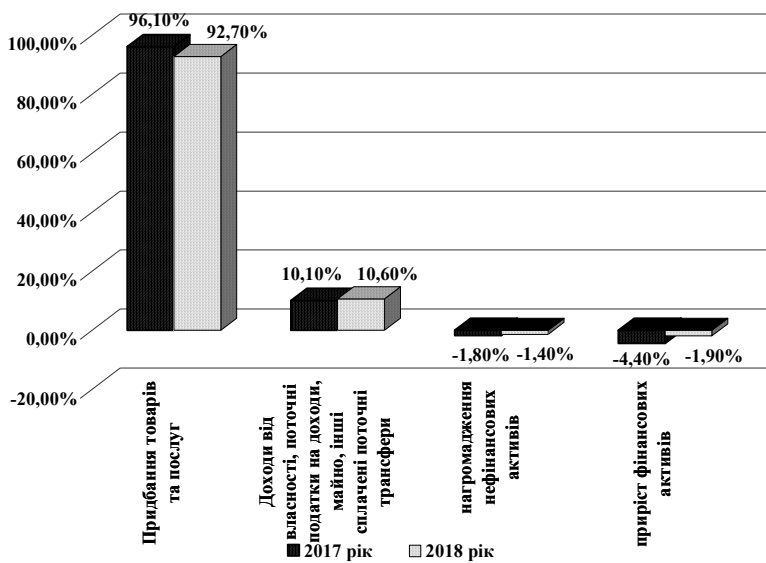

Рис. 3. Структура витрат і заощаджень населення за I півріччя 2017–2018 років, %

Джерело: [3].

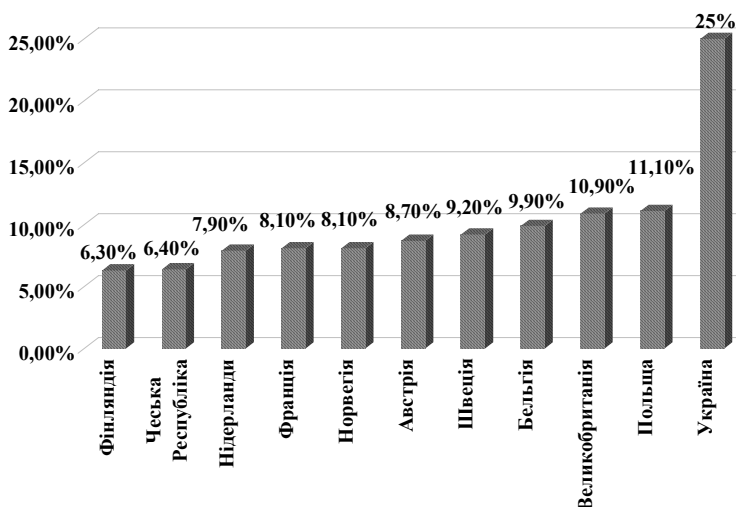

Рис. 4. Частка бідного населення станом на січень 2018 рік, %

Джерело: [4].

— зміна мінімальної та середньої заробітної плати;
— рівень освіти;
— частка тіньового сектору в економіці держави;

— рівень корупції у суспільстві;
— частка бідного населення тощо.

Як бачимо, в структурі доходів населення спостерігається збільшення частки соціальних трансферів, які в порівнянні з 2017 роком зросли на 3,2% та становлять 35%. Наприклад, соціальне забезпечення в структурі доходів американців становить 13%. Тобто тенденція залежності українців від соціальної допомоги зростає і свідчить про підвищення рівня малозабезпечених верст населення. У структурі витрат і заощаджень населення за I півріччя 2017–2018 років також прослідковується певна закономірність.

У 2018 році покращилися показники нагромадження нефінансових активів та приросту фінансових активів в порівнянні з 2017 роком. З одного боку, статистичні дані свідчать про зростання рівня добробуту населення, але це помилкова думка, оскільки витрати на придбання товарів та послуг зменшилися у 2018 році. Отже, ми можемо стверджувати те, що за рахунок економії у населення появилась можливість заощаджувати грошові кошти. Та за офіційними даними у 2018 році 25% населення України жило за межею бідності, а доходи нижче середнього рівня мали більше половини населення — 58,7%. Цього ж року за рівнем достатку українці були визнані одними з найбідніших на планеті (123 місце).

У розвинених країнах світу таких як Фінляндія (6,3%), Франція (8,1%), Австрія (8,7%) частка бідного населення не перевищує 10%, а в Україні сягає 25%. Для порівняння у Польщі цей показник становить 11,1%, що свідчить про досить сприятливе соціально-економічне становище держави.

Для того щоб визначити нерівномірність розподілу доходів у суспільстві використовують статистичний показник — коефіцієнт Джині. Він показує на скільки великим є розрив доходів між багатими та бідними і коливається від 0 до 1. Чим ближче число до нуля тим більше людей отримують однаковий дохід і навпаки. У 2017 році Україна потрапила в трійку лідерів серед країн, де коефіцієнт Джині є найменший.

Найбільший розрив між багатими і бідними спостерігається у Південній Африці (63,1%), Сінгапурі (47,8%), Китаї (47,4%) та США (45%), а найменший у Швеції (23%), Німеччині (27%) та Україні (28,2%). Цей коефіцієнт розраховує тільки фінансову складову суспільства і не включає такі показники як рівень життя, ВВП на душу населення, рівень корупції, середня очікувана тривалість життя

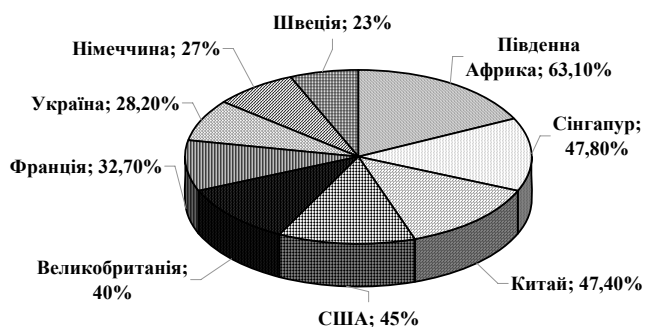

Рис. 5. Коефіцієнт Джині в різних країнах світу за 2017 рік

Джерело: [4].

тощо. Тому опиратися виключно на індекс нерівності не варто, адже це лише поверхнева статистична інформація, яка не включає ряд інших факторів, що впливають на доходи населення.

На сьогодні Україна залишається однією з найкорумпованіших країн світу. У 2017 році наша держава посіла 130 місце серед 180 країн у світовому Індексі сприйняття корупції (CPI), а у 2018 році — 122 місце [5]. Із пострадянських держав Україну випередили всі країни Балтії, а також Молдова, Вірменія, Грузія і Білорусь. Навіть середня очікувана тривалість життя українців порівняно з іншими народами є низька і у 2017 році склала 72 роки. До прикладу в Монако цей показник становить 89,4 роки, у Японії — 85,3 роки, у Сингапурі — 85,2 роки [6].

Згідно з офіційними даними нерівномірність розподілу доходів населення в Україні залишається на низькому рівні, але ряд інших статистичних показників, які тісно взаємопов'язані із ними свідчать про складне і досить несприятливе становище держави. Та незважаючи на це кількість мільйонерів у нашій країні неухильно зростає, як і по всьому світу. За останній рік у світі з'явилося 2,3 мільйони нових мільйонерів, внаслідок чого їх загальна кількість сягнула майже 42,2 мільйони [7]. В Україні у 2017 році 1061 громадянин задекларував дохід, що перевищує мільйон гривень, а у 2018 — 4817 осіб [8].

ВИСНОВКИ

Отже, на сьогодні в Україні доходи населення не відповідають сучасним стандартам життя суспільства, а соціально-економічне становище потребує термінових змін та державного регулювання, адже законодавчо-нормативна база є застарілою і не дієвою.

За офіційними даними Україна входить в трійку лідерів серед країн, де розрив між бідними і багатими є найменший. Але, насправді, це лише цифри, які не співпадають із сучасним життям населення. Більшість українців живе у злиднях, рівень корупції та безробіття зростає, а кваліфікована робоча сила виїжджає закордон у пошуках кращого життя. Це передусім виступає перешкодою для економічного прогресу держави. В Європейських країнах диференціація доходів у суспільстві присутня, але вона знаходиться на допустимо реальному рівні, навіть країни пострадянського простору випереджають Україну за соціально-економічним розвитком.

Тому подолання проблеми соціальної нерівності в Україні можливе лише за умов проведення ефективних реформ у економічній, політичній, фінансовій та інших сферах.

Література:

1. Світовий звіт про щастя 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://worldhappiness.report/ed/2018/>
2. Нерівність доходів населення в Україні: чинники та сучасний стан // В.М. Булавинець, О.І. Заклекта // Ефективна економіка — 2017. — №11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/eurostat>
5. Офіційний сайт Центрального розвідувального управління [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
6. Офіційний сайт World Economic Forum [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.weforum.org/>
7. Офіційний сайт Global Wealth Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/research/research-institute/global-wealth-report.html>
8. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://sfs.gov.ua/>

References:

1. World happiness report (2018), available at: <http://worldhappiness.report/ed/2018/> (Accessed 05 March 2019).
2. Bulavynets', V.M. and Zaklekta, O.I. (2017), "Inequality of Income in Ukraine: Factors and Current Status", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (Accessed 05 March 2019).
3. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 05 March 2019).
4. The official web site of Eurostat (2019), available at: <https://ec.europa.eu/eurostat> (Accessed 05 March 2019).
5. The official web site of Central Intelligence Agency (2019), available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (Accessed 05 March 2019).
6. The official web site of World Economic Forum (2019), available at: <https://www.weforum.org/> (Accessed 05 March 2019).
7. The official web site of Global Wealth Report (2019), available at: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/research/research-institute/global-wealth-report.html> (Accessed 05 March 2019).
8. The official web site of State Fiscal Service of Ukraine (2019), available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 05 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.05.2019 р.

М. Т. Аббасзаде,
д. ф. э., докторант, Институт Экономики НАНА
ORCID ID:0000-0002-8555-6440

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.45

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА С УЧЕТОМ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

M. Abbaszade,
Ph. D in economics, doctorant of Institute of Economics of ANAS

THE ISSUES FOR ENSURING ECONOMIC GROWTH TAKING INTO ACCOUNT NATIONAL
ECONOMIC SECURITY

В статье исследуются вопросы, связанные с эффективным обеспечением экономической национальной безопасности, являющейся одним из важных факторов обеспечения экономического роста. В связи с этим были рассмотрены такие вопросы, как экономическая безопасность, стабильный экономический рост, удовлетворение общественных потребностей, высокий уровень качества управления, обеспечение защиты экономических интересов на международном уровне. Государственная экономическая безопасность подразумевает, прежде всего, создание условий для защиты интересов национальной экономики и ее структур, проведения целенаправленной социальной политики, обеспечение необходимого уровня обороноспособности страны. Здесь экономическая безопасность рассматривается также в качестве составной части национальной безопасности. Особое внимание уделено и задачам защиты национальных экономических интересов от возможных внешних воздействий, динамичного и качественного развития национальной экономики.

В результате исследования был сделан вывод, что к национальной экономической безопасности можно подходить с двух аспектов. В широком смысле национальная экономическая безопасность представляет собой общенациональную платформу, предусматривающей интересы всех слоев общества и на этой основе непрерывное развитие и совершенствование национальной экономики. На этой платформе с учетом мировой практики и международного сотрудничества принимается прозрачная и эффективная защита (протекция), признаются все внешние факторы, отвечающие национальным интересам, законные интересы сторон, участвующих в сотрудничестве.

Говоря о национальной экономической безопасности в узком смысле, подразумевается государственная программа, состоящая из неотложных методов и средств по устранению отрицательных процессов, порождаемых рыночными отношениями, в том числе трудностей, имеющих в обществе.

Наряду с этим были выдвинуты конкретные предложения и рекомендации по исследуемым вопросам, в том числе рассмотрены основные направления обеспечения экономического роста с учетом национальной экономической безопасности.

The article examines the issues related to the effective provision of economic national security, which is one of the important factors of economic growth. In this regard, such issues as economic security, stable economic growth, satisfaction of social needs, a high level of quality management, ensuring the protection of economic interests at the international level were considered. State economic security implies, first of all, the creation of conditions for the protection of the interests of the national economy and its structures, the implementation of targeted social policy, ensuring the necessary level of defense of the country. Here, economic security is also seen as an integral part of national security. Special attention is paid to the tasks of protecting national economic interests from possible external influences, dynamic and qualitative development of the national economy.

The study concluded that national economic security can be approached from two aspects. National economic security is a national platform that includes the interests of all sectors of society and, on this basis, the continuous development and improvement of the national economy. On this platform, taking into account world practice and international cooperation, transparent and effective protection is adopted, all external factors that meet national interests, the legitimate interests of the parties involved in cooperation are recognized. Studies show that ensuring economic security depends directly on the effectiveness of measures taken in this direction, a systematic approach to this problem, the definition of its structure. In our opinion, a systematic approach to the problem of economic security includes a mechanism for eliminating dangerous trends, indicators characterizing national interests and danger, their level, etc.

Speaking of national economic security in a narrow sense, we mean the state program, consisting of urgent methods and means to eliminate the negative processes generated by market relations, including the difficulties existing in society.

At the same time, specific proposals and recommendations were put forward on the studied issues, including the main directions of ensuring economic growth taking into account national economic security.

У статті досліджуються питання, пов'язані з ефективним забезпеченням економічної національної безпеки, що є одним з важливих факторів забезпечення економічного зростання. У зв'язку з цим було розглянуто такі питання як економічна безпека, стабільне економічне зростання, задоволення суспільних потреб, високий рівень якості управління, забезпечення захисту економічних інтересів на міжнародному рівні. Державна економічна безпека передбачає, насамперед, створення умов для захисту інтересів національної економіки та її структур, проведення цілеспрямованої соціальної політики, забезпечення необхідного рівня обороноздатності країни. Тут економічна безпека розглядається також як складова частина національної безпеки. Особливу увагу приділено і завданням захисту національних економічних інтересів від можливих зовнішніх впливів, динамічного та якісного розвитку національної економіки.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що до національної економічної безпеки можна підходити з двох аспектів. У широкому розумінні національна економічна безпека являє собою загальнонаціональну платформу, яка передбачає інтереси всіх верств суспільства і на цій основі безперервний розвиток й вдосконалення національної економіки. На цій платформі з урахуванням світової практики і міжнародного співробітництва приймається прозорий і ефективний захист (протекція), визнаються всі зовнішні фактори, що відповідають національним інтересам, законні інтереси сторін, що беруть участь у співпраці.

Говорячи про національну економічну безпеку у вузькому сенсі, мається на увазі державна програма, що складається з невідкладних методів і засобів щодо усунення негативних процесів, що породжуються ринковими відносинами, в тому числі труднощів, наявних у суспільстві.

Поряд з цим було висунуто конкретні пропозиції та рекомендації з досліджуваних питань, у тому числі розглянуто основні напрями забезпечення економічного зростання з врахуванням національної економічної безпеки.

Ключевые слова: экономическая интеграция, национальная экономика, макроэкономика, государственная политика, интеграция, инвестиции.

Key words: economic integration, national economy, macro-economy, state policy, integration, investment.

Ключові слова: економічна інтеграція, національна економіка, макроекономіка, державна політика, інтеграція, інвестиції.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Один из важных факторов обеспечения экономического роста связан с эффективным обеспечением национальной экономической безопасности. В связи с этим в Большой Экономической Энциклопедии отмечается: "...экономическая безопасность — это такое состояние экономики, при котором обеспечивается стабильный экономический рост, удовлетворение общественных потребностей, высокий уровень качества управления, защита экономических интересов на национальном и международном уровнях. Говоря о государственной национальной безопасности, прежде всего, подразумевается такое состояние экономики, при ко-

тором созданы возможности для защиты национальных интересов, проведения целенаправленной социальной политики, обеспечения на необходимом уровне развития экономики и обороноспособности страны. Экономическая безопасность является важной составной частью национальной безопасности, играет исключительную роль в защите национально-экономических интересов страны от возможных внешних воздействий, а динамичное и эффективное развитие национальной экономики обеспечивает национальную безопасность [1].

Это такое состояние экономических, правовых отношений предприятия, материальных и интеллектуальных ресурсов, при котором обеспечивается стабиль-

ная деятельность, достижение финансовых успехов, научно-техническое и социальное развитие. В историческом аспекте проблема национальной безопасности возникает с создания государственности, с осознания экономических интересов общества. Без обеспечения экономической безопасности невозможно обеспечить национальную безопасность. Государственная экономическая безопасность, прежде всего, важна для сохранения независимости. Государство, не решившее полностью проблему экономической безопасности, не может считаться независимым".

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Существуют многочисленные подходы, критерии подхода отечественных и зарубежных ученых к термину национально-экономическая безопасность. Рассмотрим некоторые из них. Например, доктор экономических наук, профессор Ф. Мустафаев считает, что "...формирование системы национально-экономической безопасности считаются основными функциями каждого государства [2]. В принципе, проблема экономической безопасности никогда не существовала сама по себе, она возникала из функций экономического роста на каждой ступени общественного развития. Конкретное содержание этой проблемы меняется в зависимости от наличия внутренних и внешних экономических условий.

Понятие "экономическая безопасность" не носит абстрактный и конъюнктурный характер. Понятие "национальная безопасность" также не вызывает ни у кого чувства сомнения, так как оно прочно вошло в жизнь современного общества, превратилось в неотъемлемую часть внутренней и внешней политики большинства государств. Согласно общепринятому утверждению, на сколько экономика будет охватывать наиболее важные стороны деятельности общества, государства и личности, на столько будут задействованы функции государства по обеспечению жизнеспособности, устойчивости экономики в случае внутренних и внешних опасностей.

Ряд известных ученых-экономистов излагают свои мнения, связанные с рыночными отношениями, рыночной экономикой и экономической безопасностью. Например, академик Л.И. Абалкин отмечает, что "...понятия "рыночная экономика" и "рыночное общество" должны полностью выделяться и правильно трактоваться. Надо учитывать, что для рыночного фундаментализма характерно широкое распространение рыночных механизмов не только в экономике, но и в сферах защиты человеческих прав и духовности, не подвергаемых рыночным влияниям" [4].

Национальная безопасность по сравнению с экономической безопасностью представляет собой более широкое понятие, которое сосредотачивает в себе финансовые, социальные, экологические, энергетические и другие важные элементы безопасности. Однако, рассматривая те или иные стороны безопасности, необходимо учитывать и их экономические аспекты. Хотя ряд общих условий и факторов не выдвигают это понятие на первый план, во всяком случае, оно вошло в ряд понятий, формирующих системный взгляд на современную жизнь общества и государства. Во-первых, они включаются в национальных интересах. Несмотря на

развитие интеграционного процесса, они значительно отличаются от общих интересов. Специфичность интересов требует определения механизма их реализации и разработки соответствующей стратегии. Во-вторых, ограниченность естественных ресурсов, различная степень обеспечения отдельных стран этими ресурсами, способствует обострению экономической и политической борьбы за эти ресурсы.

Здесь надо обратить внимание на один момент. Так, "...для более лучшего осмысления понятия "экономическая безопасность" целесообразно шире рассмотреть связь между понятиями "развитие" и "стабильность". Развитие — один из основных компонентов экономической безопасности. Устойчивое развитие экономики, способность ее противостояния и адаптации к внутренним и внешним влияниям, в том числе к возникающим опасностям, может резко ослабнуть, в том числе и возможности подъема.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Устойчивость и безопасность — как единая система, одни из важных особенностей экономики. Их нельзя противопоставлять друг другу, так как каждая из них своеобразно характеризует уровень и состояние экономики. Экономическая устойчивость охватывает прочность и надежность ее вертикальных, горизонтальных и других внутрисистемных связей, являющихся ее основными элементами, противостояние внутренним и внешним воздействиям ("нагрузкам") и т.д. Безопасность подразумевает способность объекта существовать и развиваться в условиях внутренних и внешних влияний, опасностей и характеризует его положение в системе связей.

К основным факторам, обеспечивающих экономическую эффективность, относится деятельность национальной экономики в режиме расширенного воспроизводства, защита интересов отечественных товаропроизводителей, повышение инновационной и инвестиционной деятельности, строгий контроль над стратегическими ресурсами страны, развитие научного потенциала и т.д.

Исследования показывают, что обеспечение экономической безопасности непосредственно зависит от эффективности проводимых в этом направлении мер, системного подхода к этой проблеме, определения ее структуры. По нашему мнению, системный подход к проблеме экономической безопасности включает в себя механизм устранения опасных тенденций, показатели, характеризующие национальные интересы и опасность, их уровень и т.д. [5].

Современное экономическое развитие способствует новым взглядам, подходам, связанных с устойчивым экономическим развитием. Наиболее важной чертой этих подходов является тесная связь с национальным экономическим развитием и обеспечением экономической безопасности. Обобщая различные взгляды, можно сказать, что экономическая безопасность — это совокупность благоприятных внутренних и внешних условий для эффективного и динамичного роста национальной экономики, способность удовлетворять потребности государства, общества и отдельных личностей. Здесь с аспекта экономических интересов опасность,

представляющая непосредственную угрозу нарушения нормального процесса общественного воспроизводства, разделяется на внутренние и внешние факторы. Уровень развития страны за последнее десятилетие показывает, что для обеспечения национальной экономической безопасности были осуществлены необходимые меры, приняты важные нормативно-правовые документы. Однако, несмотря на это, особое значение имеет усовершенствование теоретических и практических основ в этой области.

Следует отметить, что обеспечение экономической безопасности считается основным приоритетом государственной политики каждой страны. Исследования показывают, что тенденции формирования национальной экономики, отвечающих более жестким требованиям экономических процессов, протекающих в современном глобализационном мире, непосредственно зависят от обеспечения оптимального уровня показателей социально-экономического развития страны. В этом отношении в формировании системы национальной экономической безопасности Азербайджана большое значение имеет сравнение показателей социально-экономического развития страны с соответствующими показателями, испытанных в международной практике [3]. Для этого, прежде всего, необходим широкий и всесторонний анализ современного уровня обеспечения экономической безопасности в республике и правильная оценка их индикаторов. К индикаторам экономической безопасности относятся:

- различные индикаторы, характеризующие способность стабильного роста экономики страны;
- индикаторы, характеризующие объем инвестиций в основной капитал за счет всех финансовых источников;
- индикаторы безопасности финансово-банковской системы;
- индикаторы, характеризующие безопасность социальной сферы;
- индикаторы, характеризующие эффективность структуры внешней торговли страны.

Для более подробного представления об уровне обеспечения экономической безопасности страны целесообразно проанализировать примерно 25 показателей для раскрытия сущности проблемы. К ним, в основном, относятся следующие:

- динамика ВВП на душу населения;
- удельный вес перерабатывающей промышленности в валовом продукте;
- удельный вес машиностроения в валовом продукте промышленности;
- отношение расходов на научные исследования, опытно-конструкторские работы к ВВП;
- отношение инвестиций к ВВП;
- уровень бедности, определенного на основе международных стандартов;
- средняя продолжительность жизни;
- соотношение между 10% населения, имеющего наибольшие доходы и 10% имеющего наименьшие доходы;
- уровень безработицы, соответствующего международным стандартам;
- годовая инфляция, %;

- государственный долг, его соотношение к ВВП и доходам бюджета, %;
- отношение внешнего долга к ВВП, %;
- отношение импорта к ВВП, %;
- отношение импорта продовольственных продуктов к потреблению продовольственных продуктов, %.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Ученые, анализируя методологию правильной оценки экономической безопасности, пришли к выводу, что экономическая безопасность стран больше всего взаимосвязана с экономическими, политическими и военными отношениями на локальном, региональном и глобальном уровне [4]. Поэтому для каждой страны должна быть своя "красная линия" (RL) "экономической безопасности" (ES) и свои "стратегические экономические цели" (SL). Эти цели должны соответствовать конкретным геополитическим и геоэкономическим условиям, социальным и этическим особенностям отдельной страны. Каждая страна, определяя "красную линию", устанавливая цели для каждого исторического периода, должна стремиться их достичь и сохранить. Эта "красная линия" должна быть динамичной и развиваться в каждом историческом периоде.

Государственные национальные экономические интересы могут обеспечиваться во многих областях, в том числе в демографии и социальной сфере, производственной, инвестиционной, научно-технической и инновационной сферах, в налогово-бюджетной и таможенной системах, денежно-кредитной и финансовой сферах, в сфере внешней торговли, сфере социально-экономического развития регионов, в экологической и в сфере государственного управления.

Надо отметить, что одним из направлений эффективного обеспечения экономической безопасности страны заключается в устранении монопольных тенденций и создании благоприятных условий для свободной конкуренции. Конкуренция и конкурентоспособность являются основными понятиями и важными категориями рыночной экономики. Конкуренция считается важным стимулом экономического развития, повышения уровня качества продукции и услуг, ускорения инновационных тенденций, снижения производственных расходов и, в результате, стоимости продукции. Конкуренция способствует созданию условий для интенсивного роста эффективности общественного производства, устранению неэффективной, много затратной и мало доходной экономической деятельности. Говоря о конкуренции, подразумевается инициативная форма деятельности, способной более эффективно использовать имеющиеся возможности. Победа в этом процессе достигается при условии продуманного и экономного использования наличных ресурсов, получения максимального результата при минимальных затратах.

Анализы показывают, что свободная конкуренция, играющая важную роль в обеспечении экономической безопасности, вынуждает производителей постоянно уменьшать производственные затраты. В результате повышается продуктивность, снижается себестоимость производства и производственные структуры получают возможность снижения розничных цен. Таким образом,

процесс конкуренции, повышая эффективность производства, ускоряет снижение цен. Конкуренция, в тоже время, способствует повышению качества продукции, расширению ассортимента товаров и услуг. При наличии конкуренции в рыночных условиях производители, для охвата большей части рынка, должны производить новые товары и услуги и непрерывно совершенствовать экономическую деятельность [1].

Наряду с этим, происходящие в экономике большинство негативных процессов, создают многочисленные препятствия, трудности рыночным хозяйственным субъектам для осуществления нормальной экономической деятельности, в том числе в ряде случаев даже вытеснения их с рынка [3]. Монопольное контролирование процессов, связанных с предложением товаров и услуг на рынке, создает условия для вытеснения из этих процессов физических и юридических лиц, нарушает стабильную экономическую сферу и экономическую безопасность. В этом аспекте важное значение имеет совершенствование антимонопольных мер и механизма сохранения здоровой конкуренции. Наряду с этим, с целью приведения антимонопольного законодательства в соответствие с требованиями современных условий, проведение мер по совершенствованию многочисленных нормативно-правовых актов, содержащихся в "Конкурентном Кодексе".

Как было отмечено, государство играет важную роль в обеспечении экономической безопасности членов общества [6]. Большую актуальность имеет взаимосвязь государства и экономики, уровень вмешательства государства в экономику, в том числе определение направлений государственного влияния на экономику, пределы ее либерализации. В условиях увеличения импортной зависимости от глобальных рынков, решение проблем экономической безопасности страны тесно связано с эффективностью международных экономических связей и местом, занимаемого страной в международном разделении труда.

ВЫВОДЫ

Необходимо учесть, что в настоящее время Азербайджан обладает широкими потенциальными возможностями устранения всех негативных препятствий в обеспечении экономической безопасности. В этом отношении достигнутые в последние годы успехи в сфере социально-экономического развития, создание экономического, социального, научно-технического, инфраструктурного и финансового потенциала превратило в объективную необходимость разработки новой стратегии экономического развития на долгосрочный период. Разработка Стратегической Дорожной Карты требует системного и комплексного анализа современного состояния социально-экономического развития страны, оценки механизма реализации, методологии определения приоритетных направлений целей с учетом мирового опыта и национальных реалий. Сегодня обеспечение экономического роста имеет важное значение для обеспечения долгосрочного, устойчивого развития национальной экономики.

Распоряжение Президента Азербайджанской Республики от 16 марта 2016 года "О главных направлениях Стратегической Дорожной Карты по основным

секторам национальной экономики", являющейся фундаментальной программой развития на долгосрочный период, оценивается как концепция перехода нашей страны на модель устойчивого развития. В Стратегической Дорожной Карте в качестве основной задачи ставится формирование инклюзивной и открытой национальной экономики, обеспечение социального развития и социального равенства за счет экономического роста. В этой концепции особо отмечается, что при определении параметров будущего экономического развития страны ее эффективность должна оцениваться не с аспекта экономической деятельности какой-либо отрасли или сектора, а с аспекта обеспечения эффективности процесса расширенного воспроизводства в стране.

Литература:

1. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития. — Баку, Изд. Victory, 2011. — 542 с.
2. Мустафаев Ф.Ф. Макроэкономические аспекты государственного регулирования в переходной экономике. — Баку, Изд. Элм, 2008. — 452 с.
3. Микаилова С.М. Макроэкономические проблемы обеспечения экономической безопасности. — Баку, Изд. Гянджлик, 2009. — 259 с.
4. Колесов В.П., Кулаков М.В. Международная экономика. — М.: Инфра-М, 2009. — 345 с
5. Ширай В.И. Мировая экономика и международные экономические отношения. — М.: Издательский дом Дашков и К., 2003. — 528 с.
6. Кузьмин Д.В. Национальная конкурентоспособность, глобальная нестабильность и макроэкономическое равновесие. — М.: Наука, — 2015. — 222 с.

References:

1. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), *Ekonomiceskaya politika gosudarstva: torjestva ustoycivoqo i stabilnoqo razvitiya* [Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development], Victory, Baku, Azerbaijan
2. Mustafayev, F.F. (2008), *Makroekonomiceskaya aspekti gosudarstvennoqo requirovaniya v perexodnoy ekonomike* [Macroeconomic aspects of state regulation in transition economy], Science, Baku, Azerbaijan
3. Mikailova, S.M. (2009), *Makroekonomiceskie problemi obespeceniya ekonomiceskoy bezopasnosti* [Macroeconomic problems for ensuring economic safety], Youth, Baku, Azerbaijan
4. Kolesov, V.P. and Kulakov, M.B. (2009), *Mejdu-narodnaya ekonomika* [International economics], Infra , Moscow, Russia.
5. Shiray, V.I. (2003), *Mirovaya ekonomika i mejdubarodnie ekonomiceskie otnosheniya* [World economy and international economic relations, Dashkov and K, Moscow, Russia.
6. Kuzmin D.V. (2015), *Nasionalnaya konkuren-tosposobnost, globalnaya nestabilnost i makroeko-nomiceskie ravnovesii* [National competitiveness, global unstability and macroeconomic balance], Nauka, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2019 р.

О. І. Сахненко,

старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства,

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-5168-0064

І. В. Сахно,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та військового господарства,

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ORCID ID: 0000-0001-6795-0535

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.50

ІНВЕСТИВАННЯ У РОЗВИТОК ЛЮДИНИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ

O. Sakhnenko,

Senior Lecturer at the Department of Management and Military Economy,

National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv

I. Sakhno,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor at the Department of Management and Military

Economy, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv

INVESTING IN HUMAN DEVELOPMENT AS A PRIORITY DIRECTION IN THE FORMATION AND MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL

Авторами охарактеризовано сутність та особливості прояву економіки знань на сучасному етапі її формування. Проаналізовано особливості становлення економіки знань в Україні; особливості формування людського капіталу в контексті сучасних умов ринкової економіки. Розглянуто теоретичні підходи щодо з'ясування впливу державного регулювання інвестицій у людський капітал на формування економіки знань. Надано умови механізму управління людським капіталом. Проаналізовано показники якості економічного зростання в Україні та інших країнах світу, що впливають на інвестування, формування, використання, нагромадження, якісне відтворення і реінвестування людського капіталу. Обґрунтовано основні напрями державної політики у сфері економіки знань. Запропоновано заходи зі створення необхідних умов для збільшення інвестицій у розвиток людського потенціалу та формування людського капіталу. Досліджено проблеми та системні перешкоди розвитку інноваційних процесів в Україні. Обґрунтовано можливості інноваційного розвитку України. Надано рекомендації щодо перспектив розвитку економіки знань в Україні.

The article reflects the importance of the influence of state regulation of investments in human capital on the formation of the knowledge economy, substantiates the main directions of state policy in the sphere of the knowledge economy.

The authors noted that the role of innovative technologies has grown qualitatively over the past decade, and therefore the need to expand the range of opportunities and deep structuring of the science-intensive component of the nation's potential has become one of the main requirements in the formation of the state economy. Science and education are not only the determining factors of its effective development, but also a guarantee of the intelligibility and education of society as a whole. The authors drew attention to the fact that today the role of the state in the formation of human capital is quite high. The state applies both compulsory and incentive measures in this area.

Compulsory education is compulsory for all in the volume of secondary school, mandatory medical preventive measures. However, the main measures are incentives. The government has two active methods that are used to change the size of private investment in a person, made automatically through the market. They can affect the incomes of those who work, and can also regulate the price of acquiring human capital.

The criteria and indicators for assessing the effectiveness of investment in human capital are singled out: maximization of the difference between profit and costs; payback period of investments; net present value; cost-benefit ratio; the ratio of the marginal revenue difference to the marginal cost difference; annual net income; internal rate of return. Measures have been proposed to create the necessary conditions for increasing investment in human development and human capital formation. The conclusion is drawn that in order to achieve the goal of the country's transition to an innovative development path, it is necessary to achieve an increase in the innovative activity of the national industry, to adapt the research complex to the conditions of the market economy, and to strengthen the interaction of the public and private sectors. The solution of these problems depends on the development of effective scientific, technical, innovation and industrial policies.

Ключові слова: інвестиції, управління, людський капітал, економіка знань, освіта, наука, ефективність, державне регулювання.

Key words: investments, management, human capital, knowledge economy, education, science, efficiency, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Капітал, втілений у людях, здатних створювати нове, виступає рушійною силою розвитку трансформаційних процесів в економіці, продукує конкурентні переваги, забезпечуючи сталий високий рівень конкурентоспроможності, та визначає соціально-економічний прогрес у рамках загальних тенденцій, що складаються в сучасному світі.

Світовий досвід переконливо свідчить про те, що якість людського капіталу, яка визначається досягнутим рівнем знань, кваліфікації, вмінням працювати; потенційними здібностями населення країни, здатністю забезпечувати інноваційний розвиток продуктивних сил, дедалі більше перетворюється на основу економічного зростання. Механізмом досягнення відповідної якості людського капіталу є інвестування, яке забезпечуватиме рівень освіти і науки, достатній для виконання економічної функції та постійного відтворення інтелектуального людського капіталу. Таким чином, системне дослідження процесу формування, нагромадження й ефективного використання людського капіталу здобуває все більшу актуальність для прискорення переходу української економіки до суспільства знань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Джерела й положення, що послужили теоретичною й методологічною базою для формування теорії людського капіталу, присутні в працях економістів, починаючи з робіт А. Монкретсьєна, У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, Т. Шульца, Г. Беккера та їх послідовників. До питання вивчення та відтворення людського капіталу долучились і вітчизняні вчені та економісти, а саме: О. Амосов, Н. Верхоглядова, В. Геєць, А. Дегтяр, М. Ніколайчук, В. Семиноженко, Л. Федулова та ін.

Попри значний обсяг проведених досліджень та вагомі наукові здобутки, в економічній літературі спостерігається застосування різних підходів як до трактування категорії "людський капітал", так і двоякої природи складових його формування і відтворення. Останнє дає змогу авторам досягнути мети досліджень, — обґрунтувати підняті наукові проблеми за допомогою пропонуваного понятійно-категорійного апарату, а з іншої сторони, не вирішує головного — формування уніфікованого підходу, що забезпечує розробку ефективного механізму управління людським капіталом, його перетворення на чинник конкурентних переваг національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування впливу державного регулювання інвестицій у людський капітал на формування економіки знань та обґрунтування основних напрямів державної політики у сфері економіки знань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економіка XXI ст. базується на знаннях, які стали надбанням і використовуваних у практичній діяльності економічно активного населення. Багато в чому це обумовлено особливостями інформаційно-технологічної революції, яка формує нову економіку. В результаті інтелект, інформація, знання стають найважливішим активом економіки. З їх допомогою вдається долати демографічні, трудові, сировинні, просторові й тимчасові обмеження, забезпечувати ефективні структурні зрушення.

Розуміння необхідності за будь-яких умов дбати про майбутнє і здійснювати відповідні, бодай мінімальні, інвестиції у свій власний людський капітал є одним із наріжних каменів переорієнтації економіки й суспільства в цілому [1].

Формування людського капіталу в контексті сучасних умов ринкової економіки набуває нових особливостей [2, с. 164]:

1) безперервність навчання та нерозривний зв'язок освіти з виробничою діяльністю людини (протягом всього періоду праці);

2) здатність творчого застосування накопичених знань, навичок для генерації нових ноу-хау;

3) розвиток інноваційної економіки обумовлює вимоги безперервного навчання та елементів творчості не лише окремих працівників, а й цілих колективів підприємств, фірм та організацій.

Для ефективного управління людським капіталом необхідною умовою має стати не кожний процес окремо, тобто формування, використання, або розвиток, а їх сукупність, яка являє собою кругообіг людського капіталу та носить завершений характер: інвестування, формування, використання, нагромадження, якісне відтворення і реінвестування. Це є можливим за участю всіх рівнів управління: індивідуального, мікроекономічного та макроекономічного [3; 4].

Реальність механізму управління людським капіталом має забезпечуватися наявністю наступних умов:

1. Механізм повинен відповідати природі об'єкта управління. Без розуміння закономірностей формування, використання та розвитку людського капіталу управлінські заходи не діятимуть. Для управління важливо, щоб суб'єктам, які приймають рішення, була зрозуміла система зв'язків між процесами, що відбуваються з людським капіталом для досягнення ним необхідного рівня.

2. Механізм управління має забезпечувати змінювання керованого об'єкта у заданих межах. Задля цього виявляється необхідною можливість оцінки людського капіталу як за допомогою якісних, так і кількісних характеристик та встановлення критеріїв такої оцінки.

3. Зв'язок людського капіталу з компетенціями. Саме компетенції забезпечують можливість оцінки людського капіталу, оскільки являють собою описову характеристику поведінки працівника в конкретних виробничих умовах.

4. Людський капітал слід розглядати на трьох рівнях управління в комплексі: індивід, підприємство, держава, що дає повне уявлення про процеси формування, використання та розвитку й сприяє своєчасному спрямуванню заходів щодо підвищення ефективності процесу управління.

5. Людський капітал повинен мати завершений характер процесу кругообігу: інвестування, формування, використання, нагромадження, якісного відтворення і реінвестування.

6. Система управління людським капіталом повинна усвідомлювати реальність можливої зміни стану керованої підсистеми з використання певних важелів, інструментів, прийомів конкретного методу впливу. Якщо рішення, прийняті системою управління, не діють за допомогою розробленого механізму, — означає, що або його складові, або він у комплексі не відповідає природі керованого об'єкту.

7. Задля ефективного управління людським капіталом необхідним є уявлення про ресурсне забезпечення реалізації рішень.

8. Механізм повинен мати чітко визначену мету свого впливу задля можливості визначення його ефективності.

Людський капітал визначає ефективність використання виробничого, фінансового та природного капіталу і безпосередньо впливає не тільки на темпи, але і на якість економічного зростання [5, с. 84].

Всесвітнім економічним форумом опубліковано рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017—2018 (The Global Competitiveness Index) [6]. Вже традиційно, рейтинг очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому дослідженні, увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія. Україна цього року посіла 81 місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з понад 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників ("Інституції", "Інфраструктура", "Макроекономічне середовище", "Охорона здоров'я та початкова освіта", "Вища освіта і професійна підготовка", "Ефективність ринку товарів", "Ефективність ринку праці", "Розвиток фінансового ринку", "Технологічна готовність", "Розмір ринку", "Відповідність бізнесу сучасним вимогам" та "Інноваційний потенціал"), які об'єднані 3-ма основними групами субіндексів: "Основні вимоги", "Підсилювачі продуктивності" та "Інновації та фактори вдосконалення".

Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою "Ефективність ринку праці". Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, причому в торішньому ми погіршили за ним свої позиції на 17 пунктів [6].

Також Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу — ("мінус" 9 пунктів), інфраструктурної ("мінус" 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку ("мінус" 2 пункти).

Негативними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, нестабільність урядів, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, регулювання валютного ринку, недостатню освіченість працівників, погану етику робочої сили, недостатню здатність до інновацій, обмежувальне регулювання ринку праці, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я.

Сьогодні в Україні існує сукупність чинників формування та відтворення людського капіталу, які істотно послаблюють конкурентні позиції. До них відносяться:

1. Фінансування розвитку людського капіталу. Видатки на охорону здоров'я та освіту в Україні є незначними у порівнянні з країнами з високим рівнем розвитку людського капіталу. За оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) при рівні витрат на охорону здоров'я нижчому 5% обсягу ВВП економіка стає неефективною, в Україні за 2009 р. вони

склали 7,82% від ВВП, з яких 54,7% — витрати держави, а 42,4% — витрати домогосподарств. Для порівняння: витрати на охорону здоров'я у 2011 р. у Ісландії становили 9,1%, Данії — 10,3%, США — 16,4%, Франції — 11,1%, Польщі — 7%. "Державні витрати на охорону здоров'я в Україні складають 77 доларів на душу населення (за даними 2015 року) і є найнижчими серед європейських країн", — йдеться в прес-релізі ПРООН за результатами дослідження. Державні витрати на медицину в Україні станом на 2018 рік становили 3,3% [7].

Державні видатки на освіту у нашій країні у 2011 р. становили 6,2% обсягу ВВП, у Ісландії — 13,1%, США — 13,8%, Данії — 14,9%. Державні витрати на освіту в Україні станом на 2018 рік становили 5,9% ВВП. Окрім того, за рівнем доходів Україна відноситься до країн, конкурентоспроможність яких базується на інтенсивному використанні факторів виробництва і у яких обсяг ВВП на душу населення становить близько 3000 дол. США. Для порівняння, поряд знаходяться такі країни як Молдова, Вірменія, Грузія, Таджикистан [8].

2. Рівень охорони здоров'я та якості початкової освіти. За цими критеріями Україна помітно відстає від розвинених економік і посідає 74 місце серед 142 країн, не зважаючи на те, що демонструє високі показники охоплення населення початковою освітою (більше 98% дітей, згідно з даними Держкомстату України). Для порівняння за рівнем охорони здоров'я та якістю початкової освіти Польща є 40, Норвегія — 21, Фінляндія — першою, вищої освіти та професійного вдосконалення Україна є 51, Польща — 31-ою, Норвегія — 15, Фінляндія — першою [8].

3. Демографічні зрушення. За роки незалежності чисельність населення скоротилася більше ніж на 6 млн осіб, крім того, приблизно 2—3 млн українців здійснюють трудову діяльність за межами країни. Невтішними являються прогнози щодо збереження тенденції подальшого зменшення кількості населення України. Серед основних причин погіршення демографічної ситуації слід виокремити: погіршення якості життя та здоров'я, переважання рівня смертності над рівнем народжуваності, низький рівень доходів та добробуту, зміна традиційного життєвого устрою, домінування міського способу життя над сільським, високий рівень безробіття, диференціація рівня доходів найбагатших та найбідніших верств населення [8].

Політика розвитку людського інтелектуального капіталу на сьогодні стає одним з головних складових стратегії конкурентоспроможності тієї чи іншої країни при формуванні економіки, що базується на знаннях.

Одна із найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань — високий рівень освіченості її громадян. Так, 45% української робочої сили мають вищу освіту, і за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37 країн світу [9]. Завдяки цьому Україна зможе увійти в світове товариство як країна, що може генерувати нові знання та інновації.

Для створення сприятливих умов формування та запобігання втрат людського капіталу на державному рівні визначені пріоритетні напрями реформування вищої освіти: забезпечення інноваційного характеру розвитку вищої освіти; забезпечення оптимізації структури вищої освіти та обсягів підготовки й перепідготов-

ки кадрів для потреб інноваційного розвитку економіки; реалізація кадрової стратегії галузі, спрямованої на збереження і розвиток наукових та педагогічних шкіл; впровадження об'єктивної оцінки наукової та педагогічної діяльності; розширення доступу до вищої освіти та сприяння соціальному захисту учасників соціально-виховного процесу; удосконалення мережі ЗВО, укрупнення ЗВО на регіональному рівні шляхом їх об'єднання та створення університетів регіонального типу; перегляд змісту освіти, державних стандартів, кваліфікацій у контексті входження освіти України в Європейський освітній простір.

Україна володіє високорозвиненим науковим потенціалом, який спроможний ефективно розв'язувати актуальні проблеми суспільного розвитку та вирішувати сучасні інноваційні завдання. Інтелектуальний потенціал України, незважаючи на негативні наслідки соціально-економічних трансформацій, які мали місце до середини 90-х років минулого сторіччя, й дотепер лишається досить потужним. Чисельність науковців в нашій державі складає близько 0,54% від чисельності економічно активного населення (за чисельністю дослідників — 0,41%). Забезпеченість науковими кадрами в Україні й зараз відповідає рівню таких європейських країн: Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, однак більш як вдвічі менше за середнє значення цього показника в західноєвропейських країнах [10]. Незважаючи на скорочення кількості вчених, Україна й досі посідає одне з перших місць в Європі за часткою науковців серед працездатного населення. Однак влада України, починаючи з часів проголошення її незалежності й дотепер, не спромоглася забезпечити прогресивний розвиток наукової діяльності в країні, що ставить під загрозу успадкований нею величезний радянський науковий потенціал.

Аналіз статистичних даних свідчить, що за роки незалежності України чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт скоротилася з 313 тис. осіб у 1990 р. до 94 тис. у 2008 р., тобто більш ніж втричі. Питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП склала у 2008 р. 0,9%. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями також зменшилася і у 2008 р. склала 13,0% від загальної кількості, в той час, коли у 2002 р. даний показник становив 18%. На підприємствах та в організаціях, які здійснювали НДР, кількість виконавців таких робіт на кінець 2017 року становила 94,3 тис. осіб (з урахуванням сумисників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру), з яких 63,0% — дослідники, 9,7% — техніки, 27,3% — допоміжний персонал. У 2017 році частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, у тому числі дослідників — 0,37%. За даними Євростату, у 2015 році найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою — у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%). Питома вага докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук) серед виконавців НДР становила 27,7%, серед дослідників — 43,8% [11].

Більше половини загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснюва-

ли наукові дослідження і розробки, працювали в організаціях державного сектору економіки, 36,1% — вищої освіти, 5,4% — підприємницького сектору.

У 2017 році 44,7% дослідників становили жінки, з яких 7,1% мали науковий ступінь доктора наук і 33,7% — доктора філософії (кандидата наук). Вищою за середню була питома вага дослідників-жінок у галузі суспільних (65,7%), медичних (65,3%) та гуманітарних (60,0%) наук, нижчою — у галузі технічних наук (33,6%) [11].

Фінансування інноваційної діяльності більшою мірою здійснюється за рахунок власних джерел та іноземних інвесторів, частка державних інвестицій є значно меншою, однак навіть зазначений сумарний обсяг інвестицій в науку не досягає рівня інвестицій розвинутих країн. Так, наприклад, у країнах ОЕСР, які характеризуються становленням економіки знань, частка високих технологій у виробленій продукції та експорті за останнє десятиліття подвоїлась, досягнувши 20—25%. Швидкого розвитку зазнала сфера освіти, комунікації та інформації. За підрахунками в країнах ОЕСР більше ніж 50% ВВП регенерується в галузях, що засновані на знаннях [12].

У 2017 році загальний обсяг витрат на виконання НДР власними силами організацій становив 13379,3 млн грн, у тому числі витрати на оплату праці — 7152,9 млн грн, інші поточні витрати — 5444,6 млн грн, капітальні витрати — 781,8 млн грн, з них витрати на придбання устаткування — 659,1 млн грн.

За попередніми розрахунками, питома вага загального обсягу витрат у ВВП становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету — 0,16%. За даними 2016 року, частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції — 3,25%, Австрії — 3,09%, Німеччині — 2,94%, Данії — 2,87%, Фінляндії — 2,75%, Бельгії — 2,49%, Франції — 2,25%; меншою — у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%).

У 2017 році 21,9% загального обсягу витрат були спрямовані на виконання фундаментальних наукових досліджень, які на 92,4% профінансовано за рахунок коштів бюджету. Частка витрат на виконання прикладних наукових досліджень становила 23,6%, які на 51,5% фінансувалися за рахунок коштів бюджету та 27,6% — за рахунок коштів організацій підприємницького сектору. На виконання науково-технічних (експериментальних) розробок спрямовано 54,5% загального обсягу витрат, які на 40,3% профінансовані іноземними фірмами, 28,7% — організаціями підприємницького сектору та 14,3% — за рахунок власних коштів. Майже половина обсягу витрат, направлено на виконання фундаментальних наукових досліджень, припадала на галузь природничих наук, 25,5% — технічних, 9,4% — сільськогосподарських. На виконання прикладних наукових досліджень спрямовано 44,3% витрат галузі технічних наук, 20,4% — природничих, 12,3% — сільськогосподарських. Більша частина (87,7%) витрат на виконання науково-технічних (експериментальних) розробок припадає на галузь технічних наук [11].

Головні проблеми на шляху розвитку економіки знань в Україні виникають через: відсутність дієвих сти-

мулів; бюрократичні перепони; відсутність венчурного фінансування; нестабільність державної політики в інноваційній галузі; нерозвинену інфраструктуру підтримки підприємницьких інновацій; розрив між наукою та бізнесом [13].

Для покращення ситуації в Україні основним завданням є подолання демографічної кризи, поліпшення якості життя населення та збереження духовного потенціалу, за рахунок здійснення таких заходів як: підвищення конкурентоспроможності та інноваційності економіки, зростання рівня зайнятості та соціальної захищеності, розвиток людського та соціального капіталу, розвиток і підтримка сфери охорони здоров'я, інвестиції в освіту та інфраструктуру освітньої сфери, підвищення якості освітніх послуг, їх відповідність потребам ринку праці, здійснення ефективної міграційної політики тощо. Все частіше виникає необхідність збільшення витрат на освіту, професійну перепідготовку та охорону здоров'я, оскільки саме ці витрати розглядаються як довгострокові інвестиції, ефект від яких отримує як індивід, так підприємство і держава. Необхідно впроваджувати практику ефективного оподаткування на тих підприємствах, які здійснюють навчання чи підвищення кваліфікації кадрів, таким чином, щоб база оподаткування зменшувалась поступово на величину витрат на розвиток людського капіталу. Необхідно стимулювати надання кредитів на освіту, збільшення державних витрат на дослідницькі проекти.

З огляду на це, з метою досягнення успіхів на шляху формування економіки знань в Україні, на нашу думку, необхідним є виконання таких умов:

1. Узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії.
2. Стимулювання капіталовкладень у реконструкцію, оновлення і створення інфраструктури виробництва.
3. Заохочення надання комерційними банками кредитів під інвестиційні проекти, які передбачають інноваційну діяльність.
4. Забезпечення прозорості процесів надання податкових стимулів інноваційної діяльності, надання допомоги в одержанні належних пільг та відстрочок, податкові канікули на час повернення підприємством інвестиційного кредиту.
5. Надання правового та методичного сприяння утворенню малих підприємств, насамперед, інноваційного спрямування, іншим формам самостійного інвестування заощаджень та зайнятості населення, спрямованим на активізацію інноваційної діяльності та розвиток людського капіталу нації.
6. Широка роз'яснювальна та пропагандистська робота щодо формування ідеології інноваційного інвестування як інвестування в майбутнє держави, престижності та економічної вигідності інноваційної діяльності, пропаганда досвіду найбільших та найуспішніших національних інвесторів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, перехід до суспільства знань вимагає зміни економічної політики, головним напрямком якої

стає розвиток людського капіталу. В умовах глобалізації економіка знань стає найбільш перспективною моделлю соціального та господарського розвитку, що в своїй основі має зростання ролі науки та освіти для суспільного прогресу. Саме тому, головним стратегічним пріоритетом держави стає розвиток людського капіталу за рахунок здійснення інвестицій в освіту, науку, професійну підготовку, охорону здоров'я, що забезпечує у майбутньому стабільний макроекономічний ефект та здатність швидко реагувати на глобальні виклики.

Література:

- Гесць В.М. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: Національна доп. / За заг. ред. В.М. Гейця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського, Е.М. Лібанової, О.С. Оніщенко. — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.
- Амосов О., Дегтяр А. Формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки: методологічний аспект / О. Амосов, А. Дегтяр // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. — Х.: Вид-во "ДокНаукДержУпр". — 2011. — № 3 (7). — С. 164—172.
- Позднякова С., Следь О. Формування механізму управління людським капіталом. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://econa.at.ua/Vypusk_7
- Нестеренко О.М., Бугріменко Р.М., Сахненко О.І., Смірнова П.В. Людський капітал: соціальна значущість та ефективність вкладень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream>
- Верхоглядова Н.І. Людський капітал і показники економічного зростання / Н.І. Верхоглядова // Економіка та держава: Міжнародний науково-практичний журнал. — 2007. — № 1. — С. 84—86.
- Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017—2018. Економічний дискусійний клуб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika>
- Державні витрати на охорону здоров'я в Україні найнижчі в Європі — дослідження. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/worldnews/2336977-derjavni-vitrati-na-ohoronu-zdorovya-v-ukrajini-naynijchi-v-evropi-doslidjennya.html>
- Подра О. П. Інвестиції в людський капітал як чинник підвищення якості життя. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2012_2/Podra_212.htm
- Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії / Л.І. Федулова, Т.М. Корнєєва // Фінанси України. — 2009. — № 10. — С. 3—17.
- Семиноженко В. Доктрина економіки знань (Проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net>
- Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Ніколайчук М.В. Інвестиції в людський капітал як передумова становлення та розвитку економіки знань [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nikolaychuk.at.ua/news>
- Економіка знань та її перспективи для України: [наук. доп.] / [Гесць В.М., Александрова В.П., Бажал Ю.М., Данько М.С., Дем'яненко В.В.]; Ін-т екон. прогнозування НАН України. — К., 2005. — 168 с.

References:

- Hejts, V. M. (2009), *Sotsial'no-ekonomichnyj stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy*, [Socio-economic status of Ukraine: consequences for the people and the state], NVTs NBUV, Kyiv, Ukraine.
- Amosov, O. and Diehtiar, A. (2011), "Formation of human capital in terms of innovative economy: methodological aspects", *Publiche upravlinnia: teoriia ta praktyka: zbirnyk naukovykh prats' Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (7), pp. 164—172.
- Pozdnyakova, S. and Sled, O. (2010), "Formation of the human capital management mechanism", [Online], available at: https://econa.at.ua/Vypusk_7/pozdnyakova.pdf (Accessed 10 May 2019).
- Nesterenko, O. M. Buhrimenko, R. M. Sakhnenko, O. I. and Smirnova, P. V. (2018), "Human capital: social significance and efficiency of investments", [Online], available at: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream> (Accessed 10 May 2019).
- Verkhohliadova, N. I. (2007), "Human capital and economic growth", *Ekonomika ta derzhava: Mizhnarodnyj naukovo-praktychnyj zhurnal*, vol. 1, pp. 84—86.
- Economic Discussion Club (2019), "The position of Ukraine in the world ranking according to the Global Competitiveness Index 2017—2018", available at: <http://edclub.com.ua/analitika> (Accessed 10 May 2019).
- Information agency "UNIAN" (2018), "State spending on health care in Ukraine is lowest in Europe — research", available at: <https://www.unian.ua/health/worldnews/2336977-derjavni-vitrati-na-ohoronu-zdorovya-v-ukrajini-naynijchi-v-evropi-doslidjennya.html> (Accessed 10 May 2019).
- Podra, O. P. (2012), "Investing in human capital as a factor of improving the quality of life", [Online], available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Podra> (Accessed 10 May 2019).
- Fedulova, L. I. and Kornieieva, T. M. (2009), "State policy of developing knowledge economy: peculiarities of realization of anti-crisis strategy", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 3—17.
- Semynozhenko, V. P. (2010), "Doctrine of Knowledge Economy (Project)", [Online], available at: <http://www.semynozhenko.net> (Accessed 10 May 2019).
- State Statistics Service of Ukraine (2018), "Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical yearbook", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 May 2019).
- Nikolaichuk, M. V. (2010), "Investing in human capital as a precondition for the formation and development of a knowledge economy", [Online], available at: <http://nikolaychuk.at.ua/news/2010-12-08-57> (Accessed 10 May 2019).
- Hejts, V. M. Aleksandrova, V. P. Bazhal, Yu. M. Dan'ko, M. S. and Dem'ianenko, V. V. (2005), *Ekonomika znan' ta ii perspektyvy dlia Ukrainy* [Knowledge economy and its prospects for Ukraine], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

С. С. Нестеренко,
к. е. н., доцент, професор кафедри обліку та фінансів, директор Інституту економіки
та менеджменту, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-1478-016X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.56

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

S. Nesterenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor Department of Finance and Accounting,
Open University of Human Development "Ukraine", Kiiv, Ukraine

IMPROVING THE MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF COMPANIES
TELECOMMUNICATIONS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

У статті проведено дослідження теоретичних передумов вдосконалення конкурентоспроможності телекомунікацій компаній. Доведено, під час формування механізму управління конкурентоспроможністю послуг телекомунікаційного оператора необхідно враховувати інформаційні особливості, а саме пов'язаних з якістю надання телекомунікаційних послуг: використання нематеріальних ресурсів та інтерактивний зв'язок із споживачем, розвиток цифрових, мультисервісних технологій та формування віртуального середовища бізнесу. Це дозволить оператору телекомунікацій у стратегії не тільки досягнути підвищення економічної ефективності (зменшення витрат: операційних за рахунок підвищення якості та обслуговування конкурентів, капітальних — за наявності комплементарних зв'язків; зростання середнього доходу на одного абонента та збільшення обсягу продажу продуктів та послуг (основних та додаткових) за рахунок інтерактивного зв'язку зі споживачем та підвищення якості), але й можливості підвищити ринкову капіталізацію компанії (за рахунок унікальної технології: цифрової, мультисервісної, віртуальної тощо; формування позитивного гудвіла: ділової репутації, іміджу, бренду послуг). Розкрито підсистеми цього механізму: керівництва, цільова, функціональна, забезпечення. Визначено складові особливості галузі зв'язку за двома групами: традиційні та інформаційні. Проаналізовано складові впливу конкурентоспроможності телекомунікаційних послуг на підвищення економічної діяльності та зростання ринкової капіталізації оператора. Підвищення інтерактивного зв'язку зі споживачем можливо тільки у разі розвитку відповідних компетенцій персоналу телекомунікаційної компанії: лояльності, інноваційної сприйнятливості

тощо. На засадах показника інтерактивного зв'язку зі споживачем необхідно формувати інтерактивний механізм управління конкурентоспроможністю послуг оператора телекомунікацій з урахуванням переваг концепції "управління відносинами з клієнтами".

The article studies the theoretical prerequisites for improving the competitiveness of companies telecommunications. It is proved that when forming the mechanism for managing the competitiveness of telecommunications operator services, it is necessary to take into account information features, namely, related to the quality of the provision of telecommunications services: the use of intangible resources and interactive communication with the consumer, the development of digital, multi-service technologies and the formation of a virtual business environment. This will allow the telecommunications operator in the strategy not only to achieve increased economic efficiency (cost reduction: operational due to improving the quality and service of competitors, capital — if there are complementary connections; growth of average revenue per subscriber and increase in sales of products and services (main and additional) due to interactive communication with the consumer and quality improvement), but also the opportunities to increase the company's market capitalization (due to the unique technology: digital, multiservice, virtual, etc. formation of positive goodwill: business reputation, image, brand of services). Subsystems of this mechanism were disclosed: management, target, functional, software. The constituent features of the communication industry were determined in two groups: traditional and informational. The components of the influence of the competitiveness of telecommunications services on the increase in economic activity and the growth of the operator's market capitalization were analyzed. Increase in the interactive communication with the consumer is possible only if the corresponding competencies of the telecommunications company personnel are developed: loyalty, innovation receptivity, etc. Based on the indicator of interactive communication with the consumer, it is necessary to form an interactive mechanism for managing the competitiveness of telecommunications operator services, taking into account the advantages of the concept of "customer relationship management".

Ключові слова: телекомунікаційна компанія, конкурентоспроможність, інтерактивний зв'язок, мультисервісні технології, теорія якості, ефективна конкуренція, стратегічний потенціал оператора.

Key words: telecommunications company, competitiveness, interactive communication, multiservice technologies, quality theory, effective competition, operator's strategic potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

До періоду реформ (приватизації державних операторів зв'язку, створення національних операторів мобільного зв'язку тощо) у галузі зв'язку підприємство зв'язку визначалося як така, що здійснює свою господарську діяльність для забезпечення функціонування засобів, споруд та мереж зв'язку з метою надання послуг зв'язку. Згодом сутність діяльності телекомунікаційних корпорацій змінилась та набула нових соціальних, організаційних та економічних форм. У результаті політики лібералізації і створення умов для розвитку конкуренції, мобілізації капіталу, розширення номенклатури послуг, впровадження нових технологій, діяльність телекомунікаційних операторів значно розширилась. Перед усім вона перестала бути орієнтованою виключно на підтримку існуючої мережі та надання базового комплексу послуг. Нові умови вимагали розвивати

не тільки виробничу сферу діяльності, а й маркетингову, фінансову, інноваційну, управлінську, кадрову та ін.

За таких умов, з позиції процесного підходу, управління конкурентоспроможності послуг телекомунікаційних підприємств стає процесом реалізації певної сукупності управлінських функцій — визначення, планування, організації, мотивації, діагностики та контролю діяльності з формування конкурентних переваг послуг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням конкурентоспроможності у галузі зв'язку присвячені праці Buckley, P. J. (2017) [1], De Woot, P. (2017) [2], Huggins, R., Thompson, P., & Prokop, D. (2019) [4], Khalimon, T. (2017) та ін.

Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати недостатню розробку проблем формування моделі вітчизняного телекомунікаційного ринку та його розвитку як чинника забезпечення конкурентоспроможності телекомунікаційних компаній.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження теоретичних передумов вдосконалення конкурентоспроможності телекомунікаційних компаній.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У механізмі управління конкурентоспроможністю послуг телекомунікаційного підприємства об'єктом управління є рівень конкурентоспроможності послуг, необхідний та достатній для забезпечення життєдіяльності.

Під час розгляду механізму управління конкурентоспроможністю послуг у рамках загальних завдань системи управління телекомунікаційного підприємства в цілому, суб'єктом управління є топ-менеджмент, який формує цілі та стратегію підприємства взагалі.

Безумовно, на наш погляд, у формуванні цього механізму управління необхідно врахування інформаційних особливостей, а саме пов'язаних з якістю надання телекомунікаційних послуг: використання нематеріальних ресурсів та інтерактивний зв'язок із споживачем, розвиток цифрових, мультисервісних технологій та формування віртуального середовища бізнесу.

Перед тим як, приймати рішення щодо зміни складових у системі управління послуг підприємства телекомунікаційної галузі (надалі — ПТГ), необхідно оцінити наявний рівень конкурентоспроможності послуг. Після отримання результатів оцінки конкурентоспроможності послуг підприємства, маркетингова служба може прийняти рішення щодо зміни завдань та способів досягнення поставлених цілей. Крім того, кожній системі управління властиві такі характеристики як ентропія (невизначеність, самозрушення) та негентропія (самоупорядкування). Чим вище ентропія, тим менше є можливості реалізувати конкурентоспроможний потенціал послуг підприємства. Тому у цільовій підсистемі необхідне формування цільових програм з реалізації заходів, спрямованих на збільшення негентропії [3; 5]. У разі збільшення останньої конкурентоспроможний потенціал послуг підприємства буде відтворюватись завдяки організованому процесу управління.

Серед заходів зі збільшення негентропії у системі управління конкурентоспроможністю послуг ПТГ важливим є винайдення неписаних правил, яким підпорядковуються відносини у команді співробітників. Подальше сприяння розвитку культури, що складається на підприємстві, де всі зацікавлені у створенні переваг перед конкурентами, значно вплине на результати, які підприємство прагне досягти.

Механізм управління конкурентоспроможністю послуг підприємства у сфері телекомунікацій має свою специфіку, яка впливає із загальних особливостей галузі зв'язку. До традиційних особливостей галузі зв'язку відносять такі: нематеріальний характер надаваних послуг, багатонаменклатурність одиничних послуг,

невіддільність процесу виробництва від споживання, двосторонній характер передачі інформації, мережевий характер організаційної побудови, видова взаємозамінюваність, нерівномірність попиту на послуги, незбережність послуг, значення якості тощо. За умов становлення інформаційного суспільства слід враховувати, що традиційні особливості галузі зв'язку трансформуються та доповнюються новими властивостями надаваних послуг. Передусім, це пов'язано із тенденцією конвергенції, у напрямку якої рухається сучасний телекомунікаційний ринок.

Серед нових проявів на ринку телекомунікаційних послуг є такі: поява цифрових, мультисервісних технологій, які призводять до того, що надання послуг (передача голосу, відео, даних) відбувається через єдиний термінал; процес виробництва послуг розподіляється на етапи; ускладнюються взаємозв'язки між операторами, з'являється віртуальне середовище бізнесу; у процесі виробництва послуг все більше мають значення використання нематеріальних ресурсів та інтерактивний зв'язок із споживачем, що приймає участь у створенні послуг. У результаті нових проявів специфіки ринку телекомунікаційних послуг, з'являється низка нових питань, які так чи інакше впливають на побудову загального плану дій з боку кожного оператора телекомунікацій. Так, із появою можливості розділювати процес надання послуг з позицій організаційно-технічної та сервісної функції, посилюється проблема ефективної взаємодії всіх учасників створення послуги. Наприклад, виникає необхідність удосконалення існуючої методичної бази у питанні визначення такси інтерконекту.

Також у взаємовідносинах між учасниками ринку телекомунікаційних послуг є питання, що стосуються наявності в структурі обміну низки операторів загальнодоступних послуг тарифів, які регулюються державою. Необхідність компенсації збитків операторам телекомунікацій, що надають такі послуги (насамперед, це стосується традиційних), передбачено у Законі України "Про телекомунікації". Ці та інші питання, які пов'язані із специфікою державного регулювання відносин операторів телекомунікацій, формують певні важелі, які є складовими організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю послугами кожного з операторів та включені у підсистему правового та нормативно-методичного забезпечення [6; 7].

Механізм конкурентоспроможності послуг підприємства телекомунікаційної галузі повинен також відповідати вимогам ринку, що трансформується як за структурою (від олігополії до монополістичної конкуренції), так і за характером відносин (в умовах становлення інформаційного суспільства). Також під час реалізації функцій принципів та методів управління конкурентоспроможністю послуг ПТГ необхідно враховувати міжнародні стандарти якості телекомунікаційних послуг, методи державного регулювання галузі зв'язку, вимоги процесу становлення інформаційного суспільства, конкурентне середовище, інтереси партнерів та споживачів.

Для забезпечення адекватності механізму управління конкурентоспроможністю послуг ПТГ умовам функціонування оператора телекомунікацій слід враховувати новітні тенденції розвитку ринку надання телекомунікаційних послуг, зокрема нові форми прояву конку-

ренції у напрямку партнерства. Остання тенденція поглиблюється також в силу специфіки самої сфери телекомунікацій, яка передбачає взаємозалежність операторів в організаційно-технічних питаннях у масштабі всього світу [8].

Зазначена тенденція поступово розширюється за межі сфери телекомунікацій, обумовлюючи розвиток загальної цифрової сфери, де оператори телекомунікацій з метою надання послуг, заснованих на високих технологіях, вступають у різноманітні мережі з їх постачальниками. Передусім, це стосується зацікавленості сучасних операторів телекомунікацій у наданні IT-послуг та медійних сервісів. Вирішення цих питань забезпечується підсистемою управління партнерським потенціалом операторів телекомунікацій.

Партнерство є невід'ємним компонентом механізму управління конкурентоспроможністю послуг ПТГ, які на його основі реалізують сукупність своїх бізнес-процесів. Прикладом може слугувати застосування аутсорсингу, коли частка функцій компанії передається зовнішнім постачальникам ресурсів і реалізується на основі контрактних відносин. Згідно з висновками спеціалістів, аутсорсинг дозволяє суттєво (близько на 15—20 %) знизити операційні витрати. Основними учасниками відносин аутсорсингу у телекомунікаційній сфері, як правило, є оператори телекомунікацій, постачальники обладнання, системні інтегратори, будівельні, експлуатаційні, консалтингові компанії та вендори — компанії, які забезпечують біллінг, роумінг, call-центри та ін. Найбільш розповсюдженими прикладами застосування аутсорсингу є такі: користування послугами оператора, що є власником базової мережі; отримання операторами мобільного зв'язку виділених каналів та радіорелейних ліній від операторів фіксованого зв'язку; послуги управління мережею та системної інтеграції від постачальників обладнання для операторів зв'язку та ін.

Слід також відмітити, що на ринку телекомунікаційних послуг існує тенденція збільшення кількості операторів телекомунікацій, які, з одного боку, конкурують, а з іншого — співпрацюють. Відповідно, ця тенденція викликає низку проблем, які необхідно детально досліджувати в інтересах державного регулювання цих відносин, так і в інтересах компаній, що шукають переваги від налагодження партнерських зв'язків. Таким чином, партнерські відносини є невід'ємним атрибутом життєдіяльності будь-якого оператора телекомунікацій, а в силу специфіки ринку кожен з них співпрацює навіть з конкурентами. У результаті, компонента партнерства повинна бути невід'ємною складовою організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю оператора телекомунікацій, оскільки він безпосередньо впливає на його цілі, організаційну структуру та умови функціонування.

Як правило, на макрорівні критерій економічної ефективності господарсько-фінансової діяльності передбачає максимізацію економічного результату за умови мінімізації вартості використаних ресурсів та відповідних їм витрат (в умовах цінової конкуренції цей критерій передбачає мінімізацію цінового показника до рівня, достатнього для забезпечення цільового фінансового результату та окупності інвестованих ресурсів).

Сфера рухомого зв'язку як і сфера фіксованого зв'язку є проблемною, адже кількість звернень якості послуг у цій сфері найбільшою серед тих, що заявлені в НКРЗІ. Тому для покращення якості послуг, що надаються потрібно шукати інші шляхи для виходу з положення, одним з яких є зміна внутрішніх параметрів роботи, підприємство що призведе до переходу його до рівноважного стану, який відповідатиме даному параметру. Така тенденція має зберігатися і призводити до збереження стабільності і забезпечувати економічний розвиток в умовах, що швидко змінюються. Такого результату можна досягти за рахунок гнучкої політики підприємства та організаційних змін, тобто необхідно зберігати рівновагу основних параметрів шляхом виявлення тенденцій до сталого розвитку. Оскільки на зміни, викликані зовнішніми факторами, впливати важко, необхідно виявити внутрішні важелі впливу, якими є якість управління та швидкодія.

Важливим фактором впливу на конкуренцію є ціна послуги, що формує попит та пропозицію на послугу (пропозиція має пряму залежність від ціни, а попит обернено), тобто кількість споживачів залежить саме від її величини, чим вищі тарифи на послугу, тим менша кількість населення користується нею.

Наступним фактором є конкурентне середовище чим більше учасників на ринку, тим нижча ціна. Це спонукає виробників скорочувати виробництво даного товару або надання послуг, або до пошуку інших ринків збуту.

Ще одним фактором конкурентоспроможності послуг, що надаються операторами зв'язку є ціни на обладнання та програмне забезпечення, які є вагомими для якості послуг, що надаються. Необхідність купівлі пристроїв для користування новітніми послугами спричиняє утримання значної частини користувачів послуг фіксованого телефонного зв'язку, тобто доходи населення суттєво впливають на формування ціни послуги.

Також суттєвим є вплив вподобань і очікувань споживачів, особливо в умовах невизначеності, оскільки населення скорочує витрати на товари та послуги в умовах фінансової кризи підтвердженням цьому є скорочення кількості абонентів фіксованої телефонії.

Вагомим чинником є й інвестиційна привабливість, яка залежить саме від розвитку галузі. Чим динамічніше вона розвивається, тим більший обсяг інвестицій у дану сферу.

Чисельність економічно активного населення є наступним фактором росту ринку послуг фіксованої телефонії, а також заробітна плата працівників галузі, але обов'язково треба включити у дослідження факторів індекси споживчих цін та індекс заробітної плати. Також слід врахувати рівень цифровізації мережі, оскільки для фіксованого телефонного зв'язку деякі компанії надають перевагу використанню цифрових оптоволоконних ліній, що забезпечує високу якість їх роботи та надання широкого спектру додаткових можливостей використання.

Отже, якщо підсумувати, до факторів впливу на кількість користувачів та обсяг використаних хвилин фіксованої телефонії відносять такі: рівень цифрової мережі, кількість користувачів послугами фіксованого зв'язку, інвестиції у фіксовану телефонію, щільність

мережі фіксованого зв'язку, кількість економічно активного населення, доходи споживачів, середній дохід від одного абонента, тарифи на послугу, індекс заробітної плати, середньомісячна заробітна плата працівників галузі, індекс споживчих цін.

ВИСНОВКИ

Доцільно розглядати умови ефективності механізму управління конкурентоспроможністю послуг підприємства телекомунікацій в розрізі підсистем конкурентоспроможності окремих видів ресурсів та відповідних їм конкурентних переваг зростання ресурсовіддачі. Методично важливими є критерії і показники ефективності механізму управління конкурентоспроможністю послуг на рівні системи підприємства в цілому та підсистем, побудованих на ефективності використання окремих елементів ресурсного потенціалу.

Водночас у практичних умовах господарської діяльності мінімізація вартості ресурсів зменшує конкурентоспроможність послуг підприємства телекомунікацій та не дає можливості збільшувати поле конкурентної діяльності.

Література:

1. Buckley, P. J. (2017). The competitiveness of emerging country multinational enterprise: does it derive from CSAs or FSAs? *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 27(3), 208-216.
2. De Woot, P. (2017). *Rethinking the Enterprise: Competitiveness, Technology and Society*. Routledge.
3. Hilorme, T., Nazarenko Inna, Okulicz-Kozaryn, W., Getman, O. & Drobyazko, S. (2018). Innovative model of economic behavior of agents in the sphere of energy conservation. *Academy of Entrepreneurship Journal*, Volume 24, Issue 3, 2018.
4. Huggins, R., Thompson, P., & Prokop, D. (2019). UK Competitiveness Index 2019.
5. Khalimon, T. (2017). Influence of Financial Factors on Improving of Enterprise Competitiveness. *Accounting and Finance*, (2), 127-132.
6. Simanaviciene, Z., Kontautiene, R., & Simanavicius, A. (2017). Assumptions of Corporate Social Responsibility as Competitiveness Factor. *Montenegrin Journal of Economics*, 13(3), 149-160.
7. Yamashita, H. (2018). *Competitiveness and corporate culture*. Routledge.
8. Zacharewicz, G., Diallo, S., Ducq, Y., Agostinho, C., Jardim-Goncalves, R., Bazoun, H., ... & Doumeingts, G. (2017). Model-based approaches for interoperability of next generation enterprise information systems: state of the art and future challenges. *Information Systems and e-Business Management*, 15 (2), 229—256.

References:

1. Buckley, P. J. (2017), "The competitiveness of emerging country multinational enterprise: does it derive from CSAs or FSAs?", *Competitiveness Review: An International Business Journal*, Vol. 27(3), pp. 208—216.
2. De Woot, P. (2017), *Rethinking the Enterprise: Competitiveness, Technology and Society*, Routledge, Abingdon, UK.
3. Hilorme, T. Nazarenko, I. Okulicz-Kozaryn, W. Getman, O. and Drobyazko, S. (2018), "Innovative model

of economic behavior of agents in the sphere of energy conservation", *Academy of Entrepreneurship Journal*, Vol. 24, no. 3.

4. Huggins, R. Thompson, P. and Prokop, D. (2019), "UK Competitiveness Index 2019", available at: http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/36239/1/13641_Thompson.pdf (Accessed 10 May 2019).

5. Khalimon, T. (2017), "Influence of Financial Factors on Improving of Enterprise Competitiveness", *Accounting and Finance*, Vol. (2), pp. 127—132.

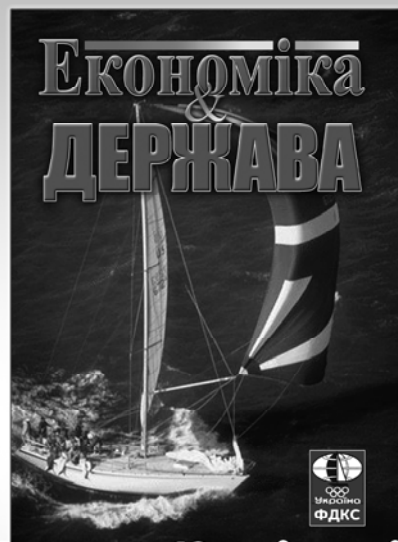
6. Simanaviciene, Z. Kontautiene, R. and Simanavicius, A. (2017), "Assumptions of Corporate Social Responsibility as Competitiveness Factor", *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. 13(3), pp. 149—160.

7. Yamashita, H. (2018), *Competitiveness and corporate culture*, Routledge, Abingdon, UK.

8. Zacharewicz, G. Diallo, S. Ducq, Y. Agostinho, C. Jardim-Goncalves, R. Bazoun, H. and Doumeingts, G. (2017), "Model-based approaches for interoperability of next generation enterprise information systems: state of the art and future challenges", *Information Systems and e-Business Management*, Vol. 15 (2), pp. 229—256.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

Передплатний індекс: 01751

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. А. Куліш,
здобувач кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг
ORCID ID: 0000-0003-1834-2351

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.61

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ГНУЧКИМ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗОРУДНОГО ПІДПРИЄМСТВА

O. Kulish,
Applicant of the Department of economics, organization
and management of enterprises, Kryvyi Rih National University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FLEXIBLE MANAGEMENT
STRATEGY DEVELOPMENT OF IRON ORE ENTERPRISES

Стратегічний розвиток підприємства полягає у підготовці комплексу наявних у суб'єкта підприємницької діяльності ресурсів до загроз та можливостей, які очікуються у майбутньому. Механізм досягнення цього ґрунтується на основі стратегічного аналізу та відповідних планів, що забезпечують у майбутньому досягнення цілей та отримання прибутку або іншого позитивного ефекту.

Саме застосування стратегічного планування є необхідною умовою для побудови грамотної концепції управління залізорудними підприємствами через суттєві обмеження в їх діяльності.

Побудова чи розробка стратегії розвитку залізорудного підприємства повинна враховувати сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, що суттєво впливають на ритм, темп та специфіку його діяльності. Одним з таких факторів є освоєння та присутність на перспективних, але недостатньо прибуткових ринках збуту власної продукції.

Summarizing the features and definitions of strategic management, it is noted that the strategic development of the enterprise is to prepare a complex of resources available to the subject of entrepreneurship to threats and opportunities that are expected in the future. The mechanism for achieving this is based on strategic analysis and relevant plans that ensure future achievement and profit or other positive effect.

It is precisely the application of strategic planning that is a prerequisite for building a competent concept of enterprise management and, above all, for iron ore enterprises because of significant restrictions in their activities.

The construction or development of a strategy for the development of an iron ore company should take into account the combination of external and internal factors that significantly affect the rhythm,

tempo and specifics of its activities. Moreover, a number of factors that are not important for most enterprises for iron ore enterprises, due to the specifics of their activities, are decisive and require mandatory inclusion. One of these factors is the development and presence of promising but not profitable markets for the sale of their own products.

The corporate strategy for iron ore enterprises is its general management plan that covers all areas of its activities and consists of actions that begin with the approval of positions in the market of mineral products and a set of measures that ensure the achievement of the goals.

The corporate strategy of the iron ore industry, formed on a functional basis, is characterized by the fact that iron ore companies adopt their business principles in various strategic directions of production of basic mineral products, as well as in actions and approaches aimed at improving diversified production lines. Both interpretations lead to the conclusion that the main objective of the corporate strategy of iron ore enterprises is to establish a close relationship between each direction of their activity or its separate strategic units of business — subsystems (business structures) and the industry as a whole — the production-economic system.

The organization of the stages of developing a strategy for the flexible development of the iron ore company in the conditions of the transformation of the market space takes into account, as much as possible, the influences of the dynamic factors of the modern market and forms the basis for the formation of an effective management system.

Ключові слова: управління, стратегія, залізорудне підприємство, стратегічний аналіз, ринки збуту, ефективність.

Key words: management, strategy, individual enterprise, strategic analysis, markets of acquisition, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Для ефективної та прибуткової діяльності залізорудні підприємства потребують побудови якісної та грамотної стратегії гнучкого розвитку з урахуванням чинників мінливого зовнішнього середовища. Тому, на нашу думку, потребує уточнення визначення сама економічна категорія "стратегія".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед великої кількості наукових праць та розробок з цього напрямку все ж відсутнє чітке розуміння стратегії розвитку саме залізорудного підприємства в умовах нестійкого ринкового середовища та трансформації ринкового простору.

Один з основоположників теорії стратегічного планування А. Чандлер у своїй роботі пише, що стратегія це "... визначення основних довготермінових цілей та задач підприємства, прийняття дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей..." [1, с. 13]. Такий підхід до визначення сутності "стратегії" ґрунтується на класичному підході щодо розподілу ресурсів між поточними і майбутніми видами діяльності. Водночас, як справедливо зазначає А. Чандлер, що "...стратегічна альтернатива має будуватися порівнянням можливостей і ресурсів корпорацій з урахуванням прийнятого рівня ризику..." [1, с. 215].

Дуже часто основне смислове навантаження терміну "стратегія" полягає у досягненні певних результатів, цілей. І саме це й є основою такого визначення: "...стратегія це загальний, всебічний план досягнення цілей..." [2, с. 365]. Тобто стратегія дорівнюється плану. Чи вірно це, чи ні — важко сказати. Ймовірно, істина, як завжди, знаходиться десь посередині. Водночас існує таке поняття, як "стратегічне планування", яке виникло в більшості країн Заходу та СРСР у 60-х роках минулого століття. На той час стратегічне планування вважалося панацеєю від практично всіх економічних бід. З тією лише різницею, що у капіталістичних країнах стратегічне планування здійснювалося на мікрорівні паралельно з індикативним державним плануванням на макрорівні, тим самим надаючи певні свободи вибору для суб'єктів підприємницької діяльності. А у СРСР та соцкраїнах стратегічне планування поєднувалося з жорстким державним директивним плануванням, результатом чого були чіткі плани та вказівки для кожного підприємства чи організації. Наслідком цього стало повна відсутність свободи дій керівництву підприємств, що в кінцевому підсумку призвело до зниження їх ефективності господарювання та прибутковості, а взагалі — до краху соціалістичної системи господарювання.

Не можна стверджувати, що стратегічне планування не має сенсу, навпаки, як показують приклади успішних світових компаній, саме застосування відповідних управлінських дій, заснованих на стратегічному плануванні, є запорукою успіху та процвітання компанії.

Ще один з перших фахівців з управління А. Томпсон поєднував планові засади стратегії з очікуваними результатами організації: "...стратегія це специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей. Вона визначає, як організація функціонуватиме та розвиватиметься, а також яких підприємницьких, конкурентних і функціональних заходів і дій буде вжито для того, щоб організація досягла бажаного стану..." [3, с. 42]. У фундаментальній праці І. Ансоффа "Стратегічне управління" наводиться таке поняття стратегії: "...за своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується в своїй діяльності..." [4, с. 27].

Виникнення та бурхливий розвиток стратегічного управління мав свої причини. Дж.А. Стайнер визначив наступні фактори, які сприяли його бурхливому розвитку:

- збільшення розмірів підприємств, створення багатопрофільних корпорацій;
- розвиток науково-технічного прогресу;
- налагодження комунікацій та зв'язків з іншими учасниками ринку;
- глобалізація світової економіки та, як наслідок, суттєве збільшення конкуренції в багатьох сферах та галузях;
- тощо [5].

Ще один фахівець з управління, Хіггенс Дж.М. стверджував, що "...стратегічне управління — це процес управління з метою здійснення місії організації шляхом управління взаємодією організації з її оточенням..." [6, с. 3].

Отже, як бачимо всі визначення в більшій мірі є тождесними, однак і мають певні розбіжності. Узагальнюючи наведені особливості та визначення стратегічного управління, можна зауважити, що стратегічний розвиток підприємства полягає у підготовці комплексу наявних у суб'єкта підприємницької діяльності ресурсів до загроз та можливостей, які очікуються у майбутньому. Механізм досягнення цього ґрунтується на основі стратегічного аналізу та відповідних планів, що забезпечують у майбутньому досягнення цілей та отримання прибутку або іншого позитивного ефекту.

Саме застосування стратегічного планування є необхідною умовою для побудови грамотної концепції управління підприємством. Якщо ж ми говоримо про залізорудне підприємство, то актуальність та важливість стратегічного планування ще більша в такому випадку через суттєві обмеження в їх діяльності.

Побудова чи розробка стратегії розвитку залізорудного підприємства повинна враховувати сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, що суттєво впливають на ритм, темп та специфіку його діяльності. Причому, як показують наші дослідження, ряд факторів, які є неважливими для більшості підприємств для залізорудних підприємств, через специфіку їх діяльності, є вирішальними та потребують обов'язкового врахування. Одним з таких факторів є, наприклад, освоєння та присутність на перспективних, але недостатньо прибуткових ринках збуту власної продукції, що досліджувалося нами та оприлюднено в наших працях.

Водночас існують загальноприйняті закони та підходи до побудови стратегії розвитку підприємств, які ви-

роблені на протязі років, пройшли відповідні випробування та удосконалення та обов'язкові для застосування, звісно з певним переосмисленням та адаптацією, і для залізорудних підприємств.

М. Портер як один з ідейних лідерів Гарвардської школи бізнесу запропонував три основні підходи до розроблення стратегії поведінки компанії на ринку [7]. Основна сутність підходів М. Портера полягає у тому, що компанія, з метою успішного функціонування, повинна певним чином виділитися на фоні конкурентів. В загальному плані це є абсолютно справедливим та слушним. Але в умовах діяльності залізорудних підприємств виділитися на фоні конкурентів є доволі складно. Сама природа залізорудних підприємств суттєво це обмежує. Хоча, безумовно, варіанти є.

На нашу думку, ці варіанти полягають у побудові максимально сприятливої успішному розвитку внутрішньої структури підприємства з метою максимального використання його можливостей та потенціалу.

Основною ознакою, за якою доцільно поділяти альтернативні стратегічні бізнес-процеси, є рівень управління, на якому стратегія розвитку залізорудних підприємств безпосередньо буде реалізовуватися. Зокрема, з точки зору ієрархії управління або рівня прийняття рішень, можна дати укрупнену класифікацію стратегій розвитку залізорудного підприємства: корпоративні (портфельні); ділові (бізнес-рівня); функціональні; операційні (лінійні). Зауважимо, що кожна із зазначених стратегій наділена певним стратегічним змістом і включає в себе ряд альтернативних активних бізнес-процесів складових стратегій розвитку галузі [8].

Корпоративна стратегія для залізорудних підприємств є його загальним планом управління, що охоплює всі напрямки його діяльності і складається з дій, які починаються із затвердження позицій на ринку мінеральної продукції та комплексу заходів, що забезпечують досягнення поставлених цілей.

Стратегія бізнес-рівня (ділова стратегія), в основу якої покладено ринкове позиціонування компанії та її торговельних марок на підґрунті домінуючих компетенцій організації є стратегією найвищого рівня для вузькоспеціалізованих гірничорудних підприємств, тобто на рівні окремих його стратегічних зон господарювання. Ресурсна стратегія може розглядатися як одна із функціональних стратегій, що реалізується на основі операційної, сутність якої пов'язана з функцією забезпечення підприємств галузі різними ресурсами [8].

У сучасній практиці виробничо-економічної діяльності залізорудних підприємств все більшого поширення набуває два взаємопов'язаних види стратегій, а саме: корпоративні (портфельні) та конкурентні. З позиції конкретизації стратегічних альтернатив, пов'язаних із видами проблемних аспектів або напрямками завдань комплексного освоєння рудних родовищ, які вирішуються на рівні окремих стратегічних одиниць бізнесу, та враховуючи, що залізорудні підприємства оперують різними мінеральними ресурсами [9], можна виділити як домінуючі (з позицій розвитку залізорудної галузі) стратегії, сформовані за функціональним принципом товарні стратегії.

Корпоративна стратегія залізорудної галузі, сформована за функціональним принципом, характеризуєть-

ся тим, як залізорудні підприємства утверджують свої ділові принципи у різних стратегічних напрямках виробництва основної мінеральної продукції, а також у діях та підходах, спрямованих на покращання диверсифікованих виробничих ліній. Обидва трактування підводять до висновку, що основна мета корпоративної стратегії залізорудних підприємств, сформованої за функціональним принципом, полягає в установленні тісного взаємозв'язку між кожним напрямком їх діяльності або його окремими стратегічними одиницями бізнесу — підсистемами (бізнес-структурами) та галуззю у цілому — виробничо-економічною системою.

Визначаючи центральною подією стратегічного менеджменту момент взаємодії товару і ринку, зауважимо, що в межах дослідження аспектів відповідності між товарною продукцією з мінеральної сировини і ринком, з точки зору практики управління стратегією розвитку залізорудних підприємств, необхідно розглядати поняття природної (натуральної), вимушеної та уразливої відповідності, а також невідповідності. Причому поряд зі стратегіями, що враховують відповідність, цілком імовірно припустити доцільність введення стратегії подолання невідповідності, яка може видозмінюватися через неоднорідність невідповідностей (ємності, коли обсяг поставок, що пропонує виробник, перевищує місткість ринку; компетенцій, коли компетенції виробника не відповідають потребам ринку; "короткозорості", коли виробник не в змозі сприймати ринок у цілому і т.п.) [8].

Стратегія підприємства має ієрархічну будову. Зарубіжні і вітчизняні економісти для багатoproфільного підприємства виокремлюють чотири рівні стратегій, які можуть бути взяті за основу для залізорудних підприємств. Найвищий рівень у ієрархії займає корпоративна стратегія, вона визначає загальний напрямок діяльності підприємства: зростання, стабілізація або скорочення. До другого рівня відносять конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії, які підпорядковані корпоративній і вказують шляхи досягнення обраного нею напрямку в кожній стратегічній одиниці бізнесу. Конкретизують і доводять корпоративну і конкурентні стратегії до функціональних служб господарства функціональні стратегії, які посідають третє місце в ієрархії. Функціональні стратегії розробляють для кожного функціонального напрямку: виробництво, фінанси, маркетинг, інновації, управління персоналом тощо. До найнижчого, четвертого рівня відносять операційні стратегії, тобто стратегії для структурних підрозділів підприємства. Існує тісний взаємозв'язок між усіма рівнями: кожен з вищих рівнів утворює стратегічне середовище для нижчого рівня й обмежує його у чомусь, і навпаки, кожен нижчий рівень помітно впливає на формування вищого рівня [10].

Розробка та впровадження стратегії розвитку залізорудного підприємства потребує значних вільних фінансових ресурсів, які не завжди є в наявності. У зв'язку з цим перед керівництвом підприємств постає дилема: або не вкладати кошти в розвиток та залишити стан підприємства на поточному рівні з відповідним рівнем ефективності та прибутковості, або залучати кошти з різних джерел поступово розвиваючи власне підприємство та підвищувати його ефективність та прибутковість.

Цю невідповідність між бажаним та реальним становищем можна вирішувати наступними заходами:

- визначенням найбільш перспективних сфер діяльності підприємства або сфер, що найбільш потребують новачій та розвитку, за умови, що вони будуть необхідними в майбутньому;
- розробка та пошук нових напрямків та сценаріїв розвитку;
- розроблення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства та його продукції тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, узагальнюючи існуючі підходи до змісту процесу розробки та реалізації стратегії розвитку залізорудного підприємства, слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиного способу формування стратегії, як структурованого кінцевого набору дій. В цілому, на нашу думку, процес розробки ефективної стратегії здійснюється на основі формування стратегічних альтернатив і обов'язково передбачає ключові аспекти перспектив розвитку організації та реалізується послідовністю таких блоків:

- 1) комплексного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища залізорудного підприємства;
- 2) формування місії підприємства і стратегічного бачення її функціонування та розвитку;
- 3) визначення цілей перспектив розвитку залізорудного підприємства;
- 4) розроблення раціонального стратегічного набору функціонування та розвитку залізорудного підприємства з урахуванням обмежень;
- 5) формування стратегії функціонування та розвитку залізорудного підприємства;
- 6) впровадження та реалізація загальної стратегії суб'єкта господарювання;
- 7) аналіз результатів реалізації загальної стратегії, моніторинг нових перспективних тенденцій стратегічного розвитку залізорудного підприємства, здійснення коригуючих дій.

На нашу думку, саме така упорядкованість етапів розробки стратегії гнучкого розвитку залізорудного підприємства в умовах трансформації ринкового простору як найбільше враховує впливи динамічних чинників сучасного ринку та є основою для формування ефективної системи управління.

На нашу думку, серед стратегій розвитку слід виділити такі:

- 1) стратегії концентрованого росту. Такими стратегіями передбачається зміна продукції чи ринку послуг. У такому випадку підприємство поліпшує свою продукцію або переходить до розробки та реалізації нової. Це дозволяє знайти можливості для утримання ринкової ніші та зміцнити своє положення на ринку або ж відшукати нові ніші на інших ринках;
- 2) стратегії інтегрованого розвитку, що передбачають розширення виробничо-економічної діяльності за рахунок введення нових видів продукції чи послуг;
- 3) стратегії диверсифікації виробничо-економічної діяльності. Такі стратегії застосовуються у тих випадках, коли підприємства не можуть розвиватися далі на ос-

нові достатньо освоєної своєї продукції, що вже досить тривало випускається та реалізується на ринках збуту;

4) стратегії перегрупування сил застосовуються з метою підвищення рівня ефективності. У таких випадках здійснюється структурна перебудова діяльності підприємства, що спрямовується на оновлення продукції відповідно змінам ринкового попиту. Такі стратегії пов'язані з відновленням виробничо-господарської діяльності підприємств в умовах постійних трансформацій світової економіки і світового ринку на якісно вищому рівні.

Оскільки в реальних умовах ринкових взаємовідносин жодна із вищенаведених стратегій не може застосовуватися в чистому виді, то їх рекомендується реалізовувати в комплексі.

З огляду на зазначене, до основних принципів формування стратегій розвитку залізрудних підприємств з урахуванням забезпечення гнучкості їх виробничо-економічних систем доцільно виділити такі:

1. Цілеспрямованість.
2. Комплексність.
3. Системність.
4. Адаптивність.
5. Ефективність.
7. Мінімізація ризиків.
8. Наукової обґрунтованості.
9. Об'єктивність.
10. Єдності цілей, завдань, змісту, методів формування стратегії.
11. Оптимальність.

Література:

1. Євтушевський В., Ситницький М. Вплив організаційних чинників стратегічної гнучкості на конкурентоспроможність підприємства. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2008. С. 27—29.
2. Лабурцева О.І. Стратегічна гнучкість підприємства в контексті організаційного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 4. С. 29—31.
3. Білоусько Т.Ю. Зовнішній моніторинг організацій в конкурентному середовищі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. 2013. № 7. С. 55—64.
4. Кіндрась О.В. Роль стратегічного управління в підвищенні ефективності господарської діяльності аграрних. Економіка та ефективна організація фінансових та виробничих процесів: Міжнародна науково-практична конференція, (м. Київ 14—15 жовтня 2011 р.) — К.: Аналітичний центр "Нова економіка", 2011. С. 52—53.
5. Немцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент: навч. посібник. Київ: КПІ, 2001. 557 с.
6. Higgins J.M. Organizational Policy and Strategic Management. Text and Cases. — Chicago: The Dryden Press, 1983. — 816 p.
7. Minzberg H. The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies. California Management Review, 1987. — P. 25—32.
8. Афанасьєв Є.В., Куліш О.А. Проблеми та особливості стратегічного розвитку залізрудної галузі. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів, молодих учених та науковців "Проблеми та перспективи розвитку економіки освіти регіону",

24.04.2015, Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету ім. А.Нобеля, Кременчук. С. 44—45.

9. Афанасьєв Є.В., Нусінов В.Я. Стратегічні напрями гірничо-металургійного комплексу щодо вирішення завдань Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України. Ефективна економіка. — 2013. — № 5.

10. Томпсон А.-мл. и др. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. пер. с англ. под ред. Н.М. Макаровой. 12-е изд. М.: Издательский дом "Вильямс", 2006. 928 с.

References:

1. Yevtushevs'kyj, V. and Sytnyts'kyj, M. (2008), "The influence of organizational factors of strategic flexibility on the competitiveness of the enterprise", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, pp. 27—29.
2. Laburtseva, O.I. (2014), "Strategic flexibility of the enterprise in the context of organizational development", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 29—31.
3. Bilous'ko, T.Yu. (2013), "External monitoring of organizations in a competitive environment", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 7, pp. 55—64.
4. Kindras', O.V. (2011), "The role of strategic management in improving the efficiency of economic activities of agrarian ones", Ekonomika ta efektyvna orhanizatsiia finansovykh ta vyrobnychych protsesiv: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Economics and Effective Organization of Financial and Production Processes: International Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, 14-15 October, pp. 52—53.
5. Niemtsov, V.D. and Dovhan', L.Ye. (2001), Stratehichnyj menedzhment [Strategic management], KPI, Kyiv, Ukraine.
6. Higgins, J.M. (1983), Organizational Policy and Strategic Management. Text and Cases, The Dryden Press, Chicago, USA.
7. Minzberg, H. (1987), "The Strategy Concept II: Another Look at Why Organizations Need Strategies", California Management Rev, pp.25—32.
8. Afanas'iev, Ye.V. and Kulish, O.A. (2015), "Problems and features of the strategic development of the iron ore industry", Materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii aspirantiv, molodykh uchenykh ta naukovtsiv "Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky osvity rehionu" [Materials of the X International Scientific and Practical Conference of Postgraduate Students, Young Scientists and Scientists "Problems and Prospects for the Development of the Economy of Education in the Region"], Kremenchuk, Ukraine, 24 April, pp. 44—45.
9. Afanas'iev, Ye.V. and Nusinov, V.Ya. (2013), "Strategic directions of the mining and metallurgical complex for solving the tasks of the National Program for the Development of the Mineral Resources of Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 5.
10. Tompson, A.-jun. (2006), Strategicheskij menedzhment: koncepcii i situacii dlja analiza [Strategic management: concepts and situations for analysis], Izdatel'skij dom "Vil'jams", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019 р.

D. Shestakov,

Postgraduate student, Department of Finance, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0003-3652-081X

O. Poliarush,

MSc in Finance, Department of Finance, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

ORCID iD: 0000-0003-4035-4770

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.66

THE DEGREE OF INNOVATION: THROUGH INCREMENTAL TO RADICAL

Д. Ю. Шестаков,

аспірант, кафедра фінансів, Факультет економічних наук, Національний університет "Києво-Могилянська академія", м. Київ, Україна

О. С. Полярush,

магістр, кафедра фінансів, Факультет економічних наук, Національний університет "Києво-Могилянська академія", м. Київ, Україна

СТУПІНЬ ІННОВАЦІЇ: ВІД ІНКРЕМЕНТНОЇ ДО РАДИКАЛЬНОЇ

Innovation is one of the most important forms of expanding the economic system's capabilities and competitiveness in a modern, dynamic world. Since the beginning of the 20th century, the theory of innovation has been developing, changing, and improving significantly and many scientific papers have been created on the topic of types of innovation. However, even today, scientists are confused in basic concepts, replacing one with another and taking one for the other without proper and in-depth terminology understanding. Although from innovation direction point of view, there is a clear distinction between types, some uncertainty in the levels (degrees) of innovations is present. For many years there have been many differences in the scientific literature, which significantly influenced both the in-depth understanding of the innovation concept and the quality of approaches to assessing the levels of innovation. The purpose of this paper is to in-depth review the literature on innovation types to identify approaches that emphasize the degree of innovation. We considered the different conclusions of the researchers step by step and argue that there is the problem of identifying one or another innovation in terms of its degree and find the disagreements in the scientific literature in basic concepts to understand high degree innovation. The most complete and extended definitions of incremental, semi-radical, radical, disruptive, and breakthrough innovation were proposed as well as Degree of Innovation matrix was created to clearly demonstrate the existing distinctive features of each individual degree of innovation. This paper contributes to the theoretical analysis of the impact of innovative knowledge, as well as broadens previously published scientific literature, analyzing its impact on understanding the types and degrees of innovation, as well as the relationships, characteristics and key differences between them. The results of the research is the conceptual basis supported by the scientific literature for the modern understanding of terminology in the field of innovation activities.

Інновація є однією з найважливіших форм розширення можливостей та конкурентоспроможності економічної системи у сучасному динамічному світі. З початку ХХ ст. теорія інноваційної діяльності зазнала значного розвитку, змін та вдосконалення. Однак сьогодні науковий світ плутається в основних поняттях, замінюючи одне на інше без відповідного розуміння термінології. Хоча з точки зору інноваційного напрямку є чітке розмежування типів, існує певна невизначеність у рівнях (ступенях) інновацій. Протягом багатьох років у науковій літературі було багато розбіжностей, що суттєво вплинуло як на глибинне розуміння концепції інновації, так і на

якість підходів до оцінки ступенів інновацій. Широкий спектр наукових праць нерідко викручує терміни і ототожнює різні поняття інноваційних ступенів, особливо революційні (радикальні, руйнівні та проривні інновації). Оскільки науковий підхід цінується в сучасному світі, він зобов'язаний надати чітке й однозначне тлумачення основних понять у такій важливій для всебічного економічного розвитку сфері інноваційної діяльності. У роботі детально розглянуто різні наукові дослідження й доведено, що існує проблема ідентифікації тієї чи іншої інновації з точки зору її ступеня інноваційності. Окреслено, проаналізовано ряд розбіжностей у науковій літературі щодо базових концепцій розуміння інновацій з високим рівнем інноваційності. Глибинно проаналізувавши ключові характеристики та риси кожного ступеню інновації, запропоновано найбільш повне та розширене визначення інкрементної, напів-радикальної, радикальної, проривної та руйнівної інновацій, а також створено матрицю інновацій для наочної демонстрації наявних характерних відмінних особливостей кожного окремого рівня інновації. Це глибинне дослідження сприяє теоретичному аналізу впливу інноваційних знань, а також розширює попередньо опубліковану наукову літературу, аналізуючи її вплив на розуміння типів та ступенів інновацій, а також наявних взаємозв'язків, характеристик та ключових відмінностей між ними. Результатами дослідження є підкріплена науковою літературою концептуальна база для сучасного розуміння термінології у сфері інноваційної діяльності.

Key words: innovation, radical, incremental, disruptive, breakthrough.

Ключові слова: інновація, радикальна інновація, інкрементна інновація, руйнівна інновація, проривна інновація.

PROBLEM STATEMENT

Today, there is a considerable amount of different innovation types: incremental, process, red ocean, service, business model, sustainable, blue ocean, radical, disruptive, supply chain, market pull, organizational, social and many others. While in terms of innovation direction there are clear delineation of types, there is some uncertainty in the levels (degrees) of innovation. For many years, there have been many disagreements in the scientific literature, which has significantly influenced both the level of an in-depth understanding of the concept of innovation and the quality of approaches to the evaluation of the innovation degrees. Since the scientific approach is valued in the modern world, it is obliged to give a clear and unambiguous interpretation of particular concepts.

RECENT RESEARCHES AND PUBLICATIONS ANALYSIS

The following scientists and researchers made a significant contribution to the analysis of innovation degrees as well as their concepts in studies: W. Abernathy, P. Anderson, M. Assink, D. Audretsch, C. Christensen, K. Clark, M. Coccia, T. Davila, J. Fahey, C. Freeman, R. Garcia, H. Gatignon, R. Henderson, N. Kanagal, A. King, J. Lee, R. Leifer, F. Lettice, L. Morris, B. Nagji, D. Norman, K. Picard, M. Raynor, P. Thomond, G. Tuff, M. Tushman, J. Utterback and others. Exploring different areas of innovation, the impact of innovation on economic development, researchers developed, improved and multiplied research papers in the field of innovation.

The purpose of the paper is to in-depth review the literature on innovation types to identify approaches that emphasize the degree of innovation and, to found and describe contradictory conclusions and arguments, and improve innovation theory by defining innovation levels for an accurate understanding of the essence of this area.

INTRODUCTION

Since Schumpeter's investigations, there has been a lot of research on innovations, their impact on the economic development as well as the causes and consequences of innovation creation and implementation. At the same time, there were studies that suggested a different typology, using different approaches and methods.

Researchers have suggested many classifications of innovation in the entire history of scientific research. Some researchers considered innovation based on the objective of innovation adoption thus separated them into administrative and technical categories. Some divided innovation into three classification based on the performance measures: rational plan, communication web, and disciplined problem solving. Based on innovation's effect on a firm's competencies, researchers in terms of typology distinguished competence enhancing and competence destroying types of innovation. Others analyzed basically radical and incremental innovation types based on the extent of change to technology [11]. The last classification, radical — incremental innovations, has received much attention from researchers who are interested in organizational learning and dynamic capability.

Abernathy & Clark studied the following types of innovations: niche creation, architectural, regular, revolutionary [1]. Henderson & Clark distinguish incremental, modular, architectural, and radical innovations [15]. Some researchers in their investigations just combine all highly innovative products to radical category.

So, the terms as incremental, radical, discontinuous, breakthrough, disruptive and really new are used ubiquitously to identify and evaluate different innovations. The question arises: what is the difference between these different classifications, innovation types and degrees? It is worthwhile to consider in depth the train of researchers thought in the field of innovation typology.

LITERATURE REVIEW

The capacity to innovate is a central and enduring research theme for academics, which for over 80 years have been defining, explaining and measuring innovation in its many forms [9]. In parallel with the definition of innovation, an understanding of innovation activity goals and outputs, the importance and necessity of such activities, researchers delved into its typology.

Many researchers do not clearly define the specific types of innovation, but their logic can be traced by analyzing the definition of innovation as such. (Brown and Eisenhardt, Derting, Bish, It, Polder, Ettlie, Reza, Noori, Kanagal, Bohnsack, Wang, Markides, Laursen and Salter, Leiponen and Helfat etc.) understand the innovation, first of all, as a product, while (Hauschildt, Kotler and de Bes, Littkemann, Porter, Rogers, Valenta, Witfield, Reichstein, Terjesen and Patel etc.) tended to think that innovation is still a process. There were those who insisted that innovation may be both in product and process type (Schumpeter, Utterback and Abernathy, Slappendel, Damanpour, Dodgson and many others).

Joseph Schumpeter in the early 20th century expressed the idea that innovation is the carrying out of a new organisation of industry, such as the creation or destruction of a market monopoly. Later he proposed a list of various types of innovations, including: the introduction of a new product or a qualitative change in an existing product; process innovation new to an industry; the opening of a new market; development of new sources of supply for raw materials or other inputs; and changes in industrial organization [24].

In addition to product and process innovation there are some other types which also have an impact on the development of scientific research. According to [25] there are five types of innovation: business, product, process, marketing and service innovation. Previously the organizational innovation was also investigated, which involves the creation or alteration of business structures, practices, and models, and may therefore include process, marketing and business model innovation. Adding to this list the supply chain innovation, which mean the innovations that occur in the sourcing of input products from suppliers and the delivery of output products to customers, we define that innovation inherently appeared an important component of any business activity.

The Oslo Manual, the foremost international guide for the collection and use of data on innovation activities, for measuring innovation defines four types of innovation: product and process, which related to technological innovations as well as marketing and organizational, related to non-technological innovation [21].

Another distinguishing element in innovation types identification is the degree of innovation, which determines what kind of innovation comes out. Using this approach, Schumpeter systematizes his knowledge of innovation and proposes to consider the level of innovation on the line 'incremental — radical' degree of innovation, where incremental type means low degree of innovation and radical — high level. In Schumpeter's words, 'radical' innovations shape big changes in the world, whereas 'incremental' innovations fill in the process of change

continuously. Radical innovations play a key role in economic development in Schumpeter's theory: 'Innovation is at the heart of economic change' [24].

Categorizing various types of technical change Freeman, Clark, & Soete distinguish four types of innovation. According to the authors, incremental innovation is the result of inventions and improvements offered by engineers and others directly involved in the production process, or as a result of user initiatives and suggestions which do not suggest formal research and development activity [13]. Radical innovation is 'big improvements in the cost and quality of existing products' and is the result of a deliberate research and development activity in enterprises and/or in university and government laboratories. The technically and economically inter-related radical and incremental innovations in both products and processes authors understand as new technological systems. Researchers name technological revolution as the most influential and large-scale innovation type which leads to changes of techno-economic paradigm. It is far-reaching and pervasive changes in technology, affecting many (or even all) branches of the economy, as well as giving rise to entirely new sectors [13].

Abernathy & Clark represent four kind of innovation, evaluating the market and technology transiliences. According to authors, niche creation type of innovation defines the effect on production and technical systems by conserve and strengthen established designs. Architectural innovation defines the basic product and process configuration and sets technical and marketing agendas that will contribute to further development. Regular or incremental innovation type involves change that builds on established production and technical competence and that is applied to existing markets and customers [1]. Focusing on revolutionary type of innovation, the authors define it as 'innovation that disrupts and renders established technical and production competence obsolete, yet is applied to existing markets and customers' [1; 9, p. 12].

In 1990, Henderson and Clark demonstrate that the traditional categorization of innovation as either incremental or radical is incomplete and potentially misleading. They described an innovation typology that was based on an innovation's impact on core design components and relationships between them [15]. According to the authors, incremental type of innovation introduces quality improvements in core components. The authors associate incremental innovation with the word 'renovation'. Radical innovation, in turn, introduces a new meaning, potentially a paradigm shift, while modular innovation may result in the complete redesign of core components, leaving linkages between the components unchanged. They also add modular innovation, which changes a core design concept without changing the product architecture. Focusing on the architectural innovation concept, Henderson and Clark argue that 'architectural innovation is designed to draw attention to innovations that use many existing core design concepts in a new architecture and that therefore have a more significant impact on the relationships between components than on the technologies of the components themselves' [15, p. 14—15].

Valenta, defining novelty levels as dimensions characterizing innovation, distinguishes eleven innovation levels, one of which is negative (degeneration) [28]. The remaining 10 are regeneration, intensity, reorganization, change in quantity, qualitative adaptation, new variant, concept change, new species, new kind, new steam — show the innovativeness level of the innovation from the least influential on the development of innovation, to entering new markets and revolutionary methods, as well as changes in consumer demand and consciousness.

Later Vlcek divided levels proposed by Valenta into the 3 groups: rationalization, incremental, and radical innovations, while leaving all the levels that means agreement with the author on the above types of innovation [30]. In fact, the aspiration of authors to expand the degree and levels of innovation is reduced to nothing.

Langdon Morris used another approach to understand the innovation types. He provides four different types of innovations. The author described the modifications to existing products and services that improve functionality, reduce cost, or even change appearance just for fashion's sake as incremental innovations. The significant or radical departures from whatever's already available in the market Morris named product & technology breakthrough. The author notes that 'they are sometimes referred to as 'discontinuous innovations' or 'rupture innovations,' because they disrupt the marketplace, which is the desired effect, or because they disrupt the organization that comes up with them, which is usually not the goal' [19, p. 30].

Because 'the key is not new technology, but rather new experiences delivered by new forms of organization', the author defined new methods to deliver products and services for customers as a third innovation type and named it business model innovations [19, p. 33]. Enlarging a company's scope of operations into markets that are so different from its current markets that they must be addressed by entirely new entities, new ventures is the most radical innovation type, provided by Morris. New ventures 'constitutes a distinct category because the creation of a new venture is an organizational response to innovation, a journey into new territory where new skills, perspectives, and indeed an entirely new identity are required' [19, p. 36]. Each of innovation types, presented above 'addresses a different aspect of the competitive situation — incremental innovations enable you to keep pace with the competition, while breakthroughs, new business models, and new ventures can put you significantly ahead' [19, p. 22].

Nagji & Tuff argue that the best approach to innovation is to think in terms of managing an integrated, balanced 'portfolio' of innovation initiatives which are divided into three types: i) core or evolutionary innovation: line extension, refreshing or improving the performance of existing products, these innovations are incremental; ii) adjacent innovations which take the company into new business (without venturing too far from the core), by incrementally adding new products and assets; and iii) transformational or revolutionary innovations, which are not directly related to existing markets or technologies but represent totally new products or services which are not extensions of existing ones [20]. Those innovations are often described as breakthrough innovations, or discontinuous.

There is also an alternative, but less popular approach to degree of innovation, which is considering revolutionary and evolutionary innovation instead of radical and incremental ones. James Fahey designate that revolutionary innovation seeks to adapt the world to new ideas and it can quickly make available wondrous new products and services. On the other hand, it is disruptive and expensive, and it produces unpredictable outcomes. Evolutionary innovation seeks to adapt new ideas to the existing world, and it focuses on preserving or gradually changing existing fundamentals, including people, product, and business relationships [12]. However, his ideas were not further developed and only occasionally referred to as synonyms for certain levels of innovation.

Kanagal provide the approach, which distinguish different types of innovation depending on market type, where the innovation is creating (new or existing) and technologies, which is used to create innovation (new or existing). The definition of each type of innovation is formed by compiling technology and market characteristics. For example, 'If the innovation demonstrates radically new technologies and the differences are 'just noticeable' then it is called 'discontinuous innovation'. 'If the addition or extension/modification is a 'just noticeable difference' for existing markets and existing technologies is used, then it is called 'incremental innovation' or 'continuous innovation' [16, p. 5]. If the innovation has significant differences on existing markets, it is called the evolutionary innovation (using existing technologies) or substitute (radically new technologies). Using radically new technologies, the innovation named disruptive, if it creates new market with disruption of existing one, or revolutionary, if there is no disruption of existing market. Also, the author named value innovation or Blue ocean strategy those innovations, which going out to new competitive space no matter what kind of technologies it used.

Looking more closely at the extensive papers, it becomes clearer that researchers and scientists in the field of innovations and types of innovations look at 'innovation' as something that results from a successful technological and doing business changes. Davila in his Making Innovation Work wrote that to create innovation, successful companies combine technological changes and business model changes in their activity [11], let's understand these concepts and how they interact.

According to [11], innovation encompasses two established activities. The first of which is traditionally thought of as technological: research and development (R&D), or new product development. The author indicates that technological change affects innovation in three different directions:

1. Product and Service Offerings. It is the most well-known type of innovation, because the changes in the product or service that the company provides on the market (or the introduction of a completely new product or service) are primarily visible to consumers.

2. Process Technologies. Technologies are the integral part of product and services production. Improved, better and less expensive products and services are the result of changes in process technologies which are vital to the competitiveness of a new product.

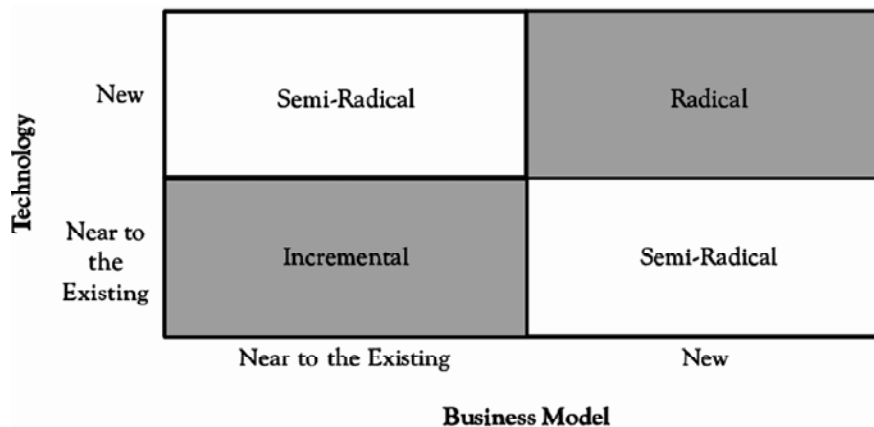

Fig. 1. Innovation Matrix with incremental, semi-radical, and radical innovation along the dimensions Technology and Business Model

Source: [11].

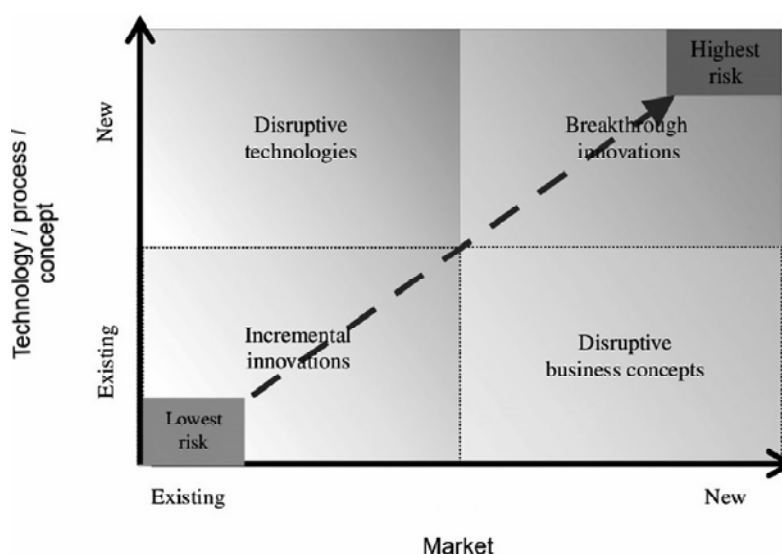

Fig. 2. Innovation Matrix with incremental, disruptive, and breakthrough innovation

Source: [4].

3. Enabling Technologies, which help to develop technology solutions and improvements via research experiments which can revitalize the production system.

The second established activity is strategic: defining the business model. 'Business model is a framework for making money. It is the set of activities which a firm performs, how it performs them and when it performs them so as to offer its customers benefits, they want and to earn a profit' [3, p. 2]. Analyzing the business model changes as one of the main components in innovation creation and development, Davila defines three areas in which business model changes stimulate innovation [11]:

1. Value Proposition. Strategy is based on a differentiated customer value proposition. Satisfying customers is the source of sustainable value creation. This is essentially the change in WHAT is sold and supplied to the market.

2. Supply Chain. This type of business model change affects the value chain stages, including the way in which the company restricts, cooperates and functions to produce and deliver its goods and services. This is essentially the change in HOW value is created and delivered to the market.

3. Target Customer. Expanding views on the target customers allows not only to expand sales, but also to enter new markets.

Later Davila designate that the business model describes how to create, sell and deliver value to end users. Analyzing technological and business-model changes, the authors mapped its relationship in structural innovation scheme with three types of innovation — Incremental, Semi-radical, and Radical.

Incremental type of innovation embraces existing technologies and business models; it leads to minor improvements in existing products delivered to existing markets using existing sales channels and business processes.

Semi-radical innovation, in turn, can make a decisive change in the competitive environment, which incremental innovation cannot do. Also, the author highlights the breakthrough technologies concept in term of semi-radical innovation (upper left on the Figure above) and defines it as semi-radical innovation type caused by a change in technology base. The author also notes that any semi-radical innovation in business model or technology always

requires some degree of change in another element. However, changes in one element (technological changes or business model changes) are more important for innovation success [11].

Radical innovation, in contrast, is a significant change that affects both the business process and the company's technology simultaneously. They bring fundamental changes to the industry' competitive environment [11].

Marnix Assink displayed a little differently the Innovation Matrix (Figure below).

According to Assink, Incremental innovation development remains within the boundaries of the existing market and technology or processes of an organization. Analyzing disruptive type of innovation, the author gives the definition, provided by Lettice and Thomond, who define it as 'a successfully exploited product, service or business model that significantly transforms the demand and needs of an existing market and disrupts its former key players' [26, p. 4].

Delving into the concept of disruptive innovation, Assink cite the Leifer's quotation: 'A radical innovation is a product, process or service with either unprecedented performance features or familiar features that offers significant improvements in performance or cost that transform existing markets or create new ones' [18]. Leifer, O'Connor, & Rice thereby associates disruptive technologies and business concepts with radical innovation [18]. Learns a large volume of literature in the field of innovation, Assink gives his own definition of disruptive innovation, based mainly on Lettice & Thomond's one: 'A successfully exploited radical new product, process, or concept that significantly transforms the demand and needs of an existing market or industry, disrupts its former key players and creates whole new business practices or markets with significant societal impact' [4, p. 221].

Breakthrough innovations are based on inventions that serve as a source of many subsequent inventions. Focusing more on disruptive innovation, Assink to some extent makes it clear that breakthrough innovations have similar characteristics and goals to disruptive one except a highly risk due to the long development time [4].

Let's make a short conclusion. Analyzing and systematizing profound knowledge in the field of innovation types, there are some inconsistencies in definitions as well as the possibility of using one or the other term for certain innovation. To understand this, we should delve into scientific work that does not provide such a systematic approach but emphasize something concrete that reveal the concept of a particular type of innovation. Let's start with the most new and young concept — the disruptive innovation.

Despite its popularity-in-use, the core concept of disruptive innovation remains widely misunderstood [7]. Many researchers, writers, and consultants use "disruptive innovation" to describe any situation in which an industry is shaken up and previously successful incumbents stumble. But that's much too broad a usage [8].

King & Baartogtokh define four key elements of the theory of disruptive innovation based on Christensen's theory [17]: i) incumbents in a market are improving along

a trajectory of sustaining innovation. 'In every market there is a distinctly different trajectory of improvement that innovating companies provide as they introduce new and improved products.' ii) the pace of sustaining innovation overshoots customer needs, which is 'almost always outstrips the ability of customers in any given tier of the market to use it.' iii) incumbents have the capability to respond to disruptive threats but fail to exploit it. 'Disruption has a paralyzing effect on industry leaders. ... they are constitutionally unable to respond' [7] iv) incumbents end up floundering as a result of the disruption. 'Performance oversupply opens the door for simpler, less expensive, and more convenient technologies to enter' [6].

Rafi define disruptive innovation as 'a technology, product or process that creeps up from below an existing business and threatens to displace it' [23]. Authors add that 'gradually, the new product or process improves to the point where it displaces the incumbent' [23].

Analyzing the emergence and impact of discontinuities, Veryzer claims that the perceived value attributes of a product or service are critical to discontinuous and disruptive innovation [29]. However, speaking of 'disruptive innovation', we should note that it is Clayton Christensen's theory, which he first introduced in 1997 in his 'The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail'.

'Disruptive innovations are successfully exploited processes, technologies, products, services or business models that allow organizations to significantly change conventional competitive rules, thus transforming the demands and needs of existing markets' [14].

Marc Andreessen in his researches expects many industries to be disrupted by software, with new companies overtaking incumbents, but at the same time technology may enable the incumbents to radically transform their businesses, especially with new customer-centric business models embedded in product-service-ecosystems.

Because Christensen's theory formed on 'classical' innovation types understanding, many researchers use 'radical innovation' and 'breakthrough innovation' as an alternative meaning of disruptive one, meanwhile equation of these terms is not obvious. Joseph Schumpeter looked at the world in terms of the possibility of its development: 'Revolutionary breakthroughs lie at the core of entrepreneurial activity and wealth creation' [24].

Dahlin & Behrens argue that for an invention to be considered radical it has to fulfill three criteria: (i) the invention must be novel: it needs to be dissimilar from prior inventions; (ii) the invention must be unique: it needs to be dissimilar from current inventions; (iii) the invention must be adopted: it needs to influence the content of future inventions [10].

Thomond & Lettice note that 'terms such as "disruptive", "radical", "non-linear", "discontinuous", "breakthrough", "paradigm-shifting" and "revolutionary" have all been used to describe what is in essence the opposite of sustaining innovations', accepting the idea that all that is new is no longer the sustaining innovation and no matter how it is called, indirectly equating these concepts, analyzing different types of innovation in terms of the final result instead of its characteristics [26].

Back to Nagji's and Tuff's approach, if the companies generate new business by either creating new products, markets or both, it is known as breakthrough innovation. The authors name it 'transformational area', which implies that companies transform themselves to make something new [20].

Christensen in passing argues that 'breakthrough innovations change an industry's competitive patterns' [8]. So, breakthrough innovation can be understood as a new and unique technological shift in the product category, which significantly changes the structure of consumption in the market.

Schumpeter's 'process of creative destruction' conceptually and literally began a radical revolution in economic theory. As Schumpeter wrote, entrepreneurs enter the market with commercial competitive advantages, that they not only compete but 'destroy' incumbent firms and their respective economies of scale due to the entrepreneur's superior innovation.

After Schumpeter's ideas some authors have come at radical innovation definition with many ways. Tushman & Romanelli defined radical change as 'processes of reorientation wherein patterns of consistency are fundamentally reordered' [27].

Some researchers focused on risks and uncertainty investigating radical type of innovation because it differs by virtue of being inherently more complex and riskier than less radical types of innovations and typically require greater capital investment, at the same time with much more uncertain market responses.

Abernathy & Clark focused on the result, therefore define radical innovation in terms of groundbreaking, discontinuous, disruptive changes in product, process, and technology [1].

A set of researchers (Dyer & Singh, Galunic & Eisenhardt, Lavie, Lewis at all) instead of radical innovation investigate 'discontinuous innovation'. Discontinuous type of innovation does not involve the development of radical new knowledge, therefore the application of existing knowledge in new fields, getting external knowledge to create new solutions by combining internal and external resources are crucial [22].

Some researchers (Anderson & Tushman, Norling & Statz) focus on narrower concept — the technological discontinuity — which is identified when an innovation pushes forward the performance frontier along the parameter of interest by a significant amount and does not by merely enlarging the scale of existing designs but changing the product or process design.

Researchers mostly look on discontinuous innovation as the reason for a new product totally different from the previous one. 'Discontinuous innovation is an innovation that is likely to create a new trajectory, face the challenge of having to move 'outside the box', beyond its prior experience' [5].

Picaud investigate different approaches to innovation types and conclude that 'where disruptive innovations are focus on changes in marketing discontinuities, radical innovations usually introducing radical technology creating new markets and potentially new industrial sectors' [22].

Picaud conclude that there are two dimensions to identify discontinuous innovation. 'Under technological

development, discontinuous innovation is often characterized as competence destroying, or disruptive, and they are capable of bringing about major upheavals in the industries they impact. Under new product development, discontinuous innovation is often characterized as architectural: it changes the product configuration and combines components in new ways without introducing any fundamentally new component technologies' [22]. The author tried to figure out existing concepts in the field of innovation types and understand the logic researchers' thought. However, noted that there is a huge amount of definitions, Picaud simply add up the results of a set of articles, paraphrasing and simplifying its' main ideas.

In summary, there is an extensive literature distinguishing among different types of innovation. More novel innovations, named 'breakthrough' and 'disruptive' tend to be more novel and riskier than incremental innovations, which is simply called a change of something, in order to obtain well-defined benefits. Higher order effects causing profound organizational and market change, named 'radical innovation' arouses a special interest among researchers because of possible large-scale changes in the economic development.

Findings and Discussion. Based on scientific literature, the division of innovations into such types as incremental and radical attracted the researchers' interest for a long time. Incremental innovations represent the addition or refinement of existing technologies, products or other innovations. The need for such innovations is dictated by real life, market, or by economic, political, etc., conjuncture requirements. Such innovations are changing the world gradually, without leading to dramatic changes in technology, social life and the usual way of life of most people, especially does not affect customers' demand and consciousness.

Radical innovations, in contrast, significantly change the state of affairs in a particular area, and sometimes in many areas of human life simultaneously. It often requires a thorough restructuring or a change in the already existing models of the functioning of technical and social systems, the conditions of human life and management methods. Radical type of innovation often arises in periods of crises or significant socio-economic pressure, when major problems or conflicts can be resolved only in a 'revolutionary' way. Radical innovations in most cases are initiated by serious scientific developments and contribute to sharp jumps in scientific and technical progress and R&D development.

However, there are several concepts, which relate to serious and significant innovations — radical, disruptive, discontinuous, and breakthrough, — are the best examples. Many of these terms were defined quite a long time ago that allowed to create an incredible amount of scientific work that use, disclose, analyze, adapt and extend these concepts. A set of terms and its definitions related to degree of innovation are described in Table 1.

In summary, researchers write about innovation with radical, disruptive, breakthrough, and discontinuous characteristics. All characteristics have different impact of industries and the companies within it. However, there is no clear hierarchy of these concepts in scientific literature as well as understanding of what is more global,

Table 1. Innovation Degrees Literature Review

Author(s)	Main points and definitions
Incremental Innovation	
Freeman, Clark, & Soete, 1982 [13]	A result of inventions and improvements offered by engineers and others directly involved in the production process, or as a result of user initiatives and suggestions which do not suggest formal research and development activity
Abernathy & Clark, 1985 [1] Abrunhosa & Sá, 2008 [2]	Change that builds on established production and technical competence and that is applied to existing markets and customers
Henderson & Clark, 1990 [15]	Incremental type of innovation introduces quality improvements in core components
Davila, Epstein, & Shelton, 2006 [11]	Embraces existing technologies and business models; it leads to minor improvements in existing products delivered to existing markets using existing sales channels and business processes
Assink, 2006 [4]	Incremental innovation development remains within the boundaries of the existing market and technology or processes of an organization
Morris, 2011 [19]	The modifications to existing products and services that improve functionality, reduce cost, or even change appearance just for fashion's sake
Nagji & Tuff, 2012 [20]	Named as Core innovation it is a line extension, refreshing or improving the performance of existing products
Radical Innovation	
Schumpeter J., 1942 [24]	Radical innovation results in 'gales of creative destruction' that wipe away the old while creating new opportunities
Freeman, Clark, & Soete, 1982 [13]	Name radical innovation as 'big improvements in the cost and quality of existing products'
Tushman & Romanelli, 1985 [27]	Radical change is a process of reorientation wherein patterns of consistency are fundamentally reordered
Henderson & Clark, 1990 [15]	Radical innovation introduces a new meaning, potentially a paradigm shift
Leifer, O'Connor, & Rice, 2001 [18] Picaud, 2013 [22]	A radical innovation is a product, process or service with either unprecedented performance features or familiar features that offers significant improvements in performance or cost that transform existing markets or create new ones. Radical innovations often imply changes that have a significant impact on a market
Davila, Epstein, & Shelton, 2006 [11]	Radical innovation is a significant change that affects both the business process and the company's technology simultaneously. They bring fundamental changes to the industry' competitive environment
Abrunhosa & Sá, 2008 [2]	'If the innovation challenges the dominant practices and knowledge, then it can be considered as radical'
Disruptive Innovation	
Christensen C., 1997 [6]	Defines disruptive innovations as those in which incumbent firms lose out in the post-innovation competition, conflating cause and effect. It is a technological change that introduces a product whose performance is measured in new ways
Hamel, 2000 [14]	Disruptive innovations are successfully exploited processes, technologies, products, services or business models that allow organizations to significantly change conventional competitive rules, thus transforming the demands and needs of existing markets
Thomond & Lettice, 2002 [26] Assink, 2006 [4]	A successfully exploited radical new product, process, or concept that significantly transforms the demand and needs of an existing market or industry, disrupts its former key players and creates whole new business practices or markets with significant societal impact
Rafi & Kampas, 2002 [23]	A technology, product or process that creeps up from below an existing business and threatens to displace it
Christensen & Raynor, 2003 [7]	The new product is de-rated regarding the primary performance dimension most appreciated by mainstream customers of the old product. However, perform better on an alternate dimension and thus open a new market
Kanagal, 2015 [16]	Creating radically new technologies combined with disruption of existing markets
Breakthrough Innovation	
Davila, Epstein, & Shelton, 2006 [11]	For breakthrough innovations changes in the technological landscape are often associated with new paradigms or new dominant designs
Assink, 2006 [4]	Breakthrough innovations have similar characteristics and goals to disruptive one except a highly risk due to the long development time
Nagji & Tuff, 2012 [20]	Represent totally new products or services which are not extensions of existing markets and technologies. The author names it 'discontinuous' and 'revolutionary' innovations
Christensen, Altman, McDonald, & Palmer, 2016 [8]	Breakthrough innovations change an industry's competitive patterns
Discontinuous Innovation	
Veryzer, 1998 [29]	Discontinuous innovation involves capabilities that do not exist in current products and cannot be achieved through extensions based on existing technologies
Bessant, Von Stamm, Moeslein, & Neyer, 2010 [5]	Discontinuous innovation is an innovation that is likely to create a new trajectory, face the challenge of having to move 'outside the box', beyond its prior experience
Picaud, 2013 [22]	Discontinuous innovations are capable of bringing about major upheavals in the industries they impact. It changes the product configuration and combines components in new ways without introducing any fundamentally new component technologies
Kanagal, 2015 [16]	If the innovation demonstrates radically new technologies and the differences are 'just noticeable' then it is called 'discontinuous innovation'
Financial Times lexicon	Discontinuous innovation refers to the development or application of new technologies, concepts or ideas. They cause a paradigm shift in science or technology and/or the market structure of an industry

Source: created by authors.

what is characteristic of the other, and what has limited impact.

Having conducted in-depth analysis of the innovation typology development, key concepts and definitions by vast number of researchers, we define the following mismatches and inconsistencies:

1. A fairly wide range of definitions for each type of innovation. Researchers analyze terms through the prism of already written articles often without bringing new

meaning but simply rearranging the words in places and replacing them with synonyms. Others expand existing definitions by adding more appropriate and accurate words. The result is a huge number of definitions, which have the same logic.

2. There is no clear understanding of the difference between radical, disruptive, breakthrough, and discontinuous innovations. Authors such as [1; 15; 4; 11; 20; 16] presents its innovation typology based on different

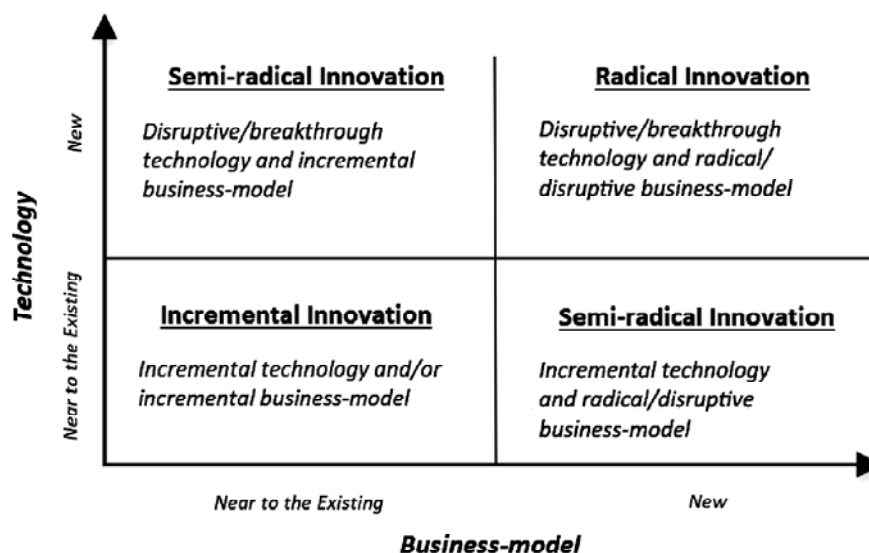

Fig. 3. Degree of innovation matrix

Source: created by authors.

approaches and literature review. As we find in previous chapter, researchers often cite others with the distortion of the term itself calling a radical innovation, for example, as discontinuous that means no differences between these terms.

3. Incomprehensible relationship between different degrees of innovation. If the innovation is radical by its characteristics according to Davila, can it be a discontinuous? Breakthrough? Picaud based on 7 different studies, tried to find interrelation between types of innovation, but the author limited herself to only level of novelty for the market and firm as well as characterization of technology used to create innovation [22].

Based on extensive studies in the field of innovation, we define innovation degrees as follows:

Incremental or evolutionary innovation is the refreshing, improving the performance, and modification of existing product, services, and methods, which affects either the business process or the company's technology or both and remains within the boundaries of the existing market and technology or processes of an organization.

Semi-radical innovation is a significant change that involves substantial change in either technology (technological-centered innovation) or its business model (business-model-centered innovation), but not to both. In the first instance innovation is characterized by disruptive or breakthrough technology and incremental business-model innovation, in the second — by incremental technology and disruptive or radical business-model innovation.

Disruptive innovation is a creating radically new technologies introduces a product whose performance is measured in new ways, which leads to transforming the demands and needs of existing markets in a disruptive manner as well as open a new market changing conventional competitive rules. It is also a business model, a completely different system of values, a portfolio of new partners, suppliers and new ways of entering the market in which the product or service is offered.

Breakthrough innovation is a totally new and unique technological shift in the product, service, or method

category, which are not extensions of existing markets and technologies and leads to significant changes in the structure of consumption in the market as well as industry's competitive patterns but does not disrupt existing markets and its incumbents.

Radical or discontinuous innovation is a significant change, new meaning or paradigm shift that affects both the business process (in radical or disruptive manner) and the company's technology (in breakthrough or disruptive manner) simultaneously and leads to transforming existing markets, changing its structure as well as creating new markets and potentially new industrial sectors.

Revolutionary innovation means either semi-radical or radical innovation.

Figure below represents innovation degrees in the form of a matrix.

Based on this classification matrix, there are 11 combinations of technology and business-model levels to create 4 different innovations with radical, semi-radical, and incremental degrees of innovation.

CONCLUSION

Nowadays, innovations are one of the most important forms of expanding the capabilities and competitiveness of the economic system in the modern world. Over the last hundred years, many papers have been written on the topic of innovations and their influence on the development of mankind. Notwithstanding, innovation types raise many questions especially when assessing them in terms of innovation degree.

Our research contributes to the theoretical analysis of the impact of the innovation knowledge and extends the previous literature by analyzing its effect on understanding the degree of innovation as well as its interrelationships. Firstly, we found extensive number of innovation degree definitions from the lowest level (incremental innovation type) to the highest (radical innovation type), analyzed them and systemized researcher's knowledge and investigations in the field of innovation types. Next, we examined depth articles that

bring new knowledge to the innovativeness levels and made the consistent train of innovation types thought.

Wide range of scientific papers quite often twists the terms and equates different innovation degrees concepts especially revolutionary ones (radical, disruptive, discontinuous, and breakthrough). Distinguishing these concepts, we created some awareness around innovation typology by defining each degree of innovation based on in-depth literature review, thereby giving the pivot to subsequent researchers that will help to interpret degrees of innovation correctly.

This paper is intended as a contribution towards the examination of the main taxonomy in the scientific literature containing the innovation subject. We offered a fresh look at the problem of interpretation and use of base concepts by creating the degree of innovation matrix of a relationship between high degrees of innovation. Affecting all degrees of innovation, our degree of innovation matrix most accurately shows the relationship between different innovations allowing researchers look wider and more globally on differences between main concepts in the sphere of innovation.

References:

1. Abernathy, W. and Clark, K. (1985), "Innovation: Mapping the winds of creative destruction", *Research Policy*, vol. 14, pp. 3—22.
2. Abrunhosa, A. and Sa, P. (2008), "Are TQM principles supporting innovation in the Portuguese footwear industry?", *Technovation*, vol. 28, pp. 208—221.
3. Afuah, A. (2002), *Innovation Management: Strategies, Implementation, and Profits*, 2nd ed., Oxford University Press.
4. Assink, M. (2006), "Inhibitors of disruptive innovation capability: a conceptual model", *European Journal of Innovation Management*, vol. 9, pp. 215—233.
5. Bessant, J. Von Stamm, B. Moeslein, K. and Neyer, A.-K. (2010), "Backing outsiders: selection strategies for discontinuous innovation", *R&D Management*, vol. 40, pp. 345—356.
6. Christensen, C. (1997), *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*, Harvard Business School Press, Boston, MA.
7. Christensen, C. and Raynor, M. (2003), *The innovator's solution: creating and sustaining successful growth*, Harvard Business School Press., Boston, MA.
8. Christensen, C. Altman, E. McDonald, R. and Palmer, J. (2016), *Disruptive Innovation: Intellectual History and Future Paths*, Harvard Business School, Boston, MA.
9. Coccia, M. (2006), "Classifications of Innovations Survey and Future Directions", *Ceris-Cnr, W.P. N°*, pp. 7—19.
10. Dahlin, K. and Behrens, D. (2005), "When Is an Invention Really Radical? Defining and Measuring Technological Radicalness", *Research Policy*, vol. 34, pp. 717—737.
11. Davila, T. Epstein, M. and Shelton, R. (2006), *Making Innovation Work: How to Manage It, Measure It, and Profit from It*, 3rd ed., Wharton Publishing.
12. Fahey, J. (2013). *Revolution vs Evolution in Innovation*. Retrieved from James Fahey, International Business and Technology Innovation, available at: <http://www.jamesfahey.com/2013/05/03/revolution-vs-evolution/> (Accessed 3 May, 2013).
13. Freeman, C. Clark, J. and Soete, L. (1982), *Unemployment and Technical Innovation: A Study of Long Waves and Economic Development*, Frances Printer, London.
14. Hamel, G. (2000), *Leading the Revolution*, Harvard Business School Press., Boston, MA.
15. Henderson, R. and Clark, K. (1990), "Architectural Innovation: The Reconfiguration of Existing Product Technologies and the Failure of Established Firms", *Administrative Science Quarterly*, vol. 35, pp. 9—30.
16. Kanagal, N. (2015), "Innovation and product innovation in marketing strategy", *Journal of Management and Marketing Research*, vol. 18, pp. 1—25.
17. King, A. and Baatartogtokh, B. (2015), "How Useful is the Theory of Disruptive Innovation?", *MIT Sloan Management Review*, vol. 19, pp. 1—16.
18. Leifer, R. O'Connor, G. and Rice, M. (2001), "Implementing radical innovation in mature firms: the role of hubs", *The Academy of Management Executive*, vol. 15, pp. 102—123.
19. Morris, L. (2011), *Permanent Innovation, Revised Edition: Proven Strategies and Methods of Successful Innovators*, Innovation Academy.
20. Nagji, B. and Tuff, G. (2012), "Managing your Innovation Portfolio", *Harvard Business Review*, pp. 66—74.
21. Organisation for Economic Co-operation and Development (2005), *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd ed., OECD.
22. Picaud, K. (2013), "Discontinuous Innovation (DI): A review of definitions, theoretical perspectives and measures — towards an empirical study of the role of the purchasing department in DI", *ESSCA School of Management, Angers*.
23. Rafi, F. and Kampas, P. (2002), "How to identify your enemies before they destroy you", *Harvard Business Review*, vol. 80, pp. 115—123.
24. Schumpeter, J. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper and Brothers.
25. Siegemund, C. (2008), *Blue Ocean Strategy for small and mid-sized companies in Germany*, Diplomica Verlag GmbH., Hamburg.
26. Thomond, P. and Lettice, F. (2002), "Disruptive Innovation Explored", 9th IPSE International Conference on Concurrent Engineering: Research and Applications. Cranfield University, Cranfield, UK.
27. Tushman, M. and Romanelli, E. (1985), "Organizational Evolution: A Metamorphosis Model of Convergence and Reorientation", *Research in Organizational Behavior*, vol. 7, pp. 171—222.
28. Valenta, F. (2001), *Inovace v manazerske praxis*, Velryba, Prague.
29. Veryzer, R. (1998), "Discontinuous Innovation and the New Product Development Process", *Journal of Product Innovation Management*, vol. 15, pp. 304—321.
30. Vlcek, R. (2011), *Strategie hodnotových inovaci: tvorba, rozvoj a meritelnost inovaci*. Professional Publishing, Prague.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

О. І. Юхта,
аспірант, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID iD: 0000-0001-9674-1337

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.76

ЕКСПОРТНО-КРЕДИТНЕ АГЕНТСТВО ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТИТУТ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТЕРІВ

О. Yukhta,
Postgraduate student, GO "Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine"

EXPORT-CREDIT AGENCY AS EFFICIENT INSTITUTE OF FINANCIAL CREDIT SUPPORT FOR EXPORTERS

У статті на основі світового досвіду та тенденцій світової торгівлі обґрунтовано необхідність використання експортно-кредитного агентства як інструменту підтримки експортерів. Визначено, що діяльність експортно-кредитних агентств забезпечує створення нових робочих місць, приріст показників експорту та, як наслідок, приріст ВВП. Визначено основні функціональні моделі діяльності ЕКА на ринку фінансових послуг, що полягають у здійсненні наступних операцій: наданні послуг зі страхування та/або перестрахування; наданні пільгових кредитів та/або здешевлення вартості кредитів, що надаються комерційними банками; поєднання цих функцій у єдиній структурі. На основі проведеного аналізу поточного стану процесу створення ЕКА в Україні визначено, що в Україні першочергово ЕКА створюється як суб'єкт страхового ринку, з метою надання послуг зі страхування та перестрахування експортних операцій. Відзначено наявні законодавчі та інституційні проблеми, що полягають у затягуванні процесу створення ЕКА, акцентування діяльності винятково на наданні страхових послуг, відсутність законодавчо закріплених обсягів фінансування, відсутність розроблених кредитних програм, відсутність механізмів роботи ЕКА на регіональному рівні тощо. Обґрунтовано, що діяльність ЕКА в Україні має базуватись на 3-х основних векторах: використанні кредитного механізму в середині країни (активна взаємодія ЕКА з банками та страховими компаніями, щодо безпосередньо надання фінансово-кредитних послуг експортерам), використанні кредитного механізму на регіональному рівні (розвиток МСБ та його переважаючий вклад у формування ВВП в Україні визначає необхідність максимального наближення державних фінансових послуг до кінцевого отримувача) та використанні кредитного механізму на зовнішніх ринках у вигляді надання кредитів покупцям за кордоном, укладенні договорів з іноземними банками/страховими компаніями, щодо транскордонної компенсації відсоткових ставок, надання транскордонних послуг із гарантування, страхування та перестрахування операцій з метою максимального стимулювання попиту.

Based on world experience and world trade trends, the necessity of using an export-credit agency as an export support tool has been grounded in the article. It is determined that the activities of export-credit agencies provide creation of new jobs and increase employment level, an increase in

export performance and, consequently, an increase in GDP. The main functional models of export credit agency's activity in the financial services market, which consist in the following operations: provision of insurance and / or reinsurance services, are determined; providing preferential loans and / or reducing the cost of loans provided by commercial banks; the combination of these functions in a single structure. Based on the analysis of the current status of the export credit agency creation process in Ukraine, it was determined that in Ukraine export credit agency is created as the subject of the insurance market in order to provide insurance and reinsurance services for export operations. There are noted legislative and institutional problems that involve delaying the process of creating an export credit agency, focusing exclusively on providing insurance services, lack of legally enforceable funding, lack of developed credit programs, etc.

It is substantiated that export credit agency activity in Ukraine should be based on three main vectors: the use of a credit facility in the middle of the country (active interaction with banks and insurance companies regarding the direct provision of financial and credit services to exporters), the use of a credit facility at the regional level (SME development and its prevailing contribution to the formation of GDP in Ukraine determines the need for maximum relocation of public financial services to the final recipient in the regions) and the use of the credit facility in foreign markets in the form of loans to customers abroad, the conclusion of contracts with foreign banks / insurance companies, cross-border interest compensation, provision of cross-border services for guaranteeing, insurance and reinsurance operations in order to maximize demand stimulation outside country.

Ключові слова: експортно-кредитне агентство, кредитні механізми, підтримка експортерів, експорт МСБ

Key words: export-credit agency, credit mechanism, export support, export SME.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зростання обсягів світової торгівлі, збільшення ролі зовнішньоекономічної діяльності у забезпеченні економічного зростання визначають необхідність активного стимулювання торговельних відносин у середині країни. В умовах наявних обмежень, що накладають світові організації та економічні об'єднання (СОТ, ЄС тощо) щодо механізмів підтримки експорту та захисту національного виробника від конкуренції з товарами, що імпортуються, актуальними залишаються питання пошуку ефективних інструментів стимулювання експорту та імпортозаміщення. Одним з основних способів, що використовується у світовій практиці є створення експортно-кредитного агентства (ЕКА), як окремого інституту стимулювання експорту. ЕКА може виконувати різноманітні функції: надання кредитних послуг, страхових послуг, інформаційних послуг тощо. Комбінація функцій залежить від структури економіки, наявності інших організацій, що займаються підтримкою експорту, рівня розвитку страхового ринку, рівня розвитку банківських послуг. Оскільки, відповідно до Закону України "Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення креди-

тування експорту" (далі — Закон) [2], законодавчо закріплено створення експортно-кредитного агентства в Україні як установи зі страхування та перестрахування, а також здешевлення вартості кредитів, актуальними є питання організації діяльності ЕКА з метою фінансово-кредитної підтримки експортерів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика використання та визначення ефективних інструментів підтримки експортерів широко висвітлена у працях провідних вітчизняних та міжнародних науковців: А. Шмінке, Й. Бізebroка, Е. Томаса, В. Галасюка, Д. Сирцова, С. Сирцова, Б. Соболева, С. Черепанич, Б. Топольницької, Ю. Корнєєвої та інших. Проте невирішеними залишаються питання започаткування та ефективної організації діяльності ЕКА в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка ефективності використання ЕКА як інституту стимулювання та підтримки експорту; аналіз поточного стану створення ЕКА в Україні; визначення оптимального набору функцій, що має виконувати ЕКА в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЕКА почали активно створюватись на початку 20 ст. і нині у світі налічується більш ніж 100 ЕКА. Понад 80 з них є членами Бернського об'єднання ЕКА, які за підсумками 2017 року забезпечили 2,3 трлн дол., що за даними СОТ становить 13% загального обсягу світової торгівлі [11].

Існує кілька основних функціональних моделей діяльності ЕКА як учасника фінансово-кредитних відносин:

1. ЕКА як установа зі страхування та перестрахування експортних операцій. Наведений механізм, зокрема використовується у Німеччині, де функціонує найбільше за обсягами страхування експортних контрактів, експортне кредитне агентство в світі. Завдяки Euler Hermes економіка Німеччини:

— Збільшує обсяг експорту на 18%.

— Число робочих місць щорічно збільшується на 90 тис.

— Забезпечує 60% робочих місць у машинобудуванні.

— Забезпечує 40% нових напрямків експорту в машинобудуванні і хімічній промисловості [8].

2. ЕКА як установа з кредитування/здешевлення кредитів для експортерів. Одним з прикладів є EXIM bank США. EXIM підтримує експорт американських товарів і послуг двома основними способами. По-перше, коли експортери в США або їхні клієнти не мають доступу до фінансування експорту з приватних джерел, Банк надає їм необхідні інструменти — фінансуванням покупця, страхуванням експортних кредитів та доступ до оборотного капіталу. По-друге, коли американські експортери стикаються з іноземною конкуренцією за підтримки інших урядів, EXIM вирівнює ігрове поле, надаючи фінансування покупцям для відповідності або протидії фінансуванню, що пропонується приблизно у 85 країнах світу. EXIM Bank бере на себе кредитні та країнові ризики, які приватний сектор не може або не бажає приймати. Як результат протягом останніх восьми років EXIM підтримувала тисячі підприємств та сприяла створенню та функціонуванню, а також понад 1,4 млн робочих місць у США [13].

3. ЕКА як установа, що поєднує кредитні та страхові функції. У Канаді починаючи з 1944 року функціонує Канадська корпорація розвитку експорту (EDC), що надає страхові та кредитні послуги, супутні продукти та рішення для малого бізнесу для канадських експортерів та інвесторів та їх міжнародних покупців. Також організація підтримує канадські прямі інвестиції за кордон та інвестиції в Канаду. Велика частина бізнесу здійснюється у партнерстві з іншими фінансовими установами та у співпраці з урядом Канади. EDC за свою історію сприяла експорту та іноземним інвестиціям канадським компаніям більш ніж на \$ 1,4 трлн. Це вагомий вклад, оскільки економіка Канади спирається на торгівлю, враховуючи малий внутрішній ринок [9].

У 2017 році було надано допомогу майже 9400 канадським компаніям для ведення бізнесу на різних ринках світу. Більшість підприємств відносились до МСБ і 30% компаній реалізовували власну продукцію на ринках країн, що розвиваються. За оцінками експертів, це допомогло генерувати 67 млрд дол. США ВВП Канади,

майже 4 центи за кожний зароблений долар, і допомогло створити понад 520 тис. робочих місць [12].

Таким чином, сучасний стан зовнішньоторговельних відносин визначає необхідність наявності ЕКА для ефективного просування товарів та послуг на зовнішніх ринках і боротьби з наявною конкуренцією.

В Україні відповідно до Закону законодавчо закріплено створення ЕКА як установи що на добровільних засадах здійснює страхування, перестрахування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту, а також бере участь у реалізації програми часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами.

Безпосередній процес створення було розпочато лише у 2018 році Постановою КМУ від 7.02.2018 року, було утворено ЕКА у формі ПрАТ зі статутним капіталом у 200 млн грн [7].

Нині ЕКА створене, проте не функціонує:

1. Відсутня інформація про завершення формування статутного капіталу [4].

2. Загальна сума виділених коштів на підтримку експорту через ЕКА відповідно до Закону України про Державний бюджет на 2019 рік (за програмами "Функціонування інституції з підтримки та просування експорту" та "Заходи із створення та організації функціонування експортно-кредитного агентства в Україні") складає 129 млн грн, з яких видатки розвитку лише 76,3 млн грн, чого недостатньо для завершення формування капіталу [1].

3. Відсутня інформація про наявні програми зі страхування та перестрахування

Окрім проблем пов'язаних безпосередньо з операційними процедурами створення, наявний ряд невідомостей:

Згідно із Законом на ЕКА в Україні покладено функції захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових втрат, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), шляхом страхування, перестрахування та гарантування; впровадження сучасних фінансових технологій у зовнішній торгівлі та механізмів підтримки експорту шляхом страхування, перестрахування та гарантування; розвиток експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках; участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами; співпраця з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями, в тому числі для акумуляції міжнародної фінансової допомоги, для забезпечення зростання експорту та економіки України.

Проте відповідно до зареєстрованих видів діяльності наявні лише 2: КВЕД 65.12 Інші види страхування, крім страхування життя (основний);

КВЕД 65.20 Перестрахування. Таким чином на даний момент ЕКА не може надавати інформаційні послуги та послуги з кредитування, хоча це передбачено Законом.

У поточній ситуації на банківському ринку, наявність ЕКА, як активного учасника здешевлення вартості кредитів (особливо для МСБ) сприяла б більш ефективному зростанню експортно потенціалу.

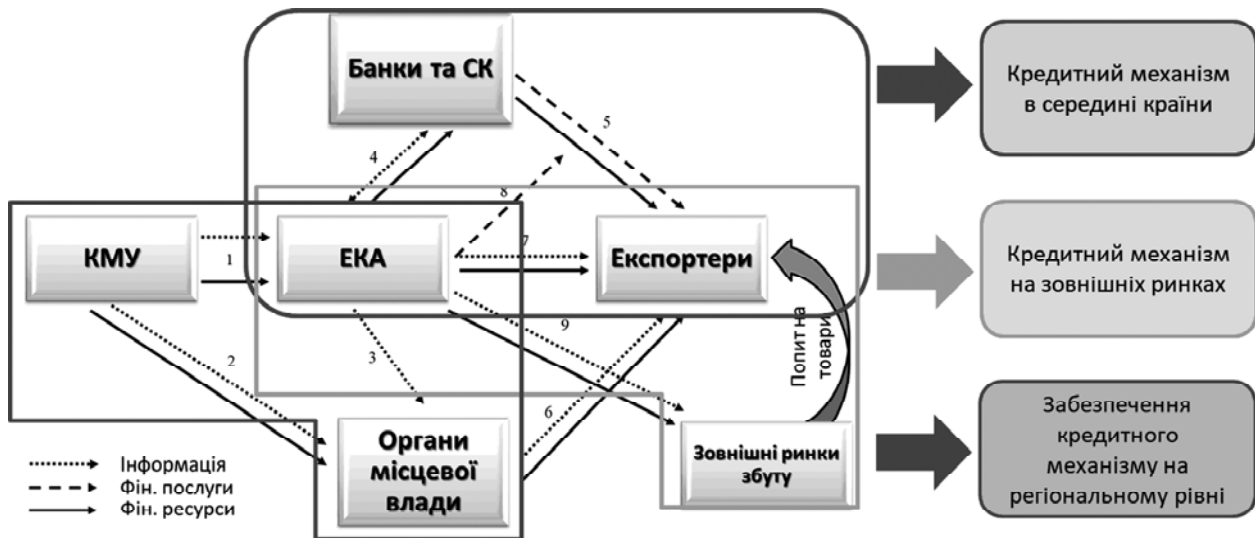

Рис. 1. Модель функціонування кредитного механізму підтримки експорту в Україні з ЕКА

Джерело: розроблено автором.

Окрім того, важливими аспектами у діяльності ЕКА, які не враховані у наявній законодавчій базі є:

1. Надання ЕКА, або іншій установі, що функціонує у сфері підтримки експорту повноважень установи координатора, з метою уникнення дублювання діяльності.

2. Світові тенденції свідчать про необхідність акцентування уваги діяльності ЕКА на МСБ. За даними дослідження проведеного у Бельгії За А. Шмінке та Й. Бізebroком, підприємства, що звертаються до агенцій зі сприяння експорту, отримують вигоду переважно в перший рік після сприяння експорту, а деякі — за два роки. Також зазначено, що великі фірми не отримують прибутку від діяльності зі сприяння експорту. Сприяння експорту має найбільший вплив на дрібні фірми, які складають близько 13% від усіх фірм у загальній вибірці. У той час, як оцінка для всієї Бельгії і всіх фірм показує, що темпи зростання загального експорту складають близько 25%, то оцінка для невеликих фірм є навіть вищою і передбачає зростання майже на 30% [10].

3. Тенденції до активного перенесення функціоналу підтримки експорту на регіональний рівень, з метою максимально наближення послуг до споживача. У Великобританії на регіональному рівні працюють консультанти з експортного кредитування та страхування, у яких підприємства на безкоштовній основі можуть проконсультуватись щодо оптимальних умов фінансування експорту та отримати можливість подати відповідні заявки до агентства з фінансування експорту. Завдяки впровадженню відповідних програм у Великобританії:

— Зросла залученість МСБ у експортну діяльність. 79% компаній, що отримують підтримку — суб'єкти МСБ.

— Впровадження адаптованих продуктів кредитування дозволило збільшити обсяги експорту починаючи з 2011 року на 3,5 млрд фунтів [14].

Таким чином, функціонування ЕКА в Україні має ґрунтуватись на 3-х основних проявах:

1. Кредитні інструменти в середині країни, що проявляються у пропозиції кредитування на кредитному ринку та пропозиції послуг зі страхування ризиків, перестрахування ризиків, надання гарантій тощо. ЕКА в

цих може виступати, як джерело фінансових ресурсів для комерційних банків для безпосереднього кредитування експортерів, водночас виступаючи частиною інфраструктури ринку, забезпечуючи за необхідності страхування відповідних угод та надаючи інформаційну підтримку. В цих умовах механізми використання кредитних процесів комерційних банків є виправданими оскільки відсутня необхідність оцінювати кредитоспроможність підприємства та супроводження кредитної угоди з боку ЕКА за рахунок використання комерційних банків. Водночас наявність механізмів прямого фінансування є виправданими для окремих випадків.

2. Прояв кредитного механізму на зовнішніх ринках. Провідні країни світу, здійснюють просування власних товарів та послуг, шляхом надання кредитів безпосередньо підприємствам у країнах імпортерів продукції. Водночас, на державному рівні укладаються угоди, щодо гарантування або здешевлення кредитів. Відповідні інструментарії використовуються Великобританією, у разі виходу на ринки африканських країн.

Поряд з тим, існує практика укладання прямих угод між банками країн та урядами/ЕКА, щодо здешевлення вартості кредитів. Прикладом подібної практики, є договір між урядом Республіки Білорусь та "Укрексімбанком" України про пільгове кредитування білоруського імпорту, з компенсацією відсотків у розмірі 2/3 облікової ставки НБУ але не більше 8% [6]. Цей приклад є позитивним прикладом просування товарів та послуг на зовнішньому ринку, стимулюючи придбання імпортованих товарів на пільгових кредитних умовах. Водночас є абсолютно негативним прикладом економічної ефективності в Україні, оскільки держбанк стимулює імпорт, хоча зобов'язаний стимулювати експорт.

Також у 2012 році Україна закупила корейські електропоїзди "Hyundai", за що уряд було піддано об'єктивній критиці через нехтування вітчизняними виробниками продукції вагонобудування. Проте умови поставки електропоїздів "Hyundai" передбачали надання корейським експортноімпортерним банком (аналог ЕКА в Південній Кореї) кредиту українській стороні на їх придбання. Отже, більш вигідні умови оплати завдяки діяль-

ності іноземної ЕКА послабили міжнародну конкурентоспроможність вітчизняного виробника на внутрішньому ринку [3].

Окремим аспектом є використання міжнародних компаній для пільгового кредитування. Прикладом подібної взаємодії є французька банківська група Credit Agricole, яка кредитує на пільгових умовах придбання французьких автомобілів Renault, при цьому материнська група за певних умов у Франції може отримувати певні преференції. Використання подібного механізму дозволяє комплексно захоплювати ринок — з одного боку розширюючи частку активів французького банку на ринках інших країн, так і збільшуючи попит на французькі автомобілі, а оскільки останні є товарами довготривалого використання, формується постійний попит на запчастини та інші обслуговуючі матеріали та послуги [3].

Наведена частина застосування кредитного механізму практично не розвинена в Україні, і ЕКА, за умови підвищення його ролі, до безпосереднього координатора, може забезпечити виконання функцій щодо просування українських товарів на зовнішніх ринках за прикладами Великобританії та Республіки Білорусь відповідно. Для розвитку даного типу взаємодії (через міжнародні банківські групи) необхідна наявність відповідних груп у країні, або наявність відповідних домовленостей з великими банківськими групами.

3. Кредитний механізм на регіональному рівні. В умовах бюджетної децентралізації, на місцях з'являється більше фінансових ресурсів, які можуть бути використані на підтримку експорту. В цих умовах, ЕКА має забезпечити наявність інформації та можливостей використання цих коштів на підтримку експортерів на місцевому рівні. Це може бути додатковий виділений функціонал/персонал департаментів економічного розвитку місцевих адміністрацій, створення загальнонаціональної бази кредитних програм та інструментів, що можуть бути використані для підтримки експортерів тощо. Тобто ЕКА має стимулювати покращення взаємодії між експортерами та місцевою владою у фінансовій площині. Також для великих експортерів може застосовуватись цільове фінансування стимулювання експорту, шляхом відповідної взаємодії між КМУ, як головним розпорядником бюджетних коштів, ЕКА та місцевою владою.

Таким чином, оптимальна модель функціонування ЕКА в Україні має такий вигляд (рис. 1).

На рисунку 1 відображено такі потоки:

1. КМУ в особі засновника ЕКА формує статутний капітал, та надає відповідно первинний ресурс для функціонування установи.

2. КМУ водночас за своїми функціональними обов'язками координує діяльність органів місцевої влади.

3. ЕКА в свою чергу, з метою ефективного використання державних коштів, та уникнення дублювання витрат, координує діяльність в регіонах з відповідними органами місцевої влади

4. ЕКА взаємодіючи з комерційними банками та страховими компаніями, обмінюється інформацією щодо наданих експортних кредитів/гарантій/страхових послуг, та в залежності від обраної схеми компенсації, може надавати фінансові ресурси для компенсації безпосередньо банківським установам/послуги з пере-страхування для страхових компаній.

5. Банки надають експортерам кредитні кошти а також супутні послуги, що пов'язані з обслуговуванням експортних контрактів.

6. Органи місцевої влади надають фінансові ресурси та інформаційну підтримку експортерам за визначеними місцевими програмами

7. ЕКА надає консультаційну підтримку а також компенсаційні виплати та фінансові послуги зі страхування експортних операцій.

8. ЕКА страхує безпосередньо експортні кредити, або надає відповідні гарантії в момент надання фінансових послуг.

9. ЕКА має працювати на зовнішньому ринку, та мати можливість здешевлювати в тому числі і закупівлю в кредит українських товарів та послуг.

Відповідним чином організована модель дозволить забезпечити збалансованої розвиток системи експортної підтримки. Водночас важливим аспектом є максимально можливе направлення коштів на здешевлення вартості кредитів з метою поживлення кредитування економіки та, як наслідок, запуску мультиплікативного ефекту та пришвидшення економічної динаміки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЕКА є одним з найефективніших інституційних способів організації кредитної підтримки експортерів. Розпочаті у 2016 році процеси створення ЕКА в Україні, дозволяють ліквідувати диспропорції у конкуренції українських товаровиробників на світових ринках товарів та послуг, оскільки більшість країн світу мають функціонуючі ЕКА. Водночас наявність не врегульованих аспектів діяльності (відсутність закріпленої установи-координатора у сфері підтримки експорту, відсутність акцентування уваги на МСБ), а також затягування процесу створення ЕКА разом з обмеженням його операційної діяльності винятково страховими послугами, нівелюють ряд переваг, які можна було б отримати від його діяльності.

Діяльність ЕКА має базуватись на 3-х основних напрямках — стимулювання експорту на рівні безпосередньої взаємодії з окремими експортерами на регіональному рівні; взаємодії з банками та страховими компаніями з метою забезпечення якнайширшого покриття фінансовими послугами; надання кредитів покупця, супроводження угод для стимулювання попиту на українські товари.

Побудована таким чином система, дозволить максимізувати позитивний ефект від створення ЕКА в Україні.

Література:

1. Закон України про Державний бюджет на 2019 рік № 2629-VIII від 23.11.2018 року.
2. Закон України Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту № 1792-VIII від 20.12.2016.
3. Галасюк В. Експортно-кредитне агентство як механізм розвитку високотехнологічного експорту України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/20.pdf

4. Офіційний сайт ПАТ "Експортно-кредитне агентство" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eca.gov.ua/>

5. Офіційний сайт ПАТ "КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://credit-agricole.ua/>

6. Офіційний сайт Укрексімбанк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.eximb.com>

7. Постанова КМУ №65 від 7 лютого 2018 р. Про питання утворення Експортно-кредитного агентства.

8. Савенко С. Експортно-кредитное агентство: чему Украине стоит поучиться у Европы и Китая [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/eksportno-kreditnoe-agentstvo-chemu-ukraine-stoit-pouchitsja-u-e-339934/>

9. Сырцов Д.Н. Современная система государственной поддержки экспорта: использование международного опыта в российских условиях: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.14 / Д.Н. Сырцов. — Москва, 2014. — 160 с.

10. Annette D. Schminke, Johannes Van Biesebroeck. Smoothing out the bumpy road to export success: Evaluating export promotion activities in Belgium (2012).

11. Berne Union Yearbook, 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cdn.berneunion.org/assets/Images/BU%20Yearbook%202017-lowRes.pdf>

12. Canadian Benefits Scorecard 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.edc.ca/EN/Knowledge-Centre/Economic-Analysis-and-Research/Documents/canadian-benefits-scorecard.pdf>

13. Thomas E. What Is An Export Credit Agency (ECA) & Why Do We Have One? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://grow.exim.gov/blog/what-is-an-export-credit-agency-eca-why-do-we-have-one>

14. UK Export Finance Performance Highlights 2016-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/630406/UKEFperformance-highlights-2016-to-2017-.pdf

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On Issues of Creation of Export-Credit Agency", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-2018-%D0%BF> (Accessed 20 May 2019).

8. Savenko, S. (2018), "Export Credit Agency: what Ukraine should learn from Europe and China", available at: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/eksportno-kreditnoe-agentstvo-chemu-ukraine-stoit-pouchitsja-u-e-339934/> (Accessed 20 May 2019).

9. Syrtsov, D.N. (2014), "The modern system of state support for exports: the use of international experience in the Russian context", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, 160 s.

10. Schminke, A. D. Biesebroeck, J. V. (2012), "Smoothing out the bumpy road to export success: Evaluating export promotion activities in Belgium", available at: <https://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2012/11146a06.pdf> (Accessed 20 May 2019).

11. Berne Union (2017), "Yearbook", available at: <http://cdn.berneunion.org/assets/Images/BU%20Yearbook%202017-lowRes.pdf> (Accessed 20 May 2019).

12. EDC (2017), "Canadian Benefits Scorecard", available at: <https://www.edc.ca/EN/Knowledge-Centre/Economic-Analysis-and-Research/Documents/canadian-benefits-scorecard.pdf> (Accessed 20 May 2019).

13. Thomas, E. (2017), "What Is An Export Credit Agency (ECA) & Why Do We Have One?", available at: <https://grow.exim.gov/blog/what-is-an-export-credit-agency-eca-why-do-we-have-one> (Accessed 20 May 2019).

14. UK Export Finance (2017), "UK Export Finance Performance Highlights 2016-17", available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/630406/UKEF-performance-highlights-2016-to-2017-.pdf (Accessed 20 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019 р.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the State Budget for 2019", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2629-19> (Accessed 20 May 2019).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On ensuring the large-scale expansion of export of goods (works, services) of Ukrainian origin by insurance, guarantee and cheapening of export lending", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1792-19> (Accessed 20 May 2019).

3. Halasiuk, V. (2018), "Export-credit agency as a mechanism for the development of high-tech exports of Ukraine", available at: http://www.visnyk-econom.uzh-nu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/20.pdf (Accessed 20 May 2019).

4. PAT "Eksportno-kredytne ahentstvo" (2019), available at: <https://eca.gov.ua/> (Accessed 20 May 2019).

5. Credit Agricole Bank (2019), available at: <https://credit-agricole.ua/> (Accessed 20 May 2019).

6. Ukreximbank (2019), available at: <https://www.eximb.com> (Accessed 20 May 2019).

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Т. В. Іванова,

д. держ. упр, професор, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств, Національний авіаційний університет

ORCID ID: 0000-0002-2753-1587

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.82

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОЕКТНОГО ПІДХОДУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДЕРЖАВИ

T. Ivanova,

Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

METHODOLOGY OF THE PROJECT APPROACH TO IMPLEMENT THE STRATEGIC PRIORITIES OF SERVICE-ORIENTED STATE

У статті обгрунтовано необхідність застосування проектного підходу в реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави. Визначено, що реалізація стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованою держави може бути ефективно здійснена на засадах використання проектного підходу, який є доцільним і корисним інструментом операціоналізації стратегічних цілей, концентрації ресурсів і відповідальності для реалізації стратегічних пріоритетів. Виокремлено низку проблем на шляху впровадження проектного підходу для розвитку сервісно-орієнтованої держави, основними з яких є відсутність методологічного забезпечення, недостатня готовність управлінських кадрів і відсутність відповідних професійних вимог, відсутність методологічних, організаційних та нормативних передумов застосування програмно-цільового методу формування бюджету, який був би потужним стимулом запровадження проектного підходу. Проаналізовано потенціал застосування методології проектного підходу до реалізації стратегічних пріоритетів розвитку сервісно-орієнтованої держави.

In modern conditions, the project approach in implementing the strategic priorities of a service-oriented state acquires a special significance. The project approach is studied by many foreign scientists. Despite long-term research in the area of the project approach, especially its use for the development of a service-oriented state and its dissemination in world practice, in Ukraine, the project management approach to enterprise management has not become widespread. The project approach has attracted attention in recent decades. The main reasons are the inadequate understanding of the essence of the category "project" and the low level of familiarity with the standards of the projects of domestic managers. To date, a methodological tool for strengthening the development of a service-oriented state is a project approach. The project approach in implementing the strategic priorities of a service-oriented state contributes to improving the efficiency of public administration bodies.

The article substantiates the necessity of using the project approach in implementing the strategic priorities of a service-oriented state. It is determined that the implementation of strategic priorities of a service-oriented state can be effectively implemented on the basis of the use of a project approach, which is an expedient and useful tool for operationalizing strategic goals, concentration of resources and responsibility for the implementation of strategic priorities. A number of problems are highlighted on the way of implementation of the project approach for the development of a service-oriented state, the main ones being the lack of methodological support, lack of managerial readiness and lack of appropriate professional requirements, lack of methodological, organizational and

regulatory preconditions for the application of the program-target method of budget formation, which was would be a powerful incentive to implement a project approach. The potential of applying the methodology of the project approach to the implementation of strategic priorities of service-oriented state development is analyzed.

Ключові слова: проект, проектний підхід, публічне управління, сервісно-орієнтована держава, стратегічне планування, стратегічне управління.

Key words: project, project approach, public administration, service-oriented state, strategic planning, strategic management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За останні роки стратегічні та проектні підходи досить широко затвердились у світі на всіх рівнях публічного управління в розвинених країнах. Визнанням методологічним інструментом підсилення розвитку сервісно-орієнтованої держави є проектний підхід. Саме проектний підхід у реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави сприяє підвищенню ефективності діяльності органів публічного управління.

В Україні використання стратегічного та проектного підходів є ефективними засобами розв'язання системної проблеми досягнення пріоритетних цілей розвитку сервісно-орієнтованої держави в умовах жорсткої ресурсної обмеженості, доцільними і корисними підходами до реалізації креативного розвитку сервісно-орієнтованої держави. Попри це виникає необхідність у дослідженні існуючих протиріч між необхідністю радикального підвищення якості стратегічного управління сервісно-орієнтованої держави, що можливе на засадах проектного підходу. Адже, однією з ключових причин недостатнього рівня реалізації проектного підходу в умовах стратегічного управління сервісно-орієнтованою державою є саме не відпрацьованість визначальних методологічних питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика сервісно-орієнтованої держави в зарубіжній теорії справляє вплив на сучасну теорію і практику модернізації публічного управління. Ці підходи розкрито у працях зарубіжних фахівців: Р. Алена, Т. Геблера, К. Кернагана, Н. Менінга, Дж. Нікеля, Д. Осборна, Б. Петерса, К. Політа, К. Худа, А. Шіка та інші.

Використання проектного підходу в органах публічного управління було запропоновано рядом авторів, серед яких варто відзначити праці В. Бабаєв, Т. Безверхнюк, О. Берданова, О. Бобровська, Є. Бородін, В. Вакулєнко, П. Ворона, Н. Гончарук, Т. Гречко, І. Дробот, І. Ковтун, Т. Кравченко, В. Куйбіда, М. Латинін, Т. Маматова, В. Мамонова, В. Молоканова, Р. Плющ, О. Пономаренко, Л. Прокопенко, В. Рач, С. Саханенко, С. Серьогін, О. Тertiшна, В. Толкованов, С. Хаджирадева, І. Хожило, І. Чикаренко, Ю. Шаров та інші.

Але питання можливості розвитку застосування проектного підходу як методологічного інструменту реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави в Україні ще не знайшли достатнього висвітлення у фахових виданнях та вимагають подальшої розробки.

З огляду на це метою наукової статті є наукове обґрунтування необхідності застосування проектного підходу в реалізації стратегічних пріоритетів сервісно-орієнтованої держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Публічне управління на шляху входження України до європейського простору повинне зазнати значних змін. Насамперед, це стосується нового рівня відповідальності місцевої влади перед територіальними громадами за вибір шляхів подальшого розвитку.

Незважаючи на динамічне розповсюдження стратегічного планування для розв'язання місцевих проблем, його потенціал використовується ще далеко не повністю. Це пов'язано, зокрема, з недостатнім рівнем якості операціоналізації стратегічних цілей та не відпрацьованістю управлінських технологій досягнення запланованого стратегічного результату [8, ст. 57].

Європейська практика доводить, що для розв'язання зазначених проблем доцільним та ефективним є застосування проектного підходу [10, с. 24].

Нажаль його використання в практиці муніципалітетів є лише декларативним. Ситуація, що склалась на даний час пояснюється наявністю певних перешкод на шляху інтеграції стратегічного й проектного підходів.

Аналіз ситуації свідчить, що необхідним є створення стимулюючих передумов упровадження проектного підходу, важливим чинником чого має стати застосування програмно-цільового методу формування бюджету [9, с. 3].

Варто також звернути увагу на обмежені інституціональні можливості упровадження проектного підходу в рамках традиційних організаційних структур управління. Гострою є також проблема недостатньої готовності управлінських кадрів, відсутності стандартів професійної діяльності, які б закріплювали в посадових інструкціях вимог щодо володіння сучасними управлінськими технологіями, зокрема із стратегічного управління і проектною діяльністю.

Можна стверджувати, що стратегічне планування від визначення стратегічних пріоритетів до формування основних заходів, що реалізують зазначені пріоритети, може бути ефективним на засадах використання проектного підходу [2, с. 430].

Проект, визнаний в Європі як засіб операціоналізації діяльності з досягнення цілей, є найбільш доцільною формою їх детермінації для формування конкретних об'єктів виділення фінансування та інших ресурсів для реалізації стратегії [3, с. 36].

Водночас спостерігається сьогодні певне декларування щодо застосування проектного підходу стратегічному плануванню розвитку громад.

Повноцінне використання методології формування проектів, управління ними, а також управління "портфелем" проектів, які розроблені для реалізації стратегічних пріоритетів, є достатньо проблемним і не відпрацьованим у сфері муніципального управління [3, ст. 81].

Логіка реалізації стратегії вимагає відповіді на питання: як ефективно розподілити обмежені ресурси й при цьому максимально задовольнити зростаючі потреби населення? Як доцільно детермінувати якісно визначені цілі та сконцентрувати зусилля й обмежені ресурси за для їх досягнення? У якій формі раціонально подати план дій, щоб забезпечити керованість і належну контрольованість процесу використання стратегії?

Отже, під час вирішення складної багатоцільової задачі стратегічного планування розвитку міста виникає ряд проблем, які доцільно розв'язувати за допомогою проектного підходу.

Методологія проектного підходу стала популярною в розвинених європейських країнах ще у 50-х роках 20 ст. Сьогодні проектний підхід визнаний усіма провідними країнами світу [10, с. 25]. Він вважається найбільш придатним для управління складними системами в сучасних умовах.

Важливо зазначити, що проектний підхід як методологія не пов'язує якусь єдину модель управління та забезпечує плюралізм форм і гнучкість застосування.

В Україні практика реалізації проектного підходу поступово набирає розповсюдження. Особливо важливим є враховувати цей метод у час реформування основних сфер суспільного життя, зокрема і при стратегічному плануванні розвитку громад.

На жаль, у багатьох управлінських містах, проекти, що робляться для реалізації стратегії розвитку, переважно являють собою звичайні традиційні плани заходів, і представлені у вигляді простого переліку завдань без детального змістовно-організаційного та інформаційного забезпечення, без належного соціально-економічного фінансового планування та експертизи.

Спостерігається плутанина в застосуванні понять "проект" і "програма", які хоча і є породженням програмно-цільового підходу, але мають різне змістовне навантаження. На практиці це призводить до того, що виконувати певні програми різного рівня, управлінці вважають, що застосовують проектний підхід, корисні можливості якого залишаються осторонь. Практично ніде не формується саме проекти як з'єднана загальною метою ієрархізована сукупність робіт, не використовується методи структуризації робіт за їх логічним, ресурсним та часовим зв'язком, не формуються матриці відповідальності виконавців, не створюються команди з управління проектами з визначеними повноваженнями та відповідальністю.

Є очевидним, що за умов обмежених ресурсів бюджету як основного джерела фінансування реалізації стратегії. Слід будувати систему управління, орієнтовану на виконання не лише окремого проекту, а на їх цілісну сукупність, яка забезпечує досягнення стратегічних цілей. Тобто на управління портфелем проектів [3,

с. 82]. Проте такої практики в українському муніципальному управлінні не існує.

Не вирішено і ключове методологічне питання щодо оцінки суспільної корисності проектів з реалізації стратегії. Саме це і дозволяє обґрунтовано здійснювати вибір найбільш цінних проектів до портфеля, визначити в інтегрованому вигляді загальних очікуваних результатів реалізації стратегії. Але це практично важко для комунікації з громад кінцею стосовно презентації дій влади щодо задоволення потреб громад, для аргументації ефективності використання коштів платників податків, для налаштування системи управління на досягнення запланованого результату й аналіз результативності стратегічної діяльності.

Існуючі оцінки рівня компетентності керівників органів управління в сфері розроблення та реалізації проектів, програм і стратегій розвитку міста показують, що далеко не всі вони мають відповідні системні знання та досвід широких можливостей та переваг проектного підходу [6]. Це стосується, в першу чергу, фінансування проектів і програм місцевого розвитку. Службовці органів влади не вміють "взяти гроші", "не навчились, як це робити". Вони не можуть, тому що не знають як збільшити обсяг фінансування ресурсів, які могли б залучитись до муніципального розвитку, зокрема у вигляді грантів від проектів світового або європейського банку реконструкцій та розвитку.

Існує великий брак досвідчених фахівців, які вміють підготувати відповідний проект для отримання гранду певного благодійного фонду.

Сучасна філософія управління муніципальним розвитком України якраз і обумовлює необхідність застосування проектного підходу як ефективного засобу досягнення кінцевого результату діяльності та одного із основних інструментів реалізації нових завдань в контексті європейського вибору.

Під час реалізації проектів досягається найважливіша мета процесу управління містом — "відтворення потенціалу міста". Орієнтир тут один. Якщо вибрані механізми забезпечують приріст потенціалу, то вони обрані правильно, і місто розвивається. Якщо приросту немає — потрібно шукати нові механізми.

ВИСНОВОК

Отже, для створення життєздатного і ефективного функціонуючого механізму реалізації проектів на різних рівнях управління доцільно сконцентрувати зусилля на створенні системи організаційних, технічних і методологічних інструментів забезпечення проектної діяльності.

Ключовими елементами цієї системи повинні стати засоби організаційної, аналітичної, фінансової та методичної підтримки, технічні засоби інформаційної підтримки.

Є досвід європейських країн, де в тій чи іншій мірі запроваджені заходи "комунікативних стратегій" — налагодження належного рівня комунікації між урядом, парламентом, місцевими громадами. Одним із ефективних рішень може стати створення координаційного підрозділу при відповідному органі управління. Наприклад, спеціальної служби інформаційно-технічної підтримки.

Отже, повноцінне використання методології формування проектів, оцінювання їх суспільної користі, управління ними та портфелем проектів є достатньо проблемним завданням удосконалення муніципального управління. Разом з тим це не надійний та ефективний, європейський шлях формування проектно-орієнтованої системи стратегічного управління розвитком сервісно-орієнтованої держави.

Література:

1. Безуглий Д. Пріоритетні питання створення системи управління регіональним розвитком на проектних засадах / Д. Безуглий // Управління інноваційним розвитком територій: матер. наук-практ. конф. за міжн. участю, 30 листопад 2015 р., м. Дніпропетровськ. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2015. С. 78—81.
2. Ворона П.В. Запровадження проектного менеджменту в Україні регіональний досвід / П.В. Ворона // Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Р.М. Плюща. — К.: Рідна мова, 2016. — С. 430—453.
3. Гладка О.М. Проблеми планування портфелю проектів розвитку регіону / О.М. Гладка // Управління проектами розвитку в умовах нестабільного оточення: матер. XII міжн. конф., 22—23 травня 2015 р., м. Київ. — К.: КНУБА, 2015. — С. 81—82.
4. Євтушенко О.Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг / О.Н. Євтушенко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія, Вип. 122. № 109, 2010. — С. 32—37.
5. Макух Я.Д. Термінологічні рівні поняття "проект" // Глобалізація та управління проектами у ХХІ столітті: Матеріали наук.-практ. конф., Львів, 9—10 жовт. 2003 р. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2003. — С. 35—37.
6. Місюра В.Я. Сервісна сутність державної політики як основа модернізації державного управління [Електронний ресурс] / В.Я. Місюра. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=933>
7. Соколов А.В. Передумови та особливості реалізації моделі "сервісної" держави у системі державного управління [Електронний ресурс] / А.В. Соколов. — Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udoskonallynnyata-rozvytok&s=ua&z=898>
8. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: навч. посіб. / В.М. Вакуленко, В.В. Мамонова, Ю.П. Шаров. — Ужгород: Патент, 2004. — С. 57—59.
9. Чикаренко І.А. Формування проектно-орієнтованої системи стратегічного управління розвитком міста: автореф. дис... к-та наук з держ. упр.: 25.00.04 / Чикаренко І.А.; Дніпропетровський регіон. ін-т держ. упр. Національної акад. держ. упр. — Д., 2007. — 20 с.
10. Чикаренко І.А. Проектний підхід як один із засобів підвищення ефективності діяльності // Теорія та практика державного управління. — Вип. 9. Державне управління та місцеве самоврядування: Тези IV Міжн.

наук. конгресу, 26 лют. 2004 р. — Х.: Вид-во ХРІДУ НАДУ "Марістр", 2004. — С. 24—26.

11. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в публічному управлінні: навч. посіб. у слайдах / Ю.П. Шаров. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. — С. 17—20.

References:

1. Bezuhlyj, D. (2015), "Priority issues for establishing a regional development management system on a project basis", *Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom terytorij* [Management of innovative development of territories], DRIDU NADU, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 78—81.
2. Vorona, P. V. (2016), *Zaprovadzhennia proektnoho menedzhmentu v Ukraini rehional'nyj dosvid* [Introduction of project management in Ukraine regional experience], *Ridna mova*, Kyiv, Ukraine.
3. Hladka, O.M. (2015), "Problems of planning a portfolio of regional development projects", *Upravlinnia proektamy rozvytku v umovakh nestabil'noho otocennia* [Management of development projects in conditions of unstable environment], KNUBA, Kyiv, Ukraine, pp. 81—82.
4. Yevtushenko, O. N. (2010), "The role of state and local self-government in building a service state in providing high-quality public services", *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Politolohiia*, vol. 122, no. 109, pp. 32—37.
5. Makukh, Ya.D. (2003), "Terminology levels of the concept of "project"", *Hlobalizatsiia ta upravlinnia proektamy u KhKhI stolitti* [Globalization and Project Management in the 21st Century], LRIDU NADU, L'viv, Ukraine, pp. 35—37.
6. Misiura, V. Ya. (2015), "Service essence of state policy as the basis of modernization of public administration", *Derzhavne upravlinnia: udoskonallynna ta rozvytok*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=933> (Accessed 20 May 2019).
7. Sokolov, A.V. (2013), "Prerequisites and peculiarities of implementation of the model of "service" state in the system of public administration", *Derzhavne upravlinnia: udoskonallynna ta rozvytok*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=898> (Accessed 20 May 2019).
8. Vakulenko, V. M. Mamonova, V. V. and Sharov, Yu. P. (2004), *Stratehichne planuvannia na mistsevomu ta rehional'nomu rivniakh*, [Strategic planning at the local and regional levels], Patent, Uzhhorozh, Ukraine.
9. Chykarenko, I. A. (2007), "Formation of a project-oriented system of strategic management of city development", Ph.D. Thesis, Public Administration, Dnipropetrovs'kyj rehional'nyj instytut derzhavnoho upravlinnia NADU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
10. Chykarenko, I. A. (2004), "Project approach as one of the means of improving the efficiency of the activity", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia* [Theory and practice of public administration], KhRIDU NADU, Kharkiv, Ukraine, pp. 24—26.
11. Sharov, Yu. P. (2011), *Stratehichne planuvannia v publicnomu upravlinni* [Strategic planning in public administration], DRIDU NADU, Dnipropetrovsk, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.*

Ю. О. Журавльова,
к. н. держ. упр., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-4794-7691

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.86

ТЕОРІЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ

Y. Zhuravlova,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Odessa National Economic University

THEORY OF SOCIAL PROTECTION: MODERN APPROACHES TO DETERMINATION OF SATISFACTION

У статті досліджено сутність теорії суспільних благ та розглянуто погляди вітчизняних зарубіжних науковців стосовно трактування цього поняття. Визначено, що сектор суспільних благ посідає одну із пріоритетних ролей у стратегічному плануванні соціального розвитку держави виконуючи функцію формування соціальної стабільності. Встановлено, що еволюція теорії суспільних благ нерозривно пов'язана з етапами розвитку економічної думки, історія її розвитку також виступає як історія розвитку науки про багатство, добробут та можливі шляхи їх досягнення. Досліджено сутність поняття благо як все, що містить у собі певний позитивний сенс: предмет, явище, продукт праці, що задовольняє певну людську потребу і відповідає інтересам, цілям, спрямуванням індивідуумів. До благ можна віднести природні та суспільні явища, які задовольняють окремі людські потреби, сприяють соціальному прогресу. Досліджено, що найбільшу кількість продукції за вісім років реалізують великі і середні підприємства, але спостерігається негативна тенденція до зменшення долі великих підприємств та позитивна тенденція до збільшення долі малих підприємств. Встановлено, що суспільні блага для населення виступають такими факторами, котрі стримують або ж сприяють людському розвитку, створюючи певні стимули чи обмежуючи можливості індивідів і населення в цілому відносно реалізації активної економічної поведінки. В таких умовах надзвичайно важливою виступає ефективність управлінських рішень у ході накопичення благ населення, котра надає змогу оцінювати перспективи підвищення якості людського капіталу, а також забезпечення економічного зростання.

The article explores the essence of the theory of public goods and considers the views of domestic foreign scientists regarding the interpretation of this concept. It is determined that the public goods sector is one of the priority roles in strategic planning of social development of the state, performing the function of forming social stability. It was established that the evolution of the theory of public goods is inextricably linked with the stages of development of economic thought, and the history of its development serves as a history of the development of the science of wealth, welfare and possible ways of achieving them. The essence of the notion of good — as all that contains a certain positive meaning: an object, a phenomenon, a product of labor that satisfies a certain human need and corresponds to the interests, goals, orientation of individuals. Good things include natural and social phenomena that meet individual human needs, promote social progress. It was investigated that the largest number of products sold by large and medium-sized enterprises for eight years, but there is a negative tendency to reduce the share of large enterprises and a positive tendency to increase the share of small enterprises. It has been established that public goods for the population are such factors that restrain or direct human development, creating certain incentives or limiting the capacity

of individuals and the population as a whole in terms of the implementation of active economic behavior. In such circumstances, the effectiveness of management decisions in the process of accumulation of the benefits of the population, which enables us to assess the prospects for improving the quality of human capital and ensuring economic growth, is of the utmost importance.

The production of public goods serves as an economic activity — the provision of large or small benefits to society — that cannot be effectively carried out by a private enterprise. The private production of social or collective goods is almost impossible, because the benefits of them are thus distributed among the population that is not provides the opportunity to eliminate non-payers from consumption, therefore, any private enterprise or consumer does not have an economic incentive to provide them.

*Ключові слова: благо, суспільні блага, теорія, держава, регулювання, ефективність, людські потреби.
Key words: good, public goods, theory, state, regulation, efficiency, human needs.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сектор суспільних благ посідає одну із пріоритетних ролей у стратегічному плануванні соціального розвитку держави виконуючи функцію формування соціальної стабільності, він забезпечує суспільство як базовими інституційними умовами формування людського потенціалу, так і інфраструктурою для розвитку бізнесу. В кризових умовах функціонування постійно виникають питання відносно новітньої економічної теорії формування категоріального апарату з метою детального розуміння складних економічних процесів і явищ. У сучасній економічній, а також політичній літературі відбувається безперервна наукова дискусія відносно формування складових суспільних благ і їх впливу на якісні характеристики суспільства. Теорія суспільних благ є надзвичайно важливою і багатогранною економічною категорією, котра висвітлює сукупність соціально-економічних відносин з питань задоволення різних індивідуальних і суспільних потреб. Оскільки основою життєдіяльності індивідуумів виступає задоволення потреб і надання, або ж споживання певних благ, питання визначення сутності та задоволення соціальних потреб суспільства в сучасних умовах існування держави набуває надзвичайної актуальності та вимагає подальших наукових обґрунтувань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження в сфері теорії суспільних благ висвітлюються у наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців таких: Аристотель, Кларк Дж.Б., Стігліц Дж., Эрхард Л., Оганян Г.А., Паламарчук В.О., Румянцев А.П., Мочерний С.В., Ястремський О.І., Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І., Чомпа П.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є необхідність пошуку та визначення сучасних підходів до трактування сутності теорії суспільних благ, а також визначення стратегічних цілей, котрі притаманні існуючим суспільним благам в Україні. Розвиток теорії в галузі економіки суспільного сектору

є надзвичайно важливим, а також він нерозривно пов'язаний із втручанням держави в сферу надання суспільних благ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах економічного розвитку суспільство переходить від бажання здобувати матеріальні блага для задоволення матеріальних потреб до бажання самовираження, це говорить про те, що потреби сучасної людини безперервно збільшуються. В умовах сьогодення спостерігається перехід від необхідності задоволення фізіологічних потреб до естетичних і духовних, що свідчить про зміни в системі цінностей суспільства. Перехід від перманентних до вищих потреб є результатом трансформації свідомості членів суспільства, що вимагає розробки новітнього підходу до вивчення процесів та явищ, зокрема економічних, бо традиційний науковий підхід не може пояснити закономірностей розвитку інтелектуального суспільства.

Еволюція теорії суспільних благ нерозривно пов'язана з етапами розвитку економічної думки, історія її розвитку також виступає як історія розвитку науки про багатство, добробут та можливі шляхи їх досягнення. Проблематика теорій суспільних благ цікавила відомих мислителів та філософів.

Економіка і техніка виступає засобом, а людина, його матеріальне, фізичне, моральне благополуччя основними соціальними індикаторами прогресивності або регресивності проведеної політики.

Так, Аристотель наголошував на тому, що: "багатство — це, звичайно, не те благо, якого ми прагнемо, оскільки воно корисне, тобто існує тільки заради чогось іншого" [1].

Розглянемо сутність поняття "благо" за визначенням Кларка Дж.Б.: "благо — це все, що містить у собі певний позитивний сенс: предмет, явище, продукт праці, що задовольняє певну людську потребу і відповідає інтересам, цілям, спрямуванням індивідуумів. До благ можна віднести природні та суспільні явища, які задовольняють окремі людські потреби, сприяють соціальному прогресу. Кожне благо, яке корисне одному інди-

відууму буде корисне і іншому і не має якості, які спонукають індивідуума, піти на деяку жертву, щоб їх отримати" [2].

Дж.Е. Стігліц ключовими характеристиками особливостями суспільних благ називає: "по-перше — нормування користування ними є реальним; по-друге — нормування користування ними є небажаним" [3]. Аналізуючи вищенаведене, наголосимо на тому, що всі ми цінуємо користь від отримання благ суспільного споживання, проте оскільки кожен окремо вважає, що він отримує вигоду від блага незалежно від того, оплачує він ці блага чи ні, у індивіда немає стимулу платити за них добровільно.

На практиці впровадження теорії суспільних благ відбулося в післявоєнній Німеччині за рахунок здійснення економічної реформи Людвіга Ерхарда. Згідно з запропонованою ним неоліберальною концепцією розвиток суспільних благ має забезпечуватися за рахунок складових наведених на рисунку 1.

Отже, аналізуючи вищенаведене наголосимо на тому, що відповідно до концептуальних підходів Л. Ерхарда, основою регулювання економічних відносин повинне виступати забезпечення неможливості обмеження конкуренції різних форм господарювання із монополістичними, олігархічними або ж іншими організаційно-економічними структурами, котрі за рахунок своєї переваги можуть здійснювати вплив на процес розвитку "досконалого конкурентного середовища". Водночас "досконале конкурентне середовище" виступає підґрунтям розвитку соціальної економіки та, відповідно до висновків послідовників неокласичної економічної школи, свідчить про таку ситуацію на ринку, коли існує велика кількість продавців та покупців тотожного товарного продукту, а саме майже однорідного продукту із однаковими споживчими властивостями [5].

Суспільні блага для населення виступають такими факторами, котрі стримують або ж спряють людському розвитку, створюючи певні стимули чи обмежуючи можливості індивідів і населення в цілому відносно реалізації активної економічної поведінки. В таких умовах надзвичайно важливою виступає ефективність управлінських рішень у ході накопичення благ населення, котра надає змогу оцінювати перспективи підвищення якості людського капіталу, а також забезпечення економічного зростання.

У відповідності до своїх внутрішніх властивостей суспільні блага взаємопов'язані. Приналежність критеріїв в їх крайніх випадках, таких як конкурентоспроможність і не виключність, дають змогу провести межу між чистими і суспільними благами. Чисте суспільне благо це не конкурентоспроможність та не виключність, вони колективно споживаються, а приватному благу — конкурентоспроможність і виключність. У контексті реального життя чисті приватні суспільні блага можна представити як два різних полюси шкали економічних благ, між якими знаходяться різноманітні змішані блага.

Якщо взяти до уваги той факт, що чисельність споживачів суспільних благ надзвичайно висока, а отриман-

Ключові складові розвитку суспільних благ

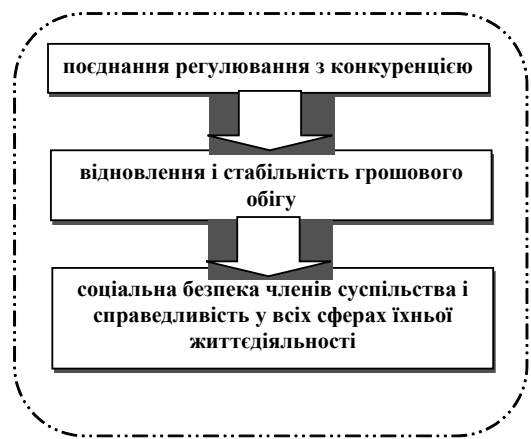

Рис. 1. Ключові складові в процесі розвитку суспільних благ

Джерело: розроблено автором на основі [4].

ня плати за їх надання надзвичайно ускладнене, то, ймовірно, одним правильним і дієвим виробником суспільних благ може бути лише держава. Проте, стосовно цього питання серед вчених до тепер відкрита дискусія відносно ролі держави в наданні населенню суспільних благ.

Дж.С. Мілль пояснював суспільне благо з такої точки зору: "такий підхід, за якого податки, які сплачуються кожним членом суспільства, розглядаються як відшкодування за послуги, що одержані від суспільства" [6].

Пояснюючи сутність суспільного капіталу С. Мочерний, Я. Ларіна, С. Юрій наголосили на тому, що характерним виступає намагання визначити головні чинники виробництва суспільних благ та ролі держави [6].

Такі українські науковці як С. Будаговська, О. Гриценко, О. Длугопольський, Л. Краснікова, І. Луніна, І. Малий, О. Ястремський [7], трактуючи феномен суспільних благ, досліджують їх на основі балансу доходів індивідуумів і розподілу між приватними і суспільними на основі попиту та пропозиції. О. Ястремський та О. Гриценко аналізували поведінку двох індивідуумів, через фіксацію параметрів споживчої поведінки обґрунтували принцип отримання суспільного блага і необхідну умову розподілу ефективності за Парето [7].

Зміни, що відбуваються у світовій економіці, становлення інформаційної економіки та інноваційної економіки вимагають уточнення поняття "Суспільне благо". Сьогодні суспільні блага, на наш погляд, потрібно визначати в більш широкому сенсі, а саме: як блага представлені товарами і послугами, виробленими в різних секторах економіки для задоволення суспільних (колективних) потреб. Це твердження ґрунтується на тому, що вітчизняні вчені, як правило, пов'язують виробництво суспільних благ тільки в державному секторі. Це правильно, але тільки відносно чистих суспільних благ — для яких властиві невиключність і неконкурентність у споживанні. Прикладами чистих благ є національна оборона, безпека, законодавство та ін.

Суспільними благами також називають ті блага, котрі ми отримуємо безкоштовно, отже, ті, за використання яких споживачі не платять. Такі суспільні блага відповідають двом ознакам: виключність блага; благо

як об'єкт суперництва. Виключно приватні блага є об'єктом суперництва. Більшість циркулюючих в економіці благ — приватні [8].

Аналізуючи висок українських вчених у розвиток теорії суспільних благ наголосимо на твердженні П. Чомпа стосовно сутності категорії "благо", котру він трактував як фундамент для задоволення людських потреб. Він виступав прихильником теорії цінності і на його думку "існування блага без вартості є неприпустимим; коли також повітря, вода, водоспад, музей не мають ринкової вартості, незважаючи на те, вони є благами, які служать для задоволення наших потреб" [9].

У теорії економічної думки існують визначені типи благ у залежності від можливостей оцінки їх якості споживачами, це ґрунтується на доступності інформації про якість споживачеві. Виокремлюють досліджувані блага, досвідчені блага та довірчі блага. Досліджувані блага — виступають таким видом благ, для яких відносні витрати оцінки якості до початку процесу споживання невеликі. Досвідчені блага — такий вид благ, для котрих відносні витрати оцінки якості. Невиключеність та неконкурентність суспільності благ призведе до такої ситуації, що їх виробництво не може бути організовано на ринкових засадах.

Виробництво суспільних благ виступає як економічна діяльність — надання великих або ж малих вигод суспільству — котрі не можуть ефективно здійснюватися приватним підприємством, приватне виробництво суспільних чи колективних благ майже є неможливе, за рахунок того, що вигоди від них таким чином розподіляються серед населення, що не надає можливості усунути неплатників від споживання, отже будь-яке окреме приватне підприємство або споживач не мають економічного стимулу в їх наданні. Також вважаємо необхідним виокремити такі положення стосовно особливостей суспільних благ:

— суспільні блага — це блага представлені товарами і послугами, виробленими в різних секторах економіки для задоволення колективних потреб;

— джерелом виробництва суспільних благ виступають фінансові ресурси держави, що формуються за рахунок податкових відрахувань фізичних та юридичних осіб;

— виробництво і продаж окремих видів суспільних благ може здійснюватися в приватному секторі економіки і реалізовуватися через ринковий механізм.

ВИСНОВКИ

Отже, підводячи підсумки проведеного дослідження вважаємо необхідним наголосити на тому, що наведені вище дослідження сутності поняття "суспільні блага" з точки зору різних науковців виступають методологічним підґрунтям, котре дає можливість розкрити категоріальну сутність суспільних благ. Особлива природа суспільних благ ґрунтується на тому, що їх споживання може бути тільки спільним і рівним: чим більше дістається одному домогосподарству, тим більше, а не менше дістається будь-якого іншого. Ми вважаємо, доцільним здійснювати синтез досліджених наукових підходів до визначення сутності поняття "суспільні блага", що дасть змогу більш детально та точно дослідити

сутність суспільних благ і виявити особливості їх відтворення. Питання визначення сутності поняття "суспільні блага" залишається надзвичайно актуальним та до кінця не дослідженим, саме тому це питання потребує подальших наукових досліджень.

Література:

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Сочинения: в 4-х т.; пер. И.В. Брагинской. — М.: Мысль, 1983. — 830 с.
2. Кларк Дж. Б. Распределение богатства: Пер. с англ. — М.: Гелиос АРВ, 2000. — 367 с.
3. Stiglitz J.E. Rethinking macroeconomics: What Failed, and How to Repair It / J. E. Stiglitz // Journal of the European Economic Association. — 2011. — Vol. 9 (4). — P. 591—645.
4. Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард. — М.: Начала-Пресс, 1991. — 336 с.
5. Політична економія: навч. посіб. / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г.А. Оганяна. — К.: МАУП, 2003. — 520 с.
6. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / [під ред. С.В. Мочерного]. — К.: Видав. центр "Академія", 2000. — Т. 2. — 848 с.
7. Ястремський О.І. Основи мікроекономіки / О.І. Ястремський, О.Г. Гриценко. — К.: "Знання", КОО, 1998. — 714 с.
8. Мікроекономіка і макроекономіка: підручник / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луїна та ін.; за заг. ред. С. Будаговської. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. — 517 с.
9. Чомпа П. Нариси економетрії / П. Чомпа // Українська економічна думка: хрестоматія / упоряд. С.М. Злупко. — К.: Знання, 2007. — С. 519—528.

References:

1. Aristotel' (1983), Nikomahova jetika [Nicomachean ethics], Sochinenija, Moscow, Russia.
2. Klark, Dzh. B. (2000), Raspredelenie bogatstva [Wealth distribution], Gelios ARV, Moscow, Russia.
3. Stiglitz, J. E. (2011), "Rethinking macroeconomics: What Failed, and How to Repair It", Journal of the European Economic Association, vol. 9 (4), pp. 591—645.
4. Jerhard, L. (1991), Blagosostojanie dlja vseh [Welfare for all], Nachala-Press, Moscow, Russia.
5. Ohanian, H.A., Palamarchuk, V.O. and Rumiantsev, A.P. (2003), Politychna ekonomija [Political Economy], MAUP, Kyiv, Ukraine.
6. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], Vydav. tsentr "Akademii", Kyiv, Ukraine.
7. Yastrems'kyj, O.I. and Hrytsenko, O.H. (1998), Osnovy mikroekonomiky [Basics of microeconomics], Znannia, Kyiv, Ukraine.
8. Budahovs'ka, S. Kiliievych, O. and Lunina, I. (2003), Mikroekonomika i makroekonomika [Microeconomics and macroeconomics], Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", Kyiv, Ukraine.
9. Zlupko, S.M. (2007), Ukrains'ka ekonomichna dumka: khrestomatiia [Ukrainian economic thought: textbook], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.

*Д. С. Мартишин,
к. н. з богосл., доцент, завідувач кафедри українознавства, православ'я та теології,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID:0000-0002-2770-7757*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.90

ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ

D. Martyshyn,
candidate sciences in theology, Associate Professor, head of the Department of Ukrainian Studies,
Orthodoxy and Theology, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THE GENESIS OF THE BECOMING OF ORGANIZATIONAL SOCIAL DOCTRINE
OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE CONTEXT OF THE FORMATION
AND DEVELOPMENT OF CHRISTIAN THEOLOGY

У статті досліджено процес становлення державотворчої соціальної доктрини православної церкви у контексті формування та розвитку християнської теології. Проаналізовано теоретичні основи соціальної доктрини православної церкви, історія становлення християнської теології. З'ясовано роль церкви в процесах державотворення. Узагальнено та запропоновано підходи щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад формування державної політики на основі християнських цінностей.

Розкрито зміст базових категорій та понять християнської теології у контексті державного управління. Визначено зміст та сутність державотворчої соціальної доктрини православної церкви та її вплив на формування державної політики України, національної безпеки. Розкрито роль християнської теології у формуванні цивілізаційного та геополітичного розвитку сучасного світу. Окреслено місце християнських цінностей у консолідації багатьох народів світу та України, а також роль церкви на міжнародній арені в умовах глобалізації на зламі історичних епох.

Проаналізовано державотворчу соціальну доктрину православної церкви як сукупність загальних теоретичних основ християнської теології, певної системи понять і уявлень про релігію, а також методу теологічного пізнання світу та християнської діяльності, спрямованих на реалізацію процесів державотворення. На відміну від існуючих теоретико-методологічних підходів подолання глобальної кризи людства, обгрунтовано необхідність подолання системної кризи шляхом діалогу держави і церкви, розбудови життя сучасного суспільства на засадах християнських цінностей.

Соціальна доктрина церкви — один з основних засобів утілення в життя таких християнських цінностей, як свобода, справедливість тощо і дослідження соціального вчення церкви потребує не лише філософського, але й державно-управлінського підходу. Соціальне служіння церкви виступає не лише інструментом, але й самостійною цінністю сучасної релігійної культури,

яка посідає гідне місце серед інших її цінностей в історії людства. Під час вивчення християнської теології слід аналізувати також і питання про духовні цінності в процесах державотворення, теоретичні витоки соціальної політики церкви в державному управлінні.

The article examines the process of becoming of the state organizational social doctrine of the Orthodox Church in the context of the formation and development of Christian theology. The theoretical foundations of the social doctrine of the Orthodox Church, the history of the formation of Christian theology are analyzed. The role of the Church in the processes of state formation is clarified. The approaches to improving the theoretical and methodological principles of state policy formation based on Christian values are generalized and proposed.

The content of the basic categories and concepts of Christian theology in the context of public administration is revealed. The content and essence of the state organizational social doctrine of the Orthodox Church and its influence on the formation of the state policy of Ukraine and national security are determined. The role of Christian theology in the formation of civilization and geopolitical development of the modern world is revealed. The place of Christian values in the consolidation of many peoples of the world and Ukraine as well as the role of the Church in the international arena in the conditions of globalization at the turn of the historical epochs is outlined.

The state organizational social doctrine of the Orthodox Church is analyzed as a set of general theoretical foundations of Christian theology, a certain system of notions and concepts of religion as well as the method of theological knowledge of the world and Christian activities aimed at the realization of the processes of state creation. Unlike the existing theoretical and methodological approaches to overcoming the global crisis of humanity, — the necessity of overcoming a systemic crisis through dialogue between the state and the Church, building up the life of modern society on the basis of Christian values has been substantiated.

The social doctrine of the Church is one of the main means of bringing to life such Christian values as freedom, justice, etc., and the study of the social doctrine of the Church requires not only a philosophical but also a state-management approach. The social service of the Church is not only an instrument but also an independent value of modern religious culture which occupies a worthy position among other values in the history of mankind. In the study of Christian theology one should also analyze the issue of spiritual values in the processes of state formation, the theoretical origins of the social policy of the Church in public administration.

Ключові слова: християнство, теологія, соціальна доктрина, державотворчі процеси, релігія, цінності, церква, соціальне вчення, суспільство, держава.

Key words: Christianity, theology, social doctrine, state organizational processes, religion, values, Church, social doctrine, society, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність теми нашого дослідження визначається й тим, що релігія (в тому числі й соціальне вчення церкви) сьогодні знаходиться у центрі політичних дискусій і вимагає ще більш глибокого наукового переосмислення. Політологічний та теологічний аналіз минулого християнської церкви, який розкриває певні закономірності діяльності релігійних організацій, спрямовує інтерес науковців у майбутнє і дає ключ до розуміння сьогодишньої суспільно-політичної ситуації у державно-церковній сфері. Узагальнення історичного досвіду соціального служіння та місії православної церкви є складовою частиною аналізу сучасної ситуації. Особлива роль в цьому належить науковому осмисленню соціальної доктрини християнства та здійсненню практичної діяльності церкви у сфері дер-

жавного будівництва. На нашу думку, синтез дослідницьких підходів державного управління та соціальної думки церкви сприятиме об'єктивному аналізу соціально-політичної реальності України, що уможливить визначення шляхів до політичної модернізації сучасного українського суспільства.

Зазначимо, що соціальна доктрина церкви — це християнське богословське знання про сутність, устрій та розвиток людського суспільства. Вивчаючи тисячолітній досвід людства, релігійні переконання людей, історію впливу християнства на розвиток науки, можна стверджувати, що соціальна доктрина церкви є сполучною ланкою між політикою, соціальною філософією та богослов'ям церкви. Ця наука постачає матеріал для формулювання богословських ідей і навіть політологічної думки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Соціальна доктрина християнства, соціальна думка церкви, політична теологія, християнська соціологія ХХ століття завдячує своїм розвитком відомим християнським богословам: Карлу Барту, Дитриху Бонгефферу, Карлу Ранеру, Мартіну Лютеру Кінгу, Юргену Мольтману, Рейнольду Нібуру, Джону Мюррею, Анрі де Любаку, Роуену Вільямсу, Гансу Кюнгю, Річарду Хейзу, Томасу Бремеру, Дональду Карсону, Діармайдю Маккалоху, Мірча Еліаде, Хосе Казанові.

Науковий аналіз літератури з питань соціальної доктрини християнства надасть можливості визначити вектори розвитку соціального служіння церкви і чинники, що гальмують позитивні процеси впливу церкви на державу й суспільство. А це є особливо актуальним у визначенні власного шляху розбудови демократичної Української держави. На нашу думку, в церковній науці лише започатковано концептуальні засади щодо аналізу соціальної доктрини церкви та процесу впливу релігії на державотворення. Проте становлення вітчизняних наукових шкіл філософії та релігієзнавства у цьому напрямі відбувається стрімко, оскільки в цій галузі плідно працюють такі відомі дослідники: А. Аржаковський, А. Арістова, А. Басаурі Зюзіна, В. Бондаренко, Д. Брильов, О. Бучма, Л. Васьків, Т. Гаврилюк, М. Гетьманчук, Я. Грицак, А. Денисенко, А. Дробович, В. Єленський, С. Здіорук, А. Зінченко, Ю. Кальниш, В. Кириленко, І. Козловський, А. Колодний, Ю. Корнійчук, Т. Котлярова, В. Лубський, М. Маринович, Ф. Медвідь, О. Муха, Р. Небожук, О. Недавнія, П. Павленко, В. Петренко, Ю. Решетніков, О. Саган, Г. Сагач, В. Сергійчук, Л. Филипович, Г. Христокін, В. Чемерис, М. Черенков, Ю. Чорноморець, В. Шевченко, Г. Щокін, П. Яроцький [2; 5; 8; 18—19].

Зазначимо, що важливі питання формування та реалізації державної соціальної політики були ґрунтовно проаналізовані в низці праць вчених, які відіграють визначальну роль у розробленні загальної стратегії національного державотворення, зокрема: В. Абрамова, В. Авер'янова, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Бедея, В. Бебика, М. Білинської, І. Бідзюри, Н. Глазунової, М. Головатого, В. Гошовської, О. Грищенко, С. Дубенко, Ю. Ковбасюка, В. Козакова, В. Куйбіди, О. Лебединської, Е. Лібанової, В. Лугового, С. Майбороди, В. Малуцьки, Л. Мисіва, Н. Нижник, О. Оболенського, В. Олуйка, М. Пірен, В. Пасічника, А. Попка, Я. Радиша, О. Радченка, В. Рижих, В. Ребкала, І. Розпутенка, Є. Романенка, В. Трошинського [6; 9].

Вивчаючи сутність християнської теології, соціальної доктрини християнських церков України, взаємозв'язок соціальної думки церкви з державним управлінням, освітою, вихованням, варто звернутися до наукових розробок таких церковних ієрархів та богословів: патріарха Варфоломія (Архондоніса), патріарха Кирила (Гундяєва), патріарха Філарета (Денисенка), митрополита Володимира (Сабодана), кардинала Любомира (Гузара), митрополита Онуфрія (Березовського), митрополита Мефодія (Кудрякова), митрополита Макарія (Малетича), митрополита Іларіона (Алфєєва), митрополита Олександра (Драбинки), митрополита Епіфанія (Думенка), митрополита Дмитрія (Рудюка), архієписко-

па Святослава (Шевчука), єпископа Бориса (Гудзяка), архімандрита Кирила (Говоруна), архімандрита Гавриїла (Кризини), протоієрея Віталія Косовського, протоієрея Миколая Забуги, протоієрея Олександра Трофимлюка, священника Павла Бочкова.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз генезису становлення державотворчої соціальної доктрини православної церкви у контексті формування та розвитку християнської теології.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Науковці, вивчаючи стратегію і тактику побудови української національної держави III тисячоліття, роблять наголос на вірі в Бога, свободі, єдності, соборності, гідності нації; освіті. Саме тому вони звертаються до історії християнства. На сьогодні християнство — це одна з найвпливовіших релігій у світі. Християнство як релігія народилося у Палестині, але потім швидко поширилося на інші частини Римської імперії: Сирію, Єгипет, Ефіопію, Індію, Малу Азію, Грецію, дійшовши до Риму. Теологи зазначають, що християнство — це світова релігія, яка визначається вірою в Ісуса Христа як Месію, Боголюдину і Спасителя людства. Власне відлік нашої ери ведеться з року історичного народження Христа. Слово "Христос" означає "Помазаник, Месія". Згідно з християнським віровченням Ісус Христос — це не просто реальна людина, релігійний вчитель, пророк, соціальний реформатор, проповідник моралі, Христос — це Боголюдина (Бог і людина поєднані в одній Божественній іпостасі), Творець, Спаситель, Суддя, Господь, Цар неба і землі. Народився Спаситель світу від Пресвятої Діви Марії (Богородиці) у маленькому місті Віфлеємі, в Іудеї, якою правив цар Ірод. В Україні Православна Церква Різдво Христове відзначає 7 січня (25 грудня). Прожив Христос 33 роки, які присвятив служінню людству та його спасінню. В історії учнів Христа і Його послідовників почали називати християнами. Нагадаємо, що першими учнями Христа були святі апостоли (посланці), які проповідували Євангеліє (від грец. "блага звістка") по всьому світу [2, с. 53—57].

Відомо, що християнство залишається домінуючою світовою релігією як в чисельному, так і в географічному відношенні. Її послідовники проживають по всьому світу; територіями з переважанням християнського населення історично є такі регіони як Європа, Північна та Південна Америка, Австралія. Кількість християн зростає в основному завдяки природному приросту певних континентів та місіонерській активності християнських церков. На історичному шляху християнство представлено трьома напрямками: православ'ям, католицизмом і протестантизмом. Православ'я поширене здебільшого у регіонах, у яких мала вплив Візантійська імперія (у період її розквіту), — на Близькому Сході, у Греції, Болгарії, Сербії, на Кавказі (у Грузії), у східних слов'ян (Київська Русь), на півночі Африки. Але пізніше "східне християнство" приходить в інші країни, зокрема у Фінляндію, Північну Америку та Японію. Православ'я робить акцент на правильному сповіданні Бога. Треба зазначити, що у першому тисячолітті християнства усі

християнські спільноти, громади називали себе православними (ортодоксальними) на відміну від єретичних вчень і сект [5, с. 20—23].

Лише після трагічної події в історії людства — Великого розколу 1054 року православною церквою почали називати східну (візантійську) християнську церкву, а католицькою — західну (римську). Звичайно, між східною церквою (православ'я) та західною церквою (католицизм) існували певні культурні, ментальні, цивілізаційні, догматичні, літургічні, аскетичні розбіжності. Але головним чинником, що спровокував розділення християнства, був політичний. Рим обстоював першість своєї влади в церкві (спираючись на першість святого апостола Петра — вчення римо-католицької церкви), Константинополь як нова столиця, "Новий Рим" за підтримки візантійських імператорів прагнув утвердити своє право на церковне домінування у світі. "З часом політичні, історичні й культурні протиріччя лише почали поширюватися між Сходом та Заходом, і в остаточному результаті призвели до появи справжньої духовної прірви між церквами" [5, с. 22].

На сьогодні католицизм (римо-католицька церква) є найпоширенішим християнським віросповіданням у світі, зокрема, у більшості країн Західної та Південно-Західної Європи (Іспанія, Франція, Італія, Португалія, Німеччина, Австрія, Польща, Бельгія, Чехія, Словаччина, Угорщина), в Латинській Америці та США. Вагомий вплив на духовний розвиток суспільства католицизм має в країнах Прибалтики, Західної України та Білорусі [5, с. 22].

Здійснюючи комплексний аналіз змісту й суті соціальної доктрини церкви, розкриваючи основні проблеми державотворчого процесу, необхідно звернутися до теологічної протестантської думки. Протестантизм — є одним з трьох, поряд з католицизмом та православ'ям, напрямів християнства, що являє собою сукупність численних самостійних церков і християнських деномінацій, пов'язаних з Реформацією. Відомо, що релігійно-суспільний рух Реформації був започаткований богословом, відомим релігійним мислителем людства Мартіном Лютером (1483—1546) на початку XVI ст. У зв'язку з численними поділами історії, культури, політики на сьогодні протестантизм являє собою сукупність християнських спільнот: лютеранство, кальвінізм, англіканство, пієтизм, цвингліанство, анабаптизм, пуританство, баптизм, методизм, пресвітеріанство, адвентизм, квакерство, ревайвелізм, п'ятидесятництво тощо [18, с. 121—133].

Аналізуючи релігійний світогляд з метою дослідження проблематики розбудови держав з домінуванням певної релігії, варто звернутися до історії ісламських країн світу. Науковці відзначають, що іслам — відносно молода релігія. Вона виникла на початку VII ст. н. е. Формально часом появи ісламу вважається 622 рік [18, с. 71]. Сильний імпульс ісламу надала реальна історична особа — пророк Мухаммед (570—632). Залишивши торгові справи, він у 610 році виступив з проповіддю нової релігії, яку назвав "іслам" (з араб. — "покірність", "віддання себе Богу"). Мухаммед проголосив, що існує лише Аллах і що всі повинні бути покірні його настановам. У проповідях Мухаммеда звучали також вимоги щодо соціальної справедливості, братства віруючих,

здійснення благодійницької допомоги бідним, засуджування лихварства, проголошувалася необхідність дотримуватися простих норм моралі. Зазначимо, що на сучасному етапі державотворення саме ісламські країни виявляють сутність та духовне призначення релігії в житті сучасного світу [18, с. 71—81; 19, с. 135—164].

Філософ, релігійний мислитель Сергій Аверінцев (1937—2004) зазначав, що в буквальному значенні про теологію можна говорити, коли йдеться про віровчення суто теїстичних релігій — іудаїзму, християнства та ісламу [1, с. 208]. Теїзм (Бог) — релігійне світобачення, яке виходить з розуміння Абсолюту як нескінченної Божественної Особистості. У Святому Письмі Бог зображується як реальна Жива Особистість. До Нього звертаються, називаючи одним з імен: Адонай, Елоах, Елогім, Яхве, Святий Ізраїлю, Всевишній, Передвчний. Таким чином, індуїзм та буддизм лише частково умовно розвиваються у руслі теїзму, а конфуціанство, даосизм, дзен-буддизм взагалі, на думку науковців, не можуть бути віднесені до теології, бо ці релігії не визнають існування Бога як Особистості.

Безумовно, в історичному або економічному зрізі людство виступає радше як суто зовнішня "сума" окремих народів або економік, ніж як єдиний духовний суб'єкт всесвітньої історії. Але цілковите емпіричне розуміння історії та абсолютизація процесів економіки загрожує черговою глобальною кризою. В. Мартиненко підкреслює, що "людина вже довела свою неспроможність та апокаліптичність виробничої діяльності, в основі якої — абсолютизація прибутку як головної рушійної сили ринкової системи господарювання" [9, с. 95].

Зазначимо, що християнство — найчисленніша світова релігія. Вона формувалася не як регіональна, а як світова релігія, що відігравала роль стимулюючого фактора міжнародного і міждержавного культурного спілкування. Київська Русь, прийнявши християнство, змогла наблизитися до надбань європейської культури, тим самим поглиблюючи і розвиваючи власну. Православ'я стало надійним ґрунтом для створення могутньої і централізованої країни. Прийняття християнства сприяло зростанню міжнародного авторитету Української держави. Хрещення Русі ввело український народ у коло християнської сім'ї європейських країн, відкрило шлях до визнання нашого народу європейською християнською спільнотою.

За часів становлення та розвитку України як самостійної та незалежної держави відроджується і християнська теологічна думка як невід'ємна складова української культури та історії. На нашу думку, теологія як галузь знань про Бога, світ та людину значно розширює засоби та можливості державного управління, формуючи світогляд сучасної людини.

Варто наголосити, що теологія є продуктом релігійного, духовного розвитку християнства, людства, результатом богословської діяльності святих християнської церкви, богословів, релігійних мислителів, філософів, церковних діячів різних конфесій. Впровадження теології в українську освіту — це достеменно велике досягнення Української держави, науковців та освітян. Впевнені, що богословське мислення та християнське бачення світу органічно стануть сутністю усіх гуманітар-

них наук. Поза сумнівом, розвиток теології має свої особливості в різних конфесіях усього світу. Це пов'язано з історією християнської церкви, держав світу, ментальністю та культурою християнських народів, творчістю релігійних мислителів, богословів, тому варто враховувати особливості православної теології та життя українських православних церков, не виключаючи світовий досвід католицької й протестантських церков.

Спираючись на наукові розробки теологів, філософів, релігієзнавців, доведено доцільність використання на практиці державного управління теологічних аспектів релігійного буття людства [2; 6; 10—17]. Аргументовано, що духовна парадигма національної безпеки спирається на філософське осмислення безпеки, і базується на захисті буття нації та її складових (особи, суспільства і держави). Застосування духовної парадигми та метафізичного методу в науці державного управління дає змогу враховувати існування метафізичних аспектів буття, розглядаючи буття особи, сім'ї, нації, держави та людства залежно від буття Бога-Творця.

Отже, термін "теологія", або "богослов'я", походить від грецьких слів — Θεός (Theos), що означає "Бог", і λόγος (logos) "слово". Звідси богослов'я — це "слово, роздуми, дискусія про Бога" або "вчення про Бога". Варто наголосити, що усі визначення поняття "теологія" є надзвичайно обмеженими й умовними. Певні філософи, богослови, релігієзнавці ув'язують поняття "теологія" з питаннями та процесами пізнання Бога в тій чи іншій релігії [4, с. 9].

Зрозуміло, не всі вчені погоджуються з тим, що через призму науки Бог стає предметом й об'єктом, який вивчається богословами. Завжди існує небезпека, що науковці, які займаються питаннями богослов'я, можуть перетворити питання пізнання Бога, життя з Богом на мертві питання науки. Слово "богослов'я" переважно вживається у широкому розумінні, аби визначити віровчальні, доктринальні питання християнства. Тобто теологія займається питаннями пізнання Бога і всього, що пов'язане з життям церкви і християнства. Теологія займається тлумаченням певних релігійних положень духовного життя людства та догматичних питань церкви.

Нині у вирі трансформаційних духовних, соціальних і політичних перетворень в Україні та кризових станів у світі теологія посідає чільне місце в усіх сферах сучасної науки. Теологію вивчають у багатьох вищих навчальних закладах України. І це не випадково. Саме сьогодні, як ніколи раніше, гостро відчувається дефіцит релігійного (християнського) знання про Бога, людину і суспільство. Вочевидь, що значна частина пізнавальних можливостей людства спрямовуватиметься на ліквідацію цього дефіциту та на встановлення конструктивного діалогу між представниками церковної та світської науки [3; 7].

У церковному документі "Основи соціальної концепції Української Православної Церкви" наголошується на тому, що "нині для забезпечення нормального людського життя як ніколи потрібне відновлення втраченого зв'язку наукового знання з релігійними духовними та моральними цінностями. Потреба в такому зв'язку зумовлюється й тим, що значна частина людей не

перестає вірити у всемогутність наукового знання. Певною мірою саме внаслідок такого погляду в XVIII ст. частина атеїстично настроєних мислителів рішуче протиставила науку релігії. Водночас загальновідомим фактом є те, що за всіх часів, включаючи й теперішній, багато хто з найвидатніших учених були й залишаються людьми релігійними" [16, с. 68].

Доречно зазначити, що у православній церкві богослов'ям називається систематично викладене вчення про Бога, яке ґрунтується на Святому Письмі (Біблія) та Священному Переданні церкви (літургичне життя, твори святих отців, догмати, канони, іконографія). Для кращого вивчення та засвоєння християнських положень про Бога, церкву та людину богослов'я розглядається як система богословських дисциплін, тісно пов'язаних між собою. Роздуми про Бога, релігійне життя суспільства людина отримує з давніх-давен — з появою заповідей Господніх на горі Синай, Святого Письма [20, с. 9—13]. Стародавні цивілізації Месопотамії, Єгипту, Китаю, Індії, Єгипту, Греції та Риму залишили численні пам'ятники богословських роздумів мудреців над важливими релігійними й політичними питаннями людства.

Таким чином, упродовж усієї багатогранної історії розвитку цивілізації люди завжди цікавилися такими релігійними питаннями: як пізнати Бога, який створив світ; що собою являє людина; як прожити життя, щоб догодити Богові; як раціонально розтлумачити свою віру в Бога; як організувати життя у церкві; як на рівні теології осмислити вчення про людину, природу і суспільство. Вперше на науковому рівні сформували відповідь на проблеми пізнання Творця, взаємодії Бога і людини святі отці Христової церкви.

Фактично богослов'я поділяють на чимало різних дисциплін, які розкривають сутність християнської віри. Найголовнішими напрямками християнської теології є такі:

- христологія — вчення про Божественну та людську природу Ісуса Христа;
- триадологія — вчення про Святу Трійцю (Бог — Отець, Бог — Син, Бог — Дух Святий);
- пневматологія — вчення про Святого Духа (Третя Особа Святої Трійці);
- еклезіологія — вчення про Церкву як соціальне і духовне (містичне) Тіло Ісуса Христа;
- есхатологія — вчення про останні часи історії людства та перебування душ людей у загробному світі;
- сотеріологія — вчення про спасіння;
- агіологія — вчення про святих Церкви та їхнє святе й богоугодне життя;
- антропологія — вчення про людину;
- ангелологія — вчення про ангелів;
- сакраментологія — вчення про таїнства Церкви;
- маріологія — вчення про Богородицю, Пречисту Діву Марію;
- патрологія — вчення про богословську й духовну спадщину святих отців церкви.

Розглянемо головні наукові дисципліни сучасної християнської теології:

— біблійне богослов'я займається вивченням історії Святого Письма та його тлумаченням на основі творів святих отців та знаних богословів християнства;

— догматичне богослов'я розкриває зміст догматів церкви (богооткровенних та незмінних істин християнської віри);

— моральне богослов'я розкриває сутність моральних принципів християнства та духовних векторів розвитку людської особистості;

— християнська апологетика займається обґрунтуванням християнського віровчення та його захистом в інтелектуальній полеміці та науковій дискусії;

— літургичне богослов'я вивчає православне богослужіння церкви та його значення для спасіння кожного християнина;

— християнська соціальна доктрина з позицій церкви розкриває основи устрою, сутності та розвитку людського суспільства [4, с. 9—10].

У сучасному світі проблематика соціальної доктрини церкви набула нового значення та надзвичайної поширеності через глобальні культурні, політичні, соціальні й економічні виклики, що поставили під сумнів та критичний огляд велику кількість теоретичних постулатів радянської атеїстичної науки, яка наполягала на тому, що релігія має бути усунута з життя сучасного суспільства. На сьогодні соціальна доктрина церкви охоплює широке коло теологічних питань: від християнської соціології, спрямованої на вивчення соціальної проблематики буття людства, до есхатологічної прогностики розвитку сучасного соціуму. З точки зору соціального вчення церкви, метою суспільного розвитку людства є саме суспільство, зростання можливостей для реалізації духовної і соціальної місії кожної людини. Саме тому соціальна доктрина церкви спрямована на підвищення рівня унікальності, самобутності, творчості, самореалізації і свободи людської особистості.

Теологія, по суті, розмірковуючи про Бога, світ, людину, вивчаючи релігійні переконання людей, водночас співпрацює з різними іншими науками сучасного світу. Про це засвідчує наявність у них різних богословських напрацювань (державне управління, філософія історії, культура, антропологія, література, історія, мистецтво, архітектура, психологія, політологія). Значення теології для інших наук полягає у тому, що вона дає науково обґрунтовану теорію про пізнання Бога, світу і людини; забезпечує розуміння закономірностей релігійного життя людини, взаємодії церкви, держави та суспільства (соціальне вчення церкви, моральне богослов'я, апологетика, соціальне служіння церкви).

В умовах розвитку сучасної цивілізації проблема розвитку соціальної доктрини церкви не лише зберігає свою значущість, але й набуває особливої актуальності. Суперечності, конфлікти, антагонізми соціальної історії, що супроводжувалися виявом несправедливості, змушують людей шукати шляхів та засобів, що ведуть до практичної реалізації ідеалу справедливості. І що хворобливішими є вияви несправедливості, то більш привабливою видається їй протилежність. Соціальна справедливість, необхідна у зв'язку з соціальним питанням, яке в наш час набуло планетарних масштабів, торкається соціальних, політичних та економічних аспектів і, насамперед, структурного виміру проблем та прийнятих відповідних рішень міжнародною спільнотою. Сутність соціального вчення церкви полягає у втіленні христи-

янської любові. Тільки любов, а не примус та абстрактні формули ідеології навчають християнина правильного вибору та праведного шляху життя. Християнин ненавидить гріх, але любить стражденню людину, тому він завжди розрізняє гріх, який завжди слід відкидати, та гріховну людину, яка завжди зберігає свою людську гідність, навіть якщо забуває Бога.

ВИСНОВКИ

За соціальним вченням церкви, істинний християнський підхід до процесів державотворення, політики, проблем глобального світу, інтересів суспільства надихається не презирством, не відторгненням та духовним забуттям, а прагненням до трансформації наявної соціальної реальності у світлі релігійних цінностей. Церква вчить, що Бог повертає людині цілісність, гармонію, первинну красу, визволяючи людину від влади гріха.

Теологія вважає, що завдяки діалогу держави та церкви, релігійних громад та суспільства людству відкривається багато нових різноманітних шляхів розвитку культури, творчості та важливих граней буття самої цивілізації. Християнська соціальна думка у контексті процесів державотворення підіймає питання про значення та цінність усього історичного процесу. Християнська історіософія сповнена ціннісними орієнтирами в оцінюванні всіх історичних подій та явищ у житті держави, людини і суспільства. Невипадково найважливішим принципом християнської еkleзіології є соборність, єдність, соціальне служіння, справи милосердя та любові.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку науки роль християнської церкви її соціальної доктрини набуває особливої теоретико-методологічної та соціально-практичної актуалізації в житті українського суспільства. Соціальне вчення церкви у такому контексті є об'єктом дослідження різних предметних сфер та різних концептуальних рівнів теологічного, політологічного, філософського, соціологічного, культурологічного та історичного. Це безпосередньо обумовлено впливом християнства на усі сфери суспільного життя.

Література:

1. Аверинцев Сергій. Софія-Логос. Словник. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2004. — 640 с.
2. Бороzeneць Т.А., Гаврилюк Т.В. Релігієзнавство: навч. посіб. / Т.А. Бороzeneць, Т.В. Гаврилюк / За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2013. — 185 с.
3. Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. — 360 с.
4. Вступ до богослів'я (катехізис) / Київська православна богословська академія; упор. Костянтин Москалюк. — К.: Видавниче управління УПЦ Київського Патріархату, 2016. — 148 с.
5. Гавриїл (Я.В. Кризина), єп.; Діонісій Мартишин, прот. Вступ до православної теології: Посібник. — 2-ге вид., перероб. і допов. / Я.В. Кризина, Д.С. Мартишин. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2019. — 296 с.
6. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: моногр. / Кол. авт.; За ред.

д-ра філос. н., професора В. М. Князева. — К.: Вид-во НАДУ. — Міленіум, 2003. — 320 с.

7. Иоанн Павел II. Энциклика ВЕРА И РАЗУМ (FIDES ET RATIO) Его Святейшества Папы Римского Иоанна Павла II. — М.: Издательство Францисканцев, 1999. — 152 с.

8. Історія релігії в Україні: навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та інш.; За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. — К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. — 735 с.

9. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні: навч. посіб. — К.: НАДУ, 2008. — 300 с.

10. Мартишин Д.С. До питання про стан та особливості месіанізму у сучасній політиці // Труды Київської Духовної Академії. — К., 2009. — № 10. — С. 410—422.

11. Мартишин Д.С. Політика в житті християнина // Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. — К.: Національна академія управління, 2009. — С. 48 — 53.

12. Мартышин Д.С. Введение в социальное служение Православной Церкви: учебное пособие / Д.С. Мартышин. — К.: Издательство Лира-К, 2015. — 198 с.

13. Мартышин Д.С. Введение в социальное учение Русской Православной Церкви: учебное пособие / Д.С. Мартышин. — К.: Издательство Лира-К, 2013. — 306 с.

14. Мартышин Д.С. Основы христианской эсхатологии: учебное пособие / Д.С. Мартышин. — К.: Издательство Лира-К, 2015. — 124 с.

15. Мартышин Д.С. Религиозно-этическая концепция Пьера Тейяра де Шардена в свете христианского богословия: монография. — К.: МАУП, 2006. — 200 с.

16. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. — К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. — 80 с.

17. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. — М.: Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата, 2001. — 128 с.

18. Релігієзнавство: навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2006. — 272 с.

19. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: навчальний посібник. — К.: Кондор, 2004. — 308 с.

20. Ястребов Глеб. Введение в иудаизм: учебное пособие. — М.: ББИ, 2005. — 145 с.

References:

1. Averyntsev, S. (2004), *Sofia-Logos. Slovyk [Sofia-Logos. Dictionary]*, DUKH I LITERA, Kyiv, Ukraine.

2. Borozenets', T.A. and Havryliuk, T.V. (2013), *Relihiieznavstvo [Religious studies]*, Natsional'na akademiia statystyky, obliku ta audytu, Kyiv, Ukraine.

3. Varfolomii, Vselenskyi Patriarkh (2011), *Vich-navich iz Tainoiu. Pravoslavne khrystyanstvo u suchasnomu sviti [Face-to-face with Secret. Orthodox Christianity in the modern world]*, DUKH I LITERA, Kyiv, Ukraine.

4. Kostiantyn, M. (2016), *Vstup do bohoslivia (katekhizys) [Introduction to theology (catechism)]*, Vydavnyche upravlinnia UPTs Kyivs'koho Patriarkhatu, Kyiv, Ukraine.

5. Kryzyna, Ya.V. and Martyshyn, D.S. (2019), *Vstup do pravoslavnoi teolohii [Introduction to Orthodox theology]*, 2-d ed., Vyd. dim "Personal, Kyiv, Ukraine.

6. Kniaziev, V.M. (2003), *Derzhavne upravlinnia: filosof's'ki, svitohliadni ta metodolohichni problemy [Public administration: philosophical, ideological and methodological problems]*, Vyd-vo NADU. — Milenium, Kyiv, Ukraine.

7. Ioann Pavel II (1999), *Jenciklika VERA I RAZUM (FIDES ET RATIO) Ego Svjatejshestva Papy Rimskogo Ioanna Pavla II [Encyclical BELIEF AND MIND (FIDES ET RATIO) by His Holiness Pope John Paul II]*, Izdatel'stvo Franciskancev, Moscow, Russia.

8. Kolodnyj, A.M. Yarots'kyj, P.L. and Lobovyk, B.O. (1999), *Istoriia relihii v Ukraini [History of Religion in Ukraine]*, T-vo "Znannia", Kyiv, Ukraine.

9. Martynenko, V.F. (2008), *Derzhavne upravlinnia investytsijnym protsesom v Ukraini [Public administration of investment process in Ukraine]*, NADU, Kyiv, Ukraine.

10. Martyshyn, D.S. (2009), "The question of the state and peculiarities of messianism in modern politics", *Trudy Kyivs'koi Dukhovnoi Akademii*, vol. 10, pp. 410—422.

11. Martyshyn, D.S. (2009), "Politics in the life of a Christian", *Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrains'koho suspil'stva: politychni, ekonomichni, sotsial'ni ta kul'turni aspekty [Problems of self-identification of modern Ukrainian society: political, economic, social and cultural aspects]*, Natsional'na akademiia upravlinnia, Kyiv, Ukraine, pp. 48—53.

12. Martyshyn, D.S. (2015), *Vvedenie v social'noe sluzhenie Pravoslavnoj Cerkvi [Introduction to the social ministry of the Orthodox Church]*, Izdatel'stvo Lira-K, Kyiv, Ukraine.

13. Martyshyn, D.S. (2013), *Vvedenie v social'noe uchenie Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [Introduction to the social teaching of the Russian Orthodox Church]*, Izdatel'stvo Lira-K, Kyiv, Ukraine.

14. Martyshyn, D.S. (2015), *Osnovy hristianskoj jeshatologii [Basics of Christian eschatology]*, Izdatel'stvo Lira-K, Kyiv, Ukraine.

15. Martyshyn, D.S. (2006), *Religiozno-jeticheskaja koncepcija P'era Tejjara de Shardeny v svete hristianskogo bogoslovija [The religious and ethical concept of Pierre Teilhard de Chardin in the light of Christian theology]*, MAUP, Kyiv, Ukraine.

16. Ukrainian Orthodox Church (2002), *Osnovy sotsialnoi kontseptsii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy [Fundamentals of the Social Concept of the Ukrainian Orthodox Church]*, Inform. — vyd. tsentr UPTs, Kyiv, Ukraine.

17. Russian Orthodox Church (2001), *Osnovy social'noj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [Fundamentals of the social concept of the Russian Orthodox Church]*, Otdel vneshnih cerkovnyh svjazej Moskovskogo Patriarkhata, Moscow, Russia.

18. Tsentr uchbovoi literatury (2006), *Relihiieznavstvo [Religious studies]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

19. Yarots'kyj, P.L. (2004), *Relihiieznavstvo [Religious studies]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.

20. Jastrebov, G. (2005), *Vvedenie v iudaizm [Introduction to Judaism]*, BBI, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2019 р.

І. Ю. Гришова,
 д. е. н., професор,
 помічник-консультант депутата Верховної Ради України
 ORCID ID: 0000-0001-6276-7619
 О. П. Дяченко,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
 Одеський державний аграрний університет
 ORCID ID: 0000-0001-9670-2266

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.97

ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ

I. Gryshova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor
 Assistant Consultant deputy of the Verkhovna Rada of Ukraine
 O. Diachenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
 of Accounting and Taxation, Odessa State Agrarian University

STATE INVESTMENT POLICY OF DEVELOPMENT OF MARINE PORTS OF UKRAINE

Морські порти будь-якої країни відіграють важливе значення в економічному розвитку та забезпеченню товарообігу в міжнародній торгівлі. Державна інвестиційна політика розвитку морських портів України повинна забезпечувати оновлення їх матеріально-технічної бази та зростання обсягів товарообороту, що в свою чергу призводить до збільшення надходжень до бюджетів всіх рівнів.

Метою статті є аналіз інвестиційної державної політики розвитку морських портів України та шляхи підвищення їх інвестиційної привабливості.

У статті проаналізовано інвестиційну державну політику розвитку портів України. Визначено основні плани капітальних інвестицій в морські порти, що входять до складу Державного підприємства "Адміністрація морських портів України", а також досліджено обсяг робіт з днопоглиблення проведених державним підприємством. Аналіз обсягів капітальних інвестицій підприємств видів економічної діяльності, "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" та "Телекомунікації (електрозв'язок)", до якої входять водний транспорт у цілому та ватажний морський транспорт, зокрема вказує на незначні обсяги коштів, що інвестуються в морську портову інфраструктуру. Через це обґрунтовано необхідність впровадження реформ морського господарства із залученням приватних інвестицій. Досліджено основні інвестиційні проекти, що реалізовуватимуться приватними інвесторами в найближчій перспективі та ті, що тривають. Розглянуто зміни, що пропонуються внести до Закону України "Про морські порти" стосовно питання повернення приватним портовим операторам фінансових ресурсів, що вони інвестують у розвиток портової інфраструктури та джерел компенсації цих коштів.

Подальші комплексні теоретичні та практичні дослідження напрямів вдосконалення процесів перебудови морської галузі полягають у впровадженні найкращих світових досягнень у цій сфері та використання кращого вітчизняного досвіду розвитку морської інфраструктури в контексті інвестиційної політик держави як головного агента розвитку портової інфраструктури та морських перевезень у цілому.

Seaports of any country play an important role in economic development and trade turnover in international trade. The state investment policy of the development of the sea ports of Ukraine should

ensure the updating of their material and technical base and the growth of volumes of goods turnover, which in turn leads to an increase in revenues to the budgets of all levels.

The purpose of the article is to analyze the investment state policy of development of sea ports of Ukraine and ways to increase their investment attractiveness.

The article analyzes the investment state policy of development of ports of Ukraine. The basic plans of capital investments in the seaports that are part of the State Enterprise "Administration of Seaports of Ukraine" are determined, as well as the volume of dredging works carried out by the state enterprise is investigated. The analysis of volumes of capital investments of enterprises of types of economic activity, "Transport, warehousing, postal and courier activities" and "Telecommunications (telecommunication)", which includes water transport in general and shipping shipping, in particular, indicates insignificant amounts of funds, which is invested in the maritime port infrastructure. Therefore, the necessity of introducing maritime reform with the involvement of private investment is justified. The main investment projects implemented by private investors in the near future and those that are continuing are investigated. The changes proposed to be introduced into the Law of Ukraine "On Seaports" regarding the issue of returning financial resources to private port operators that they invest in the development of the port infrastructure and sources of compensation of these funds are considered.

Further comprehensive theoretical and practical studies of improvement of the maritime restructuring processes are the implementation of the best world achievements in this area and the use of best domestic experience in the development of maritime infrastructure in the context of investment policies of the state, as the main agent of port infrastructure development and maritime transport in general.

Ключові слова: інвестиції, морські порти, інфраструктура порту, приватні оператори, державна політика, державне підприємство.

Key words: investments, seaports, port infrastructure, private operators, state policy, state-owned enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна має суттєву перевагу в розвитку та участі в міжнародних транспортних коридорах — вихід до моря. Крім розвитку транспортної інфраструктури, цей факт дозволяє застрахуватися від проблем із поставками широкої групи товарів, включаючи такі стратегічні позиції, як енергоресурси. Також наявність морських портів забезпечує значні обсяги експортних та імпорتنих операцій, зокрема зерна та продукції металургійної галузі, що виробляються найбільш експортно-орієнтованими галузями нашої країни.

Державна політика розвитку морських портів має сприяти розвитку морської транспортної інфраструктури України та підвищенню конкурентоспроможності українських морських портів шляхом проведення адміністративної реформи та створення умов і механізмів для залучення інвестицій.

Державна інвестиційна політика розвитку морських портів повинна орієнтуватися на побудову прозорої системи державно-приватного партнерства, що забезпечить приватному капіталу можливість інвестування коштів розширення потужностей та їх модернізацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню розвитку морських портів України, зокрема, в контексті інвестиційної політики приділена увага багатьох вчених-науковців. Зокрема Л.В. Валуєва досліджувала перспективи реалізації основних принципів діяльності морських портів України та формування системи управління морським торговельним портом [1; 2].

І.М. Ненно проаналізувала горизонти, структуру та інструменти стратегії управління морськими торговельними портами [3]. Д.В. Зятіна аналізувала заходи стимулювання інвестицій в морські порти України [4]. Державні механізми детінізації національної економіки, зокрема, портової інфраструктури, їх дієвість та ефективність розглянуто в наукових працях Гришової І.Ю. та Дяченко О.П. [5—6] та інших.

Питання забезпечення економічної стійкості морської портової інфраструктури обумовлена складністю управління інвестиційними програмами, а також слабким ресурсним забезпеченням портів України. В умовах глобалізації світової торгівлі та поширення морських перевезень, як одних з найбільш економічно доцільних, виникає гостра необхідність залучення інвестиційних ресурсів для розвитку морських портів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою даного дослідження є аналіз інвестиційної державної політики розвитку морських портів України та шляхи підвищення їх інвестиційної привабливості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Портова галузь забезпечує 40 % міжнародної торгівлі держави і є одним із найвагоміших чинників росту української економіки. За обсягами товарообігу портова галузь України займає друге місце в Чорноморсько-Азовському регіоні. Тому важливим напрямом розвитку морського транспортної інфраструктури є по-

Таблиця 1. Капітальні інвестиції підприємств видів економічної діяльності "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" та "Телекомунікації (електрозв'язок)", млн грн

Види діяльності	Роки					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	18833,3	15498,2	18704	25107,8	37943,5	201,5
Наземний та трубопровідний транспорт	4601,4	3916,2	8120,1	15931,1	22245,7	483,5
Вантажний залізничний транспорт	*	*	*	7055,2	11312	-
Інший пасажирський наземний транспорт	1281,5	1045,2	1509,8	2432,5	4072,9	317,8
Вантажний автомобільний транспорт, надання послуг перевезення речей	1448,7	1470,5	3378,8	3587,7	4428,6	305,7
Трубопровідний транспорт	932,6	577,7	1574,4	2855,7	2432,2	260,8
Водний транспорт	132,6	204,8	302,5	233,9	253,7	191,3
Вантажний морський транспорт	83,9	100,3	33,9	48,4	*	-
Пасажирський річковий транспорт	*	*	*	0,8	*	-
Вантажний річковий транспорт	44,5	*	268,3	184,7	222,8	500,7
Авіаційний транспорт	540,5	410,2	647,8	616,1	1302,5	241,0
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	13347,3	10837	9529,5	8126,3	13757,7	103,1
Поштова та кур'єрська діяльність	211,5	130	104,2	200,4	383,9	181,5
Телекомунікації (електрозв'язок)	6886,4	5664	19536,4	10705,4	12776,8	185,5

* Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації
Джерело: розраховано за даними джерела [9].

дальша інтеграція транспортного комплексу України в міжнародну мережу.

Якщо протягом 2016—2017 років інвестиції в основний капітал у всіх сферах економіки зростали, то в 2018 році їх кількість зменшилася майже в 2 рази. Така ситуація не дозволяє суттєво змінити основні сектори економіки. Також чотири роки поспіль прямі іноземні інвестиції в Україні займають доволі низький відсоток — близько 2% ВВП, що є надто незначним показником.

Головним підприємством, що проводить державну політику з управління морською транспортною інфраструктурою виступає Державне підприємство "Адміністрація морських портів України" (далі — АМПУ) з філіями в кожному морському порту-адміністраціями морських портів, філією "Дельта-лоцман" та Морською пошуково-рятувальною службою, яке створене з метою управління державним майном у морських портах країни і його ефективного використання, створення механізмів для залучення інвестицій в портову інфраструктуру для її розвитку і стабільної роботи бізнесу, а також підтримка паспортних глибин акваторій портів, забезпечення безпеки мореплавства та ін. [7].

Основними завданнями підприємства є такі:

— утримання та забезпечення ефективного використання державного майна, переданого йому в господарське ведення, в тому числі модернізації, ремонту, реконструкції та будівництва гідротехнічних споруд, інших об'єктів портової інфраструктури;

— забезпечення всім суб'єктам (державної, приватної та іншої форми) рівноправного доступу до стратегі-

чних об'єктів портової інфраструктури, які створюють основу майна адміністрації та її філій в кожному морському порту;

— надання послуг суднам на підходах і безпосередньо в акваторії морського порту для їх безпечного судноплавства, маневрування та стоянки;

— організація та забезпечення безпечної експлуатації об'єктів портової інфраструктури державної власності, в тому числі гідротехнічних споруд, систем забезпечення безпеки мореплавства, розташованих у межах території та акваторії морського порту;

— організація та забезпечення безпеки мореплавства;

— збір і облік даних, що вносяться до Реєстру морських портів України;

— організація розробки та виконання плану розвитку морського порту, підготовка пропозицій щодо його вдосконалення;

— організація та координація аварійно-рятувальних робіт;

— організація робіт з підйому затонулого майна в акваторії морського порту;

— забезпечення дотримання

законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

— забезпечення проведення робіт з ліквідації наслідків забруднення території та акваторії морського порту;

— надання допомоги постраждалим;

— визначення районів обов'язкового використання буксирів;

— стягування і цільове використання портових зборів;

— координація своєї діяльності та діяльності капітана морського порту, лоцманської служби, власників морських терміналів, портових операторів, інших суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у морському порту, у разі виникнення стихійних лих, аварій, катастроф, інших надзвичайних ситуацій, що вимагають взаємодії;

— забезпечення створення рівних і конкурентних умов ведення господарської діяльності та отримання послуг у морському порту [7].

Основними проблемами ефективного функціонування інвестиційної державної політики розвитку морської інфраструктури є такі: висока бюрократизація погодження проектів, корупція та брак фінансування. Ці фактори гальмують розвиток державно-приватного партнерства, адже причали для швартування належать АМПУ, а вантажні термінали, найчастіше — приватним компаніям. Також негативним фактором, що негативно впливає на розвиток морських перевезень є високі портові збори, що значною мірою визначають конкурен-

тоспроможність товарів українського експорту і частково при переміщенні транзитних вантажів. На сьогодні українські порти вважають чи не найдорожчими в чорноморському басейні. Компанії воліють вести свої вантажі до більш дешевих портів Болгарії, Румунії чи Росії.

Як зазначає Мартин Хорселінг, "багато країн у всьому світі, на території яких розташовані порти, вже провели реформи в портовому секторі, наприклад, системну реструктуризацію системи управління та відміну державного контролю портів, а також впровадження державно-приватного партнерства" [8, с. 18].

Основна проблема державних портів — брак інвестицій. З 1 січня 2018 року з 75% до 50% було знижено норму відрахування чистого прибутку портів у держбюджет, тобто вони зможуть більше коштів направляти на розвиток та оновлення інфраструктури. В АМПУ запланували на 2018 рік виділити на капітальні інвестиції у розмірі 4,3 млрд грн, що істотно більше, ніж раніше. У 2017 році цей показник становив 1,8 млрд грн, а в 2016 році — 650 млн грн, але з урахуванням реальних потреб галузі — це крапля в морі (таблиця 1).

Розглянемо основні плани капітальних інвестицій у головних портах України:

1. Іллічівський порт:

— Складські територіальні потужності в тилу причалів 7, 8, 9, 10, які будуть служити для перевантаження генеральних і навалювальних вантажів, і обслуговувати 1,9 млн тонн вантажів щорічно. Про вартість проекту не повідомляється.

— Четвертий термінал в тилу причалів № 21 і 22. Призначений для тих же видів вантажів, але обробляти буде вже 9,4 млн тонн на рік.

2. Маріупольський порт:

— Північний район порту зі створенням причалів № 41, 42, 43, 44 для перевалки вугілля, зернових і нафтопродуктів загальною потужністю 6 млн тонн на рік.

— Комплекс по перевантаженню масла на причалі № 2. Річна потужність — 1 млн тонн.

— Комплекс з перевантаження контейнерів на причалах № 16, 17 потужністю в 100 тис. TEU.

3. Ізмаїльський порт:

— Частина комплексу зі зберігання та перевалки енергоносіїв. Потужність — 120 тис. тонн скрапленого газу на рік. Вартість проекту — 12,5 млн гривень.

— Комплекс з перевантаження сипучих мінеральних добрив біля причалу № 26.

— Комплекс з перевантаження навалювальних вантажів. Потужність — 2,2 млн тонн.

4. Білгород-Дністровський порт:

— Комплекс з перевантаження зерна на причалах № 1, 2. Потужність — 260 тис. тонн.

— Перевантажувальний комплекс для зернових на причалах № 10, 11. Потужність — 200 тис. тонн.

— Другий вантажний район на причалах № 12, 13. Потужність — 200 тис. тонн, призначення буде визначено інвестором.

5. Херсонський порт:

— Механізований перевантажувальний комплекс у тилу причалу № 3 для перевалки мінеральних добрив. Потужність — 300 тис. тонн.

— Контейнерний комплекс у затоці № 2. Потужність — 22 тис. TEU.

— Комплекс з перевантаження лісу в затоці № 2. Потужність — 170 тис. тонн.

— Комплексу з перевантаження вугілля і коксу в затоці № 2. Потужність — 400 тис. тонн.

6. Бердянський порт:

— Перевантажувальний комплекс для чавуну і металу на причалах № 9 і 10. Потужність — 260 тис. тонн.

— Спеціалізований перевантажувальний комплекс для вугілля і коксу на причалі № 11. Потужність — 600 тис. тонн.

7. Миколаївський порт:

— Універсальний перевантажувальний комплекс на спроектованому причалі № 8 потужністю 1 млн тонн. За попередніми оцінками обійдеться в 169 млн гривень.

— Перевантажувальний комплекс на причалі № 14а потужністю 1 млн тонн.

— Перевантажувальний комплекс на причалі 16 потужністю 1 млн тонн.

— Перевантажувальний комплекс на причалі 17 потужністю 1 млн тонн.

8. Порт "Південний":

— Нові причали № 10 і № 11 з операційною акваторією для обробки навалювальних вантажів. Потужність — 8 млн тонн.

— Причальні споруди в районі причалу № 4. Проектна потужність — 2,5 млн тонн олії і продуктів переробки зернових культур.

— Причали № 33, 33а і комплекс з перевантаження олії. Проектна потужність — 3,3 млн тонн олії та продуктів переробки зернових культур.

— Причали № 12, 12а і комплекс з перевантаження навалювальних вантажів. Потужність — 10 млн тонн.

— Причал № 25 та комплекс з перевантаження зернових культур і контейнерів проектною потужністю 4 млн тонн / 120 тис. TEU.

— Причали № 27, 27б потужністю 2,5 млн тонн.

— Нові причали і спеціалізований перевантажувальний комплекс для зрідженого природного газу. Проектна потужність — 10 млн тонн.

— Причали № 25а, 25б та перевантажувального комплексу зернових культур. Потужність — 11 млн тонн.

9. Одеський порт:

— Розвиток території судноверфі "Україна" для перевантаження контейнерів, рослинних олій і т.п. Потужність — 650 тис. TEU + 2 млн тонн масла. Вартість проекту — 1,2 млрд грн.

— Розвиток перевантажувальних потужностей на території нафторайону. Потужність — 24 млн тонн. Вартість проекту — 200 млн грн.

— Розвиток пасажирського комплексу. Потужність — 1 млн пасажирів. Вартість проекту — 120 млн грн.

Велике значення для підвищення вантажообігу мають роботи з днопоглиблення. Від поглиблення дна залежить максимальна вага судна, яке може прийняти порт: чим менше глибина, тим менші тоннаж судна і виграш для вантажовідправника і порту. У Маріуполі в 2017 році зменшили прохідну осадку суден до 7,5 м. А вже замулення в Приазовському басейні відбувається особливо активно, тому тут днопоглиблювальні роботи — умова конкурентоспроможності портів. Саме тому обсяг експлуатаційного днопоглиблення, виконаний у 2018 році власним технічним флотом філії "Дель-

та-лоцман" ДП "АМПУ", склав 1,341 млн куб. м, що майже удвічі перевищує аналогічний показник за попередній рік. Понад третину цього обсягу — 497,3 тис. куб. м — складають результати роботи землесосу "Меотида" у Маріупольському та Бердянському портах Азовського моря.

Експлуатаційне днопоглиблення флотом філії "Дельта-лоцман" ДП "АМПУ" у минулому році також виконувалось у Ізмаїльському порту, на Херсонському морському і Бузько-Дніпровсько-лиманському каналах, а також на морському підхідному каналі ГСХ р. Дунай — Чорне море [7].

Досліджуючи інвестиційні проекти, що впроваджуватимуться в портах України, можна стверджувати, що 2018 рік може стати рекордним в історії України за обсягом введених в експлуатацію термінальних зернових потужностей — 14 млн тонн і ємностей для одноразового зберігання на 916 тис. тонн.

Так, найбільший інвестиційний проект не тільки в морській галузі, але і в Україні, сьогодні реалізує компанія "М. В. Карго" за допомогою Адміністрації морських портів України в порту "Південний". Компанія будує новий зерновий термінал потужністю 5 млн тонн на рік з ємностями для одноразового зберігання 290 тис. тонн зернових.

Підтримку їй надає американська компанія Cargill, яка в подальшому викупить частку в побудованому об'єкті і стане оператором і ключовим клієнтом терміналу. Кредитне фінансування закупівель та будівництва здійснюють ЄБРР і Міжнародна фінансова корпорація.

Компанія "М. В. Карго" також веде будівництво нового причалу №25 довжиною 436 м з глибиною 16 м, який зможе приймати судна класу Post-Panamax дедалей понад 100 тис. тонн.

Днопоглиблювальні роботи в акваторії порту "Южний" веде Адміністрація морських портів України.

Вартість всього проекту, включаючи днопоглиблення, — \$150 млн. Він реалізується за графіком — роботи ведуться цілодобово, вже виконано більше половини обсягу робіт. Завершення будівництва заплановано на перше півріччя 2018 року.

Продовжить свій поетапний розвиток в порту "Південний" і найбільший в країні зерновий термінал "ТІС-Зерно". Термінал сьогодні є лідером в країні за обсягами перевалки. У 2016—2017 МР він перевалив 5,8 млн тонн зернових. Рекорд місячної навантаження було встановлено в серпні 2017 року — 800 тис. тонн.

Поточного року там планують побудувати додаткові ємності для зернових на 75 тис. тонн одноразового зберігання. В цілому пропускна спроможність терміналу зросте ще на 1 млн тонн. У подальших планах компанії будівництво нового причалу для прийому кейпсайз, розширення залізничних потужностей і доведення річний пропускної спроможності до 15 млн тонн.

В Одеському морському порту компанія "Бруклін-Київ" спільно з АМПУ реалізує великий проект нового зернового терміналу потужністю 4,5 млн тонн. Будівництво йде з 2012 року і мало завершитися в 2016 році. Але АМПУ, яка повинна була побудувати новий причал 1-з, призначений для роботи зернового терміналу, не вклалася в намічені терміни. Інвестору довелося орга-

нізовувати перевалку зерна через причал розташованого по сусідству контейнерного терміналу. Однак сьогодні в учасників проекту є впевненість, що в 2018 році причал довжиною 340 м буде зданий в експлуатацію, а компанія "Бруклін Київ" додасть до своїх ємностей для зберігання зернових ще 12 силосів місткістю 72 тис. тонн. Це дозволить компанії нормалізувати свою роботу і наростити потужність терміналу як мінімум на 1 млн тонн на рік.

У тому ж Одеському порту компанія "Олімпекс Купе" буде четверту чергу свого терміналу. Її потужність — орієнтовно близько 1 млн тонн на рік. Вже закуплена і до кінця нинішнього року має запрацювати нова потужна суднонавантажувальна машина з новітньою системою пілоподавлення. Вона зможе працювати як в експортному, так і в імпортовому варіанті, наприклад приймаючи зерно з річкового тоннажу. У лютому 2018 року планується завершення будівництва 12 силосів ємністю 60 тис. тонн одноразового зберігання.

У Миколаєві реконструюється Миколаївський комбінат хлібопродуктів, придбаний групою компаній OREXIM. Старі складські ємності на 62 тис. тонн переобладнуються, за рахунок нових силосів, що є більш потужними і призначені для одночасного зберігання зерна до 120 тис. тонн, а для шроту, макухи — до 30 тис. тонн. На причал Миколаївського морського порту, де працює стивідорна компанія групи OREXIM, буде введена галерея, і вже влітку 2018 року там планується запуск зернового терміналу потужністю 2 млн тонн на рік.

У морському порту "Чорноморськ" компанія "Трансгрейнтермінал" у 2018 році планує завершити будівництво першої черги свого терміналу. Зокрема будуть здані силоси на 75 тис. тонн одноразового зберігання. Потужність першої черги за грубими підрахунками — 1,5 млн тонн на рік.

В акваторії порту "Октябрськ" будує зерновий термінал компанія "Євронешторг". До кінця нинішнього року вона планує запустити побудований за власний рахунок підхідний канал і морський причал довжиною 280 м з глибинами "на виріст" у 12,5 м (глибини БДЛК поки 10,3 м), а на початку наступного року — першу чергу терміналу зі складськими ємностями на 90 тис. тонн одноразового зберігання. Орієнтовна потужність першої черги терміналу — 1 млн тонн. У цілому ж проект передбачає наростити потужності до 4 млн тонн на рік з ємностями одноразового зберігання в 190 тис. тонн.

Нарешті, компанія "Новотех-Термінал" повинна добудувати свій зерновий комплекс в Одеському порту, довівши його до проектної потужності 3 млн тонн зерна в рік.

Плани розвитку всіх портів України містять детальний опис заходів їх реформування, з яких виділяють 5 основних напрямів: днопоглиблення, розвиток інфраструктури морських терміналів, розвиток автомобільної та залізничної інфраструктури, а також інвестиції у інші напрямки.

У разі реалізації цих інвестиційних проектів держава розраховує на участь приватного капіталу і готова розглядати різні сценарії участі приватних інвестицій. Якщо буде реалізована хоча б частина з цих задумів, це

позитивно вплине на динаміку зростання перевалки вантажів і значно спростить експортні та імпорتنі операції для національних товаровиробників.

Важливим фактором інвестиційної політики держави виступають питання повернення приватним портовим операторам фінансових ресурсів, що вони інвестують в розвиток портової інфраструктури та джерел компенсації даних коштів. У ч. 3 ст. 27 Закону України "Про морські порти" зазначено, що джерелами компенсації інвестицій в об'єкти портової інфраструктури можуть виступати портові збори та інші джерела компенсацій, не заборонених законодавством [10]. Доречним є редагування даної частини закону в контексті можливості звільнення приватних портових операторів, які інвестували кошти в розвиток інфраструктури порту, від сплати певної частини (залежить від обсягу вкладених коштів) портових зборів. Такі умови мають бути записані в інвестиційних угодах, що укладають приватні оператори та АМПУ.

З метою спрощення механізмів залучення інвестицій доречним є спрощення системи митних процедур та гнучка система митних зборів.

ВИСНОВКИ

Морські порти будь-якої країни, що має вихід до моря або океану є постійними і надійними джерелами доходів у транспортній галузі, що в свою чергу забезпечують наповнення бюджетів всіх рівнів. Також морські перевезення є фактором економічної стабільності та безпеки для краї, що мають обмежені сухопутні транспортні потоки. Саме тому інвестиції в портову інфраструктуру, що забезпечують значні обсяги морських перевезень, є дієвим фактором проведення структурної перебудови економіки. Важливими завданнями державного регулювання морської транспортної галузі є поліпшення інвестиційного клімату, активізація інвестиційної активності, нагромадження інвестиційних ресурсів.

Подальші комплексні теоретичні та практичні дослідження напрямів вдосконалення процесів перебудови морської галузі полягають у впровадженні найкращих світових досягнень у цій сфері та використання кращого вітчизняного досвіду розвитку морської інфраструктури в контексті інвестиційної політики держави, як головного агента розвитку портової інфраструктури та морських перевезень в цілому.

Література:

1. Валуєва Л.В. Перспективи реалізації основних принципів діяльності морських портів України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 4. Том 2. С. 22—28.
2. Валуєва Л.В. Щодо питання формування системи управління морським торговельним портом. Правова держава. 2015. № 19. С. 160—163.
3. Ненно І.М. Стратегія управління морськими торговельними портами: горизонт, структура, інструменти. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2015. Вип. 2 (30). Том 14. С. 68—78.
4. Зятіна Д.В. Заходи стимулювання інвестицій в морські порти України. Актуальні проблеми держави і права. 2013. Вип. 67. С. 348—354.

5. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

6. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Дієвість механізмів державного управління у сфері протидії тіньовій економіці в Україні. Право та державне управління. 2016. № 3. С. 183—190.

7. Офіційний сайт Державного підприємства "Адміністрація морських портів України". URL: <http://www.uspa.gov.ua/> (дата звернення 20.04.2019).

8. Хорселинг М. Закон о портах: возможности и риски. Порты Украины. 2012. №6. С. 18—19.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 23.04.2019).

10. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. Голос України. 2012. 13 черв.

References:

1. Valuieva, L.V. (2014), "Prospects for realization of the basic principles of the activity of sea ports of Ukraine", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky*, vol. 4, no. 2, pp. 22—28.
2. Valuieva, L.V. (2015), "Concerning the formation of a management system for a maritime trading port", *Pravova derzhava*, vol. 19, pp. 160—163.
3. Nienn, O. I. M. (2015), "The strategy of management of sea trading ports: the horizon, structure, tools", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, vol. 2 (30), no. 14, pp. 68—78.
4. Ziatina, D.V. (2013), "Measures to stimulate investment in the seaports of Ukraine", *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, vol. 67, pp. 348—354.
5. Kopylenko, O. Gryshova, I. and Diachenko, O. (2018), "Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy", *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10
6. Hryshova, I.Yu. and Diachenko, O.P. (2016), "Effectiveness of the mechanisms of public administration in the sphere of counteraction to the shadow economy in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 3, pp. 183—190.
7. Ukrainian Sea Ports Authority (2019), available at: <http://www.uspa.gov.ua/> (Accessed 20 May 2019).
8. Khorselynh, M. (2012), "Ports Act: opportunities and risks", *Porty Ukrainy*, vol. 6, pp. 18—19.
9. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 May 2019).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "About the sea ports of Ukraine"*, *Holos Ukrainy*, vol. 13.06.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019 р.

О. В. Кравчук,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький
ORCID ID: 0000-0001-9955-0245

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.103

СТРУКТУРУВАННЯ ПРОЦЕСУ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

О. Kravchuk,
PhD in Law Sciences, Associate Professor of Criminal Law and Process Department,
Khmelnitsky University of Management and Law, Khmelnytsky

THE STRUCTURING OF THE PROCESS OF CRIMES' DISCLOSURE IN PUBLIC ADMINISTRATION BY EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY

У статті структуровано процес розкриття злочинів у державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Здійснено класифікацію методів структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності. Зазначено, що виділяють чотири рівні структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності: на рівні лексики мови; на понятійному рівні; на рівні семантичних структур; на рівні конкретних даних. Проведено структурування розслідування як процесу пізнання. Підкреслено, що розслідування як процес пізнання, складається з двох елементів: етапів розслідування та окремих слідчих дій. Виділено етапи діяльності органів дізнання та слідства: етап порушення кримінальної справи; етап розкриття злочину; етап розшуку підозрюваного або обвинуваченого; етап перевірки підозри; етап уточнення звинувачення та етап закінчення слідства. Зауважено, діяльність слідчого і органів дізнання у конкретній кримінальній справі кількісно не обов'язково відповідає саме цим етапам, але їх застосовність обґрунтовується: по-перше, тим, що кількість, послідовність і зміст етапів розслідування є досить типовими і характерними для справ певної категорії; по-друге, будь-яка комбінація етапів розслідування складається з декількох основних вихідних стадій. Здійснено припущення, що процес розкриття злочинів складається з різного числа інформаційно-пошукових етапів, не обов'язково має жорстку структуру і сувору послідовність, бо залежить від обсягу і змісту вихідних даних.

Problem setting. Expert and criminalist activities for crime identification inevitably have to reflect the maintenance of this area. However the available data on investigation and mechanism of criminal activity are not always consolidated. Therefore there is the first problem: to consolidate the available data into uniform structure. In other words, the problem consists in structuring knowledge of subject domain in the form of the scheme of the basic concepts connected by certain relations.

Recent research and publication analysis. Expert and criminalist knowledge was investigated in works of many scientists.

However structuring expert and criminalist knowledge in public administration by means of special methods demands an in-depth study.

Paper objective. The purpose of article is structuring of the process of crimes' disclosure in public administration by expert and criminalist activity.

Paper main body. The structuring of the process of crimes' disclosure in public administration by expert and criminalist activity is carried out in the article. The classification of methods of knowledge structuring in expert and criminalist activity is carried out. The investigation structuring as knowledge process is carried out. It is emphasized that investigation as knowledge process consists of two elements: stages of investigation and separate investigative actions. The stages of activity of bodies of inquiry and investigation are allocated.

Conclusions of the research.

The classification of methods of knowledge structuring in expert and criminalist activity is carried out. It is noted that four levels of knowledge structuring in expert and criminalist activity can be allocated: language lexicon level; conceptual level; semantic structures; concrete data level. The investigation structuring as knowledge process is carried out. It is emphasized that investigation as knowledge process consists of two elements: stages of investigation and separate investigative actions. The following stages of activity of bodies of inquiry and investigation are allocated: stage initiation of legal proceedings; crime detection stage; stage of search of the suspect or defendant; suspicion check stage; stage of specification of charge and stage of end of investigation.

Ключові слова: розкриття злочинів, державне управління, експертно-криміналістична діяльність, структурування розслідування.

Key words: crimes' disclosure, public administration, expert and criminalist activity, investigation structuring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Експертно-криміналістична діяльність стосовно ідентифікації злочину неминуче повинна відображати зміст цієї області. Однак наявні дані про розслідування та механізми злочинної діяльності не завжди консолідовані і опрацьовані до такої міри, щоб бути чітко перекладеними в нову форму. Тому виникає перша задача: звести наявні дані в єдину структуру, схему. Іншими словами, питання полягає в структуруванні знань про предметну область у вигляді схеми основних понять, пов'язаних визначеними відносинами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Експертно-криміналістичні знання розглядалися в наукових напрацюваннях багатьох вчених, зокрема таких: Н.Т. Ведерніков [1], В.В. Крилов [2], А.П. Шеремет [4] та ін.

Однак структурування експертно-криміналістичних знань у державному управлінні за допомогою спеціальних методів потребує поглибленого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є структурування процесу розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю.

Для досягнення поставленої мети формулюються та вирішуються такі завдання:

- здійснити класифікацію методів структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності;
- провести структурування розслідування як процесу пізнання;
- виділити етапи діяльності органів дізнання та слідства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перш ніж перейти до розгляду конкретного змісту цієї схеми слід зробити наступне зауваження. Торкаючись такої проблеми, як спосіб відображення області

розслідування, можна дискутувати практично з будь-якого суттєвого питання. Тим більше це відноситься до обраної моделі: визначення не тільки зв'язків, а й самих елементів (об'єктів, явищ, процесів), що мають значимість для подальшого використання моделі, далеко не очевидно. Ускладнює реалізацію моделі також наявність великої кількості точок зору з цих питань. Здається, що будь-яка з пропозицій може викликати досить серйозні заперечення. Тому доцільно навести лише результат досліджень, залишивши осторонь його обґрунтування [1; 3].

Передусім необхідно вказати на існування проблеми визначення глибини відображення в моделі області, що підлягає формалізації. По суті, в виділяють чотири рівні структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності:

- на рівні лексики мови;
- на понятійному рівні;
- на рівні семантичних структур;
- на рівні конкретних даних.

Сенс цього дослідження полягає в моделюванні на рівні основних понять. Оскільки кількість понять, які охоплюються дослідженням, велике і поширюється, зокрема, на сферу злочину, це не дозволить відобразити усе коло таких понять в одній структурі. Звідси випливає, що необхідно розбиття всієї предметної області на фрагменти, які були б доступні для сприйняття та аналізу, тобто проведення процесу структурування знань.

Дотримуючись криміналістичних традицій, доцільно окремо розглянути сфери розслідування і злочини.

Насамперед, розглядаючи розслідування як процес пізнання, доцільно визначити його структуру, що складається з двох елементів:

- етапів розслідування;
- окремих слідчих дій [2; 4].

Всі подальші спроби структурувати розслідування, по суті, проходять саме в спробах виділення, деталізації й опису саме цих елементів.

Формалізація розслідування злочинів може також здійснюватися виходячи з процесу розслідування і за матеріалами конкретної кримінальної справи. Так, розслідування можна розбити на етапи, виділивши слідчі дії і встановивши послідовність їх проходження, відображаючи результат у вигляді графа. Водночас ключова особливість подібної формалізації полягає в тому, що схематизація і спрощення дійсності, реалізовані в графічних моделях, часом є єдиною можливим методом пізнання складних процесів.

Розуміючи під етапом розслідування комплекс слідчих і розшукових дій, об'єднаних спільною метою, слід виділити в діяльності органів дізнання та слідства такі етапи.

1. Етап порушення кримінальної справи, що збігається з першою стадією кримінального процесу. Мета дії — виявлення наявності або відсутності підстав для порушення справи і фіксація слідів події, якщо це має невідкладний характер.

2. Етап розкриття злочину, що починається з моменту прийняття рішення про порушення справи і закінчується встановленням факту здійснення злочину й особи, яка його вчинила (якщо подія або особа не були відомі з самого початку роботи у справі).

3. Етап розшуку підозрюваного або обвинуваченого. Він починається з моменту отримання підстав для затримання або арешту особи і закінчується цими діями. Цей етап, так само як і попередній, не є необхідним у всіх випадках.

4. Етап перевірки підозри — починається з моменту встановлення підозрюваної особи і закінчується притягненням її в якості обвинуваченої або, навпаки, зняттям підозри.

5. Етап уточнення звинувачення — починається з притягнення особи як обвинуваченої у справі і триває до закінчення провадження слідчих дій.

6. Етап закінчення слідства — триває з моменту останнього слідчої дії по збиранню і перевірці доказів до моменту передачі справи до суду (або припинення) [1; 4].

Проводячи такий розподіл, слід зауважити, що діяльність слідчого і органів дізнання у конкретній кримінальній справі кількісно не обов'язково відповідає саме цим етапам. Але їх застосовність обґрунтовується:

— по-перше, тим, що кількість, послідовність і зміст етапів розслідування є досить типовими і характерними для справ певної категорії;

— по-друге, будь-яка комбінація етапів розслідування складається з декількох основних вихідних стадій.

Деякі з них є обов'язковими для будь-якої справи, а деякі зустрічаються лише в окремих категоріях справ.

Крім того можна припустити, що процес розкриття злочинів складається з різного числа інформаційно-пошукових етапів, не обов'язково має жорстку структуру і сувору послідовність, так як залежить від обсягу і змісту вихідних даних. Водночас вид і структура етапів визначаються, виходячи з цілей конкретного дослідження [2; 4].

Для задачі типізації слідчих ситуацій такий порядок виділення етапів залежить від новизни завдань, що виникають. Більш того, модель структури процесу роз-

криття злочинів заснована на динамічному розвитку системи версій і відображає переростання ймовірних знань у достовірні, та може мати кілька варіантів.

Вочевидь, це не дозволяє говорити про етап розслідування як елемент, що становить основу структурування розслідування. Тому доцільно провести деталізацію цієї структури. Як мінімальний структурний елемент можна обрати слідчі дії. Водночас можна припустити, що виділені блоки діяльності виявилися досить великими, і це не дозволило покласти дані напрацювання в основу подальшої формалізації опису структури розслідування. Однак сама спроба деталізувати цю діяльність заслуговує більш пильної уваги [1; 3].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У цілому, як результати проведеного дослідження, було отримано такі висновки.

1. Здійснено класифікацію методів структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності. Зазначено, що виділяють чотири рівні структурування знань в експертно-криміналістичній діяльності: на рівні лексики мови; на понятійному рівні; на рівні семантичних структур; на рівні конкретних даних.

2. Проведено структурування розслідування як процесу пізнання. Підкреслено, що розслідування як процес пізнання, складається з двох елементів: етапів розслідування та окремих слідчих дій.

3. Виділено етапи діяльності органів дізнання та слідства: етап порушення кримінальної справи; етап розкриття злочину; етап розшуку підозрюваного або обвинуваченого; етап перевірки підозри; етап уточнення звинувачення та етап закінчення слідства.

Література:

1. Ведерников Н.Т. Криминалистика: учебно-методический комплекс / Н.Т. Ведерников. — Томск: Издательский Дом ТГУ, 2014. — 340 с.
2. Крылов В.В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика / В.В. Крылов; науч. ред.: Н.А. Лопашенко. — М.: ЛексЭст, 2007. — 288 с.
3. Крылов И.Ф. Криминалистика: учебник / И.Ф. Крылов, А.И. Бастрыкин. — М.: Дело, 2007. — 934 с.
4. Шеремет А.П. Криминалістика: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / А.П. Шеремет. — Чернівці: Наші книги, 2008. — 440 с.

References:

1. Vedernikov, N.T. (2014), *Kriminalistika: uchebno-metodicheskij kompleks* [Criminalistics: educational and methodical complex], TGU publishing House, Russian Federation.
2. Krylov, V.V. (2007), *Sovremennaja kriminalistika. Pravovaja informatika i kibernetika* [Modern criminalistics. Legal informatics and cybernetics], LexEst Moscow, Russian Federation.
3. Krylov, I.F. and Bastrykin, A. I. (2007), *Kriminalistika* [Criminalistics], Business, Moscow, Russian Federation.
4. Sheremet, A.P. (2008), *Kry'minalisty`ka* [Criminalistics], Nashi knygy, Chernivci, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2019 р.

В. В. Божкова,
д. е. н., професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування, фізико-математичний
факультет, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-1557-3819

А. О. Білан,
магістрантка спеціальності "Публічне управління та адміністрування", кафедра бізнес-
економіки та адміністрування, фізико-математичний факультет, Сумський державний
педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
ORCID ID: 0000-0001-8942-7809

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.106

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

V. Bozhkova,
Doctor of Economic Sciences, Professor at the Department of Business Economics and administration,
Faculty of Physics and Mathematics, Sumy Anton Makarenko State Pedagogical University
A. Bilan,
Master's Degree student in Public Management and Administration,
Department of Business Economics and administration, Faculty of Physics and Mathematics,
Sumy Anton Makarenko State Pedagogical University

THE SATISFACTION OF THE STATE INFORMATION POLICY IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE

У статті проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності державної інформаційної політики та інформаційного суспільства в Україні. Характер їх співвідношення і взаємодії відображений у визначенні державної інформаційної політики як такої, що спрямована на створення та забезпечення функціонування правової системи регулювання інформаційних відносин, забезпечення інтересів людини, суспільства та держави у всіх сферах інформаційної діяльності, реалізується засобами державної влади і має на меті формування інформаційного суспільства в державі. Визначено, що державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, яке є еволюційно-закономірним результатом впливу і проникнення інформації у всі сфери людського життя. Взаємодія держави, суспільства і особистості з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій на підставі міжнародного досвіду є ефективною і, відповідно, для розвитку потребує належної інвестиційної підтримки.

The publication analyzes the scientific perspectives for understanding the state information policy and the information society. Information sphere is the key to competitiveness in the modern world market. Taking into account the Eurointegration aspirations, one of the priority directions of state policy in Ukraine today is the development of the information society and the introduction of the latest information and computer technologies in all spheres of public life, including the activities of state authorities and local self-government. The concept of state information policy was investigated by scientists and has a legislative consolidation. The nature of the relationship and interaction with the informational society is reflected in the definition of the state information policy as aimed at creating and ensuring the functioning of the legal system for the regulation of information relations, ensuring the interests of people, society and the state in all spheres of information activity, implemented by means of state power and aims the formation of an information society in the state. It is determined that the state has a leading role in the formation of an information society, which has three main groups of characteristic features: the free access of any person to any information; high level of information and communication technologies development; availability of developed information infrastructure of society. Elements of the information society are people, information, information resources, information and communication technologies. The state coordinates the activities of various subjects of society in the process of its formation, promotes the integration of people into the new information and technological environment, the development of industries of the information industry, ensuring the progress of democracy and respect for the rights of individuals in the information society.

Information interaction of the state, society and person with the use of information and telecommunication technologies on the basis of international experience is recognized as the most effective, and, accordingly, for its development requires proper investment support.

Ключові слова: державна інформаційна політика, інформаційне суспільство, інформація, інформаційні технології, технології зв'язку.

Key words: state information policy, information society, information, information technologies, communication technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Невід'ємними рисами сучасного суспільства є: зростання ролі інформації, інформаційних технологій та технологій зв'язку, розширення ринку інформаційних послуг, інформатизація економіки, розширення спектру застосування наукового потенціалу у різних сферах господарювання, високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин і, відповідно, потреба фізичних та юридичних осіб в якісній і своєчасній інформації. Зважаючи на це, надзвичайної актуальності набуває проблема впровадження ефективної системи державного управління на основі застосування інформаційних технологій в процесі переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства. погоджуємось із позицією Застави І.В., Новікової Л.В., Харченко І.М. [1], що саме державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, що координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що саме органи державної влади визначають пріоритети розвитку, забезпечують їх досягнення і всебічну підтримку, координують та стимулюють виконання завдань, формують законодавчу базу і контролюють її виконання всіма учасниками побудови інформаційного суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ідея інформаційного суспільства з'явилась у дослідженнях 60—70 рр. ХХ ст. Вперше термін "інформаційне суспільство" було використано у працях японських дослідників Махлуп М., Масуда Й., Сакайя Т. Подальшого розвитку концепція набула у дослідженнях провідних американських та європейських теоретиків: Тоффлер Е., Дайзард У., Бжезинський З., Еллюль Ж., Коен Р., Турен А., Кан Г., Уебстер Ф., Дракер А., Гідденс Е., Хенді Ч., Туроу Л., Гелбrait Дж., Макклуюен М., Порат М., Стоуньєр Т., Катц Р., які підкреслювали значення інформаційного розвитку суспільства як нового історичного етапу цивілізації. Питання окремих теоретичних та практичних аспектів інформаційної політики та інформаційного суспільства є доволі дискусійними в наукових колах і досліджувалися такими вітчизняними науковцями: Застава І.В., Новікова Л.В., Харченко І.М. [1], Іванов В. [2], Литвиненко О. [3], Манойло А. [4], Москаленко А. [5], Почепцов Г. [6], Сагателян А. [7], Калюжний Р.А., Шамрай В.О. [7], Красноступ Г.М. [9], Журавель П.А. [10], Савченко С.В. [11], Максименко Ю.Є. [12], Арістова І.В. [13], Петрина Н.О., Ониксимова Л.Т. [14], Ільганаєва В.А. [15], Ліпкан В.А. [16], Врижко В.М., Гальчен-

ко О.М., Цимбалюк В.С. [17] та ін. Проте питання співвідношення понять державної інформаційної політики та інформаційного суспільства потребують подальшого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності державної інформаційної політики в умовах розвитку інформаційного суспільства, визначення характеру їх співвідношення і взаємовпливу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Актуальність розвитку інформаційної сфери, яка є запорукою конкурентоспроможності на сучасному світовому ринку, зумовлює потребу побудови інформаційного суспільства. Враховуючи євроінтеграційні прагнення, одним з пріоритетних напрямів державної політики в Україні на сьогодні визначається розвиток інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій в усі сфери суспільного життя, в тому числі в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Необхідно звернути увагу на те, що створення якісного інформаційного суспільства нерозривно пов'язане з реформуванням сфери інформаційної політики та інформаційної безпеки. Підтримуємо думку Матієвої Я.С. [18] про те, що для того, щоб українська держава увійшла у світовий інформаційний простір на рівноправній основі, необхідно зміцнювати прямі й зворотні зв'язки між владними структурами і суспільством, вирішити чимало проблем для забезпечення ефективного розвитку національної інформаційної інфраструктури, створення інформаційно-аналітичних систем органів державної влади, прискорення процесів модернізації матеріально-технічної бази, надійного захисту інформаційних ресурсів.

Державна інформаційна політика є важливою складовою частиною зовнішньої і внутрішньої політики країни й охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. 14 січня 2015 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову "Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України" [19], відповідно до якої створено Міністерство інформаційної політики України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема, з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів.

Передусім, необхідно розглянути сутність поняття державної інформаційної політики, оскільки саме вона визначає основні напрями та засоби формування інформаційного суспільства. Таке поняття крім наукового тлумачення має і законодавче закріплення в нормативно-правових актах. Так, у Законі України "Про інформацію" [20] державна інформаційна політика визначається як сукупність основ-

них напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Водночас у "Концепції національної інформаційної політики України" [21] це поняття розглядається як "стратегія, напрями і завдання держави у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації та інформаційних ресурсів у суспільстві". Отже, ключовими складовими цих визначень є інформація та всі види діяльності, пов'язані з нею, але поза увагою залишається проблема правової системи регулювання інформаційних відносин, про яку прямо не йдеться.

На нашу думку, більш ширше дане поняття розкриває Красноступ Г.М. [9], яка під державною інформаційною політикою розуміє регулюючу діяльність державних органів, спрямовану на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засобів масової інформації, але й всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах — статистичної, адміністративної, масової, інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації.

Тож, виходячи із вищевикладеного, на нашу думку, державну інформаційну політику слід розглядати як політику, яка спрямована на створення та забезпечення функціонування правової системи регулювання інформаційних відносин, забезпечення інтересів людини, суспільства та держави у всіх сферах інформаційної діяльності, що реалізується засобами державної влади і має на меті формування інформаційного суспільства в державі. Такий підхід до визначення державної інформаційної політики дозволяє враховувати питання:

- інформаційної безпеки, що відображає стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання й розвиток в інтересах громадян, організацій, держави і забезпечується правовим регулюванням інформаційних відносин;

- забезпечення свободи слова та вільного доступу до інформації з метою створення кращих умов для задоволення потреб та інтересів людини, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни;

- сприяння розвитку конкуренції в інформаційній сфері, зокрема, підвищення національної конкурентоспроможності за рахунок розвитку людського потенціалу у високоінтелектуальних галузях праці, розширення національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція із світовою інфраструктурою, що сприятиме забезпеченню інтересів суспільства;

- державної підтримки інформаційної діяльності, що знаходить своє відображення в діяльності органів державної влади, які визначають пріоритети розвитку, забезпечують їх досягнення і всебічну підтримку, координують та стимулюють виконання завдань, формують законодавчу базу і контролюють її виконання всіма учасниками побудови інформаційного суспільства.

Оскільки метою державної інформаційної політики визначено створення інформаційного суспільства, необхідно розглянути підходи до його розуміння. У 1993 р. Комісія

ЄС [22] було дано визначення інформаційного суспільства, як такого, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку. З таким визначенням погоджуються і науковці Брижко В.М., Гальченко О.М., Цимбалюк В.С. [17]. Схожим за змістом є також визначення Арістової І.В. [13]: громадянське суспільство з розвинутим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційно-правової культури, в якому ефективність діяльності людей забезпечується розмаїттям послуг на основі інтелектуальних інформаційних технологій та технологій зв'язку. Цимбалюк В.С. [23; 24] аналізував інформаційне суспільство як таке, в якому кожна людина може накопичувати, розповсюджувати та отримувати інформацію. Тобто ці визначення акцентують увагу на різних наявних характеристиках інформаційного суспільства.

Враховуючи розглянуті визначення і позиції, погоджусь із диференціацією характерних ознак інформаційного суспільства на три основних групи, які пропонує Петрухно Ю.Є. [25, с. 129], а саме:

- вільний доступ будь-якої людини до будь-якої інформації;

- високий рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

- наявність розвинутої інформаційної інфраструктури суспільства.

Відповідно, можна визначити наступні елементи інформаційного суспільства: людина, інформація, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційні технології.

З іншого боку, Ліпкан В.А. [16] пропонує розглядати його як суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних та комунікаційних технологій. Льганаєва В.О. [15] поняття інформаційного суспільства трактує як нову історичну фазу розвитку цивілізації, життя та діяльності котрої перш за все пов'язані зі створенням, переробленням та використанням інформації, а Петрина Н.О. і Ониксимова Л.Т. [14] — як ступінь у розвитку сучасної цивілізації, що характеризується збільшенням ролі інформації і знань у житті суспільства, зростанням частки інформаційних комунікацій, інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті, створенням глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їх соціальних і особистих потреб в інформаційних продуктах і послугах. Отже, ці науковці розглядають інформаційне суспільство в контексті еволюційного розвитку цивілізації, що є важливим.

На окрему увагу заслуговує думка Савченка С.В. [11], який визначає, що в умовах глобального інформаційного суспільства знань формується інформаційна економіка, яка являє собою інтелектуально-інформаційний ресурс, який має значні переваги у порівнянні з матеріальними ресурсами — фундаментом попередніх етапів розвитку суспільства. З метою підвищення якості функціонування державного механізму, спрямованого на створення інформаційно відкритого суспільства, розвиток інститутів демократії і інформаційної економіки найбільш ефективною буде інформаційна взаємодія держави, суспільства і особистості з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Тож, використовуючи досвід країн з високорозвиненим широкомасштабним виробництвом інформаційних товарів і послуг на базі найновіших інформаційних технологій, таких як США, Японія, Англія, Німеччина, державна політика яких спрямована на інвестиції у розвиток інновацій у сфері інформаційних технологій і телекомунікаційних систем, інформаційне виробництво, а також підтримку проектів і програм, які демонструють можливості інформаційного суспільства, розвиток міжнародного інформаційного обміну та співробітництва, можна якнайшвидше наблизитися до досягнення стратегічної мети — побудови інформаційного суспільства і, відповідно, підвищення якості життя в державі.

ВИСНОВОК

Виходячи з вищевикладеного, державну інформаційну політику слід розглядати як таку, яка спрямована на створення та забезпечення функціонування правової системи регулювання інформаційних відносин, забезпечення інтересів людини, суспільства та держави у всіх сферах інформаційної діяльності, що реалізується засобами державної влади і має на меті формування інформаційного суспільства в державі, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку. Провідна роль держави у формуванні інформаційного суспільства зумовлена тим, що вона визначає пріоритети розвитку, забезпечує їх досягнення і всебічну підтримку, координує та стимулює виконання завдань, формує законодавчу базу і контролює її виконання всіма учасниками побудови інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство є еволюційно-закономірним результатом впливу і проникнення інформації у всі сфери людського життя. Взаємодія держави, суспільства і особистості з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій є ефективною, і, відповідно, потребує належної інвестиційної підтримки.

При визначенні основних напрямків державної інформаційної політики слід враховувати умови формування інформаційного суспільства, що сприятиме поширенню процесів глобалізації, усуненню комунікаційних бар'єрів як на міждержавному рівні, так і в суспільстві взагалі.

Література:

1. Застава І.В., Новікова Л.В., Харченко І.М. Інформаційне суспільство та інститути демократії: особливості прояву в сучасних глобалізаційних процесах // Сучасне суспільство. — 2017. — Випуск 1 (13). — С. 81—93.
2. Іванов В.Ф. Законодавство і журналістика: становлення правової бази в Україні і світовий досвід. — К.: Школяр, 1997. — 170 с.
3. Литвиненко О. Інформаційні технології та Україна у світовому контексті // Людина і політика. — 2001. — № 1. — 93 с.
4. Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях: моногр. — М.: МИФИ, 2003. — 388 с.
5. Москаленко А.З. Основні функції і принципи преси. — К.: РВЦ "Київський університет", 1998. — 169 с.
6. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: навч. посіб. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — Ч. 1. — 88 с.
7. Сагателян А. К вопросу о проблемных аспектах ин-

формационной политики государства. "21 век". — 2005. — № 2. — 49 с.

8. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії та практики: монографія / За ред. Калюжного Р.А. та Шамрая В.О. — К., 2002. — 296 с.

9. Красноступ Г. М. Сучасний стан та перспективи розвитку державної політики у сфері свободи слова та інформації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_7547

10. Журавель П.А. Сучасні засоби комунікації як інструмент взаємодії з громадськістю в системі державного управління. — дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. — Спеціальність 25.00.02 — механізми державного управління. — Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31509.pdf>

11. Савченко С.В. Трансформація глобального інформаційного суспільства "суспільство знань" як фактор формування інтелектуального капіталу нації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vestnikzgia.com.ua/article/view/110918>

12. Максименко Ю.Є. Інформаційне суспільство в Україні: стан та перспективи становлення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://goal-int.org/informacijne-susplstvo-v-ukraini-stan-ta-perspektivi-stanovlennya/>

13. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія [Електронний ресурс] / За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М. — Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. — 368 с. — Режим доступу: http://adhdportal.com/book_2050_chapter_11_2.2_Konturi_rozvitku_osnovnformajjnogo_susplstva_v_Ukran.html

14. Петрина Н.О., Ониксимова Л.Т. Інформаційне забезпечення процесів освіти і науки в умовах становлення інформаційного суспільства // Вісник Української академії банківської справи. — 2002. — № 2. — С. 96—99.

15. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник. — Харьков: КП "Городская типография", 2009. — 122 с.

16. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України: монографія / Ліпкан В.А., Залізник В.А. — К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2012. — 304 с.

17. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навчальний посібник. — К.: КНТ, 2006. — 280 с.

18. Матієва Я.С. Упровадження електронного уряду в Україні на шляху до євроінтеграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11mysuse.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11mysuse.pdf)

19. Положення про Міністерство інформаційної політики України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mip.gov.ua/documents/7.html>

20. Закон України "Про інформацію" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

21. Проект Закону про Концепцію національної інформаційної політики 2526 від 13.12.2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13798

22. White Paper on growth, competitiveness and employment — the challenge and ways forward into 21st century // European Commission, Belgium. — 1993. — 23 p.

23. Цимбалюк В.С. Мас-медіа право в інформаційному суспільстві / Інформація і право. — 2011. — № 1. — С. 30—33 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11tvspis.pdf>

24. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія. — К.: "Освіта України", 2010. — 388 с.

25. Петрухно Ю.Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика // Вісник Одеського національного університету: Серія "Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство". — 2014. — Т. 19 (Вип. 1). — С. 127—133.

References:

1. Zastava, I. V. Novikova, L. V. Kharchenko, I. M. (2017), "Information society and institutes of democracy: features of manifestation in modern globalization processes", *Suchasne suspilstvo*, no. 1 (13), pp. 81—93.

2. Ivanov, V. F. (1997), *Zakonodavstvo i zhurnalistyka: stanovlennia pravovoi bazy v Ukraini i svitoviy dosvid* [Legislation and journalism: the formation of a legal framework in Ukraine and world experience], Shkoliar, Kyiv, Ukraine.

3. Lytvynenko, O. (2001), "Information Technologies and Ukraine in the Global Context", *Liudyna i polityka*, vol. 1, 93 p.

4. Manojlo, A. V. (2003), *Gosudarstvennaya informatsionnaya politika v osobyykh usloviyakh* [State information policy in special conditions], MIFI, Moskva, Russia, 388 p.

5. Moskalenko, A. Z. (1998), *Osnovni funktsii i pryntsypy presy* [Basic functions and principles of the press], RVTs "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

6. Pochepstov, H. H. Chukut, S. A. (2002), *Informatsijna polityka* [Information policy], Vydavnytstvo UADU, part 1, Kyiv, Ukraine.

7. Sahatelian, A. (2005), *K voprosu o problemnykh aspektakh informatsionnoy politiki gosudarstva* [On the issue of problematic aspects of the state information policy], "21 vek", no. 2.

8. Kaliuzhnyi, R. A. Shamraj, V. O. (2002), *Informatsijne zabezpechennia upravlins'koi diial'nosti v umovakh informatyzatsii: orhanizatsijno-pravovi pytannia teorii ta praktyky*. Monohrafiia [Information provision of management activity in the conditions of informatization: organizational and legal issues of theory and practice. Monograph], Kyiv, Ukraine.

9. Krasnostup, H. M. "Current state and prospects of development of state policy in the sphere of freedom of speech and information" [Online], available at: https://minjust.gov.ua/m/str_7547 (Accessed 24 May 2019).

10. Zhuravel', P. A. (2017), "Modern means of communication as an instrument of interaction with the public in the system of public administration", Thesis for a Candidate Degree in Public Administration, Specialty 25.00.02 — mechanisms of public administration, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, [Online], available at: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31509.pdf> (Accessed 23 May 2019).

11. Savchenko, S. V. "Transformation of the global information society "knowledge society" as a factor in the formation of the intellectual capital of the nation", [Online], available at: <http://vestnikzgia.com.ua/article/view/110918> (Accessed 24 May 2019).

12. Maksymenko, Yu. Ye. "Information society in Ukraine: the state and prospects of formation", [Online], available at: <http://goal-int.org/informacijne-suspilstvo-v-ukraini-stan-ta-perspektivi-stanovlennya/> (Accessed 24 May 2019).

13. Aristova, I. V. edited by Bandurca, O. M. (2000), *Derzhavna informatsijna polityka: orhanizatsijno-pravovi aspekty*. Monohrafiia [State information policy: organizational and legal aspects. Monograph], Vydavnytstvo Universytetu vnutrishnikh sprav, Kharkiv, Ukraine, [Online], available at: http://adhdportal.com/book_2050_chapter_11_2.2._Konturi_rozvitku_osnovnformajjnogo_susplstva_v_Ukrain.html (Accessed 24 May 2019).

14. Petryna, N. O. Onyksymova, L. T. (2002), "Information provision of the processes of education and science in the conditions of the formation of the information society", *Visnyk Ukrain'skoi akademii bankivs'koi spravy*, no. 2, pp. 96—99.

15. Il'ganaeva, V. A. (2009), *Social'nye kommunikacii (teorija, metodologija, dejatel'nost')*: slovar'-spravochnik [Social communications (theory, methodology, activity): dictionary reference], KP "Gorodskaja tipografija", Kharkiv, Ukraine.

16. Lipkan, V. A. Zalizniak, V. A. (2012), *Systematyzatsiia informatsijnoho zakonodavstva Ukrainy*. Monohrafiia [Systematization of information legislation of Ukraine. Monograph], FOPO.S. Lipkan, Kyiv, Ukraine.

17. Lipkan, V. A. Maksymenko, Yu. Ye. Zhelikhovs'kyj, V. M. (2006), *Informatsijna bezpeka Ukrainy v umovakh ievrointehratsii: Navchal'nyj posibnyk* [Information security of Ukraine in the conditions of European integration: Textbook], KNT, Kyiv, Ukraine.

18. Matiieva, Ya. S. "Implementation of e-government in Ukraine on the way to European integration" [Online], available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11mysuse.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11mysuse.pdf) (Accessed 25 May 2019).

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Regulation on the Ministry of Information Policy of Ukraine", no. 2, [Online], available at: <http://www.mip.gov.ua/documents/7.html> (Accessed 25 May 2019).

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), *Law of Ukraine "On Information"*, [Online], available at: <https://zakon-rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Accessed 25 May 2019).

21. Draft Law on the Concept of National Information Policy no. 2526 (13.12.2002), [Online], available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13798 (Accessed 27 May 2019).

22. European Commission (1993), "White Paper on growth, competitiveness and employment — the challenge and ways forward into 21st century", Belgium, 23 p.

23. Tsymbaliuk, V. S. (2011), "Mass media law in the information society", / *Informatsiia i pravo*, no. 1, pp. 30—33, [Online], available at: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11tvspis.pdf> (Accessed 24 May 2019).

24. Tsymbaliuk, V. S. (2010), *Informatsijne pravo (osnovy teorii i praktyky): monohrafiia* [Information law (foundations of theory and practice): monograph], Osvita Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 388 p.

25. Petrukhno, Yu. Ye. (2014), "Information society: concept, main components, characteristics", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu: Seriia "Bibliotekoznavstvo. Bibliografoznnavstvo. Knyhoznnavstvo"*, no. 19, vol. 1, pp. 127—133.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2019 р.

УДК 339.137.2:658

Н. І. Демчук,
 д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
 Дніпровський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: 0000-0003-1454-0430

Л. С. Безугла,
 к. н. держ. упр., доцент, доцент кафедри маркетингу,
 Дніпровський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: /0000-0002-6520-4325

О. В. Ткаліч,
 к. е. н., доцент кафедри економіки,
 Дніпровський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: 0000-0002-0783-8020

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.111

ВНУТРІШНЯ ТОРГІВЛЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

N. Demchuk,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
 Dnipro State Agrarian and Economic University

L. Bezugla,
 PhD in Public Administration, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Tkach,
 PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

DOMESTIC TRADE IN UKRAINE: STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

У статті досліджено стан розвитку внутрішньої торгівлі в Україні. Аналізуються тенденції та проблеми розвитку роздрібної та оптової торгівлі. На основі цього визначено, що в структурі обсягу виробленої продукції частка оптової та роздрібної торгівлі протягом досліджуваного періоду зростає однак, спостерігається її зменшення. Здійснено аналіз виробництва та розподілу валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. На цій основі визначено вузькі місця у їх розвитку та окреслено основні проблеми. Наголошено, що з позицій системного підходу внутрішню торгівлю можна і потрібно розглядати як соціально-економічну систему, в основі діяльності якої лежать потреби людей, задоволення яких забезпечується шляхом пропозиції і реалізації широкого та глибокого асортименту товарів народного споживання, який формується завдяки узгодженій взаємодії підгалузей оптової і роздрібної торгівлі. Разом з тим, у галузі торгівлі, яка в Україні демонструє динамічне зростання як обсягів реалізації товарів, так і фінансових показників торговельно-господарської діяльності.

The article analyzes the state of development of domestic trade in Ukraine. The tendencies and problems of development of retail and wholesale trade are analyzed. On the basis of this, it is determined that the share of wholesale and retail trade in the structure of the volume of manufactured goods increased during the investigated period, however, and its decrease was observed. The analysis of production and distribution of gross domestic product by types of economic activity was carried out. On this basis, bottlenecks are identified in their development and the main problems are outlined. It is emphasized that from the point of view of a systematic approach, domestic trade can and should be considered as a socio-economic system, the basis of which is the needs of people, whose satisfaction is ensured by proposing and implementing a wide and deep assortment of consumer goods, which is formed due to the co-ordinated interaction of sub-sectors of wholesale and retail trade. At the same time, in the trade sector, which in Ukraine shows a dynamic growth both in sales volumes and financial indicators of trade and economic activity.

He lack of a strategic approach to solving the saturation of the domestic market due to an appropriate increase in domestic production through the development of import-substitute products leads to the formation of a high dependence of the domestic market on imports, as well as the need to increase exports to cover the current account deficit of the balance of payments. The openness of the national economy strengthens the vulnerability of the domestic market to fluctuations in the external environment and unfavorable world trends. Consequently, there is a need to reduce the import dependence of commodity markets, to create conditions for reducing dependence on the situation of external markets, to ensure the positive impact of imports on production, strengthening on this basis the competitiveness of the domestic economy.

Significant imbalances in the development of the domestic market as a result of the exacerbation of the situation in eastern Ukraine, a significant devaluation of the hryvnia against the US dollar. This is manifested primarily in: the crazy fall in the indices of production of the basic industries of the economy in 2015; decrease in wholesale and retail turnover due to lower purchasing power of the population; a significant increase in prices for foodstuffs, transport, housing and communal services, agricultural products, non-food products, medicines; complex financial and economic conditions of the economy, the crisis in the financial and credit sector has led to a significant congestion of business entities in the middle of the country.

Ключові слова: внутрішня торгівля, роздрібна торгівля, оптова торгівля, оптовий товарооборот, роздрібний товарооборот.

Key words: domestic trade, retail trade, wholesale trade, wholesale trade turnover, retail trade turnover.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поглиблення ринкових процесів і розширення товарно-грошових відносин обумовлює зростання ролі торгівлі в реалізації міжгалузевого обороту, забезпеченні завершальної стадії процесу відтворення суспільного продукту, задоволенні виробничих й особистих потреб, внаслідок чого зростають вимоги до основоположних принципів організації, механізму функціонування, системи управління, інфраструктури торгівлі.

Торговельна діяльність відіграє ключову роль у просуванні товарів від виробника до споживача шляхом передавання права власності на товари. Розвиток торговельної мережі є одним з показників стану розвитку внутрішнього ринку споживчих товарів.

Розвиток торговельної мережі є одним із показників стану розвитку внутрішнього ринку споживчих товарів. За таких умов зазнають змін пріоритети економічних і товарних відносин України, що потребує адаптації внутрішнього ринку до міжнародних вимог для забезпечення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасний стан та перспективи розвитку внутрішньої торгівлі України аналізувалися в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Височин, А. Даниленко, Л. Дейнеко, Я. Жаліло, О. Кавун, Ю. Кіндзерський, Н. Магас А. Мазаракі, О. Мазур, І. Лазебна, В. Лагутін, В. Точилін, Н. Тришкіна та інші.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасного стану розвитку внутрішньої торгівлі України та обґрунтування перспектив розвитку, спрямованих на активізацію цього процесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах євроінтеграційних прагнень України, незважаючи на труднощі соціально-економічного й політичного характеру, торговельна діяльність залишається однією з ключових галузей національної економіки.

Упродовж 2001—2016 рр. економічне зростання в Україні характеризувалося нестабільністю, суттєвим зниженням реальних темпів у 2005 і 2008 рр., кризовим спадом у 2009 р., наростаючим падінням ВВП починаючи з 2013 р. та поступовим поживаленням у 2016 р. Падіння промислового виробництва у 2009 р. зумовлено наслідками світової фінансово-економічної кризи. В 2015 р. спостерігається падіння, що було зумовлене скороченням

зовнішнього і внутрішнього попиту на товари та послуги та зменшення обсягу прямих іноземних інвестицій.

У сфері внутрішньої торгівлі функціонують специфічні економічні відносини, на основі яких установлюється особлива ринкова форма зв'язку між виробництвом і споживанням, забезпечується реалізація товарів і вартості. Зазвичай логічним завершенням процесу товарного виробництва є реалізація товарів на ринку [2].

Зростання обсягів внутрішнього продукту за видами економічної діяльності свідчать дані таблиці 1.

Так, обсяг виробленої продукції промисловими підприємствами збільшився за досліджуваній період на 652,6 млрд грн, що становить 0,62 в.п., які займають найбільшу питому вагу від 33,23% в 2013 році до 33,86% в 2016 році. Найбільше збільшили обсяги виробленої продукції сільськогосподарські підприємства на 3,07 в.п., що свідчить про розвиток сільського господарства в Україні. Питома вага підприємств інших видів економічної діяльності в загальному обсязі зменшилася упродовж 2013—2016 рр. від 0,08 в.п. (оптова та роздрібна торгівля) до 1,21 в.п. (фінансова та страхова діяльність).

В Україні складна економічна і політична ситуація, але внутрішня торгівля розвивається і в такий складний час для держави. Негативні (позитивні) зміни основних соціально-економічних показників зумовлені несприятливими умовами розвитку економіки України. Це простежується на основі динаміки індексу фізичного обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) (рис. 1).

Отже, офіційна статистика свідчить про загальну тенденцію до збільшення індексу фізичного обсягу ВВП в Україні впродовж останніх дев'ять років, що становить 0,01 в.п. з 2013 по 2015 рр. спостерігається негативна тенденція зміни індексів виробленої продукції, що пояснюється відсутністю інфраструктури сполучення з Донецькою та Луганською областями, а також загостренням відносин із Росією, що призвело до скорочення замовлень у промисловості.

З позицій системного підходу внутрішню торгівлю можна і потрібно розглядати як соціально-економічну систему, в основі діяльності якої лежать потреби людей, задоволення яких забезпечується шляхом пропозиції і реалізації широкого та глибокого асортименту товарів народного споживання, який формується завдяки узгодженій взаємодії підгалузей оптової і роздрібною торгівлі. Водночас у галузі торгівлі, яка в Україні демонструє динамічне зростання як обсягів реалізації товарів, так і фінансових показників торговельно-господарської діяль-

Таблиця 1. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Сільське, лісове та рибне господарство	315,6	9,89	381,2	11,37	558,8	13,34	655,6	12,96
Промисловість	1060,0	33,23	1131,9	33,75	1392,3	33,24	1712,6	33,86
Будівництво	174,2	5,46	162,6	4,85	188,6	4,50	240,3	4,75
Оптова та роздрібна торгівля	409,4	12,84	443	13,21	549,2	13,11	645,2	12,76
Транспорт	231	7,24	217,3	6,48	295,6	7,06	341,9	6,76
Фінансова та страхова діяльність	106,3	3,33	116,8	3,48	107,8	2,57	107,6	2,13
Освіта	112,8	3,54	106,3	3,17	119,9	2,86	132,8	2,63
Інші види економічної діяльності	780,30	24,46	794,9	23,70	977	23,32	1222,3	24,16
Всього	3189,60	100,0	3354	100,0	4189,2	100,0	5058,3	100,0

Джерело: сформовано автором за даними [7].

ності, у 2011—2017 рр. спостерігається суттєве згортання економічної активності, що проявилось, насамперед, у зменшенні обсягів реалізації товарів, які відображаються показником роздрібного товарообороту.

Слід відзначити, що в структурі обсягу виробленої продукції частка оптової та роздрібною торгівлі протягом 2011—2017 рр. зросла з 2131,7 млрд грн до 3310,3 млрд грн, однак у 2014 р. спостерігалось зменшення її частки до 2317,4 млрд грн порівняно з 2013 р. (табл. 2).

З таблиці 2 видно, що лише за 2014 р. обсяги роздрібного товарообороту торгівлі в Україні скоротилися з 1175,3 млрд грн. до 815,3 млрд грн, тобто відбулося зменшення обсягів на 30,6%. Товарна структура оптового товарообігу торговельних підприємств у 2011—2017 рр. зазнала суттєвих змін, оскільки збільшилася на 72,37%.

Одним із важливих аспектів дослідження структури товарообігу є дослідження частки споживчих товарів, вироблених на території України. Досліджувані показники дають змогу частково оцінити експансію імпортованих товарів на території України та виявити ті види діяльності, які неспроможні задовольнити внутрішній попит конкурентоспроможною вітчизняною продукцією [3].

Зростання й удосконалення внутрішнього ринку значною мірою залежать від динамічного та ефективного розвитку торгівлі вітчизняними товарами широкого вжитку. В Україні сформувався специфічний трисегментний внутрішній ринок: організований ринок, який охоплює облікований товарообіг зареєстрованих торговельних підприємств; ринок фізичних осіб — приватних підприємців, який охоплює дрібнооптову і дрібно-роздрібну мережу; тіньовий сегмент, який включає незареєстровану мережу торгівлі [5].

Відсутність стратегічного підходу до вирішення проблеми насичення внутрішнього ринку за рахунок відповідного збільшення обсягів внутрішнього виробництва на основі розвитку імпортозамінної продукції призводить до формування високої залежності внутрішнього ринку від імпорту, а також до необхідності нарощування експорту для покриття дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу. Відкритість національної еко-

номіки закріплює вразливість внутрішнього ринку від коливань зовнішньої кон'юнктури та несприятливих світових тенденцій. Отже, виникає потреба у зниженні імпортозалежності товарних ринків, створенні умов для зниження залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків, забезпеченні позитивного впливу імпорту на виробництво, зміцненні на цій основі конкурентоспроможності вітчизняної економіки [2].

За таких умов необхідним є вжиття заходів, спрямованих на підтримку українських товаровиробників на внутрішньому ринку України. Основна увага має приділятися стимулюванню споживчого попиту на вітчизняні товари та створенню необхідної нормативно-правової бази для забезпечення їх доступності для населення. Поряд із прямими заходами стимулювання споживчого попиту (зростанням реальних доходів населення) слід розробити інструменти непрямого, зокрема через вплив на уподобання споживачів шляхом пропаганди вітчизняних товарів [1].

Значні дисбаланси розвитку внутрішнього ринку внаслідок загострення ситуації на сході України, значної девальвації курсу гривні відносно долара США. Це проявляється насамперед у:

- шалених падіннях індексів виробництва базових галузей економіки у 2015 році;
- зниження оптового та роздрібного товарообороту, через зниження купівельної спроможності населення;
- високої залежності національної економіки від обсягів імпорту товарів, які в свою чергу через прив'язку до долара США негативно впливають на інфляційні

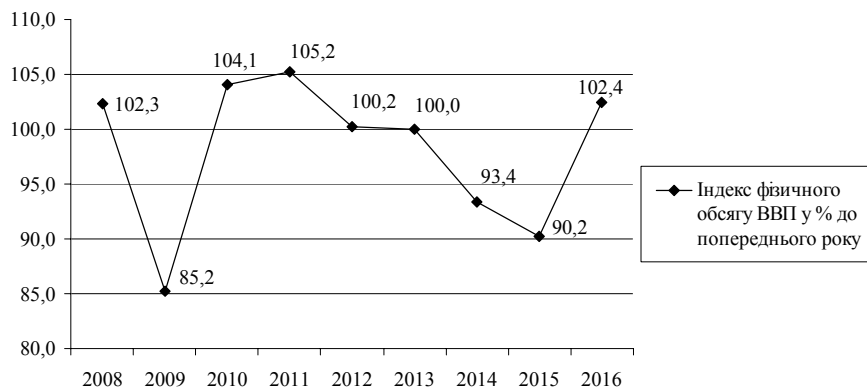

Рис. 1. Динаміка індексу фізичного обсягу ВВП України

Джерело: сформовано авторами за даними [7].

процеси в країні; постає необхідність у розвитку вітчизняних виробників товарів та послуг;

— значному зростанні цін на продовольчі товари, транспорт, житлово-комунальні послуги, продукцію сільського господарства, непродовольчі товари, лікарські засоби;

— складні фінансово-економічні умови господарювання, криза у фінансово-кредитній сфері призвели до значного скорення суб'єктів господарювання в середині країни, а це призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету; збільшення кількості безробітних, які звернуться в органи соціального захисту населення і це ще додатковий тягар для бюджету країни; зменшення національного виробництва товарів та послуг; непогашенні значної кількості кредитних грошей фінансовій сфері, яка і так переживає важкі часи [4].

Удосконалення розвитку системи внутрішньої торгівлі України можливе з прийняттям ЗУ "Про внутрішню торгівлю", альтернативна редакція якого розроблена групою незалежних експертів та представників суб'єктів торговельної діяльності [6]. Усе вищезазначене підкреслює безперечну значущість концептуальних підходів до розвитку системи внутрішньої торгівлі в умовах трансформаційних перетворень.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи вищезазначене необхідно наголосити, що існують певні проблеми в торгівлі, а саме її розвиток в Україні відбувається хаотично, без належного нормативно-правового регулювання. Таким чином, органам державного управління необхідно зконцентрувати зусилля на подолання дисбалансів розвитку внутрішньої торгівлі, оскільки чим вищий розвиток внутрішньої торгівлі тим вищі темпи розвитку економіки країни.

Отже, з метою практичного внутрішньої торгівлі необхідним є проведення подальшого наукового дослідження у напрямі інтенсифікації впливу чинників. Організації бізнес-процесів, що передбачає пов'язаність управління результатами діяльності підприємств торгівлі з механізмами реалізації системи продажів товарів.

Література:

1. Височин І.В. Роздрібний товарооборот підприємств як індикатор соціально-економічного розвитку / І.В. Височин // Економіка України. — 2013. — № 7 (620). — С. 34—43.
2. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. — 2006. — № 1. — С. 93—101.
3. Жаліло Я.А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я.А. Жа-

Таблиця 2. Товарооборот внутрішньої торгівлі у 2011—2017 роках (у млрд грн)

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2011 р.
Оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі	1107,3	1093,3	1074,8	988,0	1244,2	1556,0	1908,7	172,37
Оборот роздрібною торгівлі	685,7	812,1	888,8	901,9	1031,7	1175,3	815,3	118,90
у тому числі роздрібний товарооборот підприємств, які здійснювали діяльність із роздрібною торгівлі	338,7	392,6	420,1	427,5	487,6	556,0	586,3	173,10
Всього	2131,7	2298	2383,7	2317,4	2763,5	3287,3	3310,3	155,29

Джерело: сформовано авторами за даними [7].

ліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2014. — 132 с.

4. Магас Н.В. Сучасний стан і перспективи розвитку внутрішнього ринку України / Н.В. Магас // Ефективна економіка. — № 9. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4317>

5. Мазаракі А. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції / А. Мазаракі, В. Лагутін // Економіка України. — 2011. — № 9. — С. 17—26.

6. Проект Закону України "Про внутрішню торгівлю": альтернативна редакція [Електронний ресурс] // Академія аналітичний центр. — 2011. — Режим доступу: www.academia.org.ua

7. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України; За редакцією І.Є. Вернера. — К., 2018. — 540 с.

References:

1. Vysochyn, I.V. (2013), "Retail turnover of enterprises as an indicator of socio-economic development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. № 7 (620), pp. 93—101.
2. Davydenko, S.V. (2006), "Influence of expansion of the internal market on economic growth of Ukraine", *Stratichni priorytety*, vol. № 7 (620), pp. 34—43.
3. Zhailo, Ya.A., Kononenko, K.A. and Yablons'kyj, V.M. (2014), *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia* [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways of overcoming], NISD, Kyiv, Ukraine.
4. Mahas, N.V. (2015), "Current state and prospects of development of the domestic market of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4317> (Accessed 28 May 2019).
5. Mazarak, A. and Lahutin, V. (2011) "The consumer goods market in Ukraine: post-crisis trends", *Ekonomika Ukrainy*, vol. № 9, pp. 17—26.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018), "Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2017 rik", p. 540.
7. Alternative version (2011), "The draft law of Ukraine "On the domestic trade", *Akademiia analitychny tsestr*, [Online], available at: <http://www.academia.org.ua> (Accessed 23 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 31.05.2019 р.

УДК 354: 378.11

Л. М. Грень,
к. пед. н., доцент, провідний науковий співробітник наукового відділу з проблем державної
безпеки навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного
захисту України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-4466-6018

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.115

КАТЕГОРІЇ ТА ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ НАУКИ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

L. Hren,
candidate of pedagogic sciences, leading scientific worker at Science Department on problems of state security
at Training-scientific-production Centre at National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0003-4466-6018

CATEGORIES AND PRINCIPLES OF VOCATIONAL (VOCATION-AND-TECHNICAL) TRAINING
SYSTEM AS DETERMINANTS OF RESEARCH METHODOLOGY IN THE SCIENCE OF "STATE
MANAGEMENT"

У статті визначено й обгрунтовано методологічні засади державного управління системою професійної (професійно-технічної) освіти; розкрито зміст таких основних детермінант методології дослідження у галузі науки "Державне управління", як категорій та принципів системи професійної (професійно-технічної) освіти. Доведено, що категорії, до яких віднесено допрофесійну підготовку, первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників, інклюзивне професійне навчання, визначають напрями ефективного розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти. Також доведено, що принципи, серед яких виокремлено доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку, гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей, безперервність і різноманітність освіти, поєднання державного управління та громадського самоврядування, становлять підґрунтя для результативного функціонування механізмів державного управління системою професійної (професійно-технічної) освіти.

The article determines and substantiates methodological foundations of state management in vocational (vocation-and-technical) training system; discloses the content of such basic methodology determinants in the science of state management as categories and principles of vocational (vocation-and-technical) training system. It has been proved that categories determine the directions of efficient development of vocational (vocation-and-technical) training system to which are related pre-professional training; primary professional training (supposes the following training levels: initial professional training, secondary professional training, higher professional training), re-training and employees' qualification improvement, inclusive vocational training. It has also been proved that principles, among which are singled out: accessibility of all forms and types of education services provided by the state for all citizens (are realized though the right of free choice of any type of education establishment on certain conditions; a possibility of free training in all types of state education establishments); equality of conditions for each person to completely realize their abilities and talents, of conditions for their all-sided development (is realized through creating conditions for obtaining free higher education on competitive foundations in state-owned and communal education establishments; improvement of legal principles of obtaining education on account of budgets of all levels and on money of juridical and physical bodies, ensuring professional mobility of university graduates in labor market through integrating higher education establishments of different accreditation levels, creating conditions for providing education in accordance with the needs of a

personality and the labor market); humanism, priority of common human spiritual values (the principle aimed at strengthening unity between the human, the nature, and the state); education's continuity and variety (in the basis of this principle lays the concept of "learning for life", its successfulness is assured with successful organization of social institutions system and is an obligatory criterion of evaluating the professional development level); the combination of state management and public self-governance (in the basis of this principle is a coordinated, law-abiding activity of executive power bodies, local authorities, and public self-governing subjects directed at education policies realization, ensuring the rights of education relationships participants) — all these principles make up the foundation for efficient functioning of the mechanism of state managing the vocational (vocation-and-technical) training system.

The conclusions have been made as to the role of state management in vocational (vocation-and-technical) training system's development: it provides for the applicants a wide range of possibilities for obtaining the selected working specialty in convenient form of training (day-time, extramural, distance learning) on the free of charge basis, as well as re-training and qualification improvement that enhances ensuring of their labor high efficiency and successful employment; the state managerial influence on vocational (vocation-and-technical) training system stipulates the content of its main principles and ensures their wider application in the education sphere; active involvement of public into solving the issues of managing the vocational (vocation-and-technical) training will make a positive impact on its functioning and development.

Ключові слова: державне управління, методологія дослідження, категорії та принципи системи професійної (професійно-технічної) освіти.

Key words: state management, research methodology, categories and principles of vocational (vocation-and-technical) training system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Освітня політика України спрямована на підготовку висококваліфікованого фахівця, здатного бути конкурентним на ринку праці. Неабиякого значення для нашого суспільства набуває нещодавно опублікований Проект Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту, що визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в країні" [10]. У нещодавно прийнятому Законі України "Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг", законодавець наголошує на тому, що "держава створює умови для здобуття професійної (професійно-технічної) освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти" [7]. Отже, розвиток професійно-технічної освіти залишається пріоритетним серед інших напрямів освітньої галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Питання теоретико-методологічних аспектів державного управління постійно перебувають у межах кола наукової уваги дослідників В. Бакуменка [2], К. Ващен-

ка [13], О. Євмешкіної [13], Л. Загайнової [12], С. Загороднюка [13], В. Лещенко [13], В. Мороза [14], Ю. Сурміна [12] та інших вчених.

Проблеми професійної підготовки у теоретико-методологічному аспекті досліджували такі науковці: Д. Айстраханов "Децентралізація управління професійно-технічною освітою" (досліджено широкий спектр методологічних, теоретичних практичних проблем децентралізації управління професійно-технічною освітою (ПТО) [1]; В. Аніщенко, Н. Кулалаєва, Г. Лук'яненко, А. Михайличенко, В. Скульська, В. Радкевич "Професійне навчання кваліфікованих робітників в умовах високотехнологічного виробництва: теорія і практика" (розкрито ринкові засади формування трудового потенціалу країни, політику держави щодо зайнятості населення та розвитку високотехнологічного виробництва, інноваційні підходи до управління професійним розвитком персоналу підприємств, формування в них культури безпеки професійної діяльності; викладено гнучкі технології професійного навчання кваліфікованих робітників, у тому числі безробітних) [20], В. Бех і М. Михайличенко "Управління освітою" (розкрито сутність світоглядно-методологічних основ дослідження проблеми управління в контексті необхідності запровадження механізму державно-громадського управління освітою) [23] та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Не зважаючи на достатньо високий рівень проведених наукових досліджень, питання теоретико-методо-

Рис. 1. Категорії системи ПТО як детермінанти методології дослідження у галузі науки "Державне управління"

логічного забезпечення державного управління (професійно-технічною) освітою не набули свого достатнього опрацювання. Обґрунтування методології дослідження державного управління для професійної (професійно-технічної) освіти було здійснено нами у попередній публікації [5]. Тому ця стаття є її логічним продовженням.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — визначити основні категорії щодо участі держави у розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти, а також з'ясувати зміст основних принципів державно-управлінського впливу на її формування та розвиток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Теоретико-методологічне підґрунтя державного управління розвитком системи ПТО може бути розкрито через з'ясування змісту основних детермінант (категорій, принципів, норм, цінностей, методів, способів і парадигм). Вважаємо за можливе у межах цієї публікації, зосередити свою увагу на таких основних детермінантах її змісту, як категорії і принципи.

За філософським енциклопедичним словником, "категорії — найбільш загальні поняття тієї чи іншої галузі знання, філософії науки, що слугують для "скорочення" досвіду, знаходження предметних відношень, розчленування і синтезу дійсності" [24, с. 272—273]. Енциклопедичний словник з державного управління тлумачить категорії державного управління як "фундаментальні поняття, що відображають найбільш суттєві властивості, закономірні зв'язки та відношення об'єктів у державному управлінні, а також процес їх пізнання" [6, с. 312]. Категоріями системи ПТО як детермінантами методології дослідження у галузі науки "Державне управління" виступають допрофесійна підготовка, первинна професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації робітників, інклюзивне професійне навчання (представлені на рис. 1). Проаналізуємо кожну з них.

"Положення про професійне навчання кадрів на виробництві визначає мету будь-якого професійного навчання у підвищенні якості професійного складу працівників підприємства, організації чи установи, формуванні в них високого професіоналізму, майстерності, су-

часного економічного мислення, вміння працювати в нових економічних умовах і забезпечувати на цій основі високу продуктивну працю й ефективну зайнятість [17].

Здійснення цієї мети можливе за умов професійного навчання, що згідно з пунктом 3.1 Положення № 127, набуває таких видів: первинна професійна підготовка робітників; перепідготовка робітників; підвищення кваліфікації робітників; підвищення кваліфікації керівних працівників та фахівців [17].

Закон України "Про професійно-технічну освіту" визначає допрофесійну підготовку як "здобуття початкових професійних знань, умінь особами, які раніше не мали робітничої професії" [9]. За українським педагогічним словником, поняття "допрофесійна підготовка" визначається як "загально трудова підготовка політехнічного і профорієнтаційного характеру учнів середніх загальноосвітніх шкіл як компонента наступної професійної освіти (підготовки у навчальному закладі як спеціаліста різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей господарства, науки, культури)"; "допрофесійна підготовка має інтегративний характер і здійснюється у процесі всіх основних видів пізнавальної і творчої діяльності учнів" [3, с. 102]. На переконання Н. Муранової, "допрофесійна підготовка є невід'ємною складовою професійної підготовки в системі неперервної освіти; спрямована на формування особистісної мотивації для професійної освіти і розвиток необхідних особистісних якостей, притаманних майбутній професії" [15].

У частині п'ятій статті 3 в редакції Закону "Про професійно-технічну освіту" № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003 законодавець визначає первинну професійну підготовку як "здобуття професійно-технічної освіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності" [9]. Первинна професійна підготовка робітників проводиться для осіб, які зараховані на роботу на підприємство учнями та раніше не мали робітничої професії. Таке професійно-технічне навчання забезпечує рівень професійної кваліфікації нових працівників, потрібний для продуктивної професійної діяльності. Рівні та форми первинної професійної підготовки надано на рисунку 2. Розглянемо їх більш докладно. Первинна професійна підготовка кадрів здійснюється з метою одержання робочої професії або спеціальності та пе-

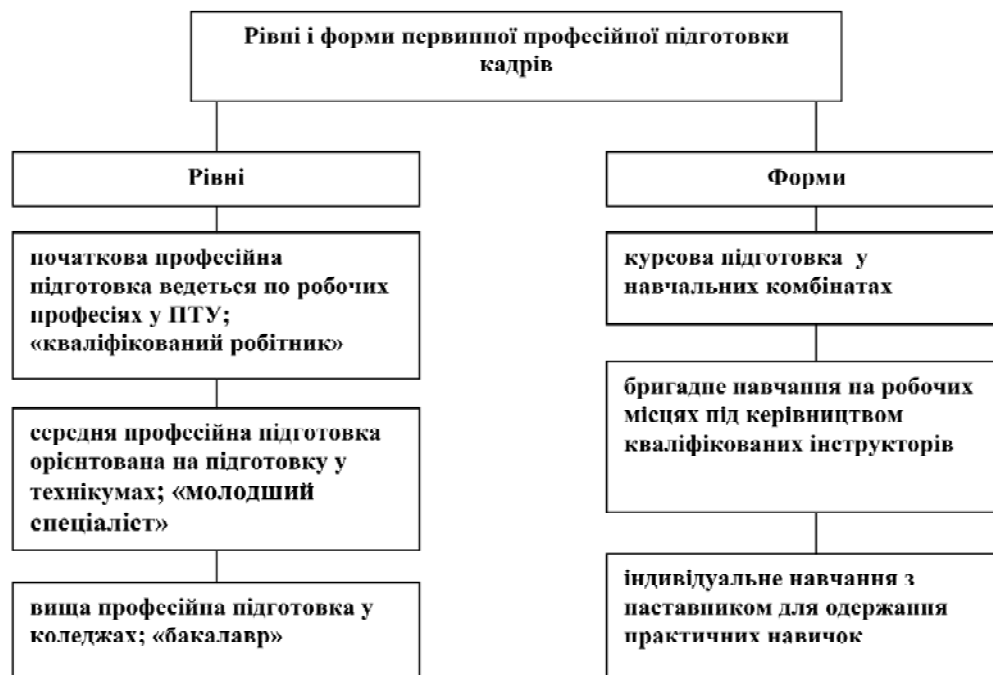

Рис. 2. Рівні і форми первинної професійної підготовки кадрів

редбачає такі рівні підготовки: початкова професійна підготовка, середня професійна підготовка, вища професійна підготовка.

Початкова професійна підготовка ведеться по робочих професіях у професійно-технічних училищах (ПТУ). Термін навчання 2—3 роки. Випускникам відповідно до їхнього кваліфікаційного рівня привласнюється кваліфікація "кваліфікований робітник" за придбаною професією відповідного розряду.

Основною формою початкової професійної підготовки і перепідготовки робітничих кадрів є ПТУ. Термін навчання в них на базі основної школи складає 3 роки, на базі повної середньої освіти — 1 рік. Дидактична система навчання в ПТУ включає в себе три компоненти: загальноосвітню, загальнопрофесійну (профільну) і спеціальну підготовку.

Проводяться теоретичні та практичні заняття, виробниче навчання і виробнича практика. Навчання в ПТУ, як правило, ведеться по 3—5 професіях. Випускникам видається диплом про присвоєння професії і атестат про повну загальну середню освіту тим, які навчаються на базі 9 класів.

Згідно з Тимчасовим положенням "Про професійний ліцей" [21], професійний ліцей є професійно-технічним навчальним закладом другого атестаційного рівня, що забезпечує реалізацію права громадян на здобуття професійно-технічної та повної загальної середньої освіти. Професійний ліцей, як правило, здійснює ступеневу професійно-технічну освіту з одного або декількох напрямів підготовки з робітничих професій (спеціальностей). Професійний ліцей має до трьох ступенів освіти. На перших двох здійснюється професійна підготовка з елементами політехнічної і спеціальної освіти. Терміни навчання: на базі основної школи — 3 роки, на базі повної середньої школи — 1 рік. На третьому ступені здійснюється підготовка висококваліфікованих робітників або фахівців із середньою спеціальною освітою на базі початкової професійної освіти з терміном на-

вчання 1—2 роки. В умовах ринку праці ліцей має право здійснювати підготовку і перепідготовку робітничих кадрів та фахівців для підприємств різних форм власності на комерційній основі.

Середня професійна підготовка орієнтована на підготовку молодших фахівців. Підготовка фахівців у технікумі здійснюється за освітньо-кваліфікаційним рівнем "молодший спеціаліст" (I рівень акредитації). Навчання студентів у технікумі здійснюється за денною (очною) і заочною формами. Термін навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійної програми підготовки (ОПП) фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст". Денна (очна) форма навчання є основною формою здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст. Заочна форма навчання є формою здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст без відриву від виробництва". Організація освітнього процесу навчання здійснюється в технікумі згідно зі стандартами вищої освіти.

Стосовно вищої професійної підготовки, базову вищу освіту надають коледжі — вищі навчальні заклади 2 рівня акредитації, що готують бакалаврів.

Первинна професійна підготовка на виробництві здійснюється за тими професіями і спеціальностями, потреба в яких не задовольняється за рахунок випускників професійних училищ або за якими підготовка робітників зовсім не проводиться. Термін такої підготовки, як правило, не перевищує 6 місяців.

Традиційно на ряді підприємств використовуються такі форми первинної професійної підготовки робітників, як:

— навчання на курсах (курсова підготовка у навчальних комбінатах), яка доцільна у тих випадках, коли потрібні більш глибокі знання, проте проведення теоретичних занять безпосередньо на виробництві є неможливим. Курсова підготовка може здійснюватися, наприклад, за такими професіями, як водій автомобіля або

Рис. 3. Принципи системи ПТО як детермінанти методології дослідження у галузі науки "Державне управління"

тролейбуса, машиніст крана, оператор газової котельні, налагоджувальник устаткування та ін. Курсова форма навчання здійснюється також для перепідготовки кадрів відповідно до ринку праці, що склався. Після закінчення курсів здобувачам видаються відповідні свідоцтва;

— бригадне навчання, за яким учні включаються до складу учнівських бригад і проходять підготовку безпосередньо на робочих місцях під керівництвом кваліфікованих інструкторів, які не звільняються від своєї основної роботи;

— індивідуальне навчання, за яким учень прикріплюється до висококваліфікованого робітника — наставника для одержання практичних навичок, а теоретичну підготовку здійснює або самостійно, або консультуючись із фахівцями, або в групах, які спеціально комплектуються.

Після закінчення навчання учні складають кваліфікаційні іспити і виконують професійні проби.

"Перепідготовка робітників — це професійне (професійно-технічне) навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією робітниками, які здобули первинну професійну підготовку" [17].

Перепідготовка проводиться задля навчання робітників, що вивільнюються у зв'язку з реорганізацією підприємства тощо; задля розширення їх професійного профілю; якщо треба змінити професію через брак роботи, яка відповідає професії робітника, або в разі втраченої здатності виконувати роботу за попередньою професією.

"Перепідготовка, як і первинна професійна підготовка, здійснюється шляхом курсового та індивідуального навчання. Розробка та затвердження робочих навчальних планів та програм для перепідготовки робітників здійснюється безпосередньо роботодавцями на основі типових навчальних планів та програм для підготовки робітників за відповідними професіями і державних стандартів з конкретних професій. Водночас допускається скорочення до 50 відсотків навчальних програм за рахунок виключення матеріалу, вивченого раніше, з урахуванням фактичного рівня професійних знань, навичок та вмінь робітників, які навчаються. Перепідготовка завершується кваліфікаційною атестацією.

Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей

в Україні. Колектив авторів (О. Пашенко, І. Гриценко, Н. Софій) зазначає, що термін "інклюзивна освіта" було вперше озвучено у Саламанкській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, яка була прийнята на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами у червні 1994 року. Саме цей документ і став першим міжнародним документом, який наголосив на необхідності проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти" [16, с. 15].

"Інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання — система освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою" [9]. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти надають освітні послуги особам з особливими освітніми потребами "із застосуванням особистісно-орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких осіб. З метою організації навчально-виробничого процесу осіб з особливими освітніми потребами у закладах професійної (професійно-технічної) освіти створюються умови для: розвитку різних форм та методів навчання, в тому числі дистанційного навчання" [26]. Особам з особливими освітніми потребами, які навчалися в групах з інклюзивним навчанням або спеціальних групах і опанували курс професійно-технічного навчання та успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації, а також диплом про здобуття загальної середньої освіти [18].

Детермінантами змісту методології дослідження у галузі науки "Державне управління" виступають також і принципи системи ПТО, основними з яких є: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління та громадського самоврядування. Принципи системи ПТО представлено на рисунку 3.

Згідно з принципом доступності усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, кожний гро-

мадянин має право вільного вибору на певних умовах будь-якого типу навчального закладу. Принцип доступності реалізується через можливість безплатного навчання в усіх типах державних навчальних закладів і забезпечення студентів стипендією. Проте за результатами проведеного анкетування в професійно-технічних навчальних закладах міст Полтави, Харкова, Рівне, Сватово, респонденти відмітили невеликий розмір стипендії, враховуючи те, що більшість учнівського контингенту навчається за місцем проживання, тобто має можливість відвідувати навчальний заклад фізично. "Забезпечення безплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності". Конституційний Суд України розтлумачує "безплатність освіти як конституційну гарантію реалізації права на освіту, що означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безплатність яких передбачена ч. 3 ст. 53 Конституції України [11].

Принцип рівності умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку визначає Стаття 6 Закону України "Про освіту" [8]. У Національній доктрині розвитку освіти визначено, що освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності [19]. Гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей — принцип в освіті, орієнтований на зміцнення єдності людини, народу і держави. "Гуманізація освіти — це орієнтація освітньої системи на розвиток і становлення відносин взаємної поваги студентів і викладачів, які ґрунтуються на повазі прав кожного, збереженні їх почуття власної гідності і розвитку особистісного потенціалу" [19].

В основу принципу безперервності і різноманітності освіти покладена концепція "навчання впродовж усього життя", яка є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. "Навчання впродовж життя стало ключовим елементом у визначенні Європейським Союзом стратегій щодо формування розвиненого суспільства, що базується на знаннях. Ми погоджуємося з думкою В. Шатун, що "у питанні об'єднання людства на основі певних цінностей і цільових орієнтирів одним із пріоритетних чинників є неперервна освіта. Неперервність навчання в сучасних умовах постає як принцип навчання, якість навчального процесу і як умова становлення особистості. Цей процес є успішним, якщо він організаційно забезпечений системою державних та суспільних інститутів і є обов'язковим критерієм оцінки рівня професійного розвитку" [25, с. 118]. Адже суспільство, наука, економіка потребують мобільних, постійно оновлювальних знань, тому стратегія навчання протягом усього життя постає поряд із проблемою затребуваності на ринку праці і послуг. Ці функції може забезпечувати самостійне навчання і самоосвіта, післядипломна освіта, метою яких є забезпечення високої якості життя громадян. Наприклад, в країнах Європи біля 40% населення активного віку (24—65 років) бере участь в освітніх програмах, що стимулюється наданням субсидій, грантів, компенсацією (до 50%) плати за навчання.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти у XXI ст., нова модель і система управління сферою ос-

віти мають бути відкритими і демократичними, враховувати громадську думку. Державно-громадське управління освітою — узгоджена, правомірна діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, суб'єктів громадського самоуправління, спрямована на реалізацію освітньої політики, забезпечення прав учасників освітніх правовідносин. Головною перевагою принципу поєднання державного управління та громадського самоврядування є "оптимальне задоволення потреб та інтересів учасників освітнього процесу в процесі зваженої взаємодії громадськості і владних структур" [22].

На думку В. Грабовського, змістом державно-громадського управління є діяльність його суб'єктів з інтеграції трьох напрямів роботи: демократизація діяльності органів державної влади й управління освітою; розвиток самоврядних асоціацій учасників освітньої діяльності (професійних асоціацій педагогів, органів учнівського й батьківського самоврядування всіх рівнів); створення та організація діяльності громадських органів управління освітою, де представлено всі верстви населення [4].

Громадська колегія як консультативно-дорадчий орган, що діє відповідно до положення "Про громадську колегію при Міністерстві освіти і науки України", координує здійснення заходів, пов'язаних із проведенням консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики в галузі освіти і науки та розв'язання актуальних соціально-економічних проблем, і своїми діями створює умови для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами. Діяльність таких дорадчо-консультативних органів, як Громадської ради при Міністерстві освіти і науки України, Громадської ради освітян і науковців, Громадських рад з питань освіти і науки при міських головах, Центрів громадянської ініціативи, що діють незалежно від управління освіти, пов'язана із проведенням науково-комунікативних заходів, громадської експертизи розпоряджень та рішень міської, районної, обласної влади у питаннях освіти; створенні проектів її розвитку. Проте "для України актуальним залишається процес децентралізації управління освітою, розширення автономії навчальних закладів, наближення їх до місцевого оточення, розвитку співробітництва навчальних закладів і громадських організацій" [22].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, розглянувши основні категорії системи професійної (професійно-технічної) освіти та зміст основних принципів державно-управлінського впливу на її формування та розвиток, ми можемо зробити такі висновки.

По-перше, державне управління системою професійної (професійно-технічної) освіти надає здобувачам широкий спектр можливостей для отримання обраної ними робітничої спеціальності за зручною формою навчання (денною, заочною, дистанційною) на безплатній основі, а також здійснення перепідготовки та

підвищення кваліфікації, що сприяє забезпеченню їх високої продуктивної праці й ефективної зайнятості.

По-друге, державно-управлінський вплив на систему професійної (професійно-технічної) освіти зумовлює зміст основних її принципів і сприяє більш широкому їх застосуванню в освітній галузі.

По-третє, активне залучення громадськості до вирішення питань управління освітою буде мати позитивний вплив на її розвиток і функціонування.

Перспективним напрямом щодо обраної проблематики є розкриття теоретико-методологічного підґрунтя державного управління розвитком системи ПТО через з'ясування змісту таких основних детермінант, як: цінностей, методів, способів і парадигм.

Література:

1. Айстраханов Д.Д. Децентралізація управління професійно-технічною освітою: монографія / Д.Д. Айстраханов, Г.В. Єльнікова, В.І. Свистун та ін. / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. К.: Пед. думка, 2012. 355 с.
2. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія / В.Д. Бакуменко; Укр. академія державного управління при Президенті України. Київ, 2000. 328 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Видавництво "Либідь", 1997. 366 с.
4. Грабовський В.А. Державно-громадське управління загальною середньою освітою на районному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / Грабовський В. А. — К., 2006. — 20 с.
5. Грень Л.М. Державне управління професійно-технічною освітою: теоретико-методологічний аспект / Л.М. Грень // Публічне управління і адміністрування в Україні: науковий журнал. Вип. 9. 2019. 94 с. (Серія "Механізми державного управління"). С. 23—29.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка. — Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
7. "Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України, Відомості Верховної Ради, 2018, № 43, ст. 345. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii>
8. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2017, № 38-39, ст. 380. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
9. Закон України "Про професійну (професійно-технічну) освіту, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215). <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
10. Законопроект про реформування профтехосвіти зареєстровано у Парламенті: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nkontrol.org.ua/zakonoproekt-pro-reformuvannya-proftekhsosviti-zareehstrovano-u-parlament/>
11. Конституція України. — Режим доступу: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini.htm
12. Концептуальні засади розвитку галузі науки "Державне управління": наук. розробка / кол. авт.: К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін, Л.І. Загайнова та ін. / за заг. ред. К.О. Ващенко, Ю.П. Сурміна, Л.І. Загайнової. К.: НАДУ, 2013. 48 с.
13. Методологія наукових досліджень з державного управління: хрестоматія / упоряд.: С.В. Загороднюк, О.Л. Євмєшкіна, В.В. Лещенко; за заг. ред. д-ра політ. наук К.О. Ващенко. К.: НАДУ, 2014. 180 с.
14. Мороз В.М. Мотиваційний механізм стимулювання трудової активності: державно-управлінський аспект: монографія / В. Мороз. Харків: С.А.М., 2012. 408 с.
15. Муранова Н.П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі "ліцей — ВНЗ": автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Н.П. Муранова. Житомир, 2005. 24 с.
16. Пашенко О.В., Гриценко І.А., Софій Н.З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: Навчально-методичний посібник. Київ: АртЕкономі, 2012. 184 с.
17. Про затвердження Положення про професійне навчання кадрів на виробництві: наказ Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства освіти і науки України від 26 березня 2001 року № 127/151. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0315-01/ed20080330>
18. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України, (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 43, ст. 345. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii>
19. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України. Офіційний вісник України від 03.05.2002. 2002 р., № 16, с. 11, стаття 860. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
20. Професійне навчання кваліфікованих робітників в умовах високотехнологічного виробництва: теорія і практика: монографія / В.О. Радкевич, В.М. Аніщенко, Н.В. Кулалаєва та ін.; за ред. В.О. Радкевич. Київ: Педагогічна думка, 2014. 248 с.
21. Тимчасове положення "Про професійний ліцей": Наказ Міністерства освіти і науки України від 17 жовтня 2002 р. № 587. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0587290-02>
22. Тодосова Г.І. Шляхи розвитку державно-громадського управління освітою в Україні: європейський досвід та українська реальність / Г.І. Тодосова. — Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10thidur.pdf>
23. Управління освітою / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; за науковою ред. В.П. Бека. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 546 с.
24. Філософський енциклопедичний словник / ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с. (М. Булатов), С. 272—273.
25. Шатун В. Т. Концепція навчання впродовж життя як визначальний елемент стратегії європейського союзу щодо формування конкурентоспроможного суспільства / В.Т. Шатун. Наукові праці. Державне управління. 2016. Т. 281. Вип. 269. С. 118—122.
26. Про порядок організації інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах

професійної (професійно-технічної) освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. 2007. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-obgovorennya-poryadok-organizatsiyi-inklyuzivnogo-navchannya-u-zakladah-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osviti>

References:

1. Aistrakhanov, D. D. Yelnykova, G. V. Svystun, V. I. (2012), *Detsentralizatsiia upravlinnia profesiino-tehnichnoiu osvitoiu* [Decentralized management of vocational education], Pedagogichna dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Bakumenko, V. D. *Formuvannia derzhavno-upravlinsky khrishen: problem teorii, metodolohii, praktyky* [Formation of state-management decisions: problems of theory, methodology, practice], Ukr. akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Honcharenko, S. U. (1997), *Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary], Lybid, Kyiv, Ukraine.
4. Hrabovskyi, V. A. (2006), "Public-government department of general secondary education at the district level", Ph.D. Thesis, State management, Kyiv, Ukraine.
5. Hren, L. M. (2019), "State administration of vocational education: theoretical and methodological aspect", *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, no. 9, pp. 23—29.
6. Surmin, U. P. Bakumenko, V. D. Mykhnenko, A. M. (2010), *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Laws of Ukraine on the Access of Persons with Special Educational Needs to Educational Services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii> (Accessed 24 May 2019).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About education", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Accessed 24 May 2019).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "About vocational education", available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (Accessed 24 May 2019).
10. "The bill on reforming vocational education was registered in Parliament", available at: <http://nkontrol.org.ua/zakonoproekt-pro-reformuvannya-proftekhsosviti-zareehstrovano-u-parlamenti/> (Accessed 24 May 2019).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", available at: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini.htm
12. Vashchenko, K. O. Surmin, Yu. P. Zahainova, L. I. (2013), *Kontseptualizatsiia rozvytku haluzi nauky "Derzhavne upravlinnia": nauk. Rozrobka* [Conceptual basis for the development of the science sector "Public Administration": Sciences. development], NADU, Kyiv, Ukraine.
13. Zahorodniuk, S. V. Yevmieshkina, O. L. Leshchenko, V. V. (2014), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen z derzhavnoho upravlinnia: khrestomatiia* [Methodology of scientific research in public administration: textbook], NADU, Kyiv, Ukraine.
14. Moroz, V. M. (2012), "Motivational mechanism of stimulation of labor activity: the state-management aspect", S. A. M., Kharkiv, Ukraine.
15. Muranova, N. P. (2005), "Doprofessional training of students of the aerospace lyceum in the system Lyceum — University", Ph.D. Thesis, Theory and methodology of vocational education, Zhytomyr, Ukraine.
16. Pashchenko, O. V. Hrytsenok, I. A. Sofii, N. Z. (2012), *Inklyuzyvna osvita v umovakh profesiino-tehnichnoho navchalnoho zakladu* [Inclusive education in a vocational and technical educational institution], Art Ekonomi, Kyiv, Ukraine.
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), "On Approval of the Regulations on Professional Training of Personnel at Work", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0315-01/ed20080330> (Accessed 24 May 2019).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Laws of Ukraine on the Access of Persons with Special Educational Needs to Educational Services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii> (Accessed 24 May 2019).
19. The Legislation of Ukraine (2002) "About the National Doctrine of Education Development. Decree of the President of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (Accessed 24 May 2019).
20. Radkevych, V. O. Anishchenko, V. M. Kulalaieva N. V. (2014), *Profesiine navchannia kvalifikovanykh robotnykiv v umovakh vysoko tekhnolohichnoho vyrobnytstva: teoriia i praktyka* [Professional training of skilled workers in high-tech production: theory and practice], Pedagogichna dumka, Kyiv, Ukraine.
21. Ministry of Education and Science of Ukraine (2002) "Temporary position On professional lyceum", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0587290-02> (Accessed 24 May 2019).
22. Todosova, H. I. (2019), "Ways of Development of Public-Public Education Management in Ukraine: European Experience and Ukrainian Reality", available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10thidur.pdf> (Accessed 24 May 2019).
23. Bekh, V. P. (2013), *Upravlinnia osvitoiu* [Education Management], NPU im. M. P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.
24. Shynkaruk, V. I. (2002), *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical Encyclopedia Dictionary], Abris, Kyiv, Ukraine.
25. Shatun, V. T. (2016), "The concept of lifelong learning as a key element of the European Union's strategy for the formation of a competitive society", *Scientific works. Governance*, Vol. 281, no. 269, pp. 118—122.
26. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "On the procedure for the organization of inclusive education for people with special educational needs in vocational (vocational) education institutions", available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-obgovorennya-poryadok-organizatsiyi-inklyuzivnogo-navchannya-u-zakladah-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osviti> (Accessed 24 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 31.05.2019 р.

А. В. Турчак,
аспірант, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
ORCID ID: 0000-0001-5646-5833

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.123

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

A. Turchak,
Postgraduate Student of the Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

BASIC BASES OF THE STATE POLICY OF PROVIDING INFORMATION SECURITY IN UKRAINE

З'ясовано основні засади державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Визначено, що інформаційну безпеку підтримують, проводячи виважену та збалансовану державну політику в інформаційній галузі. Виявлено, що нині інформаційна безпека в контексті глобалізаційних процесів та міжнародної інтеграції стає особливо важливою. Доведено, що нині інформаційна безпека в контексті глобалізаційних процесів та міжнародної інтеграції стає особливо важливою. Держави, що мають потужний потенціал в інформаційному середовищі, можуть впливати на держави, в яких інформаційний простір та кіберпростір є незахищеними. Упродовж останніх трьох років Україна провела в межах інформаційного простору, Інтернету та кіберпростору більшу кількість заходів по забезпеченню інформаційної безпеки, ніж за весь попередній період незалежності. Законодавчу базу стосовно інформаційної сфери в нашій державі можна вважати однією з кращих, однак завдяки комплексному вивченню маємо можливість побачити моменти, в яких розвинуті демократичні країни значно попереду і які заважають інтеграції до світового інформаційного простору.

The basic principles of the state policy of ensuring information security in Ukraine are elucidated. It is determined that information security is supported by conducting a balanced and balanced state policy in the information sphere. Taking into account that the policy aimed at information security is a complex social phenomenon and combines in particular components of internal and foreign political, economic, technological, military character, a comprehensive approach is required in view of administrative law during formation, because it is precisely the question of state policy, that is, certain power relations. Currently, the information sphere is the role of the integrative basis of social life, and high-quality information security is considered the conceptual basis for its further evolution. Under such circumstances, the emphasis is greatly shifted to the formation of a well-balanced state information policy, underlying the basis of which would be the systematic research of phenomena in the information sphere, the leading position among which belongs to information security. It is determined that information security in the context of globalization processes and international integration is becoming especially important today. States with a strong potential in the information environment can have an impact on states in which the information space and cyberspace are vulnerable. Over the past three years, Ukraine has provided more information security measures than the entire previous period of independence within the information space, the Internet and cyberspace. It is proved that information security in the context of globalization processes and international integration is becoming especially important today. States with a strong potential in the information environment can have an impact on states in which the information space and cyberspace are vulnerable. Over the past three years, Ukraine has provided more information security measures than the entire previous period of independence within the information space, the Internet

and cyberspace. The legislative framework for the information sphere in our state can be considered one of the best, but due to the comprehensive study we have the opportunity to see the moments in which developed democratic countries are far ahead and which hinder integration into the world information space.

*Ключові слова: державна політика, інформація, інформаційна безпека, національна безпека, суспільство.
Key words: state policy, information, information security, national security, society.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дбаючи про захист інформаційних інтересів, будь-яка країна має приділити значну увагу своїй інформаційній безпеці. Зокрема це потрібно, щоб зміцнити українську державність. Відбувається формування української збалансованої державної інформаційної політики в якості складової частини соціально-економічного розвитку країни, керуючись пріоритетами, продиктованими національними інтересами та загрозами національній безпеці. З погляду права, в її основі лежать засади, на яких базується правова демократична держава, а впровадити її можна, розробляючи та реалізуючи відповідні національні доктрини, стратегії, концепції та програми відповідно до чинного законодавства.

Російська Федерація, застосовуючи притаманні гібридній війні технології проти нашої держави, стимулювала перетворення інформаційної сфери на головне поле протистояння. Саме Україна стала об'єктом використання Російською Федерацією найновіших інформаційних технологій з метою вплинути на свідомість українців, розпалити національну, релігійну ворожнечу, пропагувати агресивну війну, пасильницьки змінити конституційний лад або порушити суверенітет і територіальну цілісність України. У зв'язку з комплексним характером, що мають актуальні загрози національній інформаційній безпеці, варто визначити інноваційні підходи у формуванні захисних систем та розвитку інформаційного середовища в обставинах, продиктованих глобалізацією та вільним обігом даних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням інформаційної безпеки присвячували свої дослідження такі провідні науковці: Гурковський В.І., Козубський В.О., Макаренко Є.А., Фомін В.О. та інші. Проте. Станом на сьогодні є актуальним дослідження

основних засад державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні, що зумовило вибір теми даної статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є з'ясування основних засад державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інформаційну безпеку підтримують, проводячи виважену та збалансовану державну політику в інформаційній галузі. Беручи до уваги те, що націлена на інформаційну безпеку політика є комплексним суспільним явищем і поєднує зокрема складові внутрішньо- і зовнішньополітичного, економічного, технологічного, військового характеру, необхідний комплексний підхід з огляду на адміністративно-правові норми під час формування, адже мова йде саме про державну політику, тобто певні владні відносини. Нині інформаційній сфері належить роль інтегруючої основи суспільного життя, а якісна інформаційна безпека вважається концептуальною засадою його подальшої еволюції. За таких обставин акцент сильно зміщується на те, щоб формувалася виважена державна інформаційна політика, у фундаменті якої лежали б системні наукові дослідження явищ в інформаційній сфері, провідна позиція серед яких належить інформаційній безпеці.

Останніми роками все більше актуалізуються питання підтримки інформаційної безпеки. Владні структури усвідомлюють проблеми і рівень складності задач, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки в Україні. Наразі варто комплексно дослідити стан забезпечення інформаційної безпеки та знайти імовірні способи, щоб удосконалити її.

Здійснюється намагання виокремити площини, поза якими ці чинники стають загрозою для життєдіяльності суспільства, і дібрати підходящий інструментарій і формат з метою адекватного прийняття рішень та реагування на ряд існуючих і потенційних загроз національній безпеці через реальну ситуацію в державній інформаційній політиці України.

Актуальними загрозами національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері є [5]:

- здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні;

- проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі;

- інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах;

- інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України;

- неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невідзначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіа-культури суспільства;

- поширення закликів до радикальних дій, пропаганда ізоляціоністських та автономістських концепцій співіснування регіонів в Україні.

Оскільки населенню все більше потрібна інформація, державою повинні бути прораховані кожен виклик та проблема, швидко проведена модернізація в стратегічно важливих частинах держсектору. Отже, сучасне суспільство в умовах модернізації потребує перегляду існуючих економічних, політичних, соціально-культурних концепцій розвитку та інформування суспільства про такі перетворення.

Водночас розвитку інформаційних технологій, необхідного для того, щоб накопичити і ефективно використовувати інформаційні ресурси, надається значення стратегічного чинника у забезпеченні національної безпеки, принципового для політики держави в інформаційній сфері. Керівництво держави усвідомлює, що політична система та суспільна демократизація не будуть ефективно розвиватися через інформаційні загрози.

Зараз, на жаль, для України поняття "інформаційної безпеки", "інформаційної війни", "кібертероризму" лише набирають актуальності. Тож охарактеризуємо ці явища докладніше.

Ще в 2005 році Козубський В.О. звернув увагу на проблеми та загрози стабільності в кримському регіоні, які пов'язані з недосконалістю інформаційної політики. Автор наголошує, що тривала аналітична діяльність у сфері кримського сегменту національного інформаційного простору усе більше переконує не тільки в тому, що кардинальні рішення просто відсутні, але й у тому, що конструктивний шлях стабілізації автономії лежить

насамперед у послідовній і кропіткій роботі з суспільною думкою" [3, с. 4].

Справді, державну інформаційну політику нашої країни в Криму можна охарактеризувати як слабку. Російська інформаційна політика формувала настрої кримського населення сильніше, ніж українська.

Коли в Українській державі почало формуватися інформаційне суспільство, а власне Україна увійшла у світовий інформаційний простір, вона постала перед рядом задач, які нагально необхідно вирішити. Особливо актуально для сучасного суспільства — вирішити проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою.

У час, коли інформаційна безпека зіштовхується з новими загрозами, державою повинно здійснюватися впровадження і нових методів інформаційного захисту. Новизною дослідницької роботи є те, що буде здійснена систематизація характерних для інформаційного простору загроз, порівняння вже існуючих методів їхньої протидії та надані пропозиції нових ефективних методів боротьби з інформаційними загрозами в межах провадження інформаційної політики держави.

В. Фомін та А. Рось, зауважують, що суть інформаційної безпеки в системі національної безпеки держави полягає в такому: прагненням кожної держави реалізувати та захистити власні національні інтереси, що направлені на формування та накопичення національного інформаційного потенціалу в умовах глобалізації світових інформаційних процесів [6, с. 24]. Зрозуміло, що для розвинутих країн захист свого інформаційного простору є легшим завданням, ніж для менш розвинених. Це завдання потребує не лише значного матеріального забезпечення, але і належного числа кваліфікованих фахівців у цій сфері. Чи є в розвинутих країн зацікавлення в допомозі державам, що мають гірше технологічне забезпечення, з метою зміцнити глобальну міжнародну інформаційну безпеку шляхом впровадження сучасних технологій? Очевидним є те, що власні інтереси будуть пріоритетними для розвинутих світових держав. Вони враховуватимуть стан справ на світовій арені, прораховуватимуть всі здобутки і втрати у разі, якщо нададуть таку допомогу.

Як зауважує Є. Макаренко, проблеми глобальної безпеки посідають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого рівня і гостроти, що можуть поставити під загрозу забезпечення світопорядку, реалізацію стратегій становлення глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації [4, с. 20].

Геополітична позиція нашої країни значною мірою є визначальною для політичного курсу різних політсил, що були при владі в різний час, а з цим і управлінської системи стосовно підтримки інформаційної безпеки. Сьогодні політична система в Україні розвивається в напрямку демократизації соціуму та запровадження цінностей європейського зразка.

Інформаційна безпека України нині має безліч проблем. Серед основних — це захист даних, які можуть бути використані, щоб порушити державну цілісність, або супроти владних інституцій, від роботи яких залежить українське суспільство.

Особливого значення в контексті забезпечення інформаційної безпеки надають кібертероризму. По-

рівняно з традиційним тероризмом цьому різновиду притаманне використання сучасних інформаційно-технологічних інструментів, зловмисне створення інформаційної загрози для життєво-важливих інтересів індивіда і соціуму. У зв'язку з цим застосовують більшу кількість методів вирішення завдань.

2017 року хакерська атака, здійснена комп'ютерним вірусом Petya, сильно пошкодила українську інформаційну інфраструктуру. Через це зазнали збитків багато національних стратегічних об'єктів, комерційних установ та пересічних громадян. Цей напад став можливий внаслідок того, що інформаційні ресурси не мали достатнього рівня захищеності, а правилами кібернетичної безпеки було знехтувано. Атака мала на меті дестаблізувати політичну систему в Україні, створити хаос в інформаційній сфері.

Проведення кібервоєн в Інтернеті породжує низку складних, різнобічних та імовірно дуже небезпечних загроз. Комп'ютерні системи, з'єднані з глобальною мережею, є предметом сильної залежності будь-якого сучасного суспільства, а тому вороги мають більше варіантів для атаки.

У журналі The Economist, зазначається, що "як і в разі контролю над ядерним та звичайним озброєнням, великі країни повинні почати говорити про те, як зменшити загрозу кібервійни, мета — обмежити напади, перш ніж буде занадто пізно [7].

Отже, сьогодні, поряд із землею, морським та повітряним простором своє місце як поле для бойових дій зайняв і кіберпростір.

Наступна проблема в системі забезпечення інформаційної безпеки, яка існує в нашому суспільстві, це проблема доступу до інформації громадськості. Ця проблема певною мірою пов'язана з проблемою захищеності інформаційного простору від несанкціонованих атак та ведення інформаційної війни в площині українського інформаційного простору. Тобто варто відмітити, що в будь-якій державі є секретна інформація, доступ до якої може бути дозволений через багато років, тоді, коли знімається гриф секретності. Це, насамперед, та інформація, розповсюдження, оприлюднення якої може завдати шкоди як державі, так і суспільству. Передусім, як відмічається в монографії "Інформаційна політика України: європейський контекст" (2007), "інформаційна безпека — це завжди балансування між інформаційною відкритістю та закритістю, між прагненнями максимально розширити доступ громадян до невтаємниченої публічної інформації (державної, комерційної, наукової, освітньої, персональної тощо) й максимально захистити інформацію корпоративного і приватного змісту" [2, с. 120].

Необхідно зауважити, що нині українською владою підтримується євроінтеграційний вектор та задекларовано намір підтримувати вільний доступ людей до інформаційних джерел та реалізовувати принцип відкритості ухвалення будь-якого рішення. В обставинах, коли реалізуються демократичні принципи та конституційні права громадянина щодо вільного доступу до інформації, соціально активна частина населення відчула потребу розширити інформаційну взаємодію із владою.

Але зараз, коли відбуваються спроби побудови демократичного, відкритого суспільства, варто взяти до відома посилення ролі явищ інформаційної війни та

інформаційного протистояння, а також кібертероризму, що має на меті отримання секретних даних країн, щоб створити в них хаос.

З одного погляду, захист прав і свобод людини, зокрема права на інформацію та права на захист інформації, є невід'ємною частиною громадянських прав у демократичній країні. З іншого — в умовах ведення проти нашої країни інформаційної війни задля захисту індивіда від міжнародних кібертерористичних дій доводиться блокувати деякі веб-сторінки, за допомогою яких може розповсюджуватися інформація, покликана дестаблізувати політичну систему держави. Ці дії мають на меті попередити терористичні акти. Така превентивна діяльність країни зрозуміло викликає сумніви стосовно того, чи зберігаються демократичні принципи.

Наразі в жодній точці світу людині не вдасться почувати себе безпечно — ні в розвинутій країні, ні в тій, що розвивається. В уявленні щодо "безпечних" країн відбулися зміни.

Варто враховувати, що кібертероризм — явище, якому дуже складно протистояти. "Інформаційна зброя", використовувана кібертерористами, є специфічною. Якщо стосовно скорочення решти типів зброї країни періодично ведуть перемовини, то про "інформаційну зброю" домовитися буде непросто, якщо не сказати неможливо. У зв'язку з цим дана сфера є небезпечнішою. Аналітикам не вдається спрогнозувати ступінь влади, яка може опинитися в руках сучасних кібечлочинців, та визначити їхні наступні цілі. Отже, державам, зокрема й Україні, варто бути в готовності захищатися будь-коли.

Національна безпека Української держави в інформаційному просторі перебуває у взаємозв'язку з міжнародною безпекою. У випадку, коли загалом у світі стало небезпечно, окрема держава не може бути безпечною.

Для України є актуальним питання взаємодії органів державної влади щодо гарантування інформаційної безпеки держави. В. Гурковській наголошує, що від органів державної влади очікується вдосконалення не тільки технічного захисту власних систем безпеки комп'ютерних, інформаційних мереж, а й розробки нових підходів та організаційно-правових заходів щодо взаємодії з іншими державними органами, здатними розв'язувати зазначені проблеми на національному рівні [1, с. 3].

Отже, нині інформаційна безпека в контексті глобалізаційних процесів та міжнародної інтеграції стає особливо важливою. Держави, що мають потужний потенціал в інформаційному середовищі, можуть впливати на держави, в яких інформаційний простір та кіберпростір є незахищеними. Продовж останніх трьох років Україна провела в межах інформаційного простору, Інтернету та кіберпростору більшу кількість заходів по забезпеченню інформаційної безпеки, ніж за весь попередній період незалежності.

Законодавчу базу стосовно інформаційної сфери в нашій державі можна вважати однією з кращих, однак завдяки комплексному вивченню маємо можливість побачити моменти, в яких розвинуті демократичні країни значно попереду і які заважають інтеграції до світового інформаційного простору.

Тож влада має усунути низку загроз, які знижують рівень державної інформаційної безпеки: послаблену увагу до проблем, пов'язаних з інформаційною безпекою; недоліки правової бази; застарілий матеріально-технологічний захист мереж; нестачу висококваліфікованих спеціалістів у галузі інформаційного захисту; нестабільні економічні, соціальні та політичні умови в державі тощо.

Вагомі результати можна отримати, налагодивши тісну співпрацю уряду та приватного сектору. Значна робота по забезпеченню того, щоб злочинці і "кібервійни" не користувалися звичайними комп'ютерними системами, може бути виконана постачальниками Інтернету, які контролюють мережу. Ці надавачі послуг можуть стати відповідальними за локалізацію зараженої комп'ютерної техніки та ідентифікацію нападів. Цих заходів, звісно, недостатньо для очищення інформаційної сфери від злочинних дій чи для того, щоб ліквідувати шпигунство або війни в кібернетичному просторі, але це може трохи підвищити рівень безпеки.

Нейтралізація впливу інформаційних небезпек має бути покладена на державну систему інформаційної безпеки, якої наразі в нашій країні ще немає.

Проаналізувавши досліджувані напрями, в яких здійснюється державна політика забезпечення інформаційної безпеки України, здійснюється комплексний підхід до вирішення проблемних питань в інформаційній безпеці, зауважимо, що формуватися та реалізовуватися державна політика у зазначеній галузі має з усвідомленням кожної загрози і небезпеки. Визначення їхніх джерел повинно бути причиною для того, щоб адміністративно-правовим чином окреслити повноваження і функції системи, покликаної організаційно забезпечити інформаційну безпеку та регулювати відносини у межах цієї сфери.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Нині інформаційна безпека в контексті глобалізаційних процесів та міжнародної інтеграції стає особливо важливою. Держави, що мають потужний потенціал в інформаційному середовищі, можуть впливати на держави, в яких інформаційний простір та кіберпростір є захищеними. Продовж останніх трьох років Україна провела в межах інформаційного простору, Інтернету та кіберпростору більшу кількість заходів по забезпеченню інформаційної безпеки, ніж за весь попередній період незалежності. Законодавчу базу стосовно інформаційної сфери в нашій державі можна вважати однією з кращих, однак завдяки комплексному вивченню маємо можливість побачити моменти, в яких розвинуті демократичні країни значно попереду і які заважають інтеграції до світового інформаційного простору.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі буде напрацювання напрямів удосконалення державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

Література:

1. Гурковський В.І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національ-

ної інформаційної безпеки: автореф. дис.... канд. наук з держ. управ.: спец. 25.00.02 / В.І. Гурковський; Нац. акад. держ. управ. при Президентові України. — К., 2004. — 23 с.

2. Інформаційна політика України: європейський контекст: моногр. / Л.В. Губерський, Є.Є. Камінський, Є.А. Макаренко та ін. — К.: Либідь, 2007. — 360 с.

3. Козубський В.О. Інформаційна безпека держави: Кримський регіон: автореф. дис.... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Валентин Олексійович Козубський; Тавр. нац. універ. ім. В.І. Вернадського. — Сімферополь, 2005. — 19 с.

4. Макаренко Є.А. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи: автореф. дис.... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Євгенія Анатоліївна Макаренко; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 66 с.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року "Про Доктрину інформаційної безпеки України". Указ Президента України від 25.02.2017 №47/2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

6. Фомін В.О. Сутність і співвідношення понять "інформаційна безпека", "інформаційна війна" та "інформаційна боротьба" / В.О. Фомін, А.О. Рось // Наука і оборона. — 1999. — № 4. — С. 23—32.

7. Cyberwar [Electronic resource] // The Economist. — 2010. — July 3. — Mode of access: <http://www.economist.com/node/16481504>

References:

1. Hurkovs'kyj, V.I. (2004), "Organizational-legal issues of interaction of public authorities in the field of national information security", Ph.D. Thesis, Public Administration, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

2. Hubers'kyj, L.V. Kamins'kyj, Ye.Ye. and Makarenko, Ye.A. (2007), Informatsijna polityka Ukrainy: ievropejs'kyj kontekst [Information Policy of Ukraine: European Context], Lybid', Kyiv, Ukraine.

3. Kozubs'kyj, V.O. (2005), "Information security of the state: Crimean region", Ph.D. Thesis, Politic, Tavrijs'kyj natsional'nyj universytet im. V. I. Vernads'koho, Simferopol, Ukraine.

4. Makarenko, Ye.A. (2002), "International information policy: structure, trends, perspectives", D.n. Thesis, Political sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

5. President of Ukraine (2017), Decree "On the Doctrine of Information Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (Accessed 20 May 2019).

6. Fomin, V.O. (1999), "The essence and correlation of the concepts of "information security", "information war" and "information struggle", Nauka i oborona, vol. 4, pp. 23-32.

7. The Economist (2010), "Cyberwar", available at: <http://www.economist.com/node/16481504> (Accessed 20 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.

С. М. Худар,
здобувач, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
ORCID ID: 0000-0002-7169-6258

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.128

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ НА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Hudar,
Postgraduate Student of the Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

MAIN MODELS OF THE INFLUENCE OF SOCIAL ADVERTISEMENT ON PUBLIC GOVERNMENT PROCESSES

На сучасному етапі соціально-економічного й політичного розвитку України існує значний пласт невирішених соціальних проблем, який утворює відповідний простір для активного використання соціальної реклами. В умовах деідеологізації та відсутності чітко визначених ціннісно-нормативних пріоритетів, соціальна реклама покликана чітко окреслити обриси ефективної держави покликаної слугувати вирішенню соціальних проблем, шляхом налагодження тісної взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Соціальна реклама стратегічно й тактично забезпечуючи вирішення суспільних проблем, посилення соціальної підтримки населення до державно-управлінських інституцій, підвищує рівень культури та моральності суспільства щодо відстоювання відповідних ціннісних пріоритетів, а також сприяє модальній побудові громадянського суспільства. З функціонального аспекту вона покликана представляти різносторонні інтереси, з управлінського — володіє максимальним потенціалом відстоювання власне державних інтересів, завдяки цьому стає важливим елементом формування та реалізації державної політики, гарантуючи широкі можливості для активізації громадської участі у здійсненні державного управління. Це ставить питання про основні моделі впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління.

At the present stage of socio-economic and political development of Ukraine there is a significant layer of unresolved social problems, which forms the appropriate space for the active use of social advertising. In the conditions of deideologization and the lack of well-defined values and normative priorities, social advertising is intended to clearly outline the outline of an effective state designed to serve the solution of social problems, by establishing close interaction with civil society institutes. Strategically and tactically, social advertising provides solutions to social problems, increases social support of the population to state-run institutions, increases the level of culture and morality of the society in defending the relevant value priorities, and promotes the modal construction of civil society. From a functional point of view, it is intended to represent diverse interests, from the managerial one - possesses the maximum potential of defending its own state interests, thereby becoming an important element in the formation and implementation of state policy, guaranteeing wide opportunities for activating public participation in the implementation of public administration. This raises the question of the main models of the impact of social advertising as a form of public communication on the processes of public administration. Based on this, we analyzed the main models of the impact of social advertising on the processes of public administration, which allowed identifying the main means that serve the presentation of advertising information and provide its desired effect on the basis of this developed "language linguistic cascade", as a hermeneutical parameter of generally accepted and comprehensible speech. At the same time, it has been proved that the

development of models of social advertising always takes into account certain stereotypes of social consciousness, which are formed under the influence of social conditions and historical experience of society.

Ключові слова: суспільство, держава, реклама, соціальна реклама, комунікативністика, комунікації, зворотній зв'язок, рекламний адресат, громадськість, комунікативні заходи, інформація, рекламна інформація, комунікативна діяльність, рекламування, публічна діяльність, публічна політика, державно-управлінські процеси, нормативні цінності.

Key words: society, state, advertising, social advertising, communication, communication, communication, advertising addressee, public, communicative activities, information, advertising information, communicative activity, advertising, public activity, public policy, state and management processes, normative values.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соціальна реклама формує певний дискурс у суспільстві навколо певних соціальних проблем, які формують певну комунікативну ситуацію, основними суб'єктами розгортання якої виступають представники різних груп громадськості, органи державної влади, комерційні та недержавні структури, благодійні фонди. В результаті цього, соціальна реклама утворюючи певну комунікативну ситуацію приводить до творення певних соціальних подій, які характеризують процес вирішення соціальних проблем у суспільстві. Такі події передусім відображають певні соціокультурні умови комунікативної взаємодії суспільства та органів державної влади. Відтак соціальна реклама, яка, з одного боку, є відображенням соціального контексту комунікації, а з іншого — вона виступає інструментом продукування певних соціальних подій. В цьому відношенні вона є складним комунікативним явищем, яке є уособленням екстралінгвістичних факторів (знань, думок, цільових переконань та установок), необхідних для ідентифікації та розуміння певних соціальних проблем. Соціальна реклама породжуючи певну соціальну картину світу перетворюється на складну ментальну структуру, складовими якої виступають певні концепти, стереотипи, сценарні моделі, ідеологеми та цінності, які формують сферу дискурсу для суспільства та органів державної влади; вона покликана представляти різносторонні інтереси; володіє максимальним потенціалом відстоювання власне державних інтересів, завдяки цьому стає важливим елементом формування та реалізації державної політики, гарантуючи широкі можливості для активізації громадської участі у здійсненні державного управління. Це ставить питання про основні моделі впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління, що і зумовлює дослідження, в межах даної статті, моделей впливу соціальної реклами на процеси державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Загальнометодологічні, функціональні аспекти соціальної реклами як окремого виду комунікативної

діяльності у різних сферах суспільного життя закладені у працях таких вчених: Т. Амблер, П. Дойль, Ф. Котлер, Д. Огілві, Л. Персі, Дж. Россітер, Ч. Сендіджа. У. Аренс, К. Бове, А. Дейян, Б. Барнс, Б. Берман, Д. Бернет, Д. Джугенхаймер, С. Моріарті, У. Уеллс, О. Савельєва, Л. Федотова, Г. Ніколайшвілі, І. Рожкової, Н. Старих, В. Ученова, В. Синьковської, В. Музиканта, Н. Паршенцева, Н. Старих, В. Іноземцева, І. Березіна, С. Веселова, П. Завьялова, В. Евстафьева, Е. Пасютина, Л. Землянової, М. Назарова та ін. Однак поза їх увагою залишається аналіз основних моделей впливу соціальної реклами на процеси державного управління, що і зумовило обрання даної теми дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз основних моделей впливу соціальної реклами на процеси державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У межах аналізу основних моделей впливу соціальної реклами на процеси державного управління доцільно виходити із методології її кодування, презентації та сприйняття. В цьому процесі йдеться про двох суб'єктів: того хто виступає суб'єктом ініціювання соціальної реклами і того, хто є її безпосереднім користувачем. Для того аби забезпечити посиленний взаємозв'язок між ними доцільно застосовувати відповідні засоби (вербальні та невербальні) презентації соціальної інформації.

Ідентифікація моделей впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління має чітко враховувати її відповідні засоби. Під ними традиційно розуміються певні "інформаційні прийоми і матеріальні носії, які слугують поданням рекламної інформації та забезпечують необхідний ефект від рекламного впливу". Засоби соціальної реклами класифікуються залежно від: впливу на органи чуття (зорові, звукові, зорово-звукові); ставлення носія рекламної інформації до об'єкту, що рекламується: демонстраційні (коли безпосередньо рекламується об'єкт); візуальні та вербальні (коли зображується та описується об'єкт); змішані.

Під розроблення основних моделей впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління доцільно враховувати основні прийоми її впливу на суспільство як її цільову аудито-

рію. До таких приймів традиційно відносять: конкретність ключових понять (що передбачає використання лише тих слів, які породжують певні образи в уяві аудиторії); образність ключових слів (що включає певну заборону використовувати абстрактні поняття, оскільки вони знижують силу навіювання на цільову аудиторію; конкретність та образність якостей того предмета, про який йде мова у зверненні (при розробленні предмету реклами не можна акцентувати увагу на його основних рисах); відсутність мовного негативізму (не бажано вживати слова "ні" і "не", що подразнюють психіку цільової аудиторії, що в кінцевому підсумку приводить до повного відчуження рекламного повідомлення на підсвідомому рівні громадянина) [1].

Розроблення моделі впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління включає врахування специфіки її "мовно-лінгвістичного каскаду". Під ним ми розуміємо певний герменевтичний параметр загальноновизнаного та загальнозрозумілого мовлення, відповідно до якого формується текст соціального рекламування. В даному відношенні "лінгвомовний каскад" задає певну картину соціальних проблем, відповідно до якої здійснюється емоційний вплив на адресата соціальної реклами та обираються засоби його схвалення до певних дій. Аби соціальна реклама мала структурний вплив та відігравала певну функціональну роль у забезпеченні ефективності державного управління вона повинна мати відповідний рівень ідеологічної обумовленості при відборі тих чи інших лексичних форм, які задають комунікативну стратегію і тактику її реалізації.

Розроблення моделей соціальної реклами завжди враховує певні стереотипи суспільної свідомості, які "формуються під впливом соціальних умов та попереднього історичного досвіду" [2]. Виходячи із цього, вони включають такі форми: національні, соціальні, групові, особистісні (індивідуальні). Кожен із яких характеризує певні тенденції сприйняття соціальної реклами людською свідомістю як: "прагнення до конкретизації, тобто до зближення абстрактних сутностей з певними конкретними образами, та тенденції до спрощення, редукціонізму, суть якого полягає у виділенні декількох ознак як головних для позначення складних явищ" [2]. Врахування стереотипної методики під час розроблення моделей соціальної реклами та форм її впливу на державне управління дозволяє посилити національну свідомість суспільства, артикулювати його національні цінності та сформувати національний стиль діяльності щодо вирішення певних соціальних проблем. У такий спосіб, соціальна реклама базована на стереотипній методиці забезпечує мобілізацію громадської думки щодо розуміння певних соціальних проблем, формування певного інтеркомунікативного діалогу, який би звукував сферу інтересів суспільства та держави навколо реалізації спільних цінностей.

Аналізу сучасних моделей соціальної реклами побудованих на стереотипній методиці дозволяє проаналізувати певну ієрархію цінностей, які виступають предметом позиціонування певних соціальних проблем. Серед них: вищі цінності — людство, його проблеми розвитку та функціонування та конкретна людина в ньому; матеріальні цінності — природні ресурси, засоби та продукти праці необхідні для належного розвитку та функціону-

вання людства та його відтворення; цінності соціального життя — різні суспільні інституції, які виникають у ході прогресивного розвитку людства та які необхідні для життєдіяльності суспільства (сім'я, нація, клас, держава); цінності духовного життя та культури — наукові знання, філософські, моральні, естетичні уявлення, ідеї, норми та ідеали покликані слугувати задоволенню духовних потреб; політичні цінності — свобода, демократія, права людини, права нації на самовизначення і т.п. [3, с. 303].

Аби чітко ідентифікувати функціональний вплив моделей соціальної реклами на процеси державного управління варто виходити із розуміння її як окремого соціально-політичного концепту, який є елементом національної свідомості суспільства. Сукупність таких концептів формують "соціальну концептосферу", в межах якої відбувається налагодження комунікативної взаємодії між громадськістю та органами державної влади покликаними обслуговувати їх інтереси.

Основні моделі впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління включають врахування певних контекстів, серед яких: соціальний; ситуативний; екстралінгвістичний. Виходячи із такого контексту розуміння до основних моделей впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління на нашу думку належать:

1. Модель рекламної комунікації. Основним спрямуванням соціальної реклами є переконання суспільства в наявності певних проблем та доцільності пошуку відповідних шляхів їх вирішення. Такий підхід передбачає розроблення чіткого технологічного плану маркетингу рекламної компанії, відстеження оцінки результативності рекламних процесів та проектування нових рекламних планів, які б забезпечили максимальний вплив соціальної реклами на розвиток суспільства. Модель рекламної комунікації дозволяє сформувати певне знання громадян про відповідні соціальні проблеми, тим самим генеруючи їх певні почуття та ставлення до їх розуміння та шляхів вирішення.

2. Контекстна модель. Це модель соціальної реклами, яка спрямована на залучення якомога більшої чисельності нових респондентів за допомогою Інтернет-технологій. Підвидом контекстної моделі соціальної реклами виступає геоконтекстна модель соціальної реклами, яка реалізується також шляхом запровадження відповідних Інтернет-технологій, однак забезпечує реалізацію інтересів користувачів виходячи із місця їх знаходження та специфіки їх інтересів.

3. Психологічна модель. У межах аналізу основних моделей впливу соціальної реклами як форми публічної комунікації на процеси державного управління доцільно окремо конкретизувати психологічну модель.

4. Ритуальна модель. Характеризує зміст соціальної реклами, яка будучи максимально інформативною, слугує подачі нової інформації в той же час вона може носити достатньо фіксовану форму, яка не містить новизни, дотримуючись стандартно традиційних засобів подачі інформації. Ритуальна модель впливу соціальної реклами на процеси державного управління дозволяє презентувати таку комунікативну форму соціальних проблем, яка відповідає об'єктивності певного ситуативного ряду, тим самим спонукаючи суспільство до чітко

прогнозованої поведінки. Тобто йдеться про те, що ритуальна модель соціальної реклами завжди супроводжується чітко прогнозованою реакцією суспільства на розуміння та оцінку відповідних соціальних проблем.

У контексті реалізації ритуальної моделі впливу соціальної реклами завжди існує тонка межа перетворення її на інформаційний інструмент знайомлення суспільства з певними соціальними проблемами, а не лише прогнозування його очікуваної реакції на них. Тобто здебільшого ритуальна модель впливу соціальної реклами на процеси державного управління "інформаційно" спрямована на підтримку державно-управлінських структур, відкриваючи для суспільства більше можливостей для критичного потенціалу щодо оцінки їх діяльності у напрямку вирішення певних соціальних проблем. Тобто, якщо соціальна реклама є безпосереднім індикативним відображенням соціальних проблем, а відповідні державно-управлінські структури володіють належним ресурсним забезпеченням щодо їх ідентифікації та вирішення, то у такий спосіб вона стає органічним інструментом оптимізації процесів державного управління. Якщо у суспільства високий потенціал критичної оцінки соціальних проблем, то і органи державної влади, які виходять з відповідними рекламними проектами у соціальній сфері здобувають можливість для коригування своєї діяльності, а це тим самим дозволяє максимально прилаштувати її під потреби суспільства. Завдяки цьому воно здобуває широкі можливості для впливу на процеси формування та реалізації державного управління щодо вирішення певних соціальних проблем та їх комунікативного супроводу.

Аналізуючи зміст соціальної реклами та її вплив на процеси державного управління, варто вказати, що за певних умов її зміст може бути абсолютно ритуальним, системно нагадуючи суспільству про соціальні проблеми, які супроводжують розвиток людства в довготривалій перспективі. Водночас існують інші умови, коли соціальна реклама характеризується так званою "ритуальною мінімальністю", презентуючи меседжі суспільству, які мають максимально високий інформативний рівень.

5. Інституціональна модель. Характеризує зміст соціальної реклами, який презентований певними соціальними інститутами, як носіям певного соціального статусу, що "передбачає дотримання встановлених статусно-рольових та ситуативно-комунікативних норм" [4, с. 249]. Тобто така модель впливу соціальної реклами на процеси державного управління характеризує проєкцію комунікативної взаємодії, яка відбувається, між певними соціальними інститутами в контексті вирішення певної соціальної проблеми, яка виступає її безпосереднім предметом. Йдеться про певний стандарт поведінки, якого мають дотримуватись суб'єкти інституційної взаємодії у процесі артикуляції, оцінки та шляхів вирішення певних соціальних проблем.

Інституціональна модель впливу соціальної реклами на процеси державного управління дозволяє "чітко зафіксувати статус кожного комуніканта, його комунікативну роль" щодо вирішення певної соціальної проблеми. В цьому відношенні йдеться про те, що "соціальний інститут передбачаючи строгу систему цілеорієнтованих стандартів поведінки в певних ситуаціях" слугує формуванню певної інституційної комунікації, яка поєднує в єдиний простір всіх

суб'єктів, які відповідають за вирішення соціальних проблем. Це свідчить про те, що соціальна реклама забезпечує налагодження інституційної взаємодії між громадськістю та органами державної влади, відхід від якої ідентифікується як порушення існуючих норм у суспільстві, що тим самим блокує її результативність.

6. Езотерична модель. Така модель впливу соціальної реклами, характеризує максимальну доступність та зрозумілість її змісту суспільстві, а тому її предметна направленість має базуватись на презентації реальних інтересів на потреб суспільства, які рівною мірою зрозумілі як для фахівців, так і для громадян загалом. Будь-яка модель соціальної реклами завжди містить езотеричну складову — утаємничений зміст, якщо ж суспільство інформативно готове до сприйняття певної інформації, то воно здатне чітко ідентифікувати і утаємничений підтекст, який закладений в її змісті.

Водночас варто відзначити, що в контексті презентації певного змісту соціальної реклами, доцільно чітко розмежовувати її езотеричний контекст та контекст смислової невизначеності. Здебільшого йдеться про те, що езотеричний контекст завжди містить герменевтичну завершеність, яка характеризується ефектом досягнення адекватного розуміння змісту соціальної реклами. Тоді коли соціальна реклама, яка містить контекст смислової невизначеності, від початку блокується невизначеною відповіддю суспільства на певну проблему, саме тому, що вона не містить інформації, або презентує її у тій формі на яку існує реальний запит у його громадян. Саме тому аби забезпечити результативний вплив соціальної реклами на процеси державного управління вона повинна містити чітку смислову адекватність, яка б забезпечила змістовну визначеність та раціональну аргументацію щодо розуміння певних соціальних проблем. Це свідчить про те, що соціальна реклама аби забезпечити взаємодію громадськості з органами державної влади, що тим самим має слугувати прозорості системи державного управління має містити максимально конкретний зміст соціальних проблем. В протилежному випадку соціальна реклама з максимально узагальненим змістом призведе до утаємничення істинного контексту ідентифікації та шляхів вирішення соціальних проблем.

7. Редукційна модель. Така модель впливу соціальної реклами характеризує позиціонування негативних соціальних проблем суспільного розвитку, у такий спосіб активізуючи громадськість до процесів їх вирішення. Такий підхід дозволяє представити статус роль державно-управлінських структур у процесах ідентифікації та вирішення соціальних проблем, що тим самим слугуватиме підвищенню їх показників довіри з боку суспільства. Тобто в цьому відношенні йдеться про те, що соціальна реклама формуючи редукціоністський дискурс презентує бінарність ціннісних позицій як між суспільством, так і між державно-управлінськими інституціями, що тим самим забезпечує посилення комунікативної взаємодії між ними.

Редукційна модель соціальної реклами відіграє стратегічно важливу роль у налагодженні взаємодії між суспільством та державно-управлінськими інституціями, оскільки вона презентує певну інформацію про соціальні проблеми, спираючись на інтереси малопідготовленої цільової групи. А тому вона досить часто характери-

зується певним рівнем поверхової презентації соціальних проблем з розрахунку на масового адресата, який традиційно уникає зайвої деталізації.

8. Експресивно-стандартно модель. Така модель соціальної реклами характеризується поєднанням експресії та стандартів у презентації певних соціальних проблем як її предметного об'єкту. В цьому контексті соціальна реклама включає "експресивність висловлювань шляхом максимального використання виразних засобів, що надає їй більш соціальну значимість, спонукаючи адресата до участі у процесах вирішення певних соціальних проблем" [5, с. 106]. Водночас результативність її впливу забезпечується стандартністю висловлювань (традиційні метафори та штампи) та їх загальною доступністю для різних цільових адресатів. Варто відзначити, що результативність впливу соціальної реклами на процеси державного управління залежить від співвідношення експресивних та стандартних висловлювань, які використовуються для презентації певної змістовної складової соціальної реклами.

9. Діалогічно-монологічна модель. Така модель впливу соціальної реклами безпосередньо спрямована на налагодження діалогу між суспільством та державно-управлінськими інституціями. Технологічно дана модель будується за принципом деталізації раніше оприлюднених ідей, інтерпретації фактів та прогнозних методик розвитку майбутнього. Водночас варто відзначити, що діалогічно-монологічна модель виходячи із дуальності презентації певної соціальної інформації зорієнтована на інтереси інтелектуальних верст суспільства, які найкраще обізнані в змісті відповідних соціальних проблем та шляхах їх вирішення. Відтак соціальна реклама породжуючи певний діалогічний дискурс у суспільстві формує ремінісцентний простір метафор, алюзій, які створюють найбільш адекватне уявлення про певні соціальні проблеми.

10. Утаємничено-оціночна модель. Така модель характеризує соціальну рекламу, яка включає не лише інформаційну але й оціночну складову щодо презентації відповідних соціальних реалій, які виступають її об'єктом. Уособлення даної моделі соціальної реклами полягає в об'єктиві презентації певної ситуації та в спонуканні цільового адресата до відповідних дій. Відтак саме вони як споживачі соціальної реклами на її основі формують оцінку відповідних подій та діяльності державно-управлінських інституцій. Аби така оцінка була схвальною експліцитно соціальна реклама може містити різні утаємничені змісти з множинними нюансами. Це свідчить про те, що соціальна реклама змістовно презентуючи оцінку певних подій та явищ суспільного життя, задає новий нормативний стандарт ставлення до державно-управлінських інституцій, виходячи із того, наскільки ефективною є їх діяльність щодо вирішення певних соціальних проблем, які його супроводжують. Здебільшого йдеться про ідеологічну, морально-етичну, естетичну, утилітарну, інтелектуальну оцінку відповідних подій та явищ суспільного життя. У такий спосіб, це дозволяє сформувати позитивний та негативний модус ставлення до певної соціальної реклами та відповідним чином виробити образ соціальної проблеми та її трансляції на рівні суспільної свідомості.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, здійснений нами аналіз основних моделей впливу соціальної реклами на процеси державного управління дозволив ідентифікувати основні засоби (конкретність ключових понять, образність ключових слів, конкретність та образність якостей того предмета, відсутність мовного негативізму про який йде мова у зверненні), які слугують презентації рекламної інформації та забезпечують її бажаний ефект на підставі цього розроблено "мовнолінгвістичний каскад", як герменевтичний параметр загальноновизнаного та загальнозрозумілого мовлення, відповідно до якого формується текст соціального рекламування, який задає певну картину соціальних проблем, відповідно до якої здійснюється емоційний вплив на адресата соціальної реклами та обираються засоби його схилення до певних дій. Доведено, що розроблення моделей соціальної реклами завжди враховує певні стереотипи суспільної свідомості, які формуються під впливом соціальних умов та попереднього історичного досвіду суспільства. Це ставить питання про доцільність аналізу міжнародного досвіду впливу соціальної реклами на процеси державного управління та його імплементацію у вітчизняну практику, що й виступатиме предметом спеціального аналізу в межах наступного параграфа.

Література:

1. Николайшвили Г.Г. Социальная реклама как технология влияния в публичной политике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.socreklama.ru/srarticle.php?artiid=71>
2. Плюснин М. "Социальная реклама декларирует стиль жизни" / М. Плюснин. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.socreklama.ru/srarticle.php&artiid=90>
3. Schiller Herbert I. Communication and Cultural Domination / White Plains: International Arts and Sciences Press Inc., 2016. — 416 p.
4. Соловьев А.И. Политические коммуникации. — М.: Аспект Пресс, 2014. — 332 с.
5. Розин В.М. Дискурсивные коммуникации и социальное нормирование В.Ф. Розин // Философия и культура. — 2012. — № 11. — С. 104—107.

References:

1. Nykolajshvyly, H.H. (2019), "Social advertising as a technology of influence in public policy", available at: <http://www.socreklama.ru/srarticle.php?artiid=71>, (Accessed 10 April 2019).
2. Plusnyn, M. (2019), "Social Advertising Declares Life Style", available at: <http://www.socreklama.ru/srarticle.php&artiid=90>, (Accessed 10 April 2019).
3. Schiller, H. I. (2016), Communication and Cultural Domination [Communication and Cultural Domination], International Arts and Sciences Press Inc., White Plains, USA.
4. Solov'ev, A.Y. (2014), Polytycheskye kommunykatsyy [Political Communications], Aspekt Press, Moscow, Russia.
5. Rozyn, V.M. (2012), "Discourse Communications and Social Valuation", Fylosofyia y kul'tura, vol.11, pp. 104—107.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.